STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 05351

FAR YUGNT

Sholem Asch

•

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation

AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

שלום אש

געזאמלטע ווערק

צוויאונצוואנציקסטער באנד

פארלאג „קולטור-ליגע‟ ווארשע

שלום אש

פאריוגנט

דערציילונגען און בילדער

WITHDRAWN FROM YIVO
DUPLICATE COLLECTION

פארלאג „קולטור-ליגע", ווארשע

Printed in Poland.
SZOLEM ASZ — FAR JUGENT
Wyd. „KULTUR-LIGA", Warszawa 1929
Druk „Di Welt" Warszawa, Nowolipie 7

דער רייכער און דער אָרעמער

(אַ מעשה)

אין ירושלים, די הייליקע שטאָט, האָט פאַרצייטנס געלעבט אַ ייד, אַ גרויסער עושר און אַ גרויסער בעל=צדקה. זיין צדקות האָט געקלונגען אין דער גאַנצער געגנט אַרום. פלעגן אָרעמע לייט און נויטבאַדערפטיקע פון צפת און טבריה, פון דמשק און חברון און פון נאָך אַנדערע מקומות, וואו אחינו בני ישראל זענען געזעסן, ציען זיך צו דעם נגיד נאָך הילף. און דער נגיד האָט אויפגעעפנט זיין ברייטע האַנט און צעטיילט זיינע אוצרות צו אַלע, וואָס האָבן באַדאַרפט. וואָרים ער האָט זיך געהאַלטן פאַר גאָטס שליח, אַז ער צאָלט נאָר אויס, וואָס גאָט האָט אים איבערגעענטפערט פאַר די אָרעמע לייט און אַלע נויטבאַדערפטיקע. און דערפאַר, וואָס דער נגיד איז געווען אַ גרויסער חכם און אַ גרויסער ירא=שמים אויך, פלעגן קומען צו אים די אַלע, וואָס האָבן געהאַט אַ קראַנק הארץ, אָדער שלעכטע מחשבות האָבן זיי געפייניקט, אָדער דאָס געוויסן האָט זיי נישט געלאָזט רוען, ווי עס טרעפט

זיך מיט מענטשן, וואָס זענען באַגאַנגען זינד — פּלעגן זיי אַלע קומען צו אים, פרעגן אים עצות הן אין ענינים, וואָס איז נוגע די נשמה, הן אין ענינים, וואָס איז נוגע אין גוף, ווי, למשל, דאגת פּרנסה און נאָך אַנדערע אַזעלכע זאָרגן. פלעגט דער נגיד זיי אַלע אויסהערן מיט גרויס ליבע און געטריישאַפט, און איינעם האָט ער געגעבן אַ גוטע עצה מיט זיין גרויסן שכל, אַן אַנדערן האָט ער געהיילט מיט אַ גוט וואָרט פון זיין גוט האַרץ.

און עס איז געווען דער מנהג פון דעם נגיד פון קדמונים אָן, יעדן אָוונט, בעפאָר דער טאָג האָט זיך געשלאָסן, צו זיצן איינער אַליין אין זיין שיינע בית-דין-שטוב און מאַכן אַ חשבון-הנפש מיט זיך, אָפּצוגעבן זיך דין-וחשבון פאַר אַ גאַנצן טאָג מעשים. פאַר די גוטע האָט ער גאָט געלויבט, פאַר די שלעכטע האָט ער חרטה געהאַט און תשובה געטאָן, די גוטע האָט ער באַלד פאַרגעסן און נישט געדענקט אָן זיי, די שלעכטע האָט ער מיט אַ שאַרפע פעדער אין ספר פאַרשריבן, דאָס ספר שטונדן-לאַנג געלאָזט ליגן פאַר זיך, כדי ער זאָל זיי זען און קיינמאָל מער שוין אַזוי נישט טאָן.

איז ער איינמאָל אין אָוונט געזעסן ביי זיך אין בית-דין-שטוב און, ווי זיין געוואוינהייט איז געווען, דין וחשבון זיך אָפּגעגעבן פון אַ גאַנצן טאָג מעשים. די בית-דין-שטוב איז געווען אַרומגעשטעלט מיט טייערע ספרים-שענק, פול אָנגעשטעלט מיט טייערע ספרים און זעלטענע כתבי-יד, צונויפגעקליבן פון דער גאַנצער וועלט, וואו חכמים און למדנים זענען נאָר געווען פאַרשפּרייט. וואָרים אין די אַלע ווייטע מקומות האָט דער נגיד געהאַט זיינע שלוחים. און וואו עס האָט זיך נאָר געפונען אַ גרויסער למדן אָדער

חכם אין אַ ווייטן אָרט, אין מצרים אָדער אין מדינת תוגר, וואו די מושלמנים זענען געזעסן, און דער למדן אָדער דער חכם האָט עפּעס מחדש געווען הן אין דברי תורה אָדער אין חכמה, אַזוי האָט מען געלאָזט באַלד מעתיק זיין און צוגעשיקט אַ כתב־יד צום נגיד אין ירושלים. און די ספרים זענען געווען פאַרשטעלט מיט טייערע פּרוכתן, וואָס זענען געווען זייער איידל געוועבט מיט גאָלדענע און זילבערנע פעדים מיט די זעלטנסטע פּרולכט, וואָס וואַקסן. די פּרוכתן זענען געוועבט געוואָרן אין דער ווייטער מדינת הודו, און זיי זענען געווען עקסטרע באַשטעלט פון נגיד, אַז עס זאָל אין זיי נישט זיין קיין ציור פון חיות און עופות, וואָס דאָס איז אָסור על פּי דין. און אויפן טיש פאַר דעם נגיד איז געשטאַנען אַ טייערע בשמים־ביקס, וואָס איז געווען אויס־געהאַמערט פון איין שטיק זילבער, אין געשטאַלט פון אַ זעלטענע פּרי — וואָס וואַקסט אין די ווייטע מקומות פון מדינת כּתים. אין דער פּרי אַליין איז געווען אויסגעהאַקט אַנדערע פּירות: ציטראָנען, אתרוגים און הענגלעך ווייג־טרויבן און מילגרוימען, נאָר נישט קיין ציור פון מענטש אָדער חיה, וואָס דאָס איז אָסור על פּי דין. און יעדע פּרי איז געווען אויסגעמאָלט אין דער זעלבער פאַרב און ליכט, ווי די פּרי זעט אויס בשעת זי וואַקסט אויפן בוים. ווי עס איז באַקאַנט, זענען די בני כּתים געווען גרויסע מומחים נאָכצומאַכן די פאַרבן און דאָס ליכט פון דער נאַטור. למשל, די הענגלעך וויינטרויבן זענען געווען אַזוי פריש רויטלעך באַגאָסן מיט וויין, אויסגעגאָסן פון דעם טייערן שטיין, וועלכער הייסט רובין, וואָס היינט ווייסן מיר שוין נישט דעם סוד ווי אַזוי דעם שטיין צו שמעלצן און די בני כּתים האָבן עס פאַרצייכנט און געוואוסט. אַזוי איז יעדע פּרי גע־

ווען אויסגעמאָלט מיט איר אייגענע פאַרב, כדי זיי זאָלן דעם נגיד דערמאָנען אָן גאָטס באַשעפעניש, און ער זאָל שטענדיק געדענקען אָן גאָטס מעשים. און די פרי איז גע־ווען אָנגעפילט מיט די טייערסטע בשמים, וואָס די הודים האָבן געבראַכט צו פאַרקויפן פון זייערע ווייטע לענדער, און אַליין איז ער געווען אָנגעטאָן אין בגדי משי, וואָס זענען געווען געוועבט מיט שירה, כדי זיי זאָלן פריי־לעך מאַכן דאָס הארץ פון דעם נגיד, וואָס וועט זיי טראָגן, מיט זייער ליכטיקן, זילבערנעם גלאַנץ, און ווייל עס האָט אין זיך אַ פריילעכן געזאַנג.

דער נגיד איז געווען גאַנץ צופרידן פון זיך און פון דעם רבונו של עולם, זיין באַשעפער. אַ טאָג האָט ער גע־האַט אַ פולן מיט מעשים טובים און צדקה, מיט לערנען און תפילה, און אין ספר פון זינד האָט ער גאָרנישט גע־האַט צו פאַרשרייבן. ער האָט געדאַנקט גאָט אין האַרצן, וואָס ער האָט אים אויסגעקליבן פאַר זיין שליח, און ער איז דער געבער און נישט דער נעמער. נאָר נאָך מער איז דער נגיד היינט געווען מער אויפגעלייגט ווי אַן אַנדערש מאָל — ער האָט מקיים געווען אַ גרויסע מצוה, וואָס קומט זעלטן אויס, דהיינו: דער בעל־החשבון זיינער, וואָס איז ערשט געווען צוריקגעקומען פון דער נסיעה מיט די קאַראַוואַנען, וואָס האָבן געפירט די בשמים פון הודו קיין תוגר, האָט אים מודיע געווען, אַז זייענדיק אין איזמיר האָט ער מקיים געווען פאַר זיינעטוועגן די מצוה פון פדיון שבויים, און אויסגעלייזט יהודים פון די טערקן, וועלכע האָבן זיי געבראַכט שבויים פון די לענדער פון די סלאַוון. דער נגיד איז געווען זייער גרויס מיט דער מצוה, און ער האָט געהערט, אַז די קאַראַוואַנען זייבע זענען אָנגעקומען

בשלום צום באָרטן פון ים און געוואָרן אויסגעלאָדן אויף די שיפן. דאָס ווייב זיינס, וועלכע איז געווען אַ גרויסע יפת תואר און אַ גרויסע צדיקת, האָט שוין געוואַרט הינטער דער טיר מיט אירע צוויי קינדער, אַז זיי זאָלן אים אָפּ־געבן כבוד בעפאָר זיי גייען שלאָפן.

אין דעם האָט זיך די טיר געעפנט און עס איז אַריינגע־קומען אַן אָרעמאַן, נדחה ונעזב. דער שלעכטער ריח, וואָס איז פאַרויסגעגאַנגען פאַר דעם אָרימאַן, האָט איינגעשטילט די גוטע ריחות פון די בשמים, און דער נגיד האָט זיך געפילט שוואַך, ווייל ער איז געווען אַ מפונק און האָט נישט געקאָנט פאַרטראָגן קיין שלעכטן ריח. אָבער דער אָרעמאַן שטעלט זיך נישט אָפּ ביי דער טיר, ער גייט ווייטער גלייך צו צום נגיד, אים מיט דער אויסגעשטרעקטער האַנט ברייט שלום־עליכם אָפּצוגעבן. און די האַנט איז פול מיט טנופת געווען און מיט אַנדערע מיאוסע זאַכן, וואָס איז נישט שיין אויסצורעדן, און בפרט נאָך אויסצושרייבן. און דער גאַנצער גוף זיינער איז געווען איינגעהילט אין פאַרפוילטע קליידער, פון וועלכע עס ווייזט זיך אַרויס שטיקער נאַקעטער גוף, איינגעריכט מיט טנופת, און פון קאָפּ קריכן אַרויס קאָלטענעס אויפן פנים אַרויף — און דאָס פנים איז נישט קיין פנים פון קיין מענטש נאָר פון אַ מיאוסע חיה, רחמנא לצלן, מיט געשוואָלענע ליפּן און אויסגעהאַקטע ציין און געשוואָלענע אויגן. און וואָס נענ־טער ער קומט, שטאַרקט זיך אַלץ דער שלעכטער ריח, וואָס גייט אַרויס פון אים, ווי דער ריח פון אַ נבלה און אַ פגר, רחמנא לצלן, און דער נגיד האַלט עס שוין נישט אויס, וואָרים, ווי ידוע, אַ מפונק קען אַלץ איבערטראָגן נאָר נישט קיין שלעכטן ריח. נעמט דער נגיד אַוועק דאָס פנים פון דעם אָרע־מאַן און דרייט זיך אָפּ פון אים, און רופט אַריין דעם שמש

זיינעם, אַז מען זאָל אים אַרויסציִען פון בית-דין-שטוב און ברענגען אים אין קיך אַריין, אָפּוואַשן אים און אָנטאָן אים אַנדערע קליידער, און עסן אים געבן, ווי עס איז דער מנהג געווען אין זיין הויז מיט אַלע אָרעמע לייט.

און דער נגיד איז פלינק געגאַנגען אין זיין מקוה אַ־יין, טובל געווען זיך אַליין און געטוישט די קליידער, און געהייסן, אַז מען זאָל אויסרויכערן זיין בית-דין-שטוב מיט כּלערליי מינים גוטע קרייטעכצער און בשמים, כּדי זיי זאָלן פאַרטרייבן דעם שלעכטן ריח, וואָס דער אָרעמאַן האָט איבערגעלאָזט, און אַליין האָט ער זיך אָוועקגעזעצט אין זיין טייערן שלאָף-קאַמער, וואָס איז געווען באַהאַנגען מיט זיידענע און זילבערנע פּרוכתן און איז געווען באַ-לויכטן מיט אַ טייערע אייל-מנורה פון זיבן רערן. וואָס איז געהאַנגען איבער זיין שלאָף-געלעגער. דער נגיד האָט נישט געקאָנט שלאָפן אַ גאַנצע נאַכט, און געהאַט תּרעומות אויפן רבונו של עולם טיף אין האַרצן דערפאַר, וואָס ער האָט באַשאַפן אַזעלכע נבזים ונדכּאים, און געטראַכט זיך, ווי דער דרך עולם פון אַ מענטש, ווען ער וואָלט געווען כּביכול, וואָלט ער באַשאַפן נאָר שיינע און ריינע מענטשן, און אַזעלכע נדכּאים ונבזים נישט געלאָזן אויף דער וועלט.

עס איז דורכגעגאַנגען אַ שטיקל צייט, האָט זיך גע-הערט, דאָס די שיפן, וועלכע האָבן געפירט דעם נגידס געווירצן אויפן ים פון איזמיר נאָך ווענעציע, זענען באַפאַלן געוואָרן פון ים-רויבערס און מען האָט זיי צוגענומען. האָט זיך דער נגיד געטראַכט, אולי מקרה הוא – טאָמער איז עס נאָר אַ טרעפעניש. און ער האָט גאָט געדאַנקט פאַרן שלעכטן אַזוי ווי פאַרן גוטן.

איז ווידער דורכגעגאַנגען אַ שטיקל צייט, האָט זיך

ווידער געהערט, דאָס די קאַראַוואַנען, וועלכע האָבן געפירט זיינע סחורות פון מצרים איבערן מדבר, זענען פאַרשאָטן געוואָרן פון אַ זאַמד־שטורעם, וואָס האָט זיך אויפגעהויבן פון מדבר. האָט ער שוין איינגעזען, אַז עס איז נישט קיין מקרה, האָט ער אָנגעהויבן מפשפש צו זיין במעשיו, אויפגעעפנט דאָס ספר, אין וועלכן ער האָט פאַרשריבן זיינע זינד, אָבער ער האָט גאָרנישט געזען אין זיין לעבן אַזעלכעס, וואָס ער פאַרדינט די שטראָף. האָט ער זיך געטראַכט, אַז דער רבונו־של־עולם וויל אים אויס קאַסירער מאַכן איבער זיין עשירות, האָט ער רעכט. גאָט צו דאַנקען, וואָס עס גייט נאָר אויס צו געלט.

אָבער באַלד איז דער גוף אָנגערירט געוואָרן: ער איז געוואָרן געשלאָגן מיט שלעכטע מכות, פון וועלכע ער האָט גרויסע יסורים געהאַט און משקץ געווען זיין לעבן, וואָרים ער איז געווען אַ מפונק. האָט ער ווידער מפשפש געווען במעשיו, ווידער נאָכגעזוכט נאָך זיינע מעשים און גאָרנישט געפונען, האָט ער זיך געטראַכט, גאָט לאָזט נאָר אויס צו דעם גוף, די נשמה דערהאַלט ער. געבליבט איז גאָט דערפאַר.

אָבער ווען זיין קליינע טאָכטער, וועלכע זיין נשמה איז געווען אָנגעבונדן אָן איר נשמה, און ער האָט זי ליב געהאַט מער פון צען זין, איז פלוצים אוועקגענומען געוואָרן פון אים. איז אַ גרויסע שרעק אים באַפאַלן פאַר דעם משפט פון גאָט, צו וועלכן ער איז גערופן געוואָרן, און ווייסט נישט אין וואָס עס באַשטייט זיין זינד. האָט ער אָנגעהויבן חוקר ודורש צו זיין מיט זיך אַליין, און ער האָט אַלץ נישט געקאָנט דערגיין דעם טעם פון גאָטס שטראָף, ער האָט נישט געוואוסט קיין דרך, און די יסורים פון דער

אומבאַוואוסטקייט זענען גרעסער געוואָרן; ווי די יסורים פון די צרות.

איינמאָל ביינאַכט, ווי ער איז אַזוי געלעגן און נאָכגע־קלערט דעם טעם פון „צדיק ורע לו, רשע וטוב לו", איז אים איינגעפאַלן, אַז ער זאָל זיך לאָזן איבער דער וועלט וואַנדערן נע־ונד, אפשר וועט גאָט אויף אים רחמנות האָבן, און ער וועט אים לאָזן וויסן דעם טעם דערפון. און די מחשבה איז טאַקע געוועזן פון גאָט, וואָרים דאָס רחמנות אויף אים איז שוין נישט געווען איבערצוטראָגן.

אַזוי האָט דער נגיד פאַרקויפט זיינע טייערע חפצים און דאָס געלט אָוועקגעגעבן דעם ווייב מיט די קינדער, אַז זיי זאָלן זיך ווייטער אַזוי פירן, ווי זיי האָבן זיך געפירט, צדקה־טאָן און מכניס־אורחים זיין. אַליין האָט ער אויסגעטאָן זיינע טייערע געוועבטע קליידער, און אָנגעטאָן זיך אין אַ זאַק, ווי דער מנהג איז פון די אָרעמע לייט, און האָט זיך געלאָזט אי־בער דער וועלט וואַנדערן.

ער איז געגאַנגען מיט אַ חברה אורחים, וועלכע ער האָט אָנגעטראָפן אויפן וועג. ביי טאָג האָט ער געוואַנדערט מיט די אָרעמע לייט, געגעסן וואָס גוטע לייט האָבן גע־שאָנקען, און ביינאַכט גענעכטיקט אין די הקדשים. וואו ער האָט גענעכטיקט איין נאַכט, האָט ער נישט גענעכטיקט די צווייטע. אַ גאַנצן טאָג אָפּגעקומען מיט טרוקנס, וואָס גוטע לייט האָבן געשאָנקען, נאָר פרייטאָג־צו־נאַכטס האָט ער זיך אָפּגעשטעלט אין אַ שטאָט, וואו עס איז געווען אַ יידישע קהלה, געגאַנגען אין בית־המדרש אריין און אַוועקגעשטעלט זיך מיט די אורחים ביי דער טיר, ביז אַ ייד האָט געוואָלט אַ מצוה פאַרדינען און רחמנות געקראָגן און אַהיים גענומען אַן אורח אויף שבת. וואו ער איז געקומען, האָט ער געהערט פון

זיך דערציילן — פון דעם גרויסן נגיד פון ירושלים. די מוטערס האָבן געבענטשט זייערע קינדער, אַז זיי זאָלן זיין אַזעלכע צדיקים, נגידים און עשירים, ווי דער נגיד פון ירושלים. ער האָט געהערט, ווי מען דערציילט פון אים מעשים נפלאים, פון זיין עשירות און נגידות, פון זיין חכמה און צדקות. די אָרעמע לייט, מיט וועלכע ער האָט געוואַנדערט, האָבן געשפּעט אויס אים, פאַרשעמט אים, צוליב זיין מפונקות, וואָס ער איז נישט געוואוינט געווען צו די דרכים, און וועלכע זיי האָבן זיך גע-פירט, צו זייער אַרט עסן, שלאָפן און גראָבע ווערטער, און האָבן אים גערופן מיט שפּאָט: „וואָס ביסטו, דער נגיד פון ירושלים?" און זיי האָבן אים אַ נאָמען געגעבן, ווי זייער גע-וואוינהייט איז געווען, אין לצנות: „דער נגיד פון ירושלים".

און אַזוי האָט ער ווייטער געהייסן.

פון דעם אַרומוואַלגערן זיך פון איין אָרט אויפן אַנ-דערן איז זיין לייב זייער ברודיק געוואָרן, און ווי דער דרך איז פון די אורחים, וואָס גייען אָנגעטאָן אין צעריסענע קליידער, כדי צו ערוועקן מער רחמנות, האָט ער אויך נישט בודק געווען אין זיינע קליידער, און מיט דער צייט האָבן זיך שטיקער פון זיין גוף אַרויסגעוויזן פון די צערי-סענע בגדים און זענען אויך זייער שמוציק געוואָרן, ווי דער גוף פון יענעם אָרעמאַן, וואָס איז אַריינגעקומען צו אים. און פון די שמוציקייט האָט זיין גוף אויך אָנגעהויבן אַרויסצוגעבן אַ מיאוסן ריח. נאָר ער האָט שוין נישט גע-הערט און נישט געפילט-ווייל דאָס איז געווען פון זיין גוף און נישט פון אַ פרעמדן.

נאָר ביסלעכווייז האָט זיך זיין שם אויסגעלאָשן, ווי דער דרך עולם איז, מען פאַרגעסט באַלד דאָס, וואָס איז געווען — האָט מען אים אויך פאַרגעסן. מען האָט מער

נישט געהערט וועגן דעם נגיד און בעל-צדקה פון ירושלים, נאָר מען האָט אַלץ דערציילט וועגן דעם נייעם נגיד, וואָס איז אויפגעשטאַנען אין דמשק. מען האָט דערציילט פון זיינע גבירות און עשירות, ווי אַמאָל פונעם נגיד פון ירושלים. און פון אַלע מקומות האָבן יידן זיך געצויגן צו פרעגן עצות צום נגיד פון דמשק.

איז ער אויך געגאַנגען נאָך דמשק. ער האָט געהערט, אַז ער איז אַ גרויסער חכם און נדיב לב, האָט ער געוואָלט פרעגן ביי אים אַן עצה, אפשר וועט ער אים זאָגן דעם טעם דערפון, פאַרוואָס גאָט האָט אַוועקגענומען דאָס עשירות פון אים און איבערגעגעבן צו יענעם, צום נגיד פון דמשק. איז ער געגאַנגען פון איין שטאָט צו דער אַנ-דערער ביז ער איז אָנגעקומען נאָך דמשק.

זיינע האָר זענען געוואָרן פאַרקאָלטעוועט פון דעם פיל שטויב און זאַמד, וואָס איז געפאַלן אויף זיי. און זיין לייב האָט אַרויסגעגעבן פון זיך אַ שלעכטן ריח, ווי דאָס לייב פון אַ נבלה, רחמנא לצלן, און זיין פנים איז געשוואָלן געוואָרן, און פול מיט טנופת — אַזוי ווי דאָס פנים פון דעם אָרעמאַן, וואָס איז צו אים געקומען, ווען ער איז גע-ווען דער נגיד פון ירושלים. נאָר ער האָט נישט געהערט און נישט געפילט, ווייל עס איז געווען זיין אייגן לייב און נישט קיין פרעמדס.

אַז ער איז אָנגעקומען צום נגיד פון דמשק, האָט ער אויך געטראָפן דעם נגיד זיצן אין בגדי משי, ווי ער אַמאָל אין זיין גרויסע בית-דין-שטוב, און די שטוב האָט גע-פינקלט און געשטראַלט, ווי די לבנה מיט די שטערן וואָלט אין איר געשיינט, צוליב די אבנים טובות, וואָס האָבן זיך געלויכטן אויף די פּרוכתן, און די עטרות, וואָס האָבן אַרויס-

געהאָנגען איבער די גרויסע שרענק, און אַ ריח ניחוח איז געווען אין שטוב פון די טייערע געווירצן, בשמים און כּלערליי שמעקנדע קרייטעכער, וואָס די בשמים=ביקסן האָבן פון זיך אַרויסגעגעבן פון אַלע ווינקלען פון שטוב. האָט ער געמיינט, אַז ער קומט צוריק אין זיין עשירות אַריין, וועלכע ער האָט נאָר־וואָס פאַרלאָזט — איז ער געגאַנגען מיט אַן אויסגעשטרעקטע האַנט שלום־עליכם אָפּגעבן צו דעם נגיד פון דמשק, זיין ידיד.

נאָר דער נגיד פון דמשק האָט אָוועקגעבויגן זיין קאָפּ און גערופן דעם שמש:

— נעמט דעם אָרעמאַן אין קיך אַריין. די שטוב איז פול מיט אַ ריח רע.

האָט דער נגיד פון ירושלים אָן עפּעס זיך דערמאָנט, און פאַרשטאַנען דעם טעם — און אַ גרויסע פרייד האָט אים אַרומגענומען:

גאָט און זיין משפט איז גערעכט.

דער אורח

(אַ מעשׂה)

אין אַן אַלטן בית־המדרש, אין אַ קליין, יידיש שטעטל אין פּוילן, האָט זיך אַרומגעדרייט אַ ייד, וועלכן די בית־המדרש־בחורים און די יינגלעך האָבן אַ נאָמען געגעבן: „דער אורח". דעם יידנס עובדא איז געווען, אויפצוקלויבן די שטיקלעך שמות, וואָס האָבן זיך אַרומגעוואַלגערט. זיין עובדא איז אויך געווען תהילים צו זאָגן. האָט ער אַ פרייע מינוט צייט געהאַט, איז ער געזעסן אין ווינקל, ביי אַ שטענדער, און געזאָגט תהילים. און אַזוי ווי צייט האָט ער געהאַט, פלעגט ער דעם גאַנצן טאָג תהילים זאָגן. קיין אייגענע און קיין היים האָט דער ייד נישט געהאַט. קיינער האָט אייגנטלעך נישט געוואוסט, ווער ער איז. אַמאָל, שוין מיט יאָרן, איז ער געקומען אין דעם שטעטל אַריין, אַ פרייטאָג נאָכמיטאָג, איז ער געבליבן איבער שבת אין שטעטל. נאָר קיינער ווייסט נישט דעם טעם דערפון, פאַרוואָס דער ייד איז געבליבן אין שטאָט. זונטאָג אינדערפרי האָט אים דער שמש דערזען אין בית־המדרש. דער שמש,

וועלכער איז געווען בלינד אויף איין אויג, אַ כהן און אַ כעסן, און האָט בטבע פֿיינט געהאַט אורחים, נישט געקאָנט ליידן, אַז אַן אורח זאָל פֿאַרבלייבן אַ טאָג לענגער אין שטאָט, האָט זיך געטשעפּעט צו אים:

— נו, נו, וואָס טוט איר נאָך אין שטאָט? ווען קלייבט איר זיך שוין אין וועג אַריין?

— געמיינט זיך דאָ אָפּשטעלן ביי אייך.

— וואָס? נו, יאָ... ביי אונז אַן אורח... אַ שבת, און זונטאָג היידאַ אין וועג אַריין — האָט דער שמש געיאָגט מיטן שטעקן.

דער ייד האָט געשמייכלט, גענומען דאָס פּעקל אויף די פּלייצעס און איז אַרויס פֿון בית־המדרש. אַוועק פֿון שטעטל איז ער אָבער דאָך נישט. האָט זיך ערגעץ־וואו פֿאַרקליבן צו אַ יידן, וועלכער איז געווען אַ גרויסער מכניס־אורח און ביי אים אויפֿן פּיעקעליק האָבן זיך שטענדיק אויפֿגעהאַלטן אורחים. אַ פּאָר טעג האָט ער געוואוינט ביי דעם בעקער, געקומען מיט דעם בעקער דאַווענען מנחה ומעריב אין בית־המדרש אַריין. און דער שמש האָט געזען ווי דער אורח פֿאַרבלייבט אין שטעטל איבער זיינע כחות, האָט ער געמאַכט מיטן שטעקן:

— מער קיין שבת נישט. אויף שבת היידאַ אין אַן אַנדער שטעטל.

נאָר ביז שבת האָט זיך דער ייד פֿאַרקליבן צו אַ שוסטער, געקענט אַביסל שוסטעריי. און אַזוי ווי דער אורח איז שוין געקומען מיט זיין בעל־הבית אויף שבת אין בית־המדרש אַריין, האָט אים דער שמש גאָרנישט געקאָנט טאָן.

באַלד האָט מען פֿאַרגעסן אָן דעם פֿרעמדן יידן. אַ ייד איז ער געווען ווי אַלע אַנדערע יידן. אַ קורץ אָבער געדיכט ווייס בערדל. באַוואַקסענע אויערן מיט האָר און ווייסע,

שטאַרקע ברעמען, מיט טרערן־טאָרבעלעך אונטער די אויגן. דאָס שטעטל איז באַלד צוגעוואוינט געוואָרן צום פרעמדן פּנים און געהאַט האָט מען צו טאָן מיט אַנדערע קהלשע זאַכן, און יעדער איז געווען פאַריאָגט מיט אייגענע צרות, דאגות־פּרנסה. האָט מען קיין צייט נישט געהאַט צו קלערן, אַז אַ פרעמדער איז צוגעקומען אין שטעטל, און איידער מען האָט זיך אומגעקוקט איז מען ש'ין אַזוי צוגעוואוינט געוואָרן געוואָרן צו אים, אַז עס האָט זיך געדאַכט, אַז ער איז אַ היימיש געבוירענער, נאָר קיין נאָמען האָט מען נישט גע־דענקט. פון פריער איז אים פאַרבליבן דער נאָמען „אורח"—און דאָך געהאַלטן אים פאַר אַן אייגענעם. ער האָט זיך געפירט זיין אייגענעם סאָרט לעבן. געפּעדערט זיך גאַנץ פרי אין בית־המדרש אַריין, געזאָגט תּהילים, געדאַוונט לאַנג. מען האָט זיך צו דעם אַזוי צוגעוואוינט, אַז קיינער האָט זיך נישט אַרומגעקוקט, וואָס אַ ייד טראָגט אַזוי לאַנג דעם טלית און תּפילין, און קיינער האָט נישט באַמערקט, ווי דער ייד דרייט זיך אַרום פון איין ווינקל צום צווייטן, קלייבט אויף די שמות קושט יעדעס בלעטל, און לייגט אַריין אין קאַסטן אַריין.

קיין אויסטערלישעס האָט מען נישט געזען אין אים. קיין אָנגעזעענער איז ער אויך נישט געווען. געשטאַנען מיט די אָרעמע לייט און בעלי־מלאכות ביי דער טיר אין בית־המדרש. קיינמאָל קיין עליה נישט געקראָגן. צום ספר אויפ־גערופן פון איין שמחת תּורה צום צווייטן. קיינער האָט אים נישט געקענט און נישט גערעדט מיט אים, אַ חוץ די אָרעמע־לייט און בעלי־מלאכות, וואָס האָבן אים געקענט און גערעדט מיט אים. געאַרבעט ביים שוסטער, גענומען וויפל מען האָט אים געגעבן; געהאַט נאָר אַ מינוט צייט — תּהילים געזאָגט, און איז ער פריער אין בית־המדרש אַריינגעקומען פאַרן

דאַוונען, האָט מען אים נאָר געזען, ווי ער קריכט אונטער בענק און טישן, קלייבט אויף שטיקלעך שמות, קושט די בלעטלעך און לייגט אַריין אין קאַסטן אַרייז.

טיילמאָל פלעגט ער זיצן פאַרנאַכט, צווישן מנחה און מעריב, אין אַ ווינקל אין בית־המדרש ביים קאַסטן שמות און איינהערן זיך צו די מעשיות פון די יידן בעלי־מלאכות און דאָרפסגייער, וועלכע פלעגן דערציילן פון די יאָר־מערק, פון די נסיעות; מעשיות פון שכורע גוים, וואָס שלאָגן יידן אויפן וועג; מעשיות פון גזלנים, וואָס באַפאַלן יידישע סוחרים און נעמען אַוועק דאָס געלט — פלעגט דער פרעמדער ייד קרעכצן אין דער שטיל:

— עס איז קיין חדוש נישט; זיי האָבן די אֱמונה פאַרלוירן, די גוים.

קיינער האָט נישט געזען קיין אויסטערלישעס אין זיינע רייד, און זיינע רייד פלעגן באַלד פאַרגעסן ווערן דורך אַן אַנדער מעשה.

זונטאָג, אַז די גוים פלעגן אָנקומען מיט די פורן פון די דערפער אין שטעטל אַריין, פלעגט דער פרעמדער ייד שטיין און אָפּוואַרטן, וואוהין זיי וועלן גיין. האָט ער געהערט דעם קלונג פון קירכע און ווי גוים גייען אין קירכע אַריין — איז ער רויק געוואָרן, געגאַנגען אין בית־המדרש אַריין, זיך גענומען מיט התלהבות דאַווענען. אין בית־המדרש האָט זיך געהערט דאָס קלינגען פון דער קירכע, האָט ער געזאָגט צו אַ ייד, אַ שכן, אַ וואָרט:

— יעדער דינט גאָט אויף זיין שטייגער
און איז פאַרשטומט געוואָרן.

דער שכן האָט נישט געוואוסט וואָס ער מיינט, האָט

ער געשאָקלט מיט די אַקסלען און אָפּגערוקט זיך פון אים, געוויזן, אַז ער טאָר נישט מפסיק זיין.

די לעצטע צייט איז אָבער דער פרעמדער ייד זייער טרויעריק געוואָרן. קיינער האָט נישט באַמערקט זיין טרויער און נישט געוואוסט דעם טעם דערפון. אַז עס איז געקומען זונטאג, האָט ער געזען ווי די גוים פון דאָרף קומען מיט זייערע פערד און וועגן פון די דערפער אין שטעטל אַריין. די וועגן האָבן זיי פאַר דער קירכע איבערגעלאָזט און אליין אין די שטאָט-קרעטשמעס געגאַנגען, וואָס זענען געווען ביי דער פאָסט פון איין זייט מאַרק, און ביי דעם ייד דעם שענקער פון דער צווייטער זייט מאַרק. זיי פילן אָן די קרעטשמעס און טרינקען. עס קלינגט דער גלאָק פון דער קירכע, אָבער די גוים טרינקען אין די שענקען און הערן נישט. איז ער אין בית-המדרש אַריינגעקומען, גענומען דעם תהילים איז האָנט אַריין און געזאָגט צום שכן:

— אַ גרויס אומגליק וועט געשען. די גוים האָבן די אמונה פאַרלוירן.

דער שכן האָט נישט פאַרשטאַנען. געצויגן מיט די אַקסלען און געוויזן מיט דער האַנט אויף די ליפּן, אַז ער קאָן נישט מפסיק זיין. און דער „פרעמדער ייד" האָט זיך אין זיין תהילים פאַרטיפט, געקרעכצט און געוויינט און געזאָגט מיט אַ געבראָכענע שטימע:

— טאַטע, טאַטע, דערבאַרעם דיך איבער די פעלקער פון דער ערד, און נעם דיין פנים נישט אַוועק פון זיי...

און דער פרעמדער ייד האָט רעכט געהאַט. באַלד האָט מען געהערט שלעכטע בשורות אין שטעטל, אויף די וועגן האָבן זיך געוויזן באַנדעס גזלנים, זענען יידן-סוחרים באַפאַלן, וואָס זענען פון מאַרק אַהיימגעפאָרן, די פערד אויס-

געשפּאַנט און דאָס געלט אוועקגענומען. אַ ייד, אַ דאָרפס־גייער, געפונען אין פעלד אַ דערשלאָגענעם. האָט עס אָנגעוואָרפן אַ שרעק אויפן שטעטל. יידן האָבן מורא געהאַט דאָס יאָר סעדער צו דינגען, איז אַ האַלב שטעטל אָן פרנסה געבליבן. באַלד האָט זיך געהערט נאָך אָן ערגערע בשורה, אויפן פערדס־מאַרק האָט זיך אַ ייד, אַ קצב, מיט אַ גוי געשלאָגן. גייען זיך זונטאג די גוים צוזאַמענעמען, און דאָס שטעטל יידן באַפאַלן. יידן ציטערן און פאַלן איין פאַר שרעק. דער רב האָט גוזר תּענית געווען אויף דאָנערשטאָג, און אַ גאַנצן טאָג זענען יידן געשטאַנען אין טליתים און געוויינט אין דעם בית־המדרש, יום־כּפּור־קטן. געזאָגט און גאָט געבעטן, אַז ער זאָל רחמנות האָבן, און דער פרעמדער איז אַרומגעגאַנגען צווישן די דאָרפסגייער און די בעלי־מלאכות אַ בלייכער און אַ ציטערנדער און געשאָקלט זיך פאַר אַנגסטן, און די אויגן אַרויסגעזעצט פאַר גרויס שרעק:

— די וועלט קאָן, חלילה, אונטערגיין. די גוים האָבן די אמונה פאַרלוירן...

— עס איז לית דין ולית דיין. אַ קליינינקייט, די וועלט נעכטיקט אָן גאָט.

קיינער האָט נישט געהערט זיינע ווערטער; קיינער האָט נישט געהערט, ווי דער ייד האָט געקלאָגט אין זיין סידור, אין אַ ווינקל פון בית־המדרש, ביים קאַסטן שמות:

— פאָטער, פאָטער, לאָז רוען דיין כּבוד איבער דער גאַנצער וועלט. מאַך וויסן דיין נאָמען צו די פעלקער פון דער ערד...

פון די שרעקנדע אויגן האָבן זיך געגאָסן טרערן. ער האָט געזען ווי די גאַנצע וועלט גוים האָבן פאַרלוירן זייער גאָט, בלאָנדזשען אַרום אין דער וועלט. טרינקען בראָנפן

און לאַכן און וואַקלען זיך פּאָר שכּרות — און די וועלט איז אָן אַ גאָט...

און קיינער האָט נישט געזען, ווי דער פרעמדער ייד האָט זיך אַרויסגעגנבעט פון בית־המדרש, ערגעץ־וואו פאַר־שוואונדן הינטער דעם קאַטוילישן געסל און איז ערגעץ־וואו אַריין.

און באַלד איז באַקאַנט געוואָרן אין שטעטל, אַז אַ גרויסער ראַבין גייט אָננעמען דעם קריסטלעכן גלויבן, אין דעם גרינעם דאָנערשטאָג וועט זיין די פּראָצעסיע פון דעם גרויסן ראַבינס שמד. צוויי בּיסקאָפּס קומען צופאָרן, זיי וועלן אים אונטער דער חופּה פירן צום שמד.

דאָס שטעטל יידן האָבן נישט געוואוסט, ווער דער גרויסער ראַבין איז. זייער רב איז חלילה נישט אַרונטער פון דעת. קיין אָנגעזעענער ייד פון שטעטל איז חלילה נישט אַרונטער פון וועג. קיינער פעלט נישט אין שטעטל. דעם גרינעם דאָנערשטאַג איז טאַקע געווען אַ גרויסע קאַ־טוילישע פּראָצעסיע. בּיסקאָפּס זענען געקומען, גלחים זייער פיל פון דער געגנט און אַ סך, אַ סך גוים פון די דערפער און שטעטלעך אַרום. פון פרימאָרגן אָן האָבן די גלאָקן פון די קלויסטערס געקלונגען. די גוים האָבן דעם מאַרק אָנגעפילט, יום־טובדיק געקליידעט, מיט ברענענדע ליכט אין די הענט. צוערשט זענען די גלחים אין ווייסן געגאַנגען, געהאַלטן קלומבערס אין די הענט. אַנדערע האָבן פון רויכערדיקע פלאַקאָנען פאַרשפּרייט ווייִרויך איבערן געסל. און נאָך זיי זענען די בּישאָפּס אונטער די חופּות געגאַנגען. די קליינע גלחים אין ווייסן אָנגעטאָן האָבן געזונגען, און די קליינע מיידלעך, ווי כּלות אָנגעטאָן, האָבן געהאַלטן די סטענגעס פון די קריסטלעכע פענער.

פענער און הייליקע בילדער און ווײַרויך און ליכט — און די גוים קניען אויף דער ערד און זינגען. און אינמיטן דער פּראָצעסיע, מיט ווײַסע גלחים אַרומגערינגלט, האָבן די ייִדן פון שטעטל דערזען דעם „אורח", ווי אַ רבֿ, אָנגעטאָן אין אַן אַטלעסענע קאַפּאָטע, מיט אַ שטרײַמל אויפן קאָפּ און לאַנגע פּאות, האַלט אַ גרויסן זילבערנעם צלם אין דער האַנט, גייט צווישן די גלחים און פאַרגלאָצט די אויגן צום הימל.

דאָס שטעטל ייִדן האָבן זיך פאַרוואונדערט, וואָס די גוים האָבן אויס דעם באַקאַנטן שוסטערל אַ גרויסן רבי געמאַכט, און געלאַכט אין דער שטיל פון דער מציאה, וואָס די גוים האָבן געכאַפּט, און געזאָגט איינס צו דאָס אַנדערע:

— ווייל אַודאי פון זיי געלט אויסנאַרן!

אָבער באַלד האָט זיך געהערט, אַז דער אורח איז בײַ די גוים בישאָף געוואָרן. ער האַלט דרשות יעדן זונטאָג אין דער קירכע, און צו זײַנע דרשות פאָרן די גוים פון דער גאַנצער געגנט זיך צונויף. מען ווייסט נישט פון וואַנען ער קען אַזוי גוט זייער לשון, נאָר יעדן זונטאָג שטייט דאָס שוסטערל אויפן קלעצל אין דער קירכע, מיט אַ צלם אין דער האַנט, און פּרעדיקט פאַר די גוים וועגן זייער אמונה, וועגן יעזוסן און וועגן צלם. און ווען ער רעדט אַזוי, הייבן די גוים אָן באַלד צו וויינען, פאַלן צו דער ערד און קושן דעם צלם און וואַרפן זיך פאַר דער „מאַטקע באָסקאַ", און וויינען און דאַוונען מיט אַזאַ געבראָכן האַרץ און מיט אַזאַ חרטה און ודוי.

און דאָס שטעטל גוים איז טאַקע פרום געוואָרן, און איז געקומען אַ זונטאָג, האָט מען באַמערקט ווי עס ציען

זיך פון די דערפער לאנגע רייען מיט פויערשע פורן, און באלאגערן דאס קאטוילישע געסל, פילן אן די קירכע און שפארן אזש אן אין דרויסן, אין גאס ארײַן. און ווען זיי דערזעען דעם רבין אויפן בעלעמער, מיטן צלם אין דער האנט, אזוי פאלן זיי באלד צו דער ערד, און וויינען און קלאגן און קושן דעם צלם און מאליען זיך.

און נישט נאר זונטאג, יעדן אינדערפרי און פארנאכט גייען די פרומע גוים פון שטעטל אין קירכע ארײַן. די שענקען ווערן לער, און די גוים ווען זיי זעען א יידן אויפן וועג, שלאגן זיי אים נישט מער, פארקערט, זיי נעמען אים נאך ארויף אויף דער פור. א דארפסגייער גיבן זיי ברויט מיט וואסער און לאזן אים איבערנעכטיקן אויפן פיעקעליק, גיבן אים א זעקל קארטאפליעס אהיים פאר דער ווייב און קינדער. און איין גוי האט אליין געבראכט צום רב א בייטעלע מיט געלט, וואס ער האט געהאט אוועקגענומען פון א יידן אויפן וועג, און געבעטן דעם רבין מוחל צו זיין. און ווען גוים זעען, ווי יידן גייען אין שול ארײַן דאוונען, לאכן זיי שוין נישט מער, נאר זיי זאגן:

— יעדער איינער האט זיך זיין גאט. מיר — אונזערן, זיי — זייערן.

אזוי האבן אין שטעטל יידן און גוים אפגעלעבט א לאנגע צייט אין שלום.

אין א צייט ארום, איז איינמאל, אין אן ערב יום־כפור צו כל־נדרי אין בית־המדרש ארײַנגעפאלן א פרעמדער גוי, אנגעטאן ווי א גלח. יידן אין די טליתים און קיטלען האבן זיך דערשראקן, האבן געמיינט, אז אן אומגליק וועט געשען. דער גוי איז אבער צוגעגאנגען צום בא־

לעמער, אויסגעשפרייט צום הימל זיינע בלייכע הענט און האָט אויסגעשריגן מיט אַ גרויס געוויין.

— שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד! — און איז אַנידערגעפאַלן טויט אויף די טרעפלעך פון בעלעמער.

יידן האָבן אויפגעהויבן דעם פּאָפּ, האָבן זיי דערקענט אין די טרערן־טאָרבעלעך אונטער די אויגן, אַז עס איז אַ ייד. און אַז זיי האָבן זיך גוט איינגעקוקט אין זיין פּנים, האָבן זיי דערקענט אין אים, אַז עס איז דער „אורח", וואָס פלעגט אויפקלייבן די שמות פון בית־המדרש. יידן האָבן זיך געשראָקן, נישט געוואוסט וואָס צו טאָן מיטן בר־מינן. דער רב האָט געפּסקנט, אַז ער איז אַ ייד און אַז עס איז אַ מצוה אים צו ברענגען צו קבר־ישראל. האָבן זיי באַהאַלטן דעם בר־מינן איבער יום־כפור. מוצאי־יום־כפור האָבן זיך געפונען צוויי יידן, אַ פישער און אַ קצב, וואָס האָבן זיך געוואָלט קריגן חלק לעולם־הבא, און איינגעשטעלט זייך דאָס לעבן, אַרויסגענומען דעם בר־מינן פון דעם באַהאַלטענעם אָרט און אים ביינאַכט געבראַכט צו קבר־ישראל, ביים פלויט פונם גוטן אָרט.

זיין נאָמען האָט מען נישט געוואוסט ווי אויפצושרייבן אויף זיין מצבה, ווייל קיינער האָט נישט געוואוסט ווער ער איז, און פון וואַנען ער איז געקומען. האָט מען אויפגעשריבן אויף דער מצבה דעם נאָמען פון אַ ייד, אַ גר, אברהם בן אברהם, און זיין מצבה געפינט זיך נאָך אויפן גוטן אָרט ביי אונז אין שטעטל, ביזן היינטיקן טאָג.

א דאָרף-צדיק

(פאָלקס-לעגענדע)

אין א טוי־באַדעקטן ים פון גרינעם גראָז ליגט ער באַהאַלטן און פאַשעט זיינע שעפעלעך, וואָס דער פאָטער האָט זיי אים איבערגעגעבן. מען רופט אים „יאַשעק". ווי ער הייסט אין „יידישן" ווייס ער אַליין אויך נישט. מען האָט אים קיין מאָל נאָך צו קיין „עַליה" נישט אויפגערופן.

אַלע ווייסן, אַז ער איז אַ פויער, אַ גראָבער יינג. דער פאָטער זיינער, יצחק מילכיקער, איז זיך אינגאַנצן פון אים מְיָאֵש; ער וועט נאָך אים אַפילו קיין קדיש נישט זאָגן. און נאָר יוצא צו זיין האָט ער אים אַראָפּגעבראַכט אַ מלַמד פון שטאָט.

דער מלמד אַרבעט מיט אַלע כחות. הונדערט מאָל, הונדערט מאָל זאָגט ער איבער יעדעס וואָרט, און ער, אַזוי ווי נישט אים וואָלט מען געמיינט — קָמֵץ אַלף זאָל דיר זיין „גוט וואָך"!

— גיי האָב צו טאָן מיט אַן אייזל־קאָפּ, זאָגט דער מלמד און שאָקלט מיטן קאָפּ, און די מוטער קוקט אויף איר זון און קרעכצט.

מען הייסט אים אפילו נישט קיין סידור נעמען. דאַווענען? ער, „יאַשעק", וועט דאַווענען? וואו קומט ער צו גאָט? אַ חרפה פאַר זיין ליבן נאָמען, ער זאָל קריאת־שמע זאָגן!

און דאָך פאַרשטייט יאַשעק גאָט לויט זיין פאַרשטאַנד און פילט אים אין זיין האַרץ.

און ער זעט גאָט אומעטום, אומעטום וואו ער טוט אַ קוק מיט זיינע אויגן: ער זעט אים דאָרט, וואו דאָס וואַסערל גיסט זיך אין דער שטיל און דערציילט סודי־סודות דעם שטילן רויקן באַגראָזטן ברעג; און פון דאָרט ווייט קומט דער וואָלקן, און ציט זיך איבערן הימל מיט אַ טרויעריקע טונקלקייט, דעמאָלט שפירט ער עפעס, וויל ער עפעס בענקט ער נאָך עפעס...

ווען עס גייט אַ גרויסער וואָלקן, עס שלאָגט אַ דונער, עס בליצט... צי אַ רעגן גיסט... אָדער אַ שווערער געפיל הילט איין דאָס דאָרף, ווי אַמאָל, ווען מען האָט דעם אַלט, מאַטשעק אַפּירגענומען פון אונטער דער שנייד־מאַשין און פון אונטערגעהאַקטן פוס האָט בלוט געראָנען... דאָס דאָרף טרויערט... דעמאָלט דערשפירט ער גאָט! און נישט אין הימל וואוינט גאָט, און נישט אויפהויבן דעם קאָפּ צום הימל דאַרף מען, מען זאָל אים זען; ניין, אים דאכט זיך, אַ גאָט וואוינט ערגעץ ווייט, ווייט, אין אַ גרויסער שטאָט, דאָרטן וואו דער גרויסער שררה פון דאָרף וואוינט. און וואו אַלע גרויסע שררות און גרויסע לייט וואוינען. און די אַלע גרויסע שררות און גרויסע לייט זענען נישט מער, ווי גאָטס „פּאַראָבקעס", אזוי ווי סטאַך און וואָיטעק זענען פּאַראָבקעס ביים „פּריץ" פון דאָרף.

אָבער ער, ווי קומט ער צו גאָט? אַפילו נישט צו זיין ויינס אַ פּאַסטוך! אַ פּאַסטוך ביי גאָט, טראַכט ער ביי זיך, מוז

אויך זיין אַ גרויסער „פּאַן", אַ פּריץ אַ גרויסער! אוז ווער ווייסט צי דער פּריץ פון זייער דאָרף איז כאָטש אַ קוטשער ביי גאָטס פערד? ווען מען אים, יאַשעקן, צולאָזן?

נאָר טיילמאָל, ווען דער הימל איז ריין און העל, און רויט פאַרחלומט, אין אַ בלויען פליסנדיקן שלייער, און די גרעזער וואַקסן זיך אונטער במנוחה, און אַריינגעוואָרצלט איז דאָס גרעזל אין דער ערד, און קוקט זיך שטיל אויז הימל אַריין, און דאָרט קעגנאיבער שטייט דער אַלטער וואַל—דער גרינער זיידע פון דאָרף, און דאָרט ווייטער ציט זיך צווישן די גראָזן דער וועג, אַ פור פאָרט, און אַ ייד גייט ערגעץ ווייט, ווייט... און פון אויבן דער הימל ציט זיך אויך ערגעץ ווייט אוועק און גייט, וואָס אַמאָל נידעריקער, נידעריקער, ביז ער לאָזט זיך אויף דער שוועל פון דער „סטאָדאָלע" און קוקט... דענסטמאָל, דאַכט זיך אים, האָט זיך גאָט אַביסל אַרויסגעכאַפּט פון די „שררות", פון די פּריצים, און איז זיך דאָ אַליין אַהער געקומען אין פעלד אַריין, אויסגעצויגן זיך און ליגט זיך אַזוי און וואַרט...

און יאַשעק וויל אַ דאַנק און אַ ליב אָפּגעבן פאַר דעם אַלעם, וואָס איז אַרום און אַרום.

און טיילמאָל ווילט זיך אים גיין און גיין אַזוי לאַנג, ביז ער וועט אָנקומען דאָרט צו דער גרויסער שטאָט, וואו גאָט וואוינט, וואו זיין פּאַלאַץ שטייט!

— וועל איך צוגיין און אַ קוש טאָן גאָט אין האַנט אַריין! — טראַכט ער זיך.

נאָר באַלד זיפצט ער אָפּ:

— מעז וועט מיך דען צולאָזן?

ער קאָן צוקומען, טראַכט ער, צו גאָטס פּאַלאַץ, נאָר דאָרט שטייען „שווייצער", אַזוינע הויכע מיט בלויע סטענגעס,

געלע איבערגעלייגטע שטיוול און רויטע פרעק, אזוינע ווי ער האט געזען ביי די פריצים, וואס זענען געקומען צו זיין פריץ אויפן דארף אויף א באל — און זיי וועלן אים אוועק־יאגן...

און באלד דאכט זיך אים, אז מען דארף נישט גיין, אז גאט איז אויפן פרייען פעלד, אז די שוויצער היטן א לערן פאלאץ, אן גאט ׳

„אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן“ לערנט אים דער רבי פון סדור.. און דער אל־מלך־נאמן, דאכט זיך אים, איז עפעס א מין שפרוך, וואס, אז מען זאגט אים, דארפן די שוויצער אריינלאזן אין גאטס פאלאץ...

אבער צו גאט האט ער אן אנדער מין געבעט, א געבעט אן ווערטער, א געבעט, וואס וואקסט ביי אים אין הארץ און דערפילט דאס הארץ און איבערפילט עס און רייסט זיך ארויס מיט א פייף!

ער וויל בעטן, לייגט ער צוויי פינגער אין מויל אריין, שטעלט אויף די ליפן, גיט א בלאז. און זיין תפלה הילכט אין גאנצן וואלד!

און גאט פארשטייט אים, פארשטייט זייער גוט זיין געבעט!

און ער פייפט נאר דעמאלט, ווען עס ווילט זיך פייפן צו גאט, ווען ער פילט, אז מען ברויך פייפן...

און גאט, דאכט זיך אים, ליגט ערגעץ ווייט, ווייט אויפן פרייען שמעקנדיקן פעלד און הערט זיך איין, ווי ער פייפט, און האט הנאה פון זיין פייפן, און פרייט זיך דערמיט.

אוי נישט ער אליין פייפט! אלע, ווייסט ער, „פייפן“. אז נאסיק דער דארפס־הונט הויבט אן פלוצלינג צו בילן,

ווארפט מיטן וויידל, קוקט אין הימל אריין און בילט — זאָגט ער: „נאָסיק" דאַונט; אַז די „ווייסע" גייט אַהיים פאַרנאַכט פון פעלד, שטעקט די באַגייוועטע צונג אַרויס, און גיט אַ לאַנגן, טרויעריקן בעטש: מע-ע-ע, טראַכט ער: די „ווייסע" דאַונט. דער „באַלאַן" דאַונט אויף אַן אַנדער אופן: ער צעבריקעט זיך, שטעלט זיך אויף די הינטערשטע פיס, בייגט שטייף דעם קאָפּ אויס: באַר-ר-ר! אַלע דאַונען, אפילו די פרעש אין וואַסער... איינער רוימט איין דעם צווייטן: קוואַ, קוואַ!

יאַשעק איז שוין אַלט געוואָרן דרייצן יאָר, קריאת-שמע קען ער נאָך נישט זאָגן, און עס איז פאַר ראש-השנה. און דער רבי אַרבעט מיט יאַשעקן כאָטש אויף היי-יעריקן ראש-השנה נאָר בלויז קריאת-שמע זאָגן—מען זאָל אים קאָנען מיטנעמען אין שטאָט אַריין.

און לכּבוד יום-טוב האָט מען יאַשעקן געקריפּט אַ נייעם צייגענעם אַנצוג, אַ פּאָר שטיוול און אַ ניי היטל... זאָל ער כאָטש קריאת-שמע זאָגן.

פול אָנגעפּראָפּט איז די שול; קליין און גרויס, אַלע אָנגעטאָן אין ווייסן, אַריבערגעצויגן מיט די טליתים, אַלע שטייען און שאָקלען זיך, און שרייען, און רופן, אַלץ העכער און העכער.

ביים עמוד, וואו עס ברענען זיך די זיבן גרויסע וואַקסענע ליכט, שטייט דער חזן מיט משוררים... לאַנגע

וויינענדיקע טענער און באַגלייט מיט האַלבע אָפּגעריסענע דערשטיקטע קולות לאָזן זיך הערן:

— מי לחיים, ומי למות. . .

און א פאַרשטיקט וויינען רייסט זיך אַרויס מיטאַמאָל פון דער ווייבער־שול. און יאַשעק שטייט אָנגעטאָן אין ציי־גענעם אַנצוג, די העלע האָר לאָזן זיך אַרויס פון דעם אַרויפגערוקטן היטל. ער שטייט, פּלוצים רירט ער זיך פון אָרט, שפּאַרט זיך אַרויף אויבנאָן, שטעלט זיך אין דער זייט קעגנאיבער דעם חזן, דער סידור, וואָס דער פאָטער האָט אים געגעבן, מען זאָל כאָטש מיינען, אַז ער דאַוונט, גליטשט זיך אים פון דער האַנט אַרויס, און ער שטייט מיט ווייט־געעפנטע אויגן, און קוקט.

א פּאָר וואוילע יינגען באַמערקן יאַשעקן, איינער ווינקט צום צווייטן, ווייזן אויף אים, לאַכן אינדערשטיל, באַלד גייט איינער צו און גיט אים א שנעל אין נאָז.

ער הערט נישט, פילט נישט! ער שטייט, גלאָצט מיט די אויגן, אַמאָל אויף דעם חזן, אַמאָל אויף די וויי־נענדיקע יידן. אָט זעט ער דאָס ווייסע פּרוכת, וואָס הענגט ביים ארון, מיט די גרויסע גאָלדענע אותיות: „קודש לה'".

גאָט מוז אַצינד זיין — דאָרט, דאָרט אונטערן פּרוכת, טראַכט ער ביי זיך.

און פון דער ווייבער־שול קוקט אַראָפּ זיין מוטער, זי באַמערקט איר בן שטייט און גלאָצט, דער סדור גליטשט זיך אים פון האַנט אַרויס — און די יידענע קרעכצט, טראַכט זיך אין האַרץ:

— פּויער, א געבוירענער גוי.

און דער פאָטער וואַרפט אויף אים א בליק פון אונטער דעם טלית, קרעכצט שווער אָפּ:

— רבונו של עולם, געדענק אָן אים אויך!
און יאַשקע שטייט און גלאָצט. אַלע וויינען, אַלע דאַוונען, אַלע רופן צו גאָט און אים פאַרווילט זיך אויך!
ער וויל אויך בעטן צו גאָט. ער וויל אויך, נישט וויינען, נישט שרייען, נאָר דאַנקען און לויבן גאָט וויל ער! פאַר אַלעם, פאַר אַלעם דאַנקען!
ער כאַפּט צוריק אויף דעם סדור, נעמט זיך צו דער פאַרצייכנטער קריאַת=שמע, הייבט אָן:
— אֵ=ל מֶ=לֶ=ךְ נֶ=אֶ=מָ=ן...
עס האַרצט אים אָבער נישט אַזאַ תּפילה.
ער פאַרשטייט זי נישט. דאָס איז נאָר אַ שפּרוך, אַ טרוקענער שפּרוך...
ער וויל דאַנקען און לויבן ערלעך, געטריי פון האַרץ —
און ער האָט מורא פאַרן עולם, פאַרן גרויסן עולם, וואָס דאַוונט גאָר אַנדערש, נאָר די תאווה איז שטאַרקער פאַר אים — און גאָט איז העכער פאַר אַלעם! ער מוז!
און ער לייגט די פינגער צום מויל —
און אַ שאַרפער פייף שניידט דורך די וויינענדיקע שול...

דער עולם דערשרעקט זיך.
ווער איז? וואָס איז? ווער פייפט אין מקום קדוש?
דער פאָטער וויל אים אָנכאַפּן ביים אַקסל און דער עולם וויל אים שלאָגן...
נאָר פּלוצים דרייט זיך איבער דער הייליקער צדיק פון דער מזרח=וואַנט און פרעגט:

— וואו איז ער דער צדיק, וואָס האָט דעם גזר־דין צעריסן? וואָס האָט דעם הימל געלעלערט און דורך די בלייערנע וואָלקן אונזערע תּפילות ארויפגעפירט?

נאָר דער צדיק איז שוין נישט געווען...

ער האָט זיך ארויסגעכאַפּט פון שול, געוואָרפן די שטיול איבער די אַקסל און שפּרייזט שוין צוריק אין דאָרף אריין.

גזלנים

(אַ בילד)

אז עס איז געקומען שבועות=צייט, און די אויבסט=ביימער האָבן אָנגעהויבן צו בליען, האָט משה לייב קאַמאַשניק, דער שוסטער פון דער אונטערגאַס, גענומען דעם שטעקן אין האַנט אַריין, אַ צווײ=פונטיק ברויט איינגעבונדן אין אַ טיכל אויפן פלייצע און האָט זיך געלאָזט אין דאָרף אַריין דינגען אַ סאָד אויפן זומער. אין אַ פּאָר טעג אַרום איז ער צוריקגעקומען מיט אַ זעקל קאַרטאָפליעס אויפן פלייצע, אַ פּאָר אייער אין קעשענע און מיט אַ הון אונטערן אָרעם. דאָס ווייב מיט די קינדערלעך זענען אים אַנטקעגן געגאַנגען אין גאַס אַריין. די צוועלף=יאָריקע פייגעלע האָט אים דעם זאַק פון פלייצע אַראָפּגענומען. חיים דער ייִנגל האָט די הון געשלעפּט, און זיי האָבן מיט פרייד אַריינבאַגלייט דעם פאָטער אין שטוב אַריין.

— גאָט צו דאַנקען געדונגען. — האָט משה ליב קאַמאַשניק דעם שטערן זיך געווישט.

— ווי זעט ער אויס?

— ווער קאָן וויסן? די עפּל בליִען שיין, אָן עין הָרָע, באַרנעס אויך אַביסל — אַביסל פלוימען, נאָר אַלץ שפּע־טיק אויבס, ראָש־השנהדיקס, אַביסל אַגרעס און שטעג־גערלעך. גאָט זאָל געבן, אַז עס זאָל קיין שטורעם נישט קומען, וועט אפשר זיין אַביסל פּרנסה, ווער ווייס?

— און די גוים?

— ווי פּויערים, — געדונגען זיך אויף אַ גילדן. געווען אָן אָרעמע יידן, האָבן זיי מיטגעגעבן אַביסל קאַרטאָפל, אַ פּאָר אייער, — דאַכט זיך גוטע גוים.

אַז חנה האָט דערלאַנגט די אָנגערייטע קאַרטאָפל אויפן טיש, האָט משה ליב קאַמאַשניק געקרעכצט:

— איין חסרון, ער שטייט ביים וועג, די ביימער שטאַרק אויפן וועג אַרויס. ווער עס וועט וועלן וועט אָפּרייסן איידער עס וועט נאָך רייף ווערן.

— וועלן מיר די קינדער אַרויסשיקן ביז מיר וועלן אַרויסקומען — האָט אים דאָס ווייב באַרויקט.

נאָך שבת האָט טאַקע משה ליב גענומען זיין עלטסט מיידל פייגעלע מיט זיין יינגל חיימל און אַרויסגעפירט אין דאָרף אַריין, און איבערגעלאָזט זיי אין סאָד, אין דעם הילצערן ביידל, וואָס איז געשטאַנען צווישן די עפּל־ביימער. ער האָט זיי אַ קישן אונטערגעלייגט צו שלאָפן, אַ פּאָר אַלטע קאַפּאָטעס צוצודעקן זיך אויף ביינאַכט, אָדער ווען עס רעגנט. קיין געלט צו לעבן האָבן זיי נישט באַדאַרפט, ער ער האָט זיך פאַרלאָזט אויף די פּויערישע גוטסקייט, אַז זיי וועלן נישט דערלאָזן קיין לעבעדיקע נפשות אונטערגיין פאַר הונגער. אַ פּאָר פונט ברויט אויף די ערשטע פּאָר טעג האָט ער זיי געלאָזן. קאַרטאָפליעס קאָנען זיי האָך פון די גוים קריגן. אויסבעטלען, אָדער אויסקאָפּען פון דער ערד, ווען קיינער

זעט נישט. האַלץ אויף אַ פֿייער קאָנען זיי פֿון וואַלד ברענ־גען, און אָט באַלד וועט דאָך אויבסט רייף ווערן, קאָנען זיי זיך דערנערן מיט עפּל און אוגערקעס.

קיין ריכטיקע היטערס זענען זיי אייגנטלעך נישט געווען. נאָר מען דאַרף אויך נישט האָבן אין אַ סאָד קיין היטער, מען באַדאַרף נאָר וויסן, אַז אַ לעבעדיקער מענטש געפֿינט זיך דאָרט, און אַז עס וועט עפּעס געשען, קאָנען זיי שרייען, וועלן זיך די גוים צוזאַמענלויפֿן.

די קינדער זענען צוגעוווינט דערצו. יעדעס יאָר האָבן זיי געהיט אַ סאָד, ביז דאָס אויבסט איז רייף געוואָרן, און ווען מען האָט עס באַדאַרפֿט קלויבן, זענען טאַטע־מאַמע אַרויסגעקומען. בייטאָג איז גאָר געווען אַ פֿרייד. די זון האָט געשיינט. עס איז זיי וואַרעם געווען. דאָס מיידל איז אַרומגעגאַנגען אין דאָרף און אויסגעבעטן ביי די פּויערטעס אַ פּאָר קאַרטאָפֿליעס, חיימל האָט פֿון וואַלד געבראַכט טרוקע־נע צווייגן, האָבן זיי זיך אַ פֿייער געמאַכט און אָפּגעבראָטן אין דעם אַש זייער אָוונט־ברויט. אַז דאָס אויבסט האָט נאָר אָנגעהויבן עטוואָס רייף צו ווערן, האָבן זיי צוזאַמענ־געקליבן די אַראָפּגעפֿאַלענע עפּעלעך. דערנערט זיך שוין מיט ס׳זייעריקע. ביינאַכט האָבן זיך די קינדער באַהאַלטן איןביידל אַריין. צוגעדעקט זיך מיט די קאַפּאָטעס. די נעכט זענען געווען קורצע און וואַרעמע זומער־נעכט, נאָר טיילמאָל, ווען עס פֿלעגט אַ רעגן גיסן, האָבן זיי זיך איינ־געקאָרטשעט, איינס דאָס אַנדערע צוגעדעקט, און געוואַ־רעמט זיך מיט זייערע יינגע לייבלעך.

מיטאַמאָל האָט זיך דערהערט, אַז גזלנים געפֿינען זיך אין וואַלד, נישט ווייט פֿון דאָרף. ביינאַכט האָבן זיי אָפּ־געשטעלט אַ פֿור מיט סוחרים, געהרגעט דעם בעל־הגלה

און אָוועקגענומען פון די סוחרים דאָס געלט. דאָס גאַנצע דאָרף איז צומאָרגנס אַרויס אויף אַן אָבלאַווע אויף די גזלנים אין וואַלד. נאָר מען האָט קיינעם נישט געפונען. מען האָט אָנגעטראָפן צייכנס פון זייערע פוס־טריט און מען האָט אָבער נישט געקאָנט וויסן, וואו זיי האַלטן זיך אויף. דער רויב ביינאַכט אין וואַלד האָט אַ שרעק געוואָרפן אויפן גאַנצן דאָרף און אויף דער גאַנצער געגנט אַרום. די גוים האָבן זייערע הייזער פאַרמאַכט מיט אייזערנע פּרענטן און אַליין זענען זיי געשלאָפן ביי זייערע בהמות מיט שטעקנס און רעוואָלווערן באַוואַכט. די קינדער האָבן אויך געהערט פון די גזלנים, וואָס האַלטן זיך אויף אין וואַלד. ביינאַכט האָבן זיי מורא געהאַט צו שלאָפן אין סאָד. זיי האָבן אָבער איינס פון דאָס אַנדערע באַהאַלטן די אימה און נישט גע־רעדט דערפון.

אַמאָל ביינאַכט זענען די קינדער געלעגן איןביידל. אין דרויסן איז זייער פינסטער געווען. עס האָט זיך גע־קליבן אויף אַ רעגן. אַ ווינט האָט געבלאָזן און געקלאַפּט מיט אַן אָפּגעריסענעם שינדל אויפן דעכל פון ביידל, און זיי האָט זיך אָפּגעדאַכט, אַז עס גייט ווער... די צווייגן האָבן זיך געשאָקלט און געבראָכן זיך הינטערן ביידל און געקרעכצט ווי לעבעדיקע מענטשן. פייגעלע איז געלעגן און האָט מיט אירע הענטלעך פעסט צו זיך צוגעדריקט איר יונג ברודערל. חיים האָט זיך איינגעקאָרטשעט אין זיין שוועסטערס לייב, ווי אַ יונג קעלבל, מיטן קאָפּ אין בויך אַריין. פייגעלע האָט אַרויסגעקוקט מיט אירע גרויסע לע־בעדיקע אויגן און אויפגעהערט, אויב ווער גייט נישט. די קינדער האָבן געשוויגן אַ לאַנגע צייט און מורא געהאַט צו רעדן איינס מיטן צווייטן, כאָטש זיי זענען נישט געשלאָפן.

– פייגעלע, דו שלאָפסט ? – האָט דאָס ברודערל גע־פרעגט.
– איך שלאָף, – האָט פייגעלע אָפּגעענטפערט.
– איך שלאָף אויך, – האָט חיימל געזאָגט און איז פאַרשוויגן.
– פייגעלע.
– וואָס ?
– גזלנים טויטן קינדער אויך ?
– ניין. קינדער טויטן זיי נישט.
אַ לאַנגע מינוט האָבן זיי ווידער געשוויגן.
– פייגעלע.
– וואָס ?
– עס איז ווער אין סאָד דאָ.
– ניין, חיימל, דאָס שאָקלט דער ווינט די צווייגן.
אַ לאַנגע מינוט פויזע.
– פייגעלע.
– וואָס ?
– עס גייט ווער אין סאָד אַריין.
– שווייג, חיים, קיינער גייט נישט אין סאָד אַריין. דאָס קלאַפּט דער ווינט אין דאַך.
אַ לאַנגע פויזע.
– פייגעלע.
– וואָס ?
– וואָס איז אַ ווינט ?
– שווייג, שלאָף.
עס האָט אַ גרויסער בליץ געטאָן, נאָך אים האָט זיך געהערט אַן אויסגייענדער דונער.
די קינדער האָבן אויפגעציטערט.

– פייגעלע.
– וואָס ?
– האָסט געלייענט קריאת שמע ?
– ניין.
– לאָמיר לייענען קריאת שמע.
– איך קען נישט פון אויסעווייניק.
– איך קען.
– זאָג, וועל איך דיר נאָכזאָגן.
– אל מלך נאמן...
– אל מלך נאמן...

די קינדער האָבן געזאָגט די ווערטער, ווי די טראָפּנס רעגן, וואָס האָבן אָנגעהויבן צו פאַלן אויפן דאַך פוןביידל.

– פייגעלע, עס רעגנט.
– עס רעגנט, חיימל.
– שווייג, מען טאָר נישט מפסיק זיין.
– דער ווינט זאָל נאָר דאָס אויבסט פון די ביימער נישט אַראָפּוואַרפן.
– מען טאָר נישט מפסיק זיין, פייגעלע.

די טראָפּנס וואַסער האָבן באַלד אָנגעהויבן אַריינצו־רינען אויף די קינדער דורך אַ שפּאַרע פון ביידל. די קינ־דער האָבן זיך איינגעקאָרטשעט אין אַ ווינקעלע פון ביידל, וואו עס איז געווען באַשיצט. זיי האָבן זיך איבערגעצויגן מיט די קאַפּאָטעס איבער די קעפּ, געהאַלטן זיך איינס אין אַנדערן. איינגעקאָרטשעט זיך און געוואָרעמט זיך מיט די לייבלעך, און געלעגן און געשוויגן.

מיטאַמאָל האָט זיך די טיר פון ביידל געגעבן אַ פּראַל אויף, אַ צינדהעלצל האָט זיך אָנגעצונדן און פאַרלאָשן, אין

בליק־שנעליקייט האָט פייגעלע דערזען צוויי הויכע שוואַרצע גוים שטיין פאַר איר.

— ווער איז דאָרט ? — האָט אַ שטאַרקע מענער־שטימע געראָפן.

— דאָס בין איך, דעם סעדערס מיידל מיט איר ברו־דערל, — האָט פייגעלע אָפּגעענטפערט מיט אונטערטעניקייט, אָבער נישט מיט מורא.

— שווייג, זשידווקאַ.

די גוים האָבן אַראָפּגעצויגן פון די קינדער די קאַפּאָטעס און אַליין זיך מיט זיי באַדעקט די קעפּ,וואָרים דער רעגן האָט שוין אָנגעהויבן אַריינצוגיסן דורך די שפּאַרעס פון דעכל.

די קינדער זענען געוועזן האַלב נאַקעט, יעצט האָבן זיי זיך נאָך מער איינס צום אַנדערן צוגעקוואַטשעט, איינגענאָרעט זיך אין אַ ווינקל, און געלעגן ווי צוויי הינטלעך און גע־שוויגן. איןביידל איז געווען שוואַרץ. די גוים האָט מען נישט געזען. נאָר געפילט צוויי שוואַרצע שאָטנס, און איינער פון די שאָטנס פינקלט מיט אַ פונק פון אַן אָנגערויכערטן ציגאַרעט, און אויפן דאַך האָט זיך געהערט, ווי די שווערע טראָפּנס רעגן פאַלן אויף די שינדלען.

די גוים האָבן עפּעס געשעפּטשעט צווישן זיך איז דער שטיל. פייגעלען איז פּלוצים באַפאַלן אַ טויט־שרעק. זי האָט אָנגעהויבן צו פילן מיטאַמאָל די שרעק פאַר גזלנים. אין ענג־קייט האָט זי אַרומגענומען. נישט די שרעק פאַרן לעבן, זי האָט גאָרנישט געטראַכט וועגן זיך — נאָר עפּעס ווי זי וואָלט מיטאַמאָל דערפילט אַן אומנאַטירלעכע זאַך, ווי זי וואָלט אַ נישט־גוטן דערזען. מיט איין האַנט האָט זי אַרומגעהאַלטן איר קליינעם ברודערל, און מיט דער צווייטער האַנט האָט זי זיך פאַר וועמען געוואָלט באַשיצן. און ווי זי וואָלט זיך דערמאַנט,

אז זי איז נאָך אַ קינד, האָט זי פּלוצים אָנגעהויבן צו וויינען: מאַמע.

— שווייגט, ממזרים, שווייגט. ששש...

די קינדער האָבן אָבער זיך מער דערשראָקן פאַר די שאָטנס, איידער פאַר רעדנדיקע מענטשן און האָבן געוויינט.

— שוויגן, וואָרים זאַדושען, — האָט אַ שווערע האַנט זיך געלייגט אויף די קינדערס מיילער.

אַ לאַנגע ווײַלע האָבן די קינדער געשוויגן. געשלוכצט אין זיך.

— זעסט, וואָס דו האָסט אָנגעמאַכט. דו האָסט די קינדער דערשראָקן. די פויערים וועלן זייער געוויין דערהערן.

— שווייגט, קינדער, נאַט, דאָ האָט איר די קאַפּאָטע, דעקט אייך צו, — האָט איינער פון זיי צוגעוואָרפן די קאַפּאָטע צו די קינדער.

דער צווייטער האָט נאָכגעטאָן.

די קינדער האָבן נישט געפילט די פייכטקייט פון רעגן. די שרעק פאַר די גזלנים האָט אַלץ פאַרטריבן. זיי האָבן נאָך אין דער שטיל געשלוכצט. אַ שטימע האָט זיך אָנגערופן:

— שווייגט, וואָס וויינט איר? עס איז אייך קאַלט. יאַן, גיב זיי בראָנפן צו טרינקען.

דער גוי האָט צוגעטראָגן אַ פלאַש מיט בראָנפן און דערלאַנגט די קינדער.

— טרינקט, וועט אייך וואַרעמער זיין.

פייגעלע האָט זיך דערשראָקן פאַר זיין געשטאַלט. זי האָט געטאָן, וואָס מען האָט איר געהייסן.

— און יעצט גיב דעם ברידערל דיינעם. הער, קליינער זשידאָק, טרינק.

חיימל האָט אויך צוגעניגט די ליפּן צום פלאַש.

– די קליינע ממזרים, עס איז אַ רחמנות אויף זיי, אין אַזאַ רעגן. יאַן, האָסט דאָרט אין קעשענע קאָלבאַסע, גיב זיי.

יאַן האָט דערלאַנגט די קאָלבאַסע.

די קינדער האָבן דערהערט דאָס וואָרט קאָלבאַסע, איז אַ גרויסע שרעק זיי באַפאַלן.

– עסט.

– מען טאָר נישט, — האָט פייגעלע געענטפערט.

– עסט, קליינע זשידעס.

– מיר טאָרן נישט, — האָבן ביידע קינדער אָנגעהויבן ווידער צו וויינען.

– לאָז זיי אָפּ. זעסט דאָך, אַז זיי ווילן נישט זייער „זאַקאָן" ברעכן.

– נאַט, דאָ האָט איר ברויט.

דאָס ברויט האָבן די קינדער גענומען. נאָר געגעסן האָבן זיי נישט.

אַ לאַנגע ווײַלע איז שטיל געווען אין ביידל. עס האָבן זיך נאָר געהערט די טראָפּנס רעגן, וואָס זענען געפאַלן אויפן דעכל, און דאָס שווערע אָטעמען פון די גוים. די קינדער זענען געלעגן איינגעקאָרטשעט אין אַ נאָרע. ערשט יעצט איז זיי קלאָר געוועזן די שרעק, אַז זיי געפינען זיך מיט גזלנים אינאיינעם. חיימל האָט ערשט זיך דערמאָנט, וואָס אַ ייד האָט צו טאָן, ווען ער איז אין סכּנה.

– פייגעלע, – רופט ער אָן אין דער שטיל.

– ש-ש, וואָס?

– לאָמיר זאָגן שמע ישראל.

– זאָג.

— שמע ישראל ה׳ אלהינו.

און די קינדער האָבן פּלוצים אָנגעהויבן הויך קריאַת שמע צו זאָגן.

— וואָס מורמלען זיי דאָרט?

— זעסט דאָך, אַז זיי מאָדליען זיך.

— יעדער האָט זיין „זאָקאָן״, — רעדן די גוים צווישן זיך.

אין ביידל איז אַזוי נאָס געוואָרן, אַז עס האָט זיך נישט געפונען קיין איין שטיקל ערד. דאָס איינציקע טרו־קענע ווינקל, וואָס איז געווען צוגעדעקט מיט די קאַפּאָ־טעס, האָבן יעצט די קינדער פאַרנומען. דער רעגן האָט די גוים געיאָגט פון איין ווינקל אין אַנדערן, ביז ער האָט זיי אַריינגעיאָגט אין דעם ווינקל פון די קינדער. זיי האָבן זיך צוגעטוליעט צו די קינדער, באַהאַלטנדיק זיך נעבן זיי.

— לאָזט, ממזרימלעך, לאָזט זיך אויך צודעקן מיט די קאַפּאָטעס, — האָבן זיך די גוים געבעטן.

און אַ וואונדערלעכע זאַך, די קינדער האבן זיך אויפ־געהערט צו שרעקן פאַר די גזלנים. הינטער די פייכטע קאַפּאטעס האבן זיך אַלע פיר לייבער צוזאַמענגעקנאטן, און איינס האט דאס אַנדערע געוואַרעמט.

— דעק זיי צו, דעק זיי, די ממזרימלעך, — האבן די גוים געזאגט איינס צום אַנדערן און גענומען די קינדער אויף זייערע הענט און זיי ווארעם צוגעדעקט.

— יאָן, גיב זיי אַביסל בראַנפן.

די קינדער האבן געשליקט דעם בראַנפן, דערוואַרעמט זייערע לייבלעך. עס האבן פיר לעבעדיקע נפשות צוזאַמענ־געקנאטן זיך און באַשיצט איינס דאס צווייטע פאַרן רעגן, פאַרן בליץ און שטורם...

קדוש השם

(אַ לעגענדע)

ווייס באַשנייט איז דער וועג. די לבנה שפּיגלט זיך אָפּ אין די ברייטע ווייסע פעלד־שנייען ווי אין אַ ים; און די שטערן רייבן זיך איינס אָן צווייטן... אַזוי געדיכט זעגען זיי איבערן הימל באַזייט, פונדערווייטנס הערט זיך אַ יידיש זמר׳ל, אויסגע־מישט מיט דעם קנאַל פון אַ בעל־עגלהס בייטש:

הע, הע, אָז אַ זייט,
יידעלעך פאָרן, יידעלעך פאָרן
לכה דודי, לכה דודי
לקראת כלה!

פון וואַנען פאָרן דאָס יידעלעך אַזוי פריילעך? פון אַ חתונה פאָרן יידעלעך. אנגעשטאָפּט איז די בויד מיט מחותנים, אויפן סאַמע קאָרזשל זיצט דער בעל־עגלה שכור־לעך. דאָס היטל שפּרינגט פון קאָפּ, און מיט דער בייטש קנאַלט ער אונטער: הע, הע אָן אַ זייט, אָן אַ זייט! זייט וויסן, די פערדלעך, אַז אייער בעל־הבית איז שכור, מען

פאַרט פון אַ חתונה — און זיי האָבן פאַרגעסן דעם טעגלעכן יאָך, לאָזן זיי זיך מיט אימפעט און טרייבן אַלץ פון וועג אַראָפּ.

און די מחותּנים האַלטן איינער דעם צווייטן מיט די הענט אַרומגעאַרעמט, די שטריימלעך רוקן זיך אָן אַ זייט. די פערד פאַרפּלאָנטערן זיך, און אַלע אינײַנעם שאָקלען זיך צו־זאַמען מיט דער פור, ווי בײַ דער גמרא, און זינגען הויך אויפן קול:

אָמר אַבײַי, אָמר ר׳ פּפּא,
די מוזינקע אויסגעגעבן,
די מוזינקע אויסגעגעבן,
לכה דודי, לכה דודי
לקראַת—כּ—לה!

דער וועג לײַכט אין שניי־און לבנה־ליכט, און אין דער ווײַסער לבנה־נאַכט טראָגט זיך די יידנס זמר:

לכה דודי, לכה דודי
לקראַת—כּ—לה!

עס זעען נישט די יידעלעך ווי דער פּריץ פון שטעטל קומט זיי אַנטקעגן מיט דריי פערד נאַשפּיץ (אין דער לענג). עס הערן נישט די יידעלעך, ווי דער פּריץ רופט: „העי, זשידי פאַרכי, דאַיטשע דראָגי" (העי, יידן, פּאַרכעס, לאָזט דעם וועג). פריילעך זענען יידן, אַ טאָכטער אויסגעגעבן. נאָך אַ יידיש פּאָר בײַ יידן צוגעקומען. אַ נײַע הויז אין יידישן פאָלק, און יעדעס יידישע הויז איז ווי יעקב אָבינוס הויז. און ווער הערט היינט דעם פּריץ מיט זײַנע משרתים. „דײַטשע דראָגי, זשידי פאַרכי", שרײַט דער פּריץ. די יידעלעך ענטפערן אים: „מיר יידן האָבן אַ משיח, און וואָס האָסטו? מיר דינען דעם איינ־ציקן לעבעדיקן בורא. און דו וועמען? דער רבי איז אונזער

מליץ יושר. אוז דיינער ווער ?" און זיי גיבן נישט דעם פריץ דעם וועג. זיי נעמען פארן פריץ דאס היטל נישט אראפ. זיי זאגן נישט דעם פריץ: „דזשען דאברי" (גוט-מארגן). שכור זענען יידן און פארן פון א חתונה און זינגען אין דער ווייסער נאכט אריין:

„לכה דודי, לכה דודי
לקראת כלה!"

אויפן צווייטן טאג האט מען פון פריץ רייטערס ארויס-געשיקט נאכשפירן פון וואנען זענען יידעלעך געפארן. און וואס האבן יידעלעך שכור אפגעטאן. און מען האט געפונען א טויטן פויער ליגן אין דער פוסטער קרעטשמע, וואס שטייט אן א זייט פון וועג.

אוז די צייט איז געווען פאר פסח.

האט מען סטראזשניקעס איבערן שטעטל ארויסגעשיקט נאכפרעגן, ווער איז איבערן וועג געפארן. האט מען די מחותנים מיט דעם בעל־עגלה אין קייטן געשמידט און אין תפיסה געווארפן.

די מחותנים זענען געווען די פיר שענסטע בעלי־הבתים פון שטאט.

פארזאמלט זענען אלע יידן אין דער שול. די ליכט אנגעצונדן ווי צו יום-כפור. פון דער ווייבערשער שול פאר-נעמט זיך א שטיל ערנסט געוויין. עס וויינען איינצלנע שטימען און מען ווייסט, אז דאס וויינען די ווייבער און די מוטערס פון די געפיינקטע. דער אלטער רב אין קיטל און טלית שטייט פארן ארון און זאגט תהילים:

„למה רגשו גוים ולאומים יהגו ריק..."

און די עדה אין קיטלען און טליתים זאָגן נאָכן רב מיט ציטעריקע שטימען:

„למה רגשו גוים ולאומים יהגו ריק".

און שטיל איז אין דער קליינער שול. מען הערט דעם גאַנג פון די נשמות פון אַלע קדושים פון אַלע דורות, וואָס גייען דורך דער לופט פון דער שול. ווארים מען זאָגט תהילים פאַר געפייניקטע.

דאָרט אין דער תפיסה פייניקט מען די געפאַנגענע מיט כל ענויים קשים, אַז זיי זאָלן זיך מודה זיין. און דאָס זאָגט מען דאָ תהילים פאַר זיי, אַז גאָט זאָל זיי שטאַרקן. זיי זאָלן אויסהאַלטן די ענויים און נישט פאַרשוועכן זיין הייליקן נאָמען, ווארים דער נסיון איז אַ שווערער. דער וואָס וועט זיך מודה זיין און אָפּזאָגן זיך חלילה פון יידישן גלויבן, האָט מען אויסגעפּיקט אין שטאָט, וועט מען אים שענקען דאָס לעבן, און מאַכן אים פאַר דעם אויפזעער פון אַלע צינזן, וואָס די יידן האבן צו באַצאָלן דעם פּריץ, און אפּגעבן אים אַלע פּראָפּענאַציעס פון אַלע שענקען. און ער וועט ווערן אַ ראש איבער די יידן.

און די, וואָס וועלן זיך נישט מודה זיין, וועט מען זיי צעפערטלען און נישט לאָזן קומען צו קבר ישראל.

און דאָ אין שולכל, דאַכט זיך, הערן זיך די קרעכצן און די געשרייען פון די געפייניקטע, וואָס מישן זיך אויס איניי= נעם מיט די יידנס תהילים=זאָגן און רייסן זיך אין הימל אַרויף.

נאָר זיכער זענען יידן אין זייערע קדושים, אַז זיי וועלן אויסהאַלטן דעם נסיון און וועלן נישט פאַרשוועכן חלילה גאָטס נאָמען פאַר די נאַרישקייטן פון דער וועלט. און שטאָלץ רייסט זיך אַרויס דער בליק אויס די פאַרוויינטע אויגן פון די מוטערס און די ווייבער פון די געפייניקטע איבער זייערע

קדושים. און מיט קנאה און כבוד קוקן אַלע ווייבער אויף זיי, אויף די מוטערס און פרויען פון די קדושים, וואָס זענען מקדש את השם.

נאָר אין איינעם איז מען נישט זיכער, אין דעם בעל־עגלה. אַ פּראָסטער יינג פון דער גאַס, און נישט איינמאָל האָט מען אים שוין געטראָפן מחלל שבת זיין בפרהסיא. ער היט נישט אָפּ קיין מנחה ומעריב און שבת גייט ער מיט זיין פערד איבער דער גאַס שפּאַצירן. עסט אומגע־וואשן און נעמט דעם סדור אין האַנט נישט אַריין. געמוסרט האָט אים שוין דער רב אייניקע מאָל און געוואָלט אים אין פּאָליש איינזעצן, האָט ער געסטראַשעט מיט שמדן זיך — האָט מען אים צורו געלאָזט.

אין אַ ווינקל ווייבער־שול שטייט זיין מוטער מיטן טיכל איבערן קאָפּ אַריבערגעצויגן, שעמט זיך די ווייבער אין פּנים אַריינצוקוקן. אַלע קוקן אויף איר מיט רחמנות און פאַרדראָס: „אַזאַ זון ערצויגן!“ – וואָרים געהערט האָט מען שוין אין שטאָט, אַז דער בעל־עגלה איז זיך מודה.

אָפּגערוקט האָבן זיך אַלע פון איר און זי וויינט און שטייט מיט דעם טיכל איבער די אויגן. קיין תהילים זאָגט זי נישט – זי קען נישט; קיין סדור האַלט זי נישט אין דער האַנט, נאָר אירע ליפּן מורמלען אַ תפילה, און זי בעט צו גאָט: „טאַטע אין הימל, שטיי אים ביי! טאַטע אין הימל, שטיי אים ביי!“

און די טרערן גיסן זיך פון די אויגן אין טיכל אַריין. קיי־נער זעט זיי נישט, קיינער הערט איר תפילה נישט, וואָרים אָפּגערוקט שטייט זי אַליין, און אַלע קוקן מיט רחמנות און פאַרדראָס אויף איר: „אַזאַ זון ערצויגן! אַזאַ זון ערצויגן!“

ווידער זענען אלע יידן אין דער שול פארזאמלט. קיין תהילים זאגט מען נישט היינט. אויסגעזעצט זענען זיי אלע אויף דער ערד. די שטענדערס פארדרייט. די ליכט ברענען זיך אויף דער ערד. דער רב אין די זאקן זאגט „אֵיכָה“ און דער עולם אין דער שטיל זאגט נאך אים. מען זיצט שבעה נאך די קדושים. תליות האט מען אין מארק אויסגעשטעלט, און יעצט ווערט געטאן זייער רעכט אין מיטן מארק. פיר יארצייט-ליכט ברענען זיך אין א קאסטן זאמד אויף דער ערד, און ארום די ליכט זיצן שבעה די משפחות פון די קדושים און זאגן איכה. אין א ווינקל-שול, הארט ביי דער טיר, שטייט אויך דאס פינפטע ליכט. זי איז נישט אנגעצונדן, און נעבן דעם זיצט די מוטער פון דעם בעל-עגלה איינע אליין, מען ווייסט נישט, צי האט איר זון אויסגעהאלטן דעם נסיון און ער געהערט אויך צו די קדושים און אלע קוקן אויף איר מיט רחמנות און פארדראס: „אזא זון ערצויגן! אזא זון ערצויגן!“

אין דעם הערן זיך טריט רייטן פון דרויסן. א רייטער קומט אן צו דער שול,ווארפט עפעס ארונטער הינטער דער טיר און קלאפט אן אין טיר פון שול — איינס, צוויי, דריי, פיר... פינף קלעפ האט ער געגעבן. און ווי עס האט זיך דערהערט דער פינפטער קלאפ אין דער טיר, רייסט אויף די מוטער פון דעם בעל-עגלה די טיר פון שול - און הינטער דער טיר פון דער שול ליגן פינף אפגעהאקטע קעפ.

אויסגעזוכט האט זי דעם קאפ פון איר זון און אויף די הענט גענומען און איז אריינגעגאנגען מיט אים אין שול אריין. הויך האט זי געהאלטן דעם קאפ פון איר זון אויף די הענט, ווי זי וואלט אים דער גאנצער עדה געוואלט

ציגן. אַ שטאָלצער בליק האָט זיך פון אירע אויגן אַרויס־געריסן. אַראָפּגערוקט האָט זי שוין דאָס טיכל פון איר קאָפּ און שטאָלץ אַלעמען אין די אויגן געקוקט. אָפּגערוקט מיט כבוד האָבן זיך אַלע פאַר איר און די מאַמע, מיט דעם זונס קאָפּ אין דער האַנט, האָט אין מיטן שול צו טאַנצן אָנגע־הויבן.

לייכט און שטיל האָבן זיך אירע פיס באַוואויגן, און געטאַנצט האָט זי מיט איר זונס קאָפּ פאַרן אָרון־קיין איין וואָרט נישט גערעדט. אירע ליפּן זענען שטום געווען, נאָר מיט אירע אויגן האָט זי אויף אַלעמען מיט שטאָלץ געקוקט.

און אַלע האָבן זיך אָפּגערוקט פון איר און מיט קנאה און כבוד געקוקט אויף איר:

די מוטער טאַנצט מיט איר זון, די מוטער טאַנצט מיט איר זון...

און אַוועקגעלייגט האָט זי איר זונס קאָפּ צווישן די קעפּ פון די קדושים, און אָנגעצונדן מיט אירע הענט דאָס יאָרצייט־ליכט פאַר איר זון און אַוועקגעשטעלט עס פאַר דעם אָרון צווישן די ליכט פון די קדושים.

אויך אַ מאַמע

פיר-עקעדיק איז דער מאַרק, אַרומגערינגלט פון אַלע פיר זייטן מיט נידעריקע, קליינע אָפּגע-ווייסטע הייזלעך. פון דעם איינשטאָקיקן הויז, וואָס שטייט קעגנאיבער דעם ברונעם, דאָרט וואו דער בעקער וואוינט, גייט פון דעם קוימען אַ געדיכטער רויך אַרויס און ער צעלייגט זיך האַרט איבער דעם מאַרק. אונטער דעם רויך פליען ווייסע טויבן אַהין און צוריק, און אַ הויכער יינג שטייט ביי דעם איינשטאָקיקן הויז און פייפט אויף די טויבן.

קעגנאיבער דעם ברונעם שטייען „שטעלן", טירן אויפ-געלייגט אויף צוויי שטולן, אויף די טירן ליגן פאַרשיידענע פרוכטן און גרינס, און ווייבער מיט אָפּגעברענטע מידע פנימער, אַרומגעוויקלט מיט טיכלעך אין די גרעסטע היצן, שטייען פאַר די „שטעלן" און קריגן זיך.

— אַודאי, עס לוינט זיך מיר באַלד מיט אַזאַ שנאָרערן צו קריגן, פאַרמאַגסט מיין מיסט? דו שלעפּערקע.

יענטע, אַ יידענע פון אַ יאָר עטלעכע-און-פערציק, — וואָס פון אירע ליפּן האָבן די ווערטער זיך געלאָזט הערן, — טראָגט אַ ברייטן שמוציקן פאַרטוך, און איר דיק אָפּגע-

ברענט פּנים, וואָס קוקט רואיק אַרויס פון אונטער דער טיכל, האָט מסכּים געווען אויף אירע ווערטער.

– וואָס מיינסטו, האָסט שוין גאָט פאַרן באָרד געכאַפּט? ער געהערט מיר אַזוי גוט, ווי דיר אָן – האָט איר טויבע אָפּגעענטפערט, אַראָפּרוקנדיק דאָס טיכל איבער די האַלבע אויערן און מיט כּעס זיך די האָר אַרונטערגעשאַרט.

אַ קונהטע איז צוגעקומען צו יענטעס „שטעל". און טויבע, וואָס איז ליידיק געשטאַנען, האָט דערווייל זי אָנגעשאָלטן מיט טויטע קללות.

– וואָס טויג מיר דיין געלט, פּריצטע! ווערסט שטאַרבן און אַפילו אַ הונט וועט נאָך דיר קיין קדיש נישט זאָגן...

— האָט די יידענע געשריען.

טויבע האָט דערמיט איר שכנטע געוואָלט געבן אָנצוהערן פון איר זון יצחקל, נאָר זי האָט זיך דערמאָנט, אַז עס פּאַסט נישט זיך אַליין צו רימען, איז זי אין מיטן רעדן שטיל געוואָרן.

יענטע, אָפּמעסטנדיק די קונהטע אַ קוואָרט באַרן, האָט איר אָפּגעענטפערט:

– אַודאי, ווען דו וואָלסט אַ שטיקל לייט געווען, וואָלט דאָך דיין מאַן איבער דיר נישט געשטאָרבן, און דיין קינד וואָלט זיך דאָך מיט דיר נישט געשעמט. ער שעמט זיך דאָך מיט דיר.

טויבע איז געוואָרן אין כּעס און אַרויס מיט אַ קול:

–חצופה! מיין קינד שעמט זיך מיט מיר! אַ כּפּרה מעגסטו זיין פאַר זיין מינדסטן נאָגל, ביסט אַפילו נישט ווערט מיין קינדס נאָמען צו דערמאָנען.

זי האָט געוואָלט אַרויס מיט אַ געוויין, וואָס מען זאָגט, אַז איבער איר איז איר מאַן געשטאָרבן, און איר קינד,

איר יצחקל, שעמט זיך מיט איר, נאָר נישט צו דערפרייען יענטען מיט אירע טרערן, האָט זי זיך מיט אַלע קרעפטן איינגעהאַלטן נישט צו וויינען.

די זון האָט זיך וואָס אַמאָל מער אַרונטערגעלאָזט אונטער יענער זייט שטעטל. יידן האָבן זיך געאיילט איבער דעם מאַרק און אַלע זענען אוועק אין דער בית־המדרש־געסל מנחה דאַוונען. ביי דעם ברונעם, אין מיטן מאַרק, האָבן זיך אָנגעהויבן צוזאַמענקלייבן חדר־יינגלעך, וואָס זענען ערשט פריי פון דעם חדר געגאַנגען.

טויבע האָט צוזאַמענגענומען אירע פּאָר קוישלעך אויף די הענט (די טיר מיט די שטולן האָט זי אין מאַרק געלאָזט: עס וועט קיינער נישט גנבענען), און איבערלאָזנדיק די גראָבע יענטע אַ פּאָר קללות, איז זי שטיל פון דעם מאַרק אוועק.

ווען זי איז זיך מיט די קוישלעך אויף די הענט בַיין אהיים געגאַנגען האָט זי וועגן איר יצחקל געקלערט.

יענטעס שטעכעדיקע ווערטער קאָנען איר פון זינען נישט אַרויס. מילא, דאָס וואָס זי זאָגט: איבער איר איז דער מאַן געשטאָרבן, אַרט עס איר נישט: אַלע וויסן וואָס זי האָט אוועקגעאַרבעט ביי איר מאַנס קרענק, נאָר וואָס זי זאָגט, אַז איר יצחקל שעמט זיך מיט איר, דאָס קרענקט איר ביז אין ריפּטאַקע, דאַכט זיך איר, אַז ער קומט אַהיים אויף דער נאַכט נעכטיקן, ווייל ער ביי איר קיין זאַך נישט פאַרזוכן...

און קלערנדיק דאָס, האָט זי אָנגעהויבן שעלטן יענטען.

— נישט דערלעבן זאָל זי דאָס, רבונו של עולם! טאַטע איינער!

עפּעס האָט זיך איר געדאַכט, אַז דאָס, וואָס זי מיינט אַז יצחקל שעמט זיך מיט איר, האָט זי קיינעם נישט צו פאַרדאַנקען נאָר יענטען, אַלץ האָט זי, די מכשפהטע, אָנגעמאַכט.

— מיין קינד, מיין יצחקל, וואָס פ אַר א געשעפטן האָט איר צו אים ?! — און זי איז אַרויס מיט אַ קול :

— רבונו של עולם, זאָלסט זיך אָננעמען מיין קריוודע, ביסט דאָך אַ טאַטע פאַר יתומים, דו זאָלסט עס איר נישט שווייגן.

— וועמען איז דאָס ? וועמען שילט איר אַזוי, טויבע ? — האָט זיך צו איר אָנגערופן נעבע די נגידיתטע, וואָס איז געשטאַנען אין טיר פון איר שניט-קראָם און האָט געהערט ווי טויבע שילט אַזוי צו זיך אַליין, אהיימגייענדיק.

— וועמען דען, בעל-הביתטע, אַז נישט די חצופה, די ימח-שמהניצע ? — האָט זי אויסגערופן, ווייזנדיק מיט דעם פינגער אין מאַרק אַריין, און נישט אַפילו דעם קאָפּ אויפהויבנדיק צו זען, ווער עס רעדט צו איר, איז זי זיך ווייטער געגאַנגען.

און טויבע, ווייטער גייענדיק, האָט זיך דערמאָנט, אַז היינט אינדערפרי, ווען זי איז צו נעבען מיט אַ הון אין קיך אַריין, האָט זי פון דער צווייטער שטוב געהערט יצחקלס קול, ווי ער שפּאַרט זיך מיט נעבעס בחורימלעך אין לערנען, זי האָט געוואוסט, אַז מיטוואָך עסט איר יצחקל ביי נעבען, און טאַקע מיט אַ כיון אַהין צוגעגאַנגען מיט דער הון, כדי איר יצחקל זאָל אַ גוטע יויך האָבן, ער איז דאָך, נעבעך, אַזוי שוואַך.

און הערנדיק פון דער צווייטער שטוב איר זונס קול, האָט זי טאַקע די קיך געוואָלט פאַרלאָזן, נאָר דאָך איז זי נישט אַוועק, איר יצחקל שפּאַרט זיך מיט נעבעס קינדער אין לערנען. זיי קענען עפּעס דען ? זיי קומען עפּעס צו זיין פּאָדעשווע ? „ער וועט זיך פאַרשעמען", האָט זי זיך געשראָקן, „ווען ער וועט מיך דאָ טרעפן מיט דער הון אין דער האַנט"... „זיין מאַמע איז אַ מאַרק-יידענע, אַ שיינער יחוס"... און דאָך האָט זי די קיך נישט פאַרלאָזט. „אַ קינד

נישט קיין גראָשן אָפּגעקאָסט, און וויפל קאָסטן נעכעס קינדער אָפּ?" וואָלט זי היינט געהאַט, וואָס איר יצחקל וואָלט געדאַרפט אָפּקאָסטן, וואָלט זי דאָך אַ נגידיתטע געווען... און איז געשטאַנען און האָט זיך צוגעהערט צו זיין קול.

„אוי! ער האָט באַדאַרפט לעבן און זען יצחקלען, ער וואָלט דאָך באַלד געזונט געוואָר."

באַלד האָט זיך געעפנט די טיר, עס האָבן זיך באַוויזן נעכעס בחורימלעך, אינדערמיט איר יצחקל, די בעקלעך האָבן אים געפלאַמט.

– גוט-מאָרגן! – האָט ער שוואַך אַרויסגערעדט, און באַלד דורך דער טיר אַרויס. זי האָט געוואוסט, זי האָט אים עגמת-נפש אָנגעטאָן, ער איז פאַרשעמט געוואָרן פאַר נעכעס בחורימלעך.

און זי פילט אין האַרץ: איר קינד, איר יצחקל, איר מילך געזויגן, וואָס פאַר אַ געשעפטן האָט נעכע צו אים; און אויסגיסנדיק איר ביטער האַרץ אויף יענטעס קאָפּ, אויך פאַר דאָס, וואָס איר זון האָט גאָר'נישט אָפּגעקאָסט און קען בעסער פאַר נעכעס בחורימלעך, האָט זי הויך מיט אַ קול געשאָלטן:

– רבונו של עולם, דו זאָלסט זיך מיין קרעוודע אָננעמען, דו זאָלסט איר דערפאַר באַצאָלן, זי זאָל די היינטיקע נאַכט נישט איבערלעבן!

די פאַרבייגייער, זעענדיק ווי אַ יידענע גייט אַליין און שילט, האָבן געלאַכט.

די נאַכט האָט זיך אָנגערוקט, און פינסטער איז אין שטעטל געוואָרן.

טויבע איז מיט די קוישלעך אַהיימגעגאַנגען, האָט זיי

ארויפגעשלעפט אויף די טרעפ פון איר הויז און געעפנט די טיר.

— די מאַמע, די מאַמע! — זענען איר קולות אנטקעגן געקומען.

די שטוב איז געווען רויִק, אין מיטן דער שטוב האָבן זיך די קינדער ארומגעשטעלט נעבן טויבען און נישט אויפגעהערט צו שרייען „מאַמע". איין קינדס קול איז געווען א וויינענדיקער: „וואו ביסטו דאָס געווען א גאַנצן טאָג?" א צווייטנס קול איז געווען א פריילעכער: „ווי גוט איז, מאַמע, אַז דו ביסט געקומען". און די אַלע קולות האָבן זיך איניינעם אויסגעמישט.

— שווייגט! לאָזט מיך כאָטש דעם אָטעם כאַפּן. — שרייט די יידענע, אַנידערשטעלנדיק די קוישלעך.

זי איז צו צום קוימען, עפּעס געזוכט, און באַלד איז דאָס קליינע שטיבל פון אַ קליין פאַרריכלערט לעמפל באַלויכטן געוואָרן.

דער שוואַכער שיין האָט נאָר באַלויכטן דאָס אָרט ארום דער קיך, וואו טויבע איז געשטאַנען און דאָרטן צווי העלצלעך אונטערגעהייצט; באַלויכטן אַן אַלט פאַרשטויבטע מאַשין, וואָס איז געשטאַנען נעבן א בעט (אַ סימן פון א געוועזענעם שניידער), און א האַלב בעט, וואָס איז קעגנאיבער דעם לעמפל געשטאַנען. אויף דעם בעט איז געווען אויסגעשפּרייט שטרוי, אויף וועלכן עס זענען געלעגן פאַרשיידענע אויבס, און זייער ריח האָט זיך געטראָגן איבער דער שטוב, דאָס איבעריקע טייל שטיבל מיט די בעטן זענען פאַרלוירן געוואָרן אין דעם שאָטן.

ערשט אַנדערטהאַלבן יאָר ווי איר מאַן, לייזער שניידער, איז געשטאָרבן. נאָך ביי זיין לעבן, צום סוף,

ווען דער הוסט האָט זיך אים געשטאַרקט און ער האָט בישט געקאָנט זיין ווייב און קינדער מפרנס זיין, האָט זיך טויבע אָוועקגעלאָזט עפּעס צו פאַרדינען, און וואָס מער די קרענק האָט זיך געשטאַרקט, האָט זי געמוזט מער האָרעווען, און אַז זי איז געוואָרן אַן אַלמנה, איז זי שוין געוואוינט געווען צו אַרבעטן פאַרן גאַנצן הויזגעזינט.

דאָס עלטסטע יינגל, יצחקל, האָט געהאַט אַ גוט קעפּל, ער איז געווען די איינציקע טרייסט אין לייזער שניידערס פינסטערן לעבן, און ליגנדיק אויף דעם טויטן־בעט האָט ער זיך געטרייסט, ער לאָזט כאָטש איבער אַ גוטן קדיש נאָך זיך.

ווען לייזער איז געשטאָרבן, האָבן די בעלי־בתּים רחמנות געהאַט אויף דער וויסטער אַלמנה, צוזאַמענגעמאַכט אַ פּאָר רובל, אַז זי זאָל האָבן מיט וואָס צו האַנדלען. און זעענדיק, אַז יצחקל האָט אַ גוטן קאָפּ, האָבן זיי אים אַריינ־געגעבן אין בית־המדרש, געשאַפט אים טעג אין די רייכע הייזער, און אים אַוועקגעגעבן לערנען.

טויבע, זעענדיק, אַז יצחקל עסט ביי די נגידים, האָט עס איר אין האַרצן הנאה געטאָן: נעבעך אַ שוואַך קינד, וואָס קאָן זי אים געבן עסן? דאָרט, ביי די נגידים, האָט ער פון אַלעם בעסטן. דאָך אָבער אין דער שטיל האָט זי דערפון עגמת־נפש געהאַט, וואָס יצחקל עסט אין פרעמדע רייכע הייזער. זי האָט אַליין נישט געוואוסט, אויב מען האָט איר מיט דעם אַ טובה געטאָן אָדער אַ רעה...

איינמאָל אַזוי זיצנדיק פאַר איר „שטעל", זעט זי, ווי איר יצחקל גייט אַרויס פון דעם שול־געסל מיט דעם תּפילין־זעקל אונטער דעם אָרעם און גייט גלייך איז זונדל דעם

גבירס הויז אריין פרישטיק עסן, האָט עס איר אין האַרצן געשטאָכן. זי איז דענסטמאָל נאָך גוט געווען מיט יענטען, ווייל באַלד נאָך דעם מאַנס טויט האָבן אַלע אויף איר רחמנות געהאַט, האָט זי צו איר געזאָגט:

— גלויבסט מיר, יענטע, איך ווייס אַליין נישט, זעט וואָס האָב איך דאַכט זיך פּרעטענסיעס צו די בעלי־בתים, זיי האָבן דאָך גוטס געטאָן מיט מיר און מיט מיין קינד; געשאַפט אים עסן אין רייכע ערטער, באַהאַנדלט אים, זאָג איך אייך, נישט ווי ער וואָלט זיין אַ מאַרק־יידענעס אַ קינד, נאָר ווי אַ גבירס, דאָך יעדעס מאָל, ווען איך גיב די קינדער מיטאָג, פאַרגעס איך און שטעל אַנידער אַ טעלער פאַר מיין יצחקל אויך, און אַז איך דערמאָן מיך, אַז ער עסט נישט ביי מיר, וויין איך פשוט, ווי אַ קליין קינד.

— גייט, איר זייט אַ נאַרישע יידענע, — ענטפערט איר יענטע אָפּ — וואָס דען, ביי אייך וואָלט ער אַ לייט געוואָרן. וואָס קאָן נעבעך אַן אָרעמאַן אַ קינד געבן צו עסן? מישטיינס געזאָגט!

— איר זייט גערעכט, יענטע, — זאָגט טויבע, — אָבער דאָך, ווען איך צעטייל דעם מיטאָג, שניידט מיר אין האַרץ.

און איצט, זיצנדיק ביי דער קיך, אָפּקאָכנדיק עסן פאַר די קינדער, האָט די יידענע דאָס זעלבע געקלערט. עפּעס האָט זיך איר געדאַכט, אַז מען רויבט ביי איר יצחקלען אויעק.

ווען די קינדער האָבן אָפּגעגעסן און זיך שלאָפן געלייגט, האָט זי דאָס לעמפּל אויף דעם טיש אַנידערגע־שטעלט און גענומען פאַרריכטן אַ העמד פאַר יצחקלען.

באַלד האָט זיך די טיר געעפנט, און יצחקל איז אַריינגעקומען.

יצחקל איז אַ ייִנגל פון אַ יאָר פערצן, הויך און דאַר, זיין ווייס פּנים שיינט ברוגזדיק אַרויס פון דער שוואַרצער קאַפּאָטקעלע און פון דעם שוואַרצן היטל.

– גוטן אָוונט, – האָט ער שטיל געזאָגט.

די מוטער האָט אים אָפּגעטרעטן איר אָרט. אין האַרץ האָט זי געפילט, אַז זי דאַרף פאַר איר קינד דורך־אַרץ האָבן, נישט ווייסנדיק אַליין פאַרוואָס, און באַלד האָט זיך איר געדאַכט, אַז זי מיט איר אָרעמקייט זענען פאַר איר יצחקל אַן אומגליק.

ער האָט זיך אַנידערגעזעצט און אַרויסגענומען פון דעם ספרים־שאַפקעלע אַ ספר און אַריינגעקוקט.

די מוטער האָט אַרויסגעדרייט דאָס קנויטל פון לעמפּל, אויסגעווישט מיט דעם פאַרטוך דאָס גלעזל און דאָס לעמפּל צו אים נענטער צוגערוקט.

— וועסט טרינקען אַ גלאָז טיי, יצחקל? – פרעגט אים די מוטער אין דער שטיל, ווערנדיק איר קינד מיט עפּעס דינען.

– ניין, איך האָב ערשט געטרונקען.

– אפשר אַן עפּעלע?

ער האָט געשוויגן.

די מוטער האָט ריין געמאַכט אַ טעלערל, אַרויס־געלייגט אַ פּאָר עפּעלעך מיט אַ מעסער און אַנידער־געשטעלט אויף דעם טיש נעבן אים.

ער האָט זיך בנעימותדיק, ווי אַ גרויסער, אָפּגעשיילט אַן עפּעלע, הויך אַ בְּרָכָה געמאַכט און געגעסן.

ווען יצחקל האָט געגעסן דאָס עפּעלע, האָט טויבע

זיך צו אים מער מאַמעדיקער געפילט און האָט זיך נענטער צוגערוקט צו אים.

און אָפּשיילנדיק בנעימותדיק דאָס צווייטע עפּעלע, האָט יצחקל נאָך ליבלעכער גערעדט:

– איך האָב היינט מיט דעם דַין געשמועסט וועגן דער נסיעה, דאָ אין היגן בית־המדרש איז נישטאָ וואָס צו טאָן, נישטאָ דאָ ביי וועמען צו לערנען, און וואו צו לער־נען. ער האָט מיר אַן עצה געגעבן נאָך מאַקעווע אין דער ישיבה צו פאָרן, ער וועט מיר מיטגעבן אַ בריוו צו ר׳ חיים, דעם ראש הישיבה, ער זאָל זיך מְקָרֵב זיין.

טויבע, הערנדיק, אַז איר יצחקל וויל זי איבערלאָזן, איז זי שטאַרק דערשראָקן געוואָרן, נאָר די ווערטער „דַין", „ראש הַישיבָה", „מְקָרֵב זיין" – די הויכע לָשון־קודֶש ווערטער, וואָס זי האָט נישט פאַרשטאַנען, האָבן געוואָרפן אויף איר עפּעס אַן אימה און זי האָט געפילט, אַז זי דאַרף דרך־ארץ האָבן... באַלד האָבן זי די ווערטער באַרויקט: יצחקל האַלט זיך מיט איר אַן עצה, מיט איר, זיין מאַמע...

– מֵילָא, אַז דער דַין הייסט, – האָט זי אָפּגעענטפערט מיט אַ פרומע מינע.

– יאָ, – זאָגט ווייטער יצחקל, – דאָרט לערנט מען „שעור" מיט אַלע מפרשים. ר׳ חיים, דער מחבר פון „אור תורה", איז אַ למדן מופלג, דאָרט קאָן מען אויסוואַקסן אַ לייט.

די ווערטער האָבן זי אינגאַנצן באַרויקט, זי האָט זיך געפילט עפּעס גליקלעך, עפּעס דערהויבט. דאָס איז איר קינד, — זי איז די מאַמע פון אַזאַ קינד, און ווען נישט זי, וואָלט דאָך יצחקל נישט געווען... נאָר דאָס האַרץ האָט איר געריסן, און זי איז טרויעריק געוואָרן...

דערנאָך האָט זי זיך דערמאָנט אָן איר מאַן און איז אַרויס מיט אַ געוויין:

– וואָלט ער כאָטש געלעבט, וואָלט ער כאָטש דעם נחת דערלעבט, – האָט זי געזיפצט.

יצחקל האָט אין ספר אַרייַנגעקוקט.

דאָס, וואָס יצחקל קלויבט זיך אַוועקפאָרן, האָט זי ביינאַכט נישט געלאָזט שלאָפן, דאָס האַרץ האָט איר געריסן.

און ביינאַכט, ליגנדיק אויף איר געלעגער, האָט זיך איר געחלומט, ווי עפּעס גרויסע רבנים מיט טיפע שטריימ־לעך און לאַנגע פּאות קומען אָן און נעמען פון איר איר יצחקל אַוועק. איר יצחקל טראָגט אויך אַ שטריימל מיט לאַנגע פּאות און האַלט אַ גראָב ספר אין האַנט, און ער גייט ווייט אַוועק מיט די רבנים. זי שטייט און קוקט נאָך און זי ווייסט אַליין נישט, אויב זי זאָל זיך פרייען, אָדער וויינען גאָר...

אינדערפרי האָט זי זיך שפּעט אויפגעכאַפּט, יצחקל איז שוין נישט געווען. זי האָט אויף גיך די קינדער אָפּ־געפּאַרטיקט און געאיילט זיך אין מאַרק אַרייַן, און זיצנ־דיק ביי איר שטעל האָט זי זיך פאַרקלערט, און עס האָט זיך איר געדאַכט, אַז זי זיצט ביי איר זון; ער איז אַ רב אין אַ גרויסער שטאָט. אָט זיצט ער אָנגעטאָן אין שיך און זאָקן, אַ גרויס שטריימל אויף דעם קאָפּ און האַלט אַ גראָב ספר אין דער האַנט און קוקט אַרייַן. זי זיצט ביי זיין רעכ־טע האַנט און שטריקט אַ זאָק. די טיר עפנט זיך, ער קומט אַרייַן יענטע מיט אַ טעלערל אין דער האַנט פרעגן איר זון אַ שאלה.

אַ קונה האָט זי אויפגעוועקט פון אירע זיסע גע־דאַנקען.

גאַנצע נעכט איז טויבע געזעסן בײַ דעם טישל און בײַ דער שײַן פֿון דעם קלײנעם פֿאַררויכערטן לעמפּל האָט זי צורעכט געמאַכט די העמדער פֿאַר יצחקלען אין וועג אַרײַן; בײַ יעדן שטאָך האָט זי געקלערט, אַז זי נײט עס פֿאַר יצחקלען, ער וועט אָװעקפֿאָרן אין דער ישיבה אַרײַן, זיצן און לערנען און אַלע פֿרײַטאָג אָנטאָן אַ העמד, וואָס די מאַמע האָט פֿאַר אים צורעכט געמאַכט.

יצחקל איז שטענדיק געזעסן אויף דער צווייטער זײַט טיש און האָט אין אַ ספֿרל אַרײַנגעקוקט. די מוטער האָט אים געוואָלט עפּעס זאָגן, נאָר זי האָט נישט געוואוסט וואָס...

טויבע מיט יצחקלען זענען פֿאַרטאָג אויפֿגעשטאַנען.

יצחקל האָט געקושט די ברידערלעך אין שלאָף. די פֿאַרשלאָפֿענע שוועסטערלעך האָט ער געזאָגט בלויז: „בלײַבט געזונט". אײן שוועסטערל, גאָלדע, האָט זיך אויפֿגעכאַפּט און אָנגעהויבן צו װײנען, אַז זי וויל אויך מיטגײן באַגלייטן דעם ברודער. די מוטער האָט זי אין דער שטיל אײַנגענומען, און טראָגנדיק יצחקלס קעסטל זענען זײ בײדע פֿון דער שטוב אַרויס.

די גאַס איז נאָך געשלאָפֿן, די לאָדן זענען נאָך געווען פֿאַרמאַכט, פֿון אונטער דעם שפּיץ פֿון דער קירכע האָט דער מאָרגנשטערן אַפּירגעשײַנט און קאַלט באַגילדעט די קאַלטע פֿרימאָרגנדיקע ראָסע, וואָס איז געלעגן איבער די דעכער; און איבער דעם שטעטל און גאַס האָט גערוט אַ שטילקייט. — נאָר אין מיטן מאַרק איז אַ

פויערשע פור געשטאַנען מיט אויבס, אַרום די פור-ווייבער, און פונדערווייטן האט זיך געהערט יענטעס קול:

— פינף גילדן מיט צען גראשן, דאס גאַנצע אויבס נעם זיך.

און טויבע, נאכטראַגנדיק יצחקלען דאס קעסטל, איז דורכגעגאַנגען דעם מאַרק און דערזעענדיק יענטען, האט זי אויף איר געקוקט מיט שטאָלץ...

זיי זענען אַרויס אונטער דעם שטעטל, אויף דעם וועג, און אָפּגעוואַרט אַ געלעגנהייט נאָך לענטשיץ, אַז פון דאָרט זאָל יצחל ווייטער פאָרן קיין קוטנע.

דער הימל איז געווען גרוי און קאַלט. דאָרט ווייט האָט ער זיך אויסגעמישט מיט דעם רויכערדיקן טוי-וואָלקן, וואָס האָט פון די פעלדער אויפן הימל אויפגעשטייגט, אָדער פון הימל אויף די פעלדער אַראָפּגענידערט און האָבן זיך איינציגעם צוזאַמענגעגאָסן... און דער וועג האָט שטיל-שווייגנד ווייט זיך אַוועקגעצויגן.

זיי האָבן זיך ביידע ביים שלאַבאַן אַנידערגעשטעלט און געוואַרט אויף אַ געלעגנהייט.

און די מוטער האָט אַרויסגעקראַצט אַ פּאָר פּערציקערס פון דער קעשענע און אים איינגעבונדן אין העמד, אויפן האַרץ.

באַלד איז אַ פור דורכגעפאָרן פול מיט פאַרשוינען. זי האָט פאַר יצחקלען אויסגעדונגען אַן אָרט פאַר פערציק גראָשן, און האָט דאָס קעסטל אויף דעם וואָגן אַרויפגעלייגט.

— פאָר געזונטערהייט! פאַרגעס נישט אָן דער מאַמען! — האָט זי וויינענדיק אויסגערעדט.

יצחקל האָט געשוויגן.

זי האָט געוואָלט איר קינד קושן, נאָר זי האָט געוואוסט,

אַז דאָס פּאַסט נישט פאַר אַ דערוואַקסן יינגל, און האָט זיך איינגעהאַלטן.

יצחקל איז אַרויף אויף דער פור. די פּאַסאַזשירן האָבן פאַר אים צווישן זיך אַן אָרט געמאַכט.

— בלייב געזונט, מאַמע. — האָט ער געזאָגט, ווען די פור האָט זיך פון אָרט גערירט.

— פאַר געזונטערהייט, מיין קינד! זיי און לערן דאָרט און פאַרגעס נישט אָן דער מאַמען, — האָט טויבע דער פור נאָכגעשריען.

די פור האָט זיך וואָס אַמאָל דערווייטערט אַרויף אויף דעם באַרג, וואָס האָט זיך געזען פון דערווייטנס.

טויבע איז נאָך אַלץ געשטאַנען און נאָכגעקוקט די פור. ווען די פור איז פון דערווייטן אין קאָרזש פאַרלוירן געוואָרן, האָט זיך טויבע אומגעדרייט און צוריק אין דער שטאָט אַריין.

זי האָט אָנגעלייגט דעם וועג, כּדי עס זאָל איר אויסקומען פאַרבייגיין דעם „בית-עולם״.

נישט קיין הויכער פּאַרקן פון ברעטער האָט דעם בית־עולם אַרומגערינגלט, און די מצבֿות האָבן זיך אַרויסגעוויזן און געקוקט אין הימל אַריין.

זי איז צוגעגאַנגען און אַרויפגעקלעטערט אַביסל אויף דעם פּאַרקן און האָט אַריינגעשטעקט דעם קאָפּ אין „פעלד״ אַריין, און זי האָט צווישן מצבֿות עפּעס מיט די אויגן געזוכט, און אַז זי האָט דערזען אַ באַקאַנטע קליינע מצבֿה, האָט זי מיט דעם קאָפּ אַהין געשאָקלט:

— ברוך, ברוך! דיין זון יצחקל איז אין דער ישיבֿה געפאָרן תּורה לערנען.

באלד אָבער האָט זי זיך דערמאָנט אָן דעם מארק. יענטע האָט אודאי דאָס גאַנצע אויבס אָפּגעקויפט! פאַר איר וועט גאָרנישט איבערבלייבן, און זי האָט זיך אין שטאָט געאיילט.

זי איז גיכער געגאַנגען, און זייער צופרידן מיט זיך געווען. עפּעס האָט זי געפילט, אַז זי האָט אַ גרויסע זאַך געטאָן, און טראַכטנדיק דאָס, האָט זי פאַרגעסן אָן דעם עגמת-נפש פון דעם, וואָס יענטע האָט דאָס גאַנצע אויבס אָפּגעקויפט.

אין צוויי וואָכן אַרום האָט זי פון יצחקלען אַ בריוועלע באַקומען. אַליין לייענען קאָן זי נישט, איז זי אַוועקגעגאַנגען מיט דעם בריוול צו ר' יוחנן מלמד, ער זאָל עס איר איבערלייענען.

ר' יוחנן האָט די ברילן אָנגעטאָן, גוט אָפּגעהוסט און האָט אָנגעהויבן פון בריוול אַרויסצולעזן:

„לאמי אהובתי הצנועה..."

– וואָס איז דער טייטש? — האָט טויבע געפרעגט.

– אַ טיטל איז דאָס צו דער מוטער, זאָגט ר' יוחנן און לייענט ווייטער.

טויבעס געזיכט איז ליכטיקער געוואָרן. זי האָט גענומעז איר פאַרטוך צו די אויגן און אָנגעהויבן וויינען.

ר' יוחנן האָט דאָס באַמערקט און געלייענט ווייטער לשון-קודש-ווערטער.

– וואָס איז דער טייטש? דער טייטש? – פרעגט אַלץ די יידענע.

— גאָרנישט, נישט פאַר איך, איר וועט עס נישט באַרשטיין, עס איז אַ פּשטל.

זי האָט געשוויגן, די לשון־קודשדיקע ווערטער האָבן אויף איר אַ שרעק געוואָרפן, און זי האָט מיט דרך־ארץ אויסגעהערט.

„איך גריס אמי אהובתי, מיט אחותי, און שרהן און גאָלדען און יעקב, לאָז ער זיך גוט לערנען, איך האָב אַלע טעג... און שלאָף ביי ר׳ חיימען״, — האָט פלוצים ר׳ יוחנן געלייענט.

טויבע האָט זיך געלאָזט באַנוגענען מיט די פּאָר ווער־טער. זי האָט צוגענומען דעם בריוו, אים געלייגט אין קע־שענע אריין און געגאַנגען מיט גרויס פרייד אין מארק אַריין.

— אויף דער נאַכט, — האָט זי זיך געטראַכט — וועל איך אַרונטער צום דין, לאָז ער לעזן דאָס בריוול.

אויף דער נאַכט, ווען זי איז אַהיים געקומען, האָט זי אויף גיך מיטאָג אָפּגעקאָכט, געגעבן די קינדער עסן, און געלאָפן צום דין מיטן בריוול.

זי איז אין שטוב אַריין. לאַנגע פּאָליצעס מיט ספרים באַדעקן די ווענט, און אַ ייד מיט אַ ווייסע באָרד זיצט אויבנאָן און קוקט אין אַ ספר אַריין.

— וואָס, אַ שאלה? — פרעגט דער דין פונדערווייטן.

— ניין.

— וואָס דען?

— אַ בריוול פון מיין יצחקלען.

דער דין האָט זיך אויפגעהויבן, צוגעגאַנגען, זי אָנגע־קוקט און האָט צוגענומען פון איר דאָס בריוול, און אָנגע־הויבן לייענען, אין דער שטיל, פאַר זיך.

– וואויל, אויסגעצייכנט, גוט... דער קליינער פאַר־שטייט... – רעדט דער דַין צו זיך.

טויבען גיבּן זיך טרערן פון די אויגן...

– וואָלט ער כּאַטש געלעבט! וואָלט ער כאַטש געלעבט!

– שחיטת חוץ... רמ"בּם . . . תּוספות איז גערעכט...– רעדט דער דַין ווייטער צו זיך.

„איר יצחקל, טויבע דער מאַרק־יידענעס אַ יינגל", – טראַכט זי מיט שטאָלץ.

— נאַט אייך דאָס בּריוול, — זאָגט דער דַין צום סוף — איך האָבּ עס שוין דורכגעלעזן.

— נו, וואָס ? – פרעגט די יידענע.

— וואָס ווילט איר דען ?

— וואָס שטייט אין בּריוול ? – פרעגט די יידענע אין דער שטיל.

— עס איז נישט פאַר אייך, איר וועט עס נישט פאַרשטיין – זאָגט דער דין מיט אַ שמייכל.

יצחקל שרייבּט אהיים בּריוולעך, וואָס אמאָל ווערן די יידישע ווערטער ווינציקער, די לָשון־קוֹדֶש־ווערטער מער, אמאָל נאָר אַ גערוס צו דער מאַמען, – און זי קומט צו ר' יוחנן; ר' יוחנן לייענט איר דורך די יידישע ווער־טער און זי לאָזט זיך דערמיט בּאַנוגענען. „די לשון־קודש־ווערטער זענען פאַר דעם דין," טראַכט זי זיך.

אמאָל קריגט זי אַ בּריוול פון יצחקלען.

זי גייט אַריין צו ר' יוחנן, ער זאָל עס דורכלייענען.

ר' יוחנן לייענט עס דורך

– גאָרנישטאָ צו אייך, – זאָגט ער.

– ווי הייסט ?

– גאַרנישט, – ענטפערט ער אָפּ קורץ.

– לייענט=זשע מיר כאָטש דאָס, וואָס איז דאָ.

– עס איז דאָך לשון=קודש, תּורה, איר וועט דאָך נישט פאַרשטיין.

– וועל איך נישט פאַרשטיין.

– גייט אייך געזונטערהייט און פאַרדרייט מיר נישט דעם קאָפּ.

טויבע איז אַרויס מיט דעם געדאַנק, אויף דער נאַכט צו גיין צום דין.

– רבי, זייט מוחל, פאַרטייטשט מיר דעם בריוו אויף יידיש – זאָגט זי צום דין, אים דעם בריוו איבערגעבנדיק.

דער דין נעמט דעם בריוו און לייענט אים איבער.

– גאַרנישטאָ פאַר אייך! – זאָגט ער איר.

– רבי, – זאָגט טויבע פאַרשעמט – פאַרטייטשט מיר, זייט מוחל, דאָס לשון=קודשדיקע.

– עס איז דאָך תּורה, איר וועט נישט פאַרשטיין.

– נו, לייענט כאָטש דעם בריוו אויף לשון=קודש, הויך, הויך, איך זאָל אים הערן.

– איר וועט דאָך אָבער נישט פאַרשטיין, עס איז דאָך לשון=קודש, – שמייכלט דער דין.

– נו, וועל איך נישט פאַרשטיין, – זאָגט די יידענע– עס איז דאָך מיין קינדס תּורה, מיין קינדס.

דער דין האָט עפּעס געקלערט, און אָנגעהויבן לייענען הויך.

– שחיטת חוץ שנתערבה בקודש... רמב"ם בהלכות... מ"א...

באַלד אָבער קוקט ער אויף די יידענע און דערמאָנט זיך אָן עפּעס: ער זאָגט גאָר תּורה פאַר אַ יידענע.

– נאָט אייך דעם בריוו, עס איז גאָר נישטאָ פאַר אייך. – האָט ער געזאָגט רחמנותדיק און צוריק זיך געזעצט אויף זיין אָרט.

– עס איז דאָך מיין קינדס תּורה, מיין יצחקלס בריוו, פאַרוואָס זאָל איך נישט הערן? לאָם איך נישט פאַרשטייך, עס איז דאָך מיין קינד.

דערנאָך, ווען טריבע איז אַהיימגעקומען, האָט זי זיך ביים טישל אַנידערגעזעצט, אַראָפּגענומען דאָס לעמפּל פון טשוואָק, און ביי דער שיין פון דעם פאַררויכערטן לעמפּל, האָט זי שטום אויף דעם בריוול געקוקט.

זי האָט דעם בריוו געקושט, נאָר באַלד האָט זיך איר געדאַכט, אַז זי איז מטמא דעם בריוו מיט אירע ליפּן, זי איז אַ זינדיקע יידענע...

זי האָט זיך אויפגעהויבן, אַרויסגענומען פון ספריםשאַפקעלע דעם מאַנס סידור און צווישן די בלעטער אַריינגעלייגט דעם בריוו.

מיט ציטערדיקע ליפּן האָט זי געקושט די טאָוולען פון דעם סידור, און עס צוריק אַריינגעשטעלט אין ספריםשאַפקעלע.

שבת אין וועג

דו זעסט, אַפילו אַ בלאָז פון אַ ווינטל גייט דאָ נישט פאַרלאָרן. נישט אויף קיין שטיינערנע טראָטוארן פאַלן דאָ די זונען-שטראַלן, נישט אויף שטיינערנע מויערן בלאָזט דאָ דער ווינט פון פרילינג. וואַרף נאָר דיין בליק אַרום: יעדער פון די פרילינג-ווינטעלעך עפנט אַ נייע טיר אין דער ערד, יעדער שטראַל פון דער זון רופט אַרויס צום לעבן נייע גראָז-קעפּלעך פון דער ערד, און דער ווינט באַנייט זיי די טוי-טראָפּן, טרינקען זיי אָן, און גאָטס וועלט שפּראָצט אַרויס. די געשמאַקע ריחות טראָגן זיך אום אין דער לופטן און באַהויכן מיט זייער אָטעם אַלץ, וואָס זיי באַגע-געגנען אויפן וועג...

איינזאַם בין איך אין וועג, ווייט פון שטאָט, פון אַ דאָרף, אַרום ציען זיך גרינע זאַפטיקע ביימער. דער פסח איז נאָכנישט לאַנג אַריבער, די געוויקסן האַלטן נאָך ביים פאַנאַנדערשפּראָצן. דיינע אויגן ווערן נאָכנישט פאַר-בלענדעט פון קיין צייטיקער פרוכט, — ניין, אַלץ האַלט נאָך דערווייל אין איין שפּראָצן...

די ערד איז נאָך שוואַרץ דאָ און דאָרט, קליינע גרינע קעפּלעך עפענען זייערע קליינע מיילעכלעך, קליינע

בלימלעך קוקן ארויס, ווי קינדערשע אייגלעך, מיט התפעלות, פרייען זיך און לאכן.

און אלץ וואקסט אויף די אויגן, וואקסט און בליט פאנאנדער. און אויבן איבער דעם אלעם, שפרייט זיך א ברייטער און א פריילעכער הימל, און ארום איז קיינער נישטא, אויסער דיר איינעם; איינזאם ביסטו, דיין פעקל אויף די פלייצעס, דער שטאק אין דער האנט, און דו גייסט ווייט־ווייט, און עס דאכט זיך דיר, אז קיין וועלט איז גאר נישטא, נישטא קיין שטאט נישט פאר דיר, נישט הינטער דיר, איינער ביסטו אויף דער וועלט, און דו ביסט דער הערשער איבער אלץ, וואס ארום דיר...

הינטערן וואלד שטייט א קליין הייזל, די ווענט פון ברעטער, איבערן צעפוילטן שינדל־דאך הויבט זיך א שווארצער, אן אויסגעקרימטער קוימען. דאס קליינע הייזל שטייט פאר זיך, איינס און אליין, אזוי ווי עס וואלט קיין שייכות נישט געהאט צו דער גאנצער איבעריקער וועלט. עס שטייט, און עס זעט, אלע טאג קומען האלץ־העקער מיט העק אין די הענט, האקן ביימער, און דאס קליין הייזל האלט אין זיך טיף פארבארגן דעם טרויעריקן סוד... פון איין זייט ציט זיך דער וואלד, הויכע צווייגיקע ביימער שטייען, ווי א סך מנינים יידן; אין דער הויך און אין דער ברייט ציען זיך צווייגן איינע נאך די אנדערע, און פאר־שווינדן טיף אינם וואלד אריין. דארט, אין טיפן וואלד, איז געוויס פאראן עפעס אזוינס. פון מיטן וואלד קומט געשווינד צולויפן א קוועלעכל און לויפט ווייטער, און איילט איך, אזוי ווי אימיצער אין טיפן וואלד האט אים שלעכט!

געטאָן, און ער לויפט צו קלאָגן זיך פאַר דעם מוטער־טייך, אָרײַנצופאַלן אין אירע מוטערלעכע אָרעמס. ווײַט לינקס, הינטער די פעלדער, זעט זיך נאָך עפּעס וואָס, אָבער וואָס דאָס איז – ווייסט איין גאָט.

אויפן בענקל, וואָס פאַרן הײַזל, פּונקט קעגן וואַלד, זיצט ר׳ בנימין. פון אונטער זײַן וועסטל זעען זיך אַרויס לאַנגע ציצית, ער רויכערט אַ ליולקע און קוקט אין דער וועלט אַרײַן. ער דערזעט מיך נאָך פון דערווײַטן, און ווינקט צו מיר מיטן פינגער. „זײַט מוחל, ר׳ פּעטער" — פּאַרטײַטש איך מיר זײַן וואונק, אָבער הערן הער איך גאָר־נישט, — דער שטח איז נאָך צו ווײַט.

בנימין דער וואַלד־וועכטער וואוינט שוין דאָ פון לאַנג. דאָס הײַזל האָט ער געירשנט נאָך פון זײַן עלטער־עלטער־זיידן. עפּעס אַ מין „הכנסת אורחים" האָט גאָט באַשאַפן דאָס הײַזל אין מיטן וועג, אַ ייד זאָל האָבן וואו אַרײַנצו־גיין. אַ פולע שיסל זויער־מילך, אַ שטיק שוואַרצע ברויט,— דאָס באַקומט יעדער אומזיסט, קיין געלט וויל בנימין פאַר אַזעלכע זאַכן נישט נעמען. „אַז איך פיר עס אַרויס אין מאַרק, איז עס סחורה,—זאָגט בנימין,—אָבער כּל־זמן דאָס איז נאָך אין דער היים, איז דאָס אַ „שטוב־זאַך", און פאַר שטוב־זאַכן נעמט מען קיין געלט נישט".

ער איז אויפגעשטאַנען און איז געגאַנגען מיר אַנ־טקעגן. ער שאָקלט מיר פון ווײַטן מיטן קאָפּ,—ער מיינט, איך זאָל אָפּטאָרטן.

— פון וואַנען גייט אַ ייד?

— אוודאי פון סטשעלעץ קיין גאָסטינין, אָנצוקומען אויף שבת,— פרוווט ער טרעפן.

— האַסט שוין פאַרשפּעטיקט, — זאָגט ער און מאַכט

מיט דער האַנט, — די זון גייט שוין אונטער. — און ווייזט מיט דער האַנט אויפן רויטן הימל, וואָס הינטערן וואַלד.

נישט קלערנדיק קיין סך, פאַרקירעווע איך זיך אויף דער סטעזשקע, וואָס פירט צו זיין הייזל.

— דער לוח שרייבט, — זאָגט ער מיר דערווייל — אַז זיבן אַ זייגער בענטשט מען ליכט. עס איז שוין נאָך פינף.

זיינע טאַטעס האָבן געציילט די טעג נאָך די שייטלעך האָלץ, וואָס זיי פלעגן אַלע טאָג צוגעבן הינטערן הרובע. און דאָס וועטער פלעגן זיי פאַרזאָגן נאָך דעם אויסזען פון הימל. אָבער בנימין ווייס דאָס אַלץ שוין פון לוח.

מיר קומען אונטער צום הייזל. אויפן שוועל שטייט אַ הויכע יידענע, אויפן קאָפּ טראָגט זי אַ ווייסע פאַטשיילקע און קוקט אויף איר מאַן, אַזוי ווי זי וואָלט אים עפּעס ווען פרעגן. הינטער איר פאַרטוך באַהאַלטן זיך צוויי קליינע מיידעלעך, קוקן אַרויס מיט זייערע אָפּגעבערענטע פּנימלעך, זייערע האָר האַלב־רויטלעך, האַלב געלבלעך זענען צעשויבערט. זיי קוקן אויף מיר מיט אַ קינדערשן שמייכל.

— טויבע, מיר האָבן אַן אורח אויף שבת.

איך גיב אַ שאָקל צו דער יידענע מיטן קאָפּ. מיין שאָקל דאַרף באַדייטן: „גוט־מאָרגן", „גוטנ־אָוונט", — די יידענע שטייט, ווייסט נישט וואָס צו טאָן. אָבער פּלוצלינג גיט זי זיך אַ קער און גייט אַריין אין הייזל.

— אַמאָל, אַז מען האָט געהאַקט דעם אַלטן וואַלד, האָבן דאָ געוואוינט שאָפּאַרעס, און עס איז געווען אַ קאַנטאָר, איז דאָ געווען אַ מנין, און אַ ספר תורה איז געווען, — דערציילט מיר ר' בנימין.

מען פירט מיך אַריין אין שטוב. דאָס ערשטע, וואָס מיין בליק קאָן אונטערשיידן, איז — מילך־קריג, וואָס שטייען

אויסגעשטעלטע אויף צוויי מילכיקע בענק. אין שטיבל איז קאלטלעך. אויף די פענסטער שטייען פולע טעפּ מיט זויער־מילך, און אַ פעטער גערוך טראָגט זיך איבערן גאַנצן הייזל.

באַלד קומט אַריין אַ הויך מיידל מיט צוויי שוואַרצע צעפּ אויפן קאָפּ. פון אונטער דעם רויטן קליידל זעען זיך די באָרוויסע פיס. אויף דעם רויט־געוואָרענעם געזיכט אירן שוועבט אַ שעמעדיקער שמייכל. זי טראָגט אַריין אַ פולן קאָרב אייער. ווי זי דערזעט מיך, גייט זי שנעל אַריין אין צווייטן קאַמער.

דאָס מיידל שעמט זיך. יעדעס מאָל, ווען זי גייט נאָר דורך דאָס שטיבל, הויבן זיך אָן אירע באַקן צו רויטלען און זי לאָזט אַראָפּ דעם קאָפּ. איך האָב איר נישט געוואָלט שטערן, בין איך אַוועק זיך אַרומוואַשן לכבוד שבת.

דאָס הויז איז אויפגעראַמט און ריין. עס ברענען צוויי ליכט אין צוויי באַגילטע, אויסגערייניקטע לייכטער. דער טיש איז צוגעדעקט מיט אַ ווייסן טישטוך. אַרום איז שטיל, די חלות זענען צוגעדעקט מיט אַ קליין ווייס טישטוכל, דער רויטער וויין בלישטשעט אין קלאָרן פלעשל, און די כוסות שטייען אַרום. אויף אַלץ רוט דער גייסט פון שבת. דער טאַטע, אַן אויסגעוואַשענער און אַ ריינער, שטייט ביים טיש אויבנאָן אין דער שבתדיקער קאַפּאָטע און זאָגט אויפן קול „לכו נרננה" פון אַ סידור. די מאַמע, אויך אַן אַרומגעוואַשענע, מיט אַ ווייסן שבתדיקן שלייער אויפן קאָפּ, זיצט און קוקט אין אַ תחינה. די מיידלעך אין בלויע קליידלעך מיט ווייסע פאַרטוכלעך זיצן שטיל און

הערן זיך איין אין טאַטנס דאַווענען. און די עלטערע טאָכטער, פֿייגעלע, מיט די צוויי לאַנגע שוואַרצע צעפּ, זיצט אויך בײַם טיש. זי שעמט זיך שוין נישט. דאָס געזיכט רויטלט זיך. זי איז פֿאַרטראַכט. די אויגן בלישטשען, און צוויי ברעמען ווי בויגנס וואַכן און היטן די אויגן, וואָס קוקן זיך צו אַלץ צו און שווײַגן, די צוויי רויטע זאַפֿטיקע ליפּן ליגן האַרט איינע נעבן די אַנדערע, און פֿייגעלע זיצט און טראַכט עפּעס...

עס איז אַזוי שטיל, שבתדיק. דעם טאַטנס קול נאָר צעשפּרייט זיך איבערן גאַנצן הייזל. אַלע זיצן און האָרכן.

איך שטיי נעבן פֿענסטער. דאָס פֿענסטער איז אָפֿן, דער אַלטער וואַלד שלאָפֿט שוין לאַנג, אײַנגעהילט אויף העלפֿט אין נעבל. פֿון עק הימל זעט זיך נאָך אַ רויטער בלאַסק, די זון גייט אונטער, זי פֿאַרשווינדט האַרט ערגעץ טיף אין וואַלד. און דער אַלטער וואַלד שטייט און הערט זיך איין אין ר׳ בנימינס קול, וואָס איז מקבל שבת, הערט, טראַכט עפּעס און שווײַגט...

און ר׳ בנימין דאַווענט אַלץ העכער. נישט מיט לעבע־דיקער שמחה איז ר׳ בנימין מקבל־שבת,—עס איז ספֿירה־צײַט, דער ייִד איז איצט פֿאַרטרויערט, דער „לכה דודי" איז אויך אַ טרויעריקער. מיט אַ פֿאַרטרויערטער שטילער שמחה נעמט ר׳ בנימין אויף דעם שבת.

אַלץ אַרום איז גרייט, און וואַרט נאָר אויפֿן שבת, און אָט באַלד, באַלד וועט ער קומען פֿון טיפֿן וואַלד, וועט קומען און וועט זיך אויף אַלץ צעשפּרייטן.

אַלץ אַרום שטייט און וואַרט און האָרכט ר׳ בנימינען. דער אַלטער וואַלד וויל אויך מקבל־שבת זײַן. ער בעבקט

נאָכן שבת און וויל לדיבן דעם אלמעכטיקן, אָבער די ביי־מער זענען שטומע... און ר׳ בנימין איז דאָס זייער שליח־ציבור, ער זאָגט פאַר זיי, און זיי הערכן. און אָט קומט צו גיין דער שבת און צעשפּרייט זיך איבער דער גאַנצער געגנט.

אַלץ שווייגט און איז פול רו. דורכן פענסטער קומט אַריין דער שבת, די ליכט ברענען, די חלות זענען צוגע־דעקט. אַרום טיש מיטן ווייסן טישטוך זיצן אַלע אין שבת־דיקע קליידער און דער טאַטע גייט אַרויס אַנטקעגן און זינגט:

שָׁלוֹם עֲלֵיכֶם, עֲלֵיכֶם שָׁלוֹם!

די נאַכט פון שבת. די ליכט גייט אויס, די לאָמפּ ברענט נאָך העל, די מיידלעך זיצן אַרום טיש, האַלב זיצנדיק און האַלב אָנגעלענטערהייט, די קעפּלעך אויף די הענטלעך, און זיי שלאָפן. די מאַמע זיצט ביי אַ ווינקל פון טיש, קוקט אויף די גוססנדע ליכט און הערכט. דער טאַטע זיצט אויבנאָן, אָנגעלענט אויפן שטול, מיט אַ יאַרמולקע אויפן קאָפּ, ער קייקט געקאָכטע באָב און האָרכט אויך. די עלטערע טאָכטער, פייגעלע, לייענט עפּעס אַ מעשה־ביכל פאַרן לאָמפּ.

שטיל און רויק לייענט דאָס מיידל עפּעס אַ מעשה, וואָס איז פאַרלאָפן מיט אַ גרויסן צדיק, וואָס האָט זייער אָפּגעהיט דעם שבת, און אַלע פרייטאָג נאָך מיטאָג פלעגט ער שוין נישט אַרויסגיין פון שטוב. און דער צדיק האָט אַמאָל פאַרבלאָנדזשעט. עס איז געווען אַ ווינטער־טאָג, דאָנערשטאָג. דער צדיק איז אַוועק אין אַ דערביי־איקן דאָרף אויף אַ ברית, מל צו זיין אַ קינד. אַז ער איז גע־

גאַנגען צוריק, איז אַרויסגעפאַלן אַ גרויסער שניי און האָט פאַרטראָגן דעם וועג. דער צדיק פאַרבלאָנדזשעט און האָט געמוזט נעכטיקן אין וואַלד. אויף מאָרגן, פרייטאָג, איז דער צדיק אין גרויס צער און איז מתפּלל צו גאָט, ער זאָל אים נישט דערלאָזן מחלל־שבת צו זיין. פּלוצלינג הערט ער פון ערגעץ אַ זייגער שלאָגט צוועלף. דער צדיק שטעלט זיך אָפּ אונטער אַ בוים — ער וויל ווייטער נישט גיין — עס איז שוין שבת. ער גיט אַ קוק, - ערשט ער שטייט פאַר אַ גרויסן פּאַלאַץ. דער צדיק גייט אַריין אין פּאַלאַץ, זעט ער אינעווייניק שטייט אַ טיש, צוגעדעקט מיט אַ ווייסן טישטוך, און ביים טיש זיצט אַ גרייז־גרויער מאַן מיט אַ לאַנגער ווייסער באָרד, אין האַנט האַלט ער אַ זילבערנע טאַ־באַק־פּושקע און לערנט. ער גייט אונטער: „שלום־עליכם" עליכם־שלום! - אַ ייד האָט פאַרבלאָנדזשעט, ווערסטו ביי אונז האַלטן שבת...

איך שטיי ביים פענסטער. שטיל. דער וואַלד שלאָפט. די ביימער שטייען שטיל און האָרכן אויך די מעשה, וואָס פייגעלע לייענט, אָבער טיף אין וואַלד רוישט עפּעס... די שטערן ווינקען עפּעס פון הימל מיט אַזויפיל חן. אַלץ רוט, אַלץ איז שבתדיק.

און עס דאַכט זיך מיר, אַז איך בין עס דער צדיק פון פייגעלעס מעשה, וואָס האָט אויף שבת פאַרבלאָנדזשעט אין גן־עדן התחתון...

אויף דעם וועג קיין שעמענעץ

אין דער וועג ציט זיך, און ערגעץ ווייט ווערט ער פֿאַרבלאָנדזשעט צווישן די פֿעלדער, אונטער אַ באַרג. און דער הימל שמייכלט אַראָפּ צו די פֿעלדער, און די פֿעלדער — אַרויף, און אַלץ איז אַזוי רויק, אַזוי זיכער בײַ זיך, אַזוי פֿעסט; אַלץ אַרום איז אַזוי קלאָר, אַלץ איז אײַנגעוואָרצלט זיכער מיט אַ פֿעסטן יסוד אין דער ערד, נאָר איך אַליין בלאָנדזשע אַרום, צווישן הימל און ערד, צווישן אַלערלײַ גאָטס באַשעפֿענישן. און די שאָסיי־שטיינער רעכטס און לינקס, די שטיינער מיט די נומערן, זאָגן מיר, אַז אַוועק פֿון אַלעם, אויסרײַסן זיך, אַנטלויפֿן פֿון דער חברה איז נישט אַזוי לײַכט... אומעטום מענטשן, אומעטום זייער אַרבעט, זייערע הענט.

נאָך גוט, טראַכט איך, וואָס זייערע הענט קאָנען צום הימל נישט דערגרייכן, זיי וואָלטן אים אויך אָפּמעסטן אויף וויאָרסטן און מײַלן... מיט דער צײַט וואָלט זיך אַ גרויסע אַקציען־געזעלשאַפֿט געמאַכט און וואָלט באַקומען אַ מאָנאָפּאָל צו עקספּלואַטירן די זון, די לבנה, די שטערן... און

מילי‌אָנען „טשינאַוואָניקעס” וואָלטן געווען און מיליאָנען „שלאַבענס”...

עס שלעפערט זיך, דער וועג ציט זיך. און ווייט צווישן הימל און ערד הייבט אָן צו טונקלען, און גאַנצע מחנות אָפּגעריסענע שטיקער וואָלקן ציען זיך אַרויס און פליסן און טוקען זיך, און גיסן זיך צוזאַמען, און רייסן זיך איבער. און אַנדערע שטיקער הימל פאַרשלייערן זיך, און לייכט און דורכזיכטיק זענען די זילבערנע שלייער; און די שלייער ציען זיך צונויף, באַהעפטן זיך, עס ווערט אַזוי היימלעך, אַזוי פריינטלעך, גלייך מען שפּילט אין באַהעל־טעניש...

און קיין איינציק הייזל זעט מען נישט... אויס! גאָטס וועלט, - נישט קיינעמס נאָר דעם רבונו־של־עולמס, און די טוי־באַדעקטע פעלדער הייבן זיך צו די טוי־באַדעקטע הימלען, און די פייכטע הימלען לאָזן זיך אַראָפּ צו דער ערד און עס ווערט איין וועלט, ווי איין גאָטס... און די איינגעוואַקסענע גרעזלעך אין דער ערד באַוועגן זיך שטיל, זיכער, ווי עפּעס אַ קינד, וואָס וויגט זיך אין דער מאַמעס שויס, שפּילנדיק זיך פאַרגעניגנדיק.

און ווען איך זע דאָס אַלץ, פאַרשעם איך מיך פאַר זיך אַליין, פאַרוואָס איך אַליין בין העכער פון די אַלע גרעזער, וואָס וואַקסן אַרום. אַלץ איז איינגעוואַקסן, איינ־געוואָרצלט אין דער ערד, נאָר איך אַליין קריך אַרום, עפּעס אַזוי ווי איך וואָלט מיך פון דער ערד אָפּגעריסן, אין דער וועלט זיך געלאָזט. איך האָב מיין מאַמען פאַרלאָזט, מיין טאַטן אוועקגעוואָרפן און ווי אַ יתום דריי איך מיך אַליין אַרום, זוכנדיק ערגעץ אַ מקום־מנוחה... עפּעס זעט דאָס אויס חוצפּהדיק, פאַרלאָזט איז עס... און דאָרט אין מיטן

פעלד, הינטן, אין אַ טאָל, שטייגט אַביימל אַרויס און גלאָצט אויך אין דער וועלט אַריין. דאַכט זיך, עס פילט אויך דאָס זעלבע: העכער געוואַקסן פון אַלע גרעזער... דער גרעסטער פון אַלע... אַ שיין פּנים האָט דאָס!...

און די שטיקלעך אָפּגעריסענע וואָלקן האָבן זיך צו־זאַמענבאַהעפט איינס מיט דעם צווייטן, און עס שוועבט שוין אַ לייכטער פאַנסער איבער דעם הימל: טייל ערטער איז דער פאַנסער דורכגעריסן און פון די אויפגעריסענע ערטער גלאַנצט עפּעס, ווי באַשטויבטע ליכט אַזוי ווייך, און פאַרהילט אַזוי קושנדיק די לייכטע רייזנדיקע וואָלקן.

אַ רעגן וועט זיין!

דאַכט זיך, עס פרייט מיך! אַליין בין איך אויפן וועג, ווי דאָס גרעזעלע וועל איך זיין, נישט האָבנדיק פאַר דעם רעגן זיך וואו צו באַשיצן.

אַ שטילע ליבע אימה הערשט איבער אַלעם. די גרע־זער בייגן איין די קעפּ, רוימען אין דער שטיל איינס צום אַנדערן: „אַ רעגן וועט זיין!" דער לאַנגער וועג, וואָס ציט זיך דאָרט, דאַכט זיך, גרייט זיך אָן צום רעגן: „וואָס קאָן איך טאָן", – וואָלט ער זאָגן. פון ערגעץ ווייט קומט אַ פויגל אָן צו פליען און פליט מיט רעש דורך, אָנזאָגנדיק: אַ רעגן וועט זיין! און דאָרט אין פעלד שאָקלט זיך דער בוים, די צווייגן רוישן מיט אימה..

און די פעלדער ציען זיך, גלאָצן אין הימל אַריין: הקדוש־ברוך־הוא, מיר זענען גרייט אָנצונעמען „דיין גוטס, וואָס דו שיקסט אונז!

איך גיי אויף דעם וועג.

דאָרט ווייט דערהויבט אַ ווינט דעם שטויב, אַ גע־
דיכטער קאַרזש ווערט. פון אונטער אַ טאָל קומען צוויי
פערד אַרויף, שלעפנדיק זיך. מען זעט, ווי זיי שטרעקן די
העלזער אויס, אַרויפשלעפנדיק זיך באַרג־אַרויף. דערנאָך
ווייזט זיך אַ פויער מיט אַ בייטש אין האַנט.

אָט ווייזט זיך אַ דעכל.

דאָרט אין טאָל שטייט אַ הייזל, און עפּעס ווי פאַר־
שעמט באַהאַלט עס זיך אין די געדיכטע צווייגן און
פילע בלעטער פון די ביימער, וואָס שטייען אַרום. און דאָס
הייזל, ווי איינגעטונקט צווישן די גרינע בלעטער, זעט
אויס פונדערווייטנס, ווי עס וואָלט פון דער הוילער ערד
אַרויסגעוואַקסן.

אַ קליין שמאָל וועגל פירט פון דעם וועג אַראָפּ און
פאַרשלענגלט זיך אויף די פעלדער. עס פירט צום הייזל צו.

עס הויבט אָן לייכט צו טריפן. די ערד זאַפּט איין די
טראָפּן.

עס טריפט און די טראָפּן בלייבן הענגען אויפן גראָז,
ווי גוטע טרערן... און פאַרוואָלקנט איז דער הימל נאָר
פון איין זייט; אויף דער צווייטער זייט שמייכלט די זון
מיט אַ גוט געלעכטערל... עס הייסט: זעט, וואָס זיי ליבער
נאָמעז קען!

איך נעם מיך אַראָפּ אין אַ זייט, צום באַהאַלטן הייזל
צו. עס לויפט אַ הונט און קומט מיר פריינטלעך אַנטקעגן,
לאָזט מיך דורך און באַגלייט מיך נאָך צוריק צו דער טיר.

אַ פויעריש הייזל. נידעריק, אָבער זיפּער ליגט דער
באַלקן אויף פיר אָפּגעווייסטע ווענט. הייליקע בילדער

אַרום. אונטער איינעם אין אַ ווינקעלע, לייכט אַ לעמפּל, אַ קליינס, דער שוואַכער שיין פון לעמפּל צעפּליסט זיך אַזוי ווייך אין דער טונקלקייט פון שטוב, מישט זיך אויס מיט די לייכטע באַוועגלעכע שאָטנס. ביים קוימען זיצט די פּויערטע און צינדט אונטער צוויי העלצלעך... קליינע, קליינע יינגלעך מיט אָפּגעבּרענטע פּנימער און פלאַכע העלע פלאַק־סענע האָר רינגלען מיך אַרום און באַקוקן מיך פאַרוואונדערט; אין צווייטן עק ביי אַ וויגל שטייט נאָך איינס מיט אַ גרויסן קאָפּ, וואָס וואַקלט זיך אויף אַ דינעם האַלז און קוקט מיך אָן פונווייטנס און שמייכלט. ביי די באָרוועסע פּיס ליגט אַ שוואַרצער קודלאַטער הונט און קוקט אים אין פּנים אַריין און וואַרט אויף אַ באַפעל...

— קאָן איך מיך פאַרהאַלטן דאָ, ביז דער רעגן וועט אַריבּער?

די פּויערטע ערלויבּט עס מיר פריינטלעך און דערלאַנגט מיר אַ שטול צו זיצן.

פון דרויסן הערט זיך אַ ווייטער דונער... גלייך פורן וואָלטן דורכגעריבּן אויף אַ האַרטן וועג.

אוז אין שטיבּ איז שטיל געוואָרן און איז דער שטיל־קייט דערהער איך אַז אַלטע שוואַכע שטימע:

— ברוך אתה ה׳ אלהינו...— אַ בּרָכה איבּערן דונער.

איך קוק מיר אום: אין ווינקעלע, ביים פענסטער, זיצט איינגעהויקערט אַ ייד איבּער אַ שניידערשער אַרבּעט.

עס ווערט מיר היימלעכער, עס פרייט מיך צו טרעפן באַד אַ ייד אין אַ גוישע שטוב, מעו שפּירט זיך עפּעס היימיש.

— שלום עליכם, פעטער!

— עליכם שלום, אַ ייד.

— אודאי געקומען געגעשט קויפן! — טרעפט ער.

— ניין, איך גיי נאָר פאַרביי.

— וואוהין ?

— קיין שעמענעץ.

— אַזוי, נאָך שעמענעץ! איך בין טאַקע אַ שעמענעצער.

און דאָס האָב איך אַליין געוואוסט, מען דערקענט 'ס אין אים. צווישן די קנייטשן אויף זיין אַלטן פּנים ליגט שעמענעץ אויסגעגאָסן און שמייכלט.

יעדע קהילה האָט שוין איר שטעמפּל, וואָס זי לייגט אויף אירע איינוואוינער...

דאָס לאַנג־אויסגעצויגענע פּנים, מאָגערע באַקן, די קנייטשן אַרום די אויגן, די קנייטשן אַרום איינגעפאַלענעם מויל, זענען על פּי נוסח שעמענעץ. על פּי נוסח שעמענעץ זענען די שוואַרצע טאַבאַק־צייכנס אונטער דער לאַנגער שפּיציקער נאָז...

— וואָס טוט איר דאָ, ר' ייד? —פרעג איך אים, אַבי צו פרעגן.

— איר זעט דאָך

— איז אין דער היים קיין אַרבעט נישטאָ?

— גייט מאַדעס, — זיפצט ער. - אַ יינג פון אַל־די־שוואַרצע־יאָר געקומען מיט אַן אַכט־קאַנטיק היטל, אַ „וואַרשעווער שניידער", זאָגט ער... האָט ער שפּע... און איך אויף דער עלטער מוז אַרומגיין אויף די דערפער... ער נייט נייעס... איך ניי, אַזוי ווי מיין טאַטע האָט מיך געלערנט, און אַזוי ווי מיין טאַטנס טאַטע האָט מיין טאַטן געלערנט... קיין איבער־שפּיצלעך קען איך נישט.

און גלייך ער וויל מיך טרייסטן, גיט ער צו:

— יעדן פרייטאָג קום איך צו מיין אַלטער... אַהיים! באַ... אומעטום גאָטס וועלט און זיינע באַשעפענישן! און ווידער אַרום —זאָגט דער אַלטער נאָך אַ לאַנגן איבערקלערן זיך — ווער דאַנקט און לויבט דאָ גאָט פאַר אַלע זיינע

תבואות, פאר אלץ, וואס ער האט אונז באשאפן, אז נישט א ייד, וואס פארבלאנדזשעט זיך אמאל צה זר?...

דערווייל האט זיך אויסגעלייטעט, און די זון איז אין פענסטער אריין.

— נאך ווייט קיין שמנגעץ? — פרעג איך.

— א וויארסט דריי. דער וועג פירט גלייך צו.

איך דאנק דער בעל־הביתטע, געזעגן מיך. דער אלטער האט מיר לאנג נאכגעקוקט.

— ערשט מאנטאג! — הער איך אונטער מיר זיין זיפץ.

צוריק איפן וועג! דער הימל איז קלאר, די וואלקן ציען זיך ערגעץ אוועק; די נאסע פעלדער שמייכלען צום הימל און דאנקען פאר דער שפע...

און איבער דעם קלארן הימל מיט בלויע פארטונקענע וואלקן בייגט זיך אויס א גאלדענער רעגנבויגן מיט בלויע קאנטן. „גאט איז בארעמהארציק, ער האט זיך דערמאנט"—זאגט דער הימל און טריקנט די ערד מיט ליכטיקער ליבשאפט, ווי א מאמע ווישט אפ די בעקלעך פון א פארוויינט קינד...

אויך דערבארעמדיק זענען די פעלדער ארום... זיי געדענקען פון גארנישט און וויסן פון גארנישט...

די זון טוקט זיך, א לייכטער וואלקן שוועבט איבערן הימל, אין מערב גיסט זיך אויס א גאלדענער ים מיט צעווארפענע בלויע אינזלען. א רונדיקע לבנה שניידט זיך אויס פון די וואלקן און קוקט ארויס, ווי פון אונטער א פארהאנג, און דער וואלקן באוועגט זיך לייכט, ווי א פארהאנג, און שוועבט איבער דער לבנה...

און וואָס אַמאָל מער, ווערט דער רויטער ים ווינצי־קער, די טונקל־בלויע אינזלען — גרעסער. דער הימל אַרום, אַ ליכטיקער ים, פֿאַרטונקלט זיך, און דער וואָלקן איבער דער לבנה ווערט שיטערער און לייכטער, און שוועבט אַריבער און עס באַווייזט זיך שוין אַ זילבערנע לבנה.

פֿונדערווייטן באַווייזן זיך עטלעכע שיטערע ביימער... גלייך זיי הייבן זיך פֿון ערגעץ אַרויס, און זיי מערן זיך — עס ווערט פֿון זיי אַ וואַלד. און דער וועג פֿאַרבלאָנקעט זיך צווישן די ביימער, און עס שווימען אַרום אין דער לופֿט פֿאַר־בלאָנדזשעטע קולות... מענטשלעכע שטימען צוזאַמען מיט אַ געקוואַקעריי פֿון פֿרעש.

אַ פֿריערדיש ייִנגל קומט מיר אַנטקעגן מיט אַ לידל, מיט אַ ווייך קלינגענדיק לידל, און ער נעמט זיך ערגעץ אַראָפּ אין עק זייט און ווערט פֿאַרשוואונדן, און דאָס לידל וויגט זיך נאָך אין דער לופֿט.

די ביימער ווערן שיטערער, דאָס שימערן פֿון די בלע־טער הערט אַ ווײַלע אויף, עפּעס ווי האָרכנדיק שטייט די געגנט. מען רוט זיך אָפּ. פֿונדערווייטן הערט מען נאָר דאָס געקוואַקעריי פֿון פֿרעש.

און דאָרט וווּט שטאַרט עפּעס אין דער לופֿט... עס קומט וואָס אַמאָל שאַרפֿער אַרויס, נאָר וואָס — ווייס איך נאָכ־נישט. אַ הונט בילט... דערנאָך גייט אָן אויסגעצויגענער „מע" בלשון רבים. קי גייען אהיים זיך מעלקן. גרויסע געפֿע פֿלעקן באַוועגן זיך... מעעע...

אַ פֿויערטע מיט אַ צווייגל גייט נאָך.

צוויי יידן גייען אויפֿן וועג, האַלטן זעקלעך אויף די פּלײ־צעס, שטעקלעך אין די הענט און גייען.

טונקל ווערט. היימיש איז אַלץ אַזוי ווי ביי דער מאַ-מען אין דער היים.

אַט שטייט אַ פור פאַר אַ הייזל, אַ קעלבל ליגט אויף דער פור און שרייט, יינגלעך שטייען פאַרן הייזל און פרייען זיך מיט די פערד.

די צוויי יידן קומען אָן, שטעלן זיך אָפּ ביי דער פור און רעדן עפּעס מיט דעם פויער. איינער טאַפּט דאָס קעלבל, וואָס איז אויף דער פור און דינגט עס. דער פויער האַלט אַ פּיפּקע אין מויל און לאָזט געדיכטן רויך אַרויס, און לאַכט.

דער הימל איז שוין טונקל; קליינע שטערן זעען אויס, ווי ליכטיקע פענסטערלעך אין די שטיבלעך פאַר מלאכים, די לבנה, ווי אַ גרויס פענסטער אין זיין ליבן נאָמענס פּאַלאַץ. און גאַר אין עק, וויט-ווייט, פאַרזינקט דאָס לעצטע ביסל רויטקייט און ווערט פאַרטרונקען אין גאַנצע מחנות פאַרבלאָנדזשעטע טונקל-בלויע וואָלקן... אָדער ווייס איך וואָס זיי זענען?..

עס באַווייזן זיך שעמענעצער הייזלעך... נידעריקע הייזלעך, איינס אָפּגערוקט פון צווייטן. פּלאַץ איז ביליק! ווייבער זיצן אויף די שוועלן פאַר די טירן און שמועסן. קינדער לויפן אַרום איבערן שטיינערנעם בריקל פון איבערן אויסגעטריקנטן טייכל פאַר די הייזער. אין מיטן מאַרק ליגן גרויסע בינד שטרוי; אַוודאי נאָך אַ מאַרק-טאָג. אין אַ ברייטע „ליק” צווישן צוויי הייזלעך שפּילן זיך חדר-יינגלעך אין זעלנער.

אַן איינפאָר-הויז. אַ שילד מיט רויטע טראַנספּעראַנט-אותיות... אַ לעמפּל רויכערט זיך פון הינטן, אויף אַ שוועל פון אַ געוועלב שטייט אַ מיידל מיט אויפגעקעמטע

האָר אין אַ ווייס פּאַרטוכל און קוקט אין גאַס אַריין, וואו אַנדערע מיידלעך שפּאַצירן.

סאַמע ווייבער און קינדער — וואו זענען די מענער?

— יתגדל ויתקדש... רייסט זיך פון בית־המדרש אַרויס! דאָרט זענען זיי.

„אָמן, יהא שמיה רבא...“ ענטפערט דער עולם מיט אַ רעש.

און טייל ווייבער אויף די שוועלן ווישן זיך די הענט אָן די ווענט און זאָגן: אָמן, יהא שמיה רבא...

שעמענעך דאַוונט!

די נאַכט איז צוגעפאַלן. זיכער און שטיל שטייען די קליינע הייזלעך אַרום מאַרק, זיי זעען מיר אויס, ווי אַלטע ווייבער מיט שטריק־נאָדלען אין די הענט, וואָס האָבן זיך פאַרזאַמלט אין אַ גרויסע שול און וואַרטן, די זאָגערן זאָל קומען, די זאָגערן מיט ברילן אויף דער נאָז, מיטן פּעקל תחנות אין דער האַנט...

אָבער אַ לבנה האָט שעמענעך.

טונקל איז דער הימל, מיט די שטערן, ווי מיט ליכ־טיקן מאָן באַשיט, אין מיטן שניידט זיך אויס אַ ריכטיקע לבנה, טאַקע יהושעס פּנים, אָן אַן איינציק פּגימהלע, די שכינה שיינט אויפן הייליקן פּנים... און זי קוקט אַראָפּ, די לבנה, אויף איר ליבע „כנסת ישראל“ און שמייכלט צו איר. איר כנסת ישראל דאַוונט.

און הינטער מיר פרעגט אַ יונגע שטימע:

— מעג מען דען קוקן אין דער לבנה אַריין? יאָ, מען מעג?

איך קוק מיך אום. אַ פּאָר גרויסע קינדישע אויגן אין אַ בלאַס דאַר פּנימל.

— יאָ, מען מעג קוקן, יאָ, מען מעג!

און איך טראַכט מיר: די שעמעוודיקער לבֿנה איז אפשר דעריבער אַזוי קלאָר, אַזוי הייליק, אַזוי ריין, ווייל קיינער קוקט נישט אויף איר...

די ירושה

(ערציילונג)

איך ווייס נישט, פאַרוואָס עס איז מיר געקומען אויפן געדאַנק די ייִדענע חיה־לאה מיט איר אַלטן קאַסטן, וועלכע איך געדענק, ווי אין אַ חלום פון מיינע קינדערשע יאָרן. אפשר איז דאָ דערביי עפּעס אַ זין, וואָס לוינט זיך צו דערציילן. זאָל דער לעזער משפּטן. איך מוז זיך אָבער באַפרייען פון דער ערינערונג, וועלכע איז זינט אַ געוויסע צייט אויפגעשטאַנען אין מיר, ווי אַ לעבעדיקע ערשיינונג און פאָדערט מיך, אַז איך זאָל זי באַשרייבן.

די ייִדענע חיה־לאה איז געווען די מוטער פון אונזער שכן, חיימשע דער פעלשער, וועלכן מען האָט אויך גערופן ביי אונז אין שטעטל מיט דעם פּאַר היינט נישט שיינעם נאָמען, חיימשע דער קאַנעמאַכער. נאָר פאַר די דעמאָלסדיקע צייטן, וואָס מען האָט ליב געהאַט אָנצורופן זאַכן ביי די ריכטיקע נעמען, האָט דער נאָמען נישט נאָר נישט אַרויסגערופן קיין שפּאָט, נאָר פאַרקערט, ער איז געווען אַ טיטל, און האָט געקלונגען ווי היינט, למשל, „דאָקטאָר מעדיצין“. און האָט מען באַעגנט חיימשען גיין איבער דער

גאַס מיט דער גרויסער קאַנע אונטערן אָרעם, אַזוי האָט דאָס גאַנצע שטעטל געוואוסט, אַז ווער פון אירע חשובע בעלי־בתּים האָט זיך איבערגעגעסן און מען דאַרף אים גיין מבקר־חולה זיין.

חיימשע דער קאַנעמאַכער איז געווען אַ שטיק אַלטערטום. פון זיין מעדיצינישער פּראַפעסיע האָט אַראָפּגעווייט דאָס מיטלאַלטער. געהיילט האָט ער מיט דעם אַלטן, אויסגעפּרוווטן מיטל, מיט דער קאַנע, פון אַלע קראַנקהייטן, און אַז די קאַנע האָט נישט געהאָלפן, האָט ער באַנוצט דאָס ראַדיקאַלע מיטל, געהאַקטע באַנקעס, וועלכע ער האָט גענומען נאָך אַ הייסער באָד. נאָר טאָמער, חלילה, איז עס אָנגעקומען צו באַנקעס, איז שוין נישט גוט געווען. האָט מען געזען חיימשען מיט דער טאָרבע באַנקעס אונטערן אָרעם און מיטן וואַקסענעם ליכט אין דער האַנט גיין איבערן געסל, האָט מען זיך שוין פון קראַנקן מיאש געווען, און קרובים זענען געלאָפן אין שול אַריין תּהלים זאָגן. אַ חוץ די צוויי אויסגעפּרוווטע מיטלען — קאַנע און באַנקעס — האָט נאָך חיימשע באַזעסן אַ גאַנצע צאָל פלעשלעך מיט רפואות־וואַסער. צו יעדער חולאת האָט ער געהאַט אַ באַזונדער וואונדער־וואַסער: כאָלערע־וואַסער, חולי־נופל־וואַסער, יום־כּפּור־וואַסער און נאָך אַ סך אַנדערע וואַסערן, וואָס זענען צונויפגעשטעלט געוואָרן לויט אַ געהיימען רעצעפּט, וואָס איז נאָר באַוואוסט געווען אים אַליין.

געזאָגט האָט מען, אַז די אַלע געהיימע רפואות האָט ער איבערגענומען פון זיין אַלטער מוטער, וועלכע איז געווען אין די פריערדיקע יאָרן אַ הייבאַמע, און האָט אָפּגענומען מיט אירע אייגענע הענט די אַלע בכּבודע בעלי־בתּים, וועלכע זענען הייַנט נגידים, דאַזאָרעס, גבאים און

גלאַט שיינע יידן. זי, די אַלטע יידענע, האָט דעם כבוד געהאַט די ערשטע פעטש צו געבן אויף די געזעסלעך פון אַט די אַלע היינטיקע שיינע בעלי=בתים. נאָר דאָס זאָגן האָט נישט פאַרקלענערט דעם אויטאָריטעט פון חיימשען און האָט נישט אָפגעשוואַכט זיין פּראָפעסיאָנעלן רום. פאַרקערט, דאָס האָט צוגעגעבן אַ גלאַנץ זיין רום, און זיין אויטאָריטעט איז באַפעסטיקטער געוואָרן.

איך אַליין געדענק שוין נישט די אַלטע חיה=לאה, אַז זי זאָל זיך האָבן באַשעפטיקט מיט איר פּראָפעסיע. אין מיינע יאָרן איז זי שוין געווען אַן אַלטע, אַלטע יידענע, וועלכע איז געלעגן אַ גאַנצע וואָך אין בעט. נאָר שבת און יום=טוב האָט זי דער זון אָנגעטאָן אין אירע אַלטמאָדישע קליידער, מיט דער גרויסער הויב אויפן קאָפּ, מיט דעם גלאַנציקן שטערן=טיכל אויפן שטערן, מיטן האַרץ=ברעטל, פון וועלכן עס האָבן אַראָפּגעשימערט אַ פּאָר צווייפלהאַפטע שטיינער אויף גרינעם סאַמעט. און ער האָט זי אַרויסגעזעצט אויפן הילצערנעם גאַניקל, און אַלע, וואָס זענען פאַרבייגעגאַנגען, האָבן זי בכבודיק געגריסט און געביטן איר „גוט=שבת". ווייל נישט נאָר די עלטסטע יידענע אין שטעטל איז זי געווען, נאָר זי איז אויך געווען די הייבאַמע פון אַלע מוטערס און פאָטערס פון שטעטל, און אַלע האָבן זי גערופן „די באָבע". און צווישן די שבתדיקע אַלט=מאָדישע קליידער און צירונג האָט געבלישטשעט אין דער זון אַ גאָלדן שליסעלע, וואָס איז אַראָפּגעהאַנגען אויף אַ גאָלדן קייטל פון איבער איר האַלז אַראָפּ. און אַז די מענטשן, וואָס זענען פאַרבייגעגאַנגען, האָבן געזען דאָס גאָלדן שליסעלע, איז געוואָרן אַ געשושקעריי אין די אויערן, און איינער האָט דעם אַנדערן געוויזן:

— דו זעסט? דו זעסט?

— דאָס גאָלדענע שליסעלע פון קאַסטן.

— ווער ווייסט, וואָס פאַר אַ אוצרות זי האָט דאָרט ליגן אין קאַסטן.

— נאַפּאָלעאָנס מתנה.

— ווערט דאָס חיימל פּאַקן אַן אַפּותיקא.

— איך גיב אים שוין מיין שטוב פאַר דער ירושה, מיט מיין קראָם אין אַלטן מאַרק.

— נאָר איינער, יענער ריכט זיך אויף אַן אוצר. אַ קלייניקייט, נאַפּאָלעאָנס מתנה.

אונטער דעם בעט פון דער אַלטער חיה־לאה איז געשטאַנען אַן אַלטער קאַסטן אויף פיר רעדלעך. דער שליסל פון אַלטן קאַסטן איז געווען אַ גאָלדענער און איז געהאַנגען אויף דער יידענעס האַרץ. די יידענע האָט געהיט דעם שליסל, ווי אירע אויגן אין קאָפּ. שטענדיק איז זי געשלאָפן מיט דעם שליסל אונטער איר קישן, און טאָמער האָט זי געהערט עפּעס אַן אומבאַקאַנטן דורכגיין, פלעגט זי זיך באַלד כאַפּן צום שליסל. זי איז שוין געווען בלינד פון אַלטקייט, און בעט איר בעט איז געשטאַנען אַן אַלטער שטעקן מיט אַ ביינערן קעפּל. אַז זי האָט געהערט וועמען דורכגיין, פלעגט זי מיט איר שטעקן אָנקלאַפּן אַן קאַסטן, אויב דער קאַסטן שטייט. מען זאָגט, אַז אין דעם קלאַנג פון קאַסטן האָט זי געהערט, צי ער איז נאָך אומבאַרירט. קיינער האָט נישט געוואוסט וואָס אין דעם קאַסטן געפינט זיך... קיין קינד האָט זי נישט פאַרטרויט דעם שליסל, נישט דעם אינהאַלט פון קאַסטן, נאָר זי פלעגט פון צייט צו צייט לאָזן פאַלן אַ וואָרט, ווען אַן אייניקל איז צו איר גוט געווען:

— מיין קינד, איך האָב פאַר אַלעמען געזאָגט. קיינעם נישט פאַרגעסן, קיינעם נישט.

— באָבע, פאַרוואָס האָט דער קאַסטן רעדלעך? — האָט זי אַן אייניקל געפרעגט.

— פאַרצייטנס, מיין קינד, — פלעגט זי ענטפערן — האָט מען דאָך מורא געהאַט פאַר איבערפאַלן, פאַר גוים, האָט מען שטענדיק געהאַט שטיין אַ קאַסטן אויף רעדלעך. אין קאַסטן איז געווען באַהאַלטן דאָס ביסל אָרעמקייט, און אַז עס האָט זיך געמאַכט, באַהיט גאָט, אַ בהלה, אַזוי האָט מען זיך איינגעשפּאַנט אין קאַסטן און מ׳איז מיט אים אַנטלאָפן. דערום האָט דער קאַסטן רעדלעך.

מען ווייס נישט, ווער האָט עס פאַרשפּרייט, נאָר עס האָט זיך דערהערט אַ קלאַנג אין שטעטל, אַז אין דעם אייזערנעם קאַסטן, אונטער דער יידענעס בעט, געפינט זיך אַן אוצר. עס האָט זיך באַלד געפונען אַן אַלטער ייד אין אירע יאָרן, וואָס האָט זיך דערמאָנט אַ מעשה פון פאַר־צייטנס: ווען נאַפּאָלעאָן איז געווען אין שטעטל, איז זי, חיה־לאה, דאַמאָלסט געווען אַ יונגע פרוי, איז זי געדרופן געוואָרן אין הויף צו נאַפּאָלעאָן — און פון דענסטמאָל אָן האָט זי דעם קאַסטן. אַנדערע האָבן דערציילט, אַז דער אוצר נעמט זיך פון אַ רייכער פריצטע, וועלכע האָט קיין קינדער נישט געהאַט, און דער מאַן האָט זי געוואָלט דערפאַר אַוועקוואַרפן און נעמען אַן אַנדערע, האָט חיה־לאה דער פריצטע איינגעגעבן צו טרינקען אַזעלכע טראָפּן, פון וועלכע זי איז טראָגנדיק געוואָרן און פאַר דאַנקבאַר־קייט האָט זי איר געשאָנקען אַן אוצר. ביי אַנדערע איז די פאַנטאַזיע געגאַנגען נאָך ווייטער, און מען האָט זיך אין די אויערן געסודעט וועגן אַ געהיימען פאַרברעכן, וואָס די

יידענע איז באַגאַנגען אין אירע יונגע יאָרן, ביי איר פּראָ-פעסיע: אַז זי זאָל האָבן קינדער אומגעביטן, און טיף אין דעם קאַסטן איז איינינעם מיט דעם אוצר באַהאַלטן עפּעס אַ טיף געהיימניש. ווי עס זאָל נישט זיין, – אין דעם אוצר האָט קיינער נישט געצווייפלט. און נישט נאָר האָט די יידענע נישט אָפּגעלייקנט וועגן דעם אוצר אין דעם קאַסטן, נאָר זי פלעגט מיט אירע פאַרבאָרגענע, צווידייטיקע און גאַנץ מיסטישע באַמערקונגען נאָך מער צוגעבן גלויבן צו דער לעגענדע פון קאַסטן. אַזוי פלעגט זי אָפט דעם זון באַרויקן, ווען ער האָט זיך געקלאָגט פאַר איר, אַז ער דאַרף די טאָכטער חתונה מאַכן:

– מיין קינד, נאָך הונדערט און צוואַנציק יאָר. איך האָב פאַר אַלעמען געזאָרגט, פאַר אַלע מיינע אייניקלעך.

זעלבסטפאַרשטענדלעך האָט חיימשע אויסגעגעבן זיין טאָכטער, און אין דעם נדן האָט ער איינגעשאַצט דעם אַלטן קאַסטן.

— נאָך הונדערט און צוואַנציק יאָר האָט זי דאָך אַ טייל אין דער ירושה, אין קאַסטן, – האָט ער איינגערעדט דעם מחותן.

דער קאַסטן האָט נישט נאָר בלויז חתונה געמאַכט חיימשעס דריי טעכטער, נאָר ער האָט אויך געשאַפן דעם פעלדשער געלט יעדעס מאָל, ווען ער האָט באַדאַרפט. דער קאַסטן איז געוואָרן ווי אַ צויבער-וואָרט פון אַ כשופ-מאַכער. דער פעלדשער האָט נאָר באַדאַרפט דערמאָנען דאָס וואָרט „קאַסטן", און די בייטלען פון די מלוות פון שטעטל האָבן זיך לייכטער געעפנט פאַר אים, ווי פאַר אַנדערע מיט גאָלדענע און זילבערנע משכנות.

באַלד האָט זיך פאַרשפּרייט דער שם פון קאַסטן

איבער דער וועלט און ער האָט אויסגעזוכט נאָנטע און ווייטע קרובים און זיי געבראַכט צום ראַנד פון בעט פון דער אַלטער יידענע. צוויי טעכטער, וועלכע האָבן זיך געפונען אין ראַסיי (חתונה געהאַט מיט יידישע סאָלדאַטן, וואָס זענען געשטאַנען אין שטעטל), זענען געקומען אין שטעטל צופאָרן, נעמען די מאַמע צו זיך אהיים.

– וואָס, אַליין קומט דיר, די גאַנצע מאַמע, מיר זענען נישט קיין קינדער? – האָבן זיי זיך געקריגט מיטן ברודער.

– וואו וועט זיך די מאַמע שלעפן אויף אירע אַלטע יאָר אין ווייטע מדינות?

– טאַקע, מיינע קינדער, ווי קאָן איך מיך שלעפן איבער דער וועלט מיטן קאַסטן? האָט נישט קיין מורא, קינדער, איך האָב פאַר אַלע געזאָרגט. נאָך הונדערט און צוואַנציק יאָר – פאַר אַלע מיינע קינדער, פאַר אַלע מיינע אייניקלעך.

האָבן זיך די טעכטער באַזעצט אין שטעטל אָפּהיטן דעם קאַסטן... יעדע פאַר וואָכן האָט זיך אָן אַנדער משפחה אויפגעזוכט, און איז געקומען צופאָרן מיט אַ יחוס-בריוו, אַז ער איז דער באָבעס אַן אייניקל, אַ קרוב. דער קאַסטן איז געוואָרן, ווי אַ טייערער שטיין, וואָס נישט נאָר ער צעשיקט זיינע שטראַלן פון זיך, נאָר זאַמלט אַלע אַרויסגעשיקטע שטראַלן און ציט זיי צו זיך צו. אַזוי האָבן זיך אַלע געקליבן און געזאַמלט אַרום דעם קאַסטן און אַלעמען האָט די יידענע באַרויקט און פאַרזיכערט:

– איך האָב קיינעם נישט פאַרזען, מיינע קינדער, איך האָב פאַר אַלעמען געזאָרגט. אַלע זענט עטץ מיינע קינדער, מיינע אייניקלעך.

זעלבסטפאַרשטענדלעך האָט די יידענע געהאַט אַ בכבודע עלטער און אַ ערונג און אַכטונג פון אירע קינדער און אירע אייניקלעך, וואָס נישט איין בעל־הביתטע האָט זי מקנא געווען און געוואונטשן זיך צו האָבן אַזאַ עלטער, ווי זי האָט. די קינדער, דער זון און די טעכטער, און די אייניקלעך, און גלאַט אַזוי משפחה, וואָס זענען זיך געקו־מען צוזאַמענצוציען פון אומעטום, האָבן איר אַרויסגעוויזן איבערגעטריבענע ליבשאַפט און געטרײַשאַפט. יעדער איי־נער האָט געוואָלט זיך אויספּיינען אין די בלינדע אויגן פון דער יידענע און צוגעחנפעט זיך צו איר. ווען מען איז געבליבן מיט איר אַליין, האָט מען אַרײַנגעוואָרפן אַ שלעכט וואָרט אויפן אנדערן.

— באָבעשי, האָב איך די באָבעשי ליב. איך בעט גאָט טאָג און נאַכט, אַז די באָבעשי זאָל לעבן, זאָל אונז אַלע־מען איבערלעבן – נישט אַזוי ווי יענע – וואָס זאָל איך זאָגן...

— מיין קינד, איך האָב פאַר דיר אויך געזאָרגט, איך האָב קיינעם נישט פאַרזען, נאָך הונדערט און צוואַנ־ציק יאָר, – האָט די באָבע איבערגעריסן יענעמס חניפה.

און נישט נאָר די קינדער, נאָר גלאַט אַזוי פרעמדע, בעל־הבתים פון שטאָט. מען האָט זיך דערמאָנט, אַז זי איז געווען די הייבאַמע און מען איז אַרײַנגעקומען איר גוט־שבת און גוט־יום־טוב ביטן; האָט מען אין אַ בעל־הביתישער שטוב געקאָכט אַ פרישׁ יאַיכל, האָט מען דער „באָבעשי" אַרונטערגעשיקט אַ טעפל, דאָס האַרץ זיך צו דערלאַפן. פון יעדן גוטן קוגל און פון יעדן געראָטענעם פוטערקוכן האָט די „באָבעשי" געמוזט פאַרזוכן. וואָרים יעדער איינער

אין שטעטל האָט זיך געריכט אויף עפּעס. — „מען קאָן קיינמאָל נישט וויסן, וואָס אַזאַ יידענע האָט אין זינען...“

אַז ס'איז געקומען די צייט, אַז די יידענע זאָל אַוועקגיין פון דער וועלט, האָט זי געלאָזט רופן דעם זון צו זיך, געהייסן אַלעמען אַרויסגיין. און בלייבנדיק מיט דעם זון אַליין, האָט זי אים איבערגעגעבן דאָס גאָלדענע שליסעלע, און האָט דעם זון באַשוואוירן, אַז ער זאָל ערלעך אויספירן די צוואה, וואָס זי האָט ליגן אין קאַסטן אינייינעם מיט דער ירושה, און יעדן איינטיילן זיין חלק, אַזוי ווי זי האָט פאַרשריבן אין דער צוואה, אויף וואָס דער זון האָט איר מיט טרערן אין די אויגן הייליק געשוואוירן.

אַרום איר בעט זענען ווי ביי אַ גרויסן צדיק געשטאַנען אַלע אירע קינדער און אייניקלעך, די גאַנצע משפחה פון ווייט און נאָענט — און שיינע יידן פון שטעטל האָבן תהלים געזאָגט. מען האָט זי פאַרגליכן מיט שִפְרָה און פּועה, די הייבאַמען פון די יידן אין מִצְרַיִם. און אויסגעטייטשט דעם כָּבוֹד, וואָס זי האָט געהאַט ביי איר לעבן, ווייל זי האָט אַזויפיל יידישע קינדער געהאָלפן קומען אויף דער וועלט, און די באָבע איז איינגעשלאָפן מיט אַ זאַנפטן שמייכל אויפן פנים, ווי די אַלטע גוטסקייט, וואָס האָט זיך איינגעקנעטן אין די קנייטשן פון איר פנים, וואָלט פאַרשטיינערט געוואָרן אין איר פנים אויף שטענדיק.

נאָך דער מוטערס טויט האָט דער זון חיימשע צונויפגעזאַמלט די מִשְפָּחָה אין דער צווייטער שטוב, און געטריי דער שבועה, וואָס ער האָט דער מוטער געשוואוירן אויפן טויטןבעט, האָט ער זיי איבערגעגעבן דער מוטערס רייד. צוויי פון דער משפחה האָבן גאַנץ זאַכט און פאָרזיכטיק אַפּירגענומען דעם קאַסטן פון אונטערן בעט און אַריינגעטראָגן אים אין דער

צווייטער שטוב, אַרויפֿגעשטעלט אים אויפֿן טיש. מען האָט צוגעמאַכט די לאָדן איבער די פֿענסטער און אָנגעצונדן די לאָמפּ, כאָטש עס איז נאָך געווען גרויסער טאָג, כּדי קיינער זאָל פֿון דרויסן נישט אַריינקוקן און זען וואָס אין קאַסטן טוט זיך. נאָר דאָס גאַנצע שטעטל האָט געוואוסט, אַז יעצט עפֿנט מען דעם קאַסטן און זיי האָבן זיך געדרייט אַרום דעם פֿעלדשערס הייזל, אויסגייענדיק פֿון נייגעריקייט, און פּרובירנדיק פֿאָרויס צו טרעפֿן, וואָס אין קאַסטן געפֿינט זיך. מיט האַרץ-קלאַפּן און ציטערנדיקע הענט האָט דער פֿעלדשער אַריינגעשטעקט דאָס גאָלדענע שליסעלע אין שלאָס פֿון קאַסטן. דער קאַסטן איז געווען אַן אַלטער, און אַרומגעקאָוועט מיט אייזערנע פּרענטן און צוימען, און דער שלאָס אַן אַלטמאָדישער. בחנם האָט חיימשע געפּרוּווט דרייען דעם שליסל אין שלאָס. דער שלאָס איז געווען פֿאַרראָסטעט און נישט געוואָלט אַזוי גיך נאָכלאָזן. דערווייל זענען אַלעמען די הערצער אויסגעגאַנגען פֿאַר נייגעריקייט און ערוואַרטונג. צוויי שטאַרקע יידן פֿון דער משפּחה, די זעלבע, וואָס האָבן אַריינגעטראָגן דעם קאַסטן, האָבן מיט זייער גאַנצן כּח געדרייט דעם שליסל אין שלאָס, אָבער דער שלאָס האָט נישט געוואָלט נאָכגעבן, ביז מען האָט אים נישט געגעבן זיך אָנצוטרינקען מיט אַ פֿלעשעלע שמיר־אייל. דערנאָך האָט ער אָנגעהויבן צו כאָרכלען, ווי אַ געקוילעטע הון. באַלד האָט עפּעס דאָרט געפּלאַצט און עס האָט פֿאַנאַנדערגעשפּילט אַ שפּרינג. ענדלעך האָט ער נאָכגעגעבן. עס איז מיטאַמאָל אויפֿגעשפּרונגען איין שלאָס נאָכן אַנדערן, און די דריי פּרענטן האָבן זיך געעפֿנט און זענען געבליבן שטיין פֿאַר דעם אָפֿענעם קאַסטן.

צווערשט איז געלעגן פֿון אויבן-אויף אַן אַלטמאָדיש שטיקל בראָקאַט, וואָס האָט פֿאַרדעקט דעם אינהאַלט פֿון

קאַסטן. חיימשע האָט פּאָרזיכטיק אָנגענומען מיט דער האַנט דאָס שטיקל בראָקאַט, און עס האָבן זיך געלאָזט הערן שטי־מעי:

— נישט רירן, נישט רירן!

און פּופּצן קעפּ האָבן זיך אַריבערבויגן איבער דעם אָפענעם קאַסטן.

— זאַכט, זאַכט,—האָט ווער פון דער משפחה געוואָרנט.

חיימשע האָט אַוועקגערוקט דאָס זיידענע שטיקל בראָ־קאַט, און אַ פייכטע דומפּקייט פון אַלטקייט און פּרוכנע האָט זיך געלאָזט הערן פון קאַסטן.

— צוערשט די צוואה לייענען; די צוואה!—האָבן קולות געשריגן.

באַלד האָט חיימשע געפונען די צוואה ליגן פון אויבן־אויף. אויף אַ גרויסן בויגן פּאַפּיר איז געווען אָנגעשריבן מיט אַ ווייבערשע, אומזיכערע שריפט אַ לאַנגע מגילה.

— לייענען! לייענען! — האָבן זיך שטימען געהערט.

„צו אַלע מיינע קינדערלעך און אייניקלעך, וואָס שטייען אַרום מיין בעט, טו איך זיך ווענדן, איך, די דינסטמויד חיה־לאה בת יענטע, מיט אַן אויפריכטיק געבעט צום האַר פון דער וועלט...״

— ווייטער, ווייטער! — האָבן זיך געלאָזט הערן אומ־געדולדיקע שטימען.

חיימשע האָט איבערגעהיפּט און אָנגעהויבן פון אַ נייער שורה:

„איך טו בעטן גאָט, אַז ער זאָל אַריינגעבן אין אייערע הערצער דעם גייסט פון שלום, אַז איר זאָלט אַלע לעבן בשלום ובמנוחה. אַזוי ווי איך האָב געזאָרגט איבער אייך,

מיינע קינדערלעך, און קיינעם נישט פארזען, אזוי זאל דער האר פון דער וועלט זארגן איבער אייך."

– ווייטער, ווייטער! — האבן די שטימען שוין העכער געשריגן.

חיימשע האט ווידער איבערגעהיפּט און אנגעהויבן:

„איך טייל איין צווישן אייך מיין ביסל ארעמקייט, סיי די, וואס איך האב געקריגן בירושה פון מיינע עלטערן, און סיי די, וואס איך האב מיר אליין ערלעך ערווארבן מיט מיין שווערער ארבעט, — יעדן פון אייך א חלק, אזוי ווי איך טו דא אויסרעכענען."

– שוויגן! שווייגן! — האבן שטימען געהופן.

נאר דא איז חיימשע געבליבן שטיין אינמיטן. עס האט אים אנגעהויבן אין די אויגן צו שווינדלען. ער האט גענומען ווייטער לעזן, נאר ער האט נישט פארשטאנען, וואס ער לעזט.

– גיט אהער! גיט אהער! איך וועל לייענען! — האט גענומען פון אים די צוואה אן עלטערער ייד, א משפחה, וואס איז געווען א למדן.

ביי אלעמען זענען די הערצער געווארן פארכאפּט.

„... דעם ביינערנעם צאן פון עלפאנט, וואס איז א רפואה פאר קינדער=ציינדלעך, לאז איך איבער מיין עלטסט איינקל גיטע=יענטע, אז זי זאל עס באנוצן געזונטערהייט פאר אירע קינדערלעך, אם ירצה השם."

– ווייטער, ווייטער! — זענען די קולות געווארן אומגעדולדיק.

„דעם ספר עזריאל, וואס איז א רפואה פאר געווינערנס, אז זיי זאלן לייכט געבוירן, לאז איך איבער מיין טאכטער מרת פערל, אז זי זאל די זכיה האבן..."

– ווייטער, ווייטער! — האָבן שוין אַלע געשריגן.

„די קמיע, וואָס איך האָב געקריגן בירושה פון מיין מאַמען, עליה השלום, וואָס איז זייער גוט אָפצושפּרעכן אַן עין הרע, לאָז איך איבער מיין זון."

די משפחה איז געוואָרן אומגעדולדיק און געוואָרפן זיך אויפן קאַסטן. דער קאַסטן איז געווען פול מיט קמיעות, רפואות, וואַסער-פלעשלעך, עלפאַנט-ציינער, אַלטע קוויטלעך און נאָך אַזעלכע זאַכן.

די משפחה איז צוריק אַריינגעקומען אין דער צווייטער שטוב, וואו די טויטע איז געלעגן. אויף דער טויטערס פנים איז געווען אויסגעגאָסן יענץ אומשולדיק, קינדיש-אומבאַהאָלפן שמייכעלע, וועלכעס איז פאַרגליווערט געוואָרן צוזאַמען מיט דער אַלטער איינגעדאַרטער הויט פון פנים. און זיי האָבן נישט געוואוסט, צי די טויטע לאַכט אויס זיי, צי זי בעט, ווי א הילפלאָז קינד: – זייט מוחל...

דער חזן מיט די משוררים

איבערן געסל, פון וועג אָן, האָט זיך געשלעפּט אַ גרויסער, שווערער פּראַכטוואָגן. באַוואָלקנט אין שטויב, זענען געווען אויף אים אָנגעפּאַקט אַ חברה משוררים. דער חזן מיט צוויי קליינע „קוויטשערלעך" פון ביידע זייטן זענען געזעסן אויף איין געזעס, דער באַס מיטן אונטערבאַס און סאָפּראַן זענען געזעסן אויפן צווייטן געזעס, און נאָך זיי אַ שוואַך־טענאָרל און אַן אַלט מיט פּעקלעך און קעסטלעך.

די שטאָט־מיידלעך, פאַרטאָן אין שבת־מאַכן, האָבן געלאָזט שטיין אין מיטן די קוגלען, און אין די זומערדיקע בלוזקעס מיט די באַשמוצטע שירצן האָבן זיי זיך באַוויזן אין די טירן. מיט די פינגער האָבן זיי אַריבערגעוואָרפן די צעפּ, וואָס האָבן זיך פאַרוואָרפן איבער די רויט־געוואָרענע באַקן, און איינע האָט צו דער צווייטער אויף יענער זייט שוועל אַריבערגעוואונקען: קוק אָן די העכט, דו זאָלסט מיר לעבן!

די טענאָרן האָבן אין איילעניש אַרויסגענומען די רונדע שפּיגעלעך מיט די בערשטעלעך פון די וועסטן־קעשענעס, אַרונטערגעקעמט די פאות הינטער די אויערן, פאַרשפּיל[illegible]ט די קאַלפּעס פון די מאַנטלען, אַז מען זאָל נאָר אַרויסזען דאָס

שוואַרצע שניפּסל מיט אַ שטיקל קראַגן, האָבן אויסגעהוסט זיך, אַ צי אויס געטאָן דעם גאָרגל און געוואָרפן אויגן.

דער פראַכטוואָגן האָט זיך אין מיטן געסל אָפּגעשטעלט. דער חזן האָט פון פור נישט געוואָלט אַראָפּ, וואַרטנדיק, אַז דער גבאי פון שול זאָל קומען אים מקבל־פּנים זיין און אָנווייזן אים דאָס אָרט, וואו זיי האָבן זיך אויפצוהאַלטן. דער גבאי איז אָבער געשלאָפן נאָכן מיטאָג, און דער שמש האָט אים מורא געהאַט צו וועקן. דערווייל איז דער וואָגן מיט דער חבֿרה געשטאַנען אין מאַרק.

עס זענען אָנגעקומען יידן פון אַלע זייטן, זיי האָבן שלום־עליכם אָפּגעגעבן דעם חזן מיט די משוררים, און האָבן זיך אַרומגעשטעלט אַרום דער פור, וואַרטנדיק איינגעם מיטן חזן אויפן גבאי. עס זענען אויך אָנגעקומען אייניקע פון די „לייטלעך”, וואָס האָבן אַ גרויסן שייכות מיט מוזיק, וואָס זענען אַליין עפּעס שטיקלעך מנגנים. זיי האָבן זיך געשטעלט באַזונדער, עס האָט זיי נישט געפּאַסט איינגעם צו שטיין מיט דעם איבעריקן עולם, און זיי האָבן אָנגעהויבן צו רעדן צווישן זיך אויף חזניש לשון. איינער פון זיי האָט אַרויסגענומען פון בוזעם־קעשענע דעם זשורנאַל „ירחון החזנים” און האָט אָנגעהויבן הויך לייענען אַ שיר. דער חזן האָט באַלד דערקענט ביי זיי אָן די לאַנגע נעגל פון די גראָבע פינגער, אַז זיי זענען פון די „גוטע ברידער”, האָט ער זיך געגעבן אַ ווענד צו זיי:

— זענען עפּעס ביי אייך אין שטאָט דאָ בעלנים אויף זמר?

— וואָס שייך? אַ יידישע שטאָט, — האָבן זיי אים אָפּגעענטפערט.

דערווייל איז אָנגעקומען דער גבאי מיט זייער רויקע, פאַמעלעכע טריט און מיט נאָך פאַרשלאָפענע

אויגן, און די קאַנטן פון די פאות זענען ביי אים נאָך באַס געווען פון דעם וואַשן זיך נאָכן שלאָף. ער איז צוגעקומען פאַמעלעך צו דער פור, האָט זייער לאַנגזאַם אויסגעשטרעקט די האַנט, און גערעדט ווי פון שלאָף:

— שלום עליכם.

— עליכם שלום.

— וואוהין פאָרט אַ ייד? – האָט דער גבאי געפרעגט, ווי ער וואָלט פון קיין פותר־חלום נישט געוואוסט.

– אין יידישע שטעט אַרום, – האָט דער חזן געענט־פערט.

– וואָס, אַ מגיד? – האָט דער גבאי געפרעגט מיט דעם זעלבן נאַיוון טאָן.

– ניין, אַ חזן מיט משוררים.

– אזוי, אַ חזן מיט משוררים, – האָט דער גבאי לאַנג אויסגעצויגן, און דערביי זיך געלאָזן די פאות אויסגעצויגן, די וואָנסעס און די באָרד אויסגעגלעט, און נאָך אַ לאַנג איבערקלערן, ווי ער וואָלט אויפן ריכטיקן שכל געפאַלן, גיט ער אַ פרעג:

— און צו וואָס פאָרט אַ חזן מיט משוררים אין יידישע שטעט אַרום? —

— דאַווענען, — האָט דער חזן אָפּגעענטפערט.

— אזוי, דאַווענען, נו, זאָל ער זיך פאָרן געזונטערהייט.— דער גבאי האָט די האַנט אויסגעשטרעקט און איז אַוועקגע־גאַנגען.

דער חזן האָט גלייך עפּעס דעם פורמאַן אין אויער איינגערוימט, און דער פורמאַן האָט געגעבן אַ שמיצל צו זיינע פערד.

– וויאָ, קיין קראַשנעוויץ!

זענען אָבער די יידן באַפאַלן דעם וואָגן און די פערד
ביי די לייצעס איינגעהאַלטן:
— וואָס, פאָרן וועט איר? דאָ וועט איר שבת האַלטן,
אויף אונזערע קעסט.
— פאָרן! — האָט דער חזן ברייט באַפוילן דעם פורמאַן,
און האָט געגעבן אַ וואונק צו די „פון די לייטלעך" מיט
די לאַנגע נעגל פון די גראָבע פינגער, עס הייסט, אַז ער
קאָן זיך אויף זיי פאַרלאָזן...
דער פראַכט־וואָגן האָט געגעבן אַ קרעכץ אָפּ, שווער
זיך איבערגעריבן איבער דער שטאָטישער ברוק און איז
אַרויס אויפן קראָשנעוויצער וועג, אָפּגעפאָרן אַ וויאָרסט
צוויי, צום וואַסער צו, וואָס האָט אַ „נאָמען" (דורכדעם
מעג מען זיך גטן) אין שטעטל... און וואָס דאַרף יעדעס יאָר אַ
מענטש. האָט דער חזן געהייסן זיך אָפּשטעלן, כדי צו באַגיסן
די רעדער.
חברה זענען אַראָפּגעקראָכן פון דער פור, די ביינער
זיך אויסגעצויגן און האָבן אָנגעהויבן צו מורמלען אויפן חזן:
עטן...
דער חזן האָט אַרויסגענומען דאָס שליסעלע פון וועסטן־
קעשענע און אויפגעעפנט דאָס קעסטל, וואָס טראָגט אויף זיך
דעם נאָמען „צֵידָה־לַדֶרֶך" און וואָס עס איז פאַרשלאָסן מיט
אַן אויבער־שלאָס, מיט אַ הינטער־שלאָס און מיט נאָך אַ
ענגליש שלאָס באַלייגט. אודאי נישט בחנם. ער האָט אַרויס־
גענומען פון קעסטל פינף ציבעלעס מיט דריי הערינג און האָט
זיי איבערגעגעבן יעקל קאַלבאַסניק, — אַ יינג, וואָס איז קליין־
געוויקסיק און וואָס פאַרענדערט זיך קיינמאָל נישט, אַזוי אַז
מען קאָן קיינמאָל נישט וויסן ווי אַלט ער איז; טייל רעכענען
אַז ער איז אַכצן יאָר אַלט, און טייל האַלטן, אַז אַכט־און־

דרייסיק. ער קאָכט, שטריקט און נייט ווי אַ פרוי, דערפאַר האָט מען אים אַ נאָמען געגעבן: די בעל-הביתטע, און איבער־געגעבן אים די קיך אין וועג. יעקל קאַלבאַסניק האָט זיך אָנ־געטאָן אַ פאַרטוך און אויף אַ שטיין זיך גענומען צו האַקן די ציבעלעס מיטן הערינג. דער חזן האָט דערווייל איבערגע־שמועסט מיטן עלטערן אַלט, וואָס ווייטער צו טאָן. דער עלטערער אַלט, אַ הויך און אַ דאַר יידל, אַמאָליקער בית־מדרש־בחור, לערנט זיך שחיטה און שדכנט זיך צו צום חזנס עלטערער טאָכטער. ער איז אַ גרויסער ליבהאָבער פון לשון קודש און האָט אַליין שוין אָפּגעדרוקט דריי קאָרעס־פּאָנדענציעס אין „ירחון־החזנים״ בדרך־שיר. ער האַלט זיך איבערהויפּט ווייט כּוּן דער חברה־משוררים און רייבט זיך שטאַרק מיטן חזן, האָפנדיק אַמאָל ממלא־מקומו זיין...

„קנאַק־ניסל״, דער קוויטשער מיט אונטערגעהאַקטע אויגן און מיט אָפּגעשוירענע פּאות ביז אין האַלבן קאָפּ אַריין, איז אַרויף אויפן העכסטן בוים אויסקוקן פון אַ „שפּאַקטיוו״, צי מען קומט נישט אָן צו פאָרן פון דער שטאָט.

יעקל קאַלבאַסניק איז פאַרטיק געוואָרן מיט די הע־רינג, דער חזן האָט אַרויסגענומען דאָס ברויט און געטיילט „מוציאס״. די חברה האָבן זיך גענומען צו אַכלען, אַז עס איז אַ רויך געגאַנגען. געשטילט דעם ערשטן הונגער, האָבן זיך די חברה אויסגעטאָן און האָבן זיך אויסגעצויגן אונטער דיביימער, צווישן וועג און די פעלדער.

עס איז געווען אַ הייסער זומער־טאָג, דאָס וואַסער האָט זיך געצויגן אַנטקעגן דער זון ווי אַ שפּיגל, די פאַר־טיקע זאַנגען האָבן האַלב געבויגן די קאָרנדיקע בעזעמ־לעך, וועלכע האָבן זיך ווי וואַקס געגאָלדעט אין דער זון,

פאַרשטעלנדיק די פּיס פון שוואַרצן וואַלד, וואָס האָט זיך נאָך זיי געוויזן.

חברה נאָכן עסן זענען געווען אין גוטן הומאָר. זיי האָבן געוואָלט אָנהויבן צו זאָגן ווערטלעך, האָבן זיי אָבער מורא געהאַט פאַרן חזן. דער חזן מיטן עלטערן אַלט זענען אַרומגעגאַנגען די קעפּ אַראָפּגעלאָזט. אָבער דאָך האָבן זיי נישט אָנגעוואָרן דעם בטחון אויף די פון די לייטלעך, וואָס האָבן אַ שטיקל שייכות מיט זמר, אַז זיי וועלן נישט שווייגן...

דער פורמאַן האָט אויסגעשפּאַנט די פערד, אָנגעשאָטן פאַר זיי האָבער, און אַליין האָט ער זיך אויסגעצויגן ביי דער פור, שמעלצנדיק זיך אין דער זון. דאָס גראָבע פּנים זיינס, וואָס איז אַזוי באַוואַקסן מיט אַ וואַלד שוואַרצע האָר, אַז עס איז אויף אים קיין שטיקל הויט נישט צו דער־זען, פרעגלט זיך אין די זונס שטראַלן, און די טראָפּנס שווייס רינען איבערן שטערן. נחומקע דער ליטוואַק, דער באַס, וואָס קאָן עסן פאַר פיר און האָט תמיד דאָפּלטע טעג, האָט זיך גערוקט צום פורמאַן דעם טאַבאַק צו דער־פאַקן ביי אים. די קוויטשערלעך האָבן אָן רחמנות די האָר פון די פערדס ווידלען געריסן, און יאָסקע יאָלד מיט „לעפעלן", דער אונטער־אַלט מיטן אונטער־טענאָר, צוויי גלייכע אַלצן־יאָריקע בחורים, וואָס טראָגן פאַפּירענע אויפ־געשטעלטע קראַגנדלעך מיט קאָלירטע שניפּסלעך, האָבן זיך פאַרקליבן הינטער אַ בוים, אַרויסגענומען טינט און פעדער – צו פאַרפאַסן אַ בריוו צו אַ מיידל קיין זשאָכלין.

און די „לייטלעך" האָבן טאַקע נישט געשוויגן. אַזוי ווי דער גבאי איז אַוועק פון דער פור, האָבן זיי זיך געגעבן אַ לאָז אין קצבישן געסל אַריין, צו די „גוטע ברידער", און האָבן אָנגעהויבן צו דערציילן, אַז עס איז אָנגעקומען אַ חזן מיט נאָטן און מיט זיבעצן משוררים, אַכט סאַמע ווייַנענדיקע קוויטשערלעך. נאָר דער גבאי האָט נישט געלאָזט דאַוונען אין שול, איז דער חזן מיט די משוררים אַוועקגעפאָרן קיין קראַשנעוויץ. די קצבים האָבן עס דערהערט, האָט זיך דאָס בלוט אין זיי פאַרקאָכט, האָבן געכאַפּט די שטעקעלעך אין האַנט אַריין, אַרונטער צום גבאי און אים אַראָפּגעצויגן פון דער קאַנאַפּע: „געהרגעט קאָנט איר דאָ ווערן! – האָבן זיי געשריען צו אים,—דעם חזן מוזט איר אַראָפּברענגען!" און זיי האָבן טאַקע באַלד געשיקט נאָך די פורמאַנעס, אייַנגעשפאַנט דריי ווערשן, אַרויפגעפּאַקט אויך דעם גבאי אויף אַ וואָגן און היידאַ קיין קראַשנעוויץ נאָכן חזן.

„קנאַקניסל" האָט דערזען פון דערווייטן, אַז מען הוילכט, האָט ער געגעבן אַ שפרונג אַראָפּ פון בוים, פאַרמאַכט דאָס פּיסק, און אַ קריי אַרויס פון בויך.

– קוקי-ריקו—מען רייט!

– חברה, גלייך אויפגעשטאַנען זאָל זיין! די ביכער אין די הענט אַריין, – האָט דער חזן געגעבן אַ רוף אויס.

מען האָט אויפגעוועקט האַצקלען דעם פורמאַן, אַראָפּגעשלעפּט אים פון וואָגן, פּלינק די פערד אייַנגעשפּאַנט און דעם עמער אים געגעבן אין האַנט אַריין, אַז ער זאָל באַגיסן די רעדער מיט וואַסער: מען פאָרט!..

חברה האָבן זיך גלייך אויפגעשטעלט. די קוויטשערלעך האָבן זיך געשטעלט אַרום חזן, גענומען די ביכער אין

האַנט אַריין און אָנגעהויבן צו אַרבעטן מיט די כלים, אַ „לפּה=הודי״.

אַז די פורן זענען אָנגעקומען, האָט אַ קוויטשערל געגעבן:

„מקדש מלך עיר מלוכה״,—און האָט געגעבן אַ כאַפּ אויף דער צווייטער דינערער זייט: צאי צאי מתוך ההפּ=הפּ=כה, האָט דער באַס געגעבן אַ לאָז אַראָפּ די טראָמבע און אַ האַק צו מיט „איקעלבאַק״ פי=כה, און דאָס משוררל האָט זיך ווייטער רחמים געבעטן: געדענקט אין גאָט, רַב לָך, אך אך, רב לך, נו טאַקע, רַב לך, שֶבֶת או=אר שֶבֶת.

האָבן אים די אַלטן אָפּגעענטפערט:

— שֶבֶת רַב לָך! שֶבֶת רַב לָך!

האָט זיך אַ טענאָר אָפּגערופן מיט אַ טרעל און האָט געפרעגט: ווייסטו וואו? ווייסטו וואו?

האָט אים דאָס קוויטשערל אָפּגעענטפערט: בעֵ־מֶק, בע=מק הב=כאָ.

האָט דער טענאָר געגעבן צו פאַרשטיין: — הבכא, הבכא.

געפעלט עס נישט ווייטער דעם באַס, און ער גיט אַ ברום: בעמק הבכ=אָ=אָ!

קומען צו די אַלטן און הויבן אָן: בָכָא עֵמֶק, עֵמֶק, עֵמֶק — מֶק, — מֶק, — מֶק. — אַזוי קלימפּערן זיי צו, בשעת דער צווייטער קוויטשערל נעמט זיך אויף נאָך אַן אײדע־לער שטימע.

דאָ גיט אַ גיי צו צום חזן יאָסקע האַקער און גיט אַ מאַך:

— חזן, פאַרט מיט אונז אין שטאָט אַריין!

— איך פֿאָר קיין קראָשנעוויץ. אַ בריוו פון קראָשנעװיץ געקראָגן, - רופט דער חזן.

- עס וועט אייך נישט העלפן קיין טענות ומענות, — רופט נאָטע „שייגעץ“ אויס און נעמט און שפּאַנט אויס די פערד פון חזנס וואָגן, און אַ שפּאַן איין זיי אין זיין וואָגן.

- וועגן עסן זאָלט איר זיך נישט זאָרגן, אַ אָקס געשאָכטן היינט,—רופט שלמה „דער געלער“ אויס.

- אויף די פראַנטן קוקט נישט! - רופט זיך „שרץ־אָן, - ווייזנדיק אויפן גבאי, - די געלזוכט קען מען קריגן ביי זיי, מיט מיר רעדט, ברודער!

- חברה, די פעקלעך! - שרייט יאָסקע און פעקלט שוין איבער די כּלים, און איידער זיי קוקן זיך אום, זיצט שוין חברה אויף די פורן און מען פירט דעם חזן אין שטאָט אריין ביד רָמָה.

מען האָט דעם חזן אין שטאָט געבראַכט און אים געגעבן אַ קוואַרטיר ביי דוד גאָרקיכער. די קצבים האָבן די משוררים אויף קעסט צו זיך אהיים גענומען. די ווייבער האָבן זיך איבער די קוויטשערלעך געריסן און געגעבן זיי צו אַכלען, אַז אַזעלכעס האָבן זיי נאָך אין די אויגן נישט אָנגעזען. יעקל „בעל־הביתטע“ האָט זיך נאָר צווישן די יידענעס אַרומגעדרייט, געזעסן מיט זיי און געמאָלט ווי איינע פון זיי. „קנאַקניסל“ האָט ביי זיין בעל־הבית געוויזן שטיק, פּלוצלינג האָט ער אָנגעהויבן צו בילן ווי אַ הונט; מען האָט זיך אונטערן טיש אַראָפּגעבויגן דעם הונט אַרויסצוטריבן, הויבט ער גאָר אָן צו מיאַוטשען ווי אַ קאַץ. יאָסקע

יאָלד מיט „לעפעלך" דעם אונטער־באַס האָבן זיך גלייך באַקענט מיט די טעכטער פון אָרט. מיט איין וואָרט, חברה האָט זיך באַזעצט אין שטאָט ווי היימישע, מיט אַלעמען זיך באַקענט, גוט געלעבט, אומעטום געווען און מיט אַלעמען זיך געוויטעוועט.

אין דעם שטעטל האָבן זיך געפונען צוויי יונגע־לייטלעך — „ויקהל" און „פקודי". „ויקהל" איז געווען אַן איינבינדער, וואָס אין אמתן איז ער געווען אַ וואַטן־מאַכער און אַן אָרעמאַן — זאָל דער איינציקער גאָט אויפהיטן. „פקודי" איז געווען אַ שדכן, אַ גרויש, אייגנטלעך גאָר־נישט קיין גאַנצער גרויש, נאָר דאָס ווייב איז אים משוגע געוואָרן, באַשעפטיקט ער זיך דערווייל מיט אויפקלויבן מאה חתימות... די צוויי יונגעלייטלעך האָבן זיך באַשעפ־טיקט מיט שדכנות בשותפות, תמיד האָט מען זיי געזען גיין אין גאַס באַזונדער, „ויקהל" צו חתנס צד און „פקודי"— צו כלהס צד. האָט מען געזען „ויקהלן" מיט „פקודין" גיין צוזאַמען האָט מען געוואוסט אין שטאָט, אַז מען האָט חתן־כלה צוזאַמענגעפירט און מען וועט טעלער ברעכן...

געקומען זענען „ויקהל"־„פקודי" צום חזן אזוי גלאַט, אין געסט הייסט עס. זיי האָבן אים אָנגעשלאָגן אַ געשעפט, אַז ער זאָל מאַכן אַ קאָנצערט אויף בילעטן אין גאָלדמאַנס זאַל, אַגב אורחא האָבן זיי זיך נאָכגעפרעגט, ווער פון די חתנים איז פריי פון מיליטער. אָפגעשטעלט האָבן זיי זיך אויף יעקלען. יעקל קאָלבאַסניק האָט די טבע צו ציטערן מיט די ליפן און צו שאָקלען מיט איין אויער — מיינט מען, אַז אויף אַלץ, וואָס מען זאָגט, שאָקלט ער צו: גוט! האָבן האָט ער אַ טבע, אין יעדער שטאָט, וואו ער קומט אַריין, צו שדכענען זיך אין אַ הויז, וואו עס איז דאָ אַ מיידל, און

אַ חתן צו ווערן. קריגט ער, פאַרשטייט זיך, צו עסן, צו טרינקען און נאָך חתימה־געלט אין דער קעשענע, און מאַרט זיך אין אַ צווייטער שטאָט אַריין, ווייטער אַ חתן צו ווערן. זיין אייגנס איז אַ בלויער בילעט. דאָס איז זיין פּראָפעסיע און זיין נדן.

די שדכנים האָבן מיט אים אָנגעהויבן צו רעדן.

– גאַנץ גוט, – זאָגט ער.

– דריי הונדערט גולדן מיט אַ ניי־מאַשין.

– גאַנץ גוט, – זאָגט ער.

און יעקל טרינקט שוין ווייטער בראָנפן און עסט שוין ווייטער לעקעך.

– איר ווייסט, חזן, זאָגט צומאָרגנס „קנאַקניסל״, – יעקל איז שוין ווייטער אַ חתן געוואָרן.

– אַ בייזע נאַכט אויף זיין קאָפּ. מען וועט האָך אונז פון דער שטאָט אַרויסטרייבן.

און יעקל גייט אָנגעטאָן אַ ניי העמד מיט אַ נייעם קאָלנער און קנאַקט ניס־קערנדלעך, – און שוט אים עפּעס!

דערווייל האָט דער חזן גענומען אָנגעגרייט זיך אַ שבת צו דאַווענען. צום ערשטן האָט ער געאַרבעט מיט די קוויטשערלעך, ער האָט געוואָרסט, אַז ער האָט זיך אויף וועמען צו פאַרלאָזן. צו קבלת־שבת האָבן די ווייבער די פענסטער אין שול אויסגעהאַקט, פאַרוואָס מען האָט די ווייבערשע שול פאַרמאַכט, און שבת ביי טאָג האָט דער חזן אָפּגעהאַלטן דעם עולם ווי ראש־השנה. אין אַלע חברות האָט מען דעם שבת פריי אָפּגעדאַווענט, אַהיים געאיילט זיך, דעם „קידוש״ אַריינגעכאַפּט, פאַרביסן מיט די ציבעלעס און אין שול אַריין צו דער צווייטער קדושה. אין שול איז אַזוי דושנע געוואָרן, אַז מען איז שיער געשטאָרבן פאַר אַ

טרונק וואַסער. דער חזן האָט געוויזן קונץ־שטיקלעך—און די קוויטשערלעך האָבן געהילכט. אין דער ווייבערשער שול איז געוואָרן אַ געוויין, ווי צו שופר־בלאָזן, קיינער האָט נישט גע־וואוסט פאַרוואָס און ווען, נאָר ווי האָט דאָס נישט אַ יידענע וואָס צו וויינען — האָט מען דערווייל די שונאים אָנגעשאָלטן אויף וואָס די וועלט שטייט.

שבת ביים עסן האָט די גאַנצע שטאָט געקלונגען פון געזאַנג, פאַר יעדן פענסטער, וואו עס האָט נאָר אַ משורר געגעסן, זענען געשטאַנען קופּקעלעך יידן, ווייבער, יינגען און מוידן, און האָבן זיך איינגעהערט. פון די אָפענע פענסטער האָט דאָס געזאַנג אַרויסגעדרונגען אין גאַס אַריין, יידן האָבן די אָראָפּגעפאַלענע טענער צוריק אויפגעהויבן און איבערגע־חזרט נאָך די משוררים. אין קצבישן געסל איז גאָר געווען היימלעך. בערל „קאָרעטע" האָט זיין משורר „קנאַקניסלען" פאַר דער טיר אָנידערגעזעצט, און אַליין, אָנגעטאָן אין דעם אָנצוג, וואָס ער האָט זיך געמאַכט אויף פּסח, האָט ער זיך אַוועקגעזעצט צו דער רעכטער זייט און אַרומגענומען דאָס ביסל פורמאַנעס אַרום זיך און איבערגעחזרט איין שטיקל נאָכן אַנדערן פון דעם, וואָס מען האָט אין שול געזונגען...

נאָכן עסן האָבן זיך חברה אין גאָרטן צו שרה־פריידען אַוועקגעלאָזט. דאָרט האָבן שוין געוואַרט אויף זיי שניידער־געזעלן, אייניקע זענען געווען אין נייע שבתדיקע קאַפּטנס אָנגעטאָן און מיט „העכסט אינטערעסאַנטע ראָמאַנען" אונטער די אָרעמס, און אַ פּאָר שניידערגעזעלן זענען געווען מיט קורצע רעקלעך און אין הויכע פּאַפּירענע קראַגנדלעך. דאָ האָט מען זיך שוין נישט שלום־עליכם אָפּגעגעבן, נאָר פאַר־געשטעלט:

— האָבע די ערע פאַרצושטעלן פרײלײן דװאָשע־הערר פּנחס.

— זײער מיר אנגענעם — און מען גיט זיך די הענט, און מען זעצט זיך אויפן גראָז אונטער די ביימער. צוערשט זיצט מען שטיל, דערנאָך הויבט מען אָן צו רעדן וועגן געשיכטן.

— וואָס פאַר אַ געשיכטע לעזן זי היינט?

— די געשיכטע מיטן „שטומען גוטן ייד"

— אַ העכסט־אינטערעסאַנטער ראָמאַן.

דערנאָך הויבט מען אָן שמועסן פון לידער. זינגט אַ מיידל אַ ליד פון „אַן אומגליקלעכער ליבע", זינגט אַ יונגער־מאַן, ווי אַ יונגער־מענטש זאָגט אָפּ וידוי, איידער ער נעמט זיך דאָס לעבן און געזעגנט זיך אָפּ פון פאָטער און דער מו־טער, פון די ברידער און שוועסטער — אַלץ דעריבער, וואָס זי האָט אים אָפּגענאַרט. און די קינדער שאַלן צווישן די ביי־מער אין האַלב־טונקעלן שאָטן — ביז די נאַכט פאַלט צו. מיט איין וואָרט, עס איז געווען אַ שבת פון געזאַנג.

און פון דעם אַלעם איז נישט געווען מיט וואָס אוועק־צופאָרן. אַז עס איז געקומען זונטאָג, האָט יעדער זיך גענומען צו זיין געשעפט, יעדער איז געווען פאַרטאָן מיט זיך און קיין גראָשן האָט מען נישט געזען, דער חזן איז אַלץ געזעסן אין גאָרקיך, און דער גאָרקיכער האָט אַלע טאָג געציילט די פּעקלעך, וויפל זיי זענען ווערט. די משוררים האָט מען גע־געבן אָנצוהערן דאָרט וואו זיי עסן, אַז עס זענען דאָ אויך אַנדערע בעלי־בתים, נאָר דאָס זענען נישט אַזעלכע לייטלעך, וואָס מאַכן זיך פאַרשטיין מיט אָנצוהערענישן...

עס איז נישט געבליבן קיין אַנדער עצה, ווי צו מאַכן אַ „קאָנצערט" אויף בילעטן אין גאָלדמאַנס זאַל. געבליבן איז צו מאַכן אַ קאָנצערט „די מאַמע רחל", דאָס הייסט פאָרשטעלן, ווי נבוזראַדן טרייבט דורך די יידן פאַר דער מאַמע רחלס קבר, און די מאַמע רחל שטייט אויף פון קבר און באַוויינט די יידן.

מען האָט געשיקט נאָך פענקע דעם מאָלער און מען האָט זיך אָנגעהויבן דינגען דעם זאַל. מיט גאָלדמאַנען האָט מען אָפּגעמאַכט אויף העלפט, און פענקע האָט זיך גענומען אויסצומאָלן די סצענע. קודם־כל האָט ער אַוועקגעשטעלט אַ וואַנט, אויף וועלכע עס זענען געווען אויסגעמאָלט הויכע טענענביימער, און אויף זיי זענען געוואַקסן לולבים, געבונדענע מיט אתרוגים. אויף דער וואַנט איז געשטאַנען אויסגעשריבן: דרך בית־אל, דאָס הייסט, אַז דאָס איז דער וועג קיין בית־אל, אויף דער ערד ביי דער וואַנט האָט ער אַנידערגעשטעלט אַ גרויסן שטיין, אויף וועלכן עס איז געשטאַנען אויפגעשריבן „קבר רחל", רחל דער מאַמעס קבר, און פאַרטיק.

חברה האָבן זיך אָנגעטאָן ווייסע קיטלעך מיט טליתים פון אויבן, מיט פעקלעך אויף די אַקסלען און מיט אויסגעקרימטע שטעקנס אין די הענט ווערן זיי אַרויסגעטריבן אין גלות אַריין פון נבוזראַדן, פון יעקל קאָלבאַס הייסט דאָס, וואָס איז געווען אָנגעטאָן אין אַ רויט העמד מיט זעלנערישע שליפעס און אַ רויטן לאַמפּאַס מיט אַ קופּערנער קאַסקע פון די פייערלעשערס אויפן קאָפּ. מיט אַ רויט אָפּגעפאַרבט פּנים און אַ לאַנגער רויטער באָרד, האָט ער טאַקע נעבעך אויסגעזען ווי אַ נבוזראַדן, און נבוזראַדן האָט אַזוי געזאָלט זינגען:

גייט, יידעלעך, גייט,
אין גלות אַריין,
אין גלות אַריין,
גייט, יידעלעך, גייט...

פּאַרוואָס נעבעך יעקל קאָלבאַס איז געוואָרן אויס־געקליבן פאַר נבוזראַדן, ווייסט איין גאָט, — דאכט זיך אַ ייד, וואָס זיין גאַנצער נדן איז „אַ בלויער בילעט", נאָר מסתמא איז עס איבער דער באַס־שטימע און פאַר נבוזראַדן פּאַסט דאָך אַ באַס־שטימע...

יידלען דעם עלטערן אַלט האָט מען געמאַכט פאַר די „מאַמע" רחל. מען האָט אים אָנגעטאָן אין לאַנגע ווייסע תכריכים מיט אַ שבתדיקער הויב אויפן קאָפּ און אַ רעכט־ביסל תחינות אים אין אָרעם אַריינגעגעבן און אַנידערגע־לייגט אונטערן שטיין.

יידל דער אַלט האָט זיך אַנידערגעזעצט און אויפ־געשריבן מיט גרויסע כתיבה־אותיות אַ מודעה אויף אַ ווייס שטיק פּאַפּיר:

„קול רינה והודיה!"

„עס וועט ווערן געגעבן אַ קאָנצערט פון דעם באַ־רימטן קעלצער חזן מיט זיין באַרימטן כאָר, אין וועלכן עס וועט ווערט פאָרגעשטעלט אַ שטיקל מיטן נאָמען:

די מאַמע רחלס קבר.

וואו עס וועט זיך ווייזן ווי לעבעדיק די מאַמע רחל, ווי זי באַוויינט אירע קינדערלעך, און נבוזראַדן ווי ער טרייבט די יידן אין גלות אַריין.

איבערמאָרגן דינסטאָג

אכט אַ זייגער אָוונט אין באַרימטן סאַלאָן פון ה׳ גאָלדמאַן.

ערשטע פּלעצער 1 רובל, צווייטע 50 קאָפּ., צו שטיין 25 קאָפּ (ליכטיק וועט זיין אין סאַלאָן ווי בייטאָג, אַלץ ביי לאָמפּן).

„ויקהלן" מיט „פּקודין" האָט מען גענומען און איבערגעגעבן זיי דאָס פּאַפּיר, אויף וועלכן פּענקע האָט אויסגעמאָלט די זעלבע טענענביימער, וואו עס וואַקסן די געבונדענע לולבים מיט אתרוגים — און זיי איבערן שטאָט געשיקט צו די בעלי-בתים מודיע צו זיין וועגן קאָנצערט.

אַז עס איז געקומען איבערמאָרגן דינסטאָג, האָבן חברה געפּאַסט אַ גאַנצן טאָג. אַז מען האָט זיך געהאַלטן אין איינצוגרייטן, גרייט מען זיך שוין צו נאָך. קודם כל האָט מען געבראַכט צושלעפּן פון דער גאַנצער שטאָט טליתים מיט קיטלען און אַלערליי מכשירים, האָט אַ ייד געבאָרגט אַ טלית, איז ער געוואָרן אַ גאַנצער מאַכער און אָנגעגרייט זיך צו קומען אויפן קאָנצערט מיט דער גאַנצער משפחה און נאָך מיטן ווייבס משפחה צוגעלייגט...

פון דער פרי אָן איז די קאַסע געווען אָפן. מען האָט גענומען אַ טישל און אַנידערגעשטעלט אין הויף פון סאַלאָן, באַדעקט אים מיט אַ טישטוך און אַנידערגעזעצט דערביי יידלען, דעם עלטסטן אַלט מיט בילעטן צום פאַרקויפן. באַר יידן האָבן נישט אַנדערש וואָס צו טאָן? גייט אַוועק די ערשטע שעה, די צווייטע שעה, די דריטע.—עס ווייזט זיך קיין הונט נישט. טראַכט יידל: אינדערפרי צו וואָס האָט מען זיך צו איילן, מען וועט נישט קריגן די מציאה?

קומט אָן אַ זייגער איינס, צוויי, ווייזן זיך אַ גאַנצע חברה חדר־ייִנגלעך, וואָס אָט ערשט זענען זיי אַרויסגעגאַנגען פון אונטער דעם רבינס רוט, און איינער פאַר אַלע האָט אויפֿגעבונדן פון אַרבע־כנפות דאָס „קעזל" און אַרויסגענומען פינף און צוואַנציק צווייערס פאַר אַ בילעט „צו שטיין". וואַרט ייִדל ווייטער, עס ווערט פאַרנאַכט, קומט נאָך אַ ייִד צוגיין און לייגט אַרויס פינף האַרטע צענערס, דערנאָך ווערט ווידער שטיל... יעדע מינוט באַווייזט זיך אָן אַנדער משורר און גייט באַלד טרויעריק אַוועק...

עס איז געוואָרן נאַכט. די גאַנצע חברה איז צוזאַמענגעקומען. אָנשטאָט ייִדלען האָט זיך דער חזן אָנידערגעזעצט. — טאָמער וועט עס בעסער גיין... קיין האָן קרייט נישט... עס הויבן אָן צו קומען די ערשטע געסט. יעקל קאַלבאַסניקס (נבוזראַדנס, הייסט דאָס) „נייע" משפחה — די כּלה אַ נייעם קאַפּטן אָנגעטאָן, מיט די מחותּנתטע און די מחותּנים - דאַכט זיך היימישע מענטשן: זייער נבוזראַדן... דערנאָך זענען געקומען צוגיין די טליתים־ייִדן און די קיטל־ייִדן...

דערווייל הינטער דער פּלאַכטע, וואָס „ויקהל" האָט פון ערגעץ־וואו געבראַכט צו שלעפּן און וואָס האָט געדינט פאַר אַ פּאָר־הויז — האָבן חברה זיך אָנגעטאָן, הינטערן שטיין אַרונטערגעלייגט און מען וואַרט. יעדע מינוט וואַרפט אָן אַנדער משורר אָן אויג פון אונטער דער פּאָרהאַנג. דערזעט ער נבוזראַדנס משפחה, זיצנדיק אויף דער ערשטער באַנק, גיט ער אַ קרעכץ אָפּ און גייט אַוועק. חברה, מיד פון אַ גאַנצן טאָג, ציען זיך אויס אין די טליתים אויף דער ערד, אויף דעם וועג קיין בית־לחם, צווישן די טענענביימער. אַ מידקייט איז אויף זיי געפאַלן, עס ווערט וואָס

אַמאָל שפּעטער. די פּאָר ליכט, וואָס מען האָט אָנגעצונדן, האַלטן ביים צאַנקען, אין דעם סאַלאָן הויבט אָן טונקל צו ווערן. נבוזראַדנס משפּחה לאַנגווייליקט זיך... די טליתים-ייִדן ווערן מיד וואַרטנדיק און פאַרלאָזן איינציקווייז דעם „סאַלאָן": „עס וועט שוין גאָרנישט זיין"... אין פאָרהויז קריגט זיך דאָס חדר-ייִנגל און וויל צוריק די פינף-און-צוואַנציק קאָפּיקעס...

עס איז געוואָרן שפּעט אין דער נאַכט, און זאַל איז שוין קיינער נישט געווען. חברה אָפּגעמאַטערט, אָנגעטאָן אין די צעריסענע טליתים, זענען געלעגן אויף דער פּאָדלאָגע אויפן וועג קיין בית-לחם, און מיטן צווישן זיי איז נבוזראַדן מיט דער „קאַסקע" אויפן קאָפּ מיטן רויטן העמדל, אַלע ליגן זיי פאַר דער מאַמע רחלס קבר.

דאָ און דאָרט האָט נאָך געצאַנקט אַ לעצטער שיין פון אַן אויסגייענדיק ליכט. די לבנה דורכן פענסטער האָט באַגאָסן די ליגנדע, אָפּגעמאַטערטע, אַרויסגעטריבענע ייִדן און האָט באַפונקלט נבוזראַדנס קאַסקע. די שאָטנס אויף דער וואַנט האָבן גערוט צווישן די טענענביימער, וואָס זענען אויפן וועג קיין „בית-לחם", די מאַמע רחל איז מיד געוואָרן ליגנדיק אין קבר, איז אַרויס אין די לאַנגע תכריכים און אין דער שבת-הויב אויפן קאָפּ, און האָט זיך אַנידערגעשטעלט צו קאָפּנס פון די ליגנדיקע, אויסגעמאַטערטע, אַרויסגעטריבענע ייִדן. קוקנדיק אויף זיי האָט זי די הענט פאַרשפּרייט צום הימל און האָט אַזוי אָנגעהויבן צו באַזינגען:

זע, טאַטע אין הימל,
וואָס דו האָסט פון דיין פאָלק ישׂראל געמאַכט.

דיין שטאָט חרוב געמאַכט,
דיינע קינדער פאַרטריבן!

- - - - - - - - - - - - - - -

און נבוזראַדן האָט פון שלאָף אָפּגעענטפערט:
גייט, יידעלעך, גייט
אין גלות אריין,
אין גלות אריין,
גייט, יידעלעך, גייט!

תִּשְׁעָה־בְּאָב

און די כּנֶסֶת ישׂראל האָט זיך מיטן הַקדוש־ברוך־הוא אַ ברוגזל געמאַכט, ווי אַ שיינע כּלה, וואָס וואַרפט צוריק דעם חתן די כּלה־מתּנותלעך: גיי דיר, גיי. אַזוי האָט די כּנסת ישׂראל אויך צוריקגעוואָרפן די תּורה דעם בּורא־עולם: גיי דיר, אויס מחותּנים־משפּחט!

יונגע איידעמלעך, וואָס זענען אויף קעסט, און בּחורים דרייען זיך אַרום פּוסט און פּאַס. חדר־ייִנגלעך, ווי עס וואָלט שוין קיין קאַנטשיק, קיין חדר, קיין רבּי אויף דער וועלט נישט געווען, לויפן פראַנק און פריי אין מיטן מאַרק אַרום, און אין דעם אַלטן בּית־המדרש זיצט זיך די תּורה איינע אַליין אין אַ ווינקעלע און טרויערט, און האָט פּרעטענזיעס צו דער שכינה: אַלע האָבן מיך פאַרלאָזט!

די זון האָט נאָך געוואָרפן אַן אָפּגלאַנץ אויף די דעכער פון שטעטל, אויפן האַלבן קלאָץ, וואָס שטייט אינמיטן מאַרק (אַ שריד ופּליט פון אַ צעלייגטן צירק), נאָך באַגילדט די שויבן פון דעם גרויסן איינפאָרהויז, וואָס שטייט אין אָנהויב שטעטל; אין מערב־זייט אָבער האָט שוין די

דויט=גאָלדענע זון געגאָסט. און אַ שווערער וואָלקן, וואָס האָט זיך קאַלטבלוטיק געטראָגן פון יענער זייט שטאָט, האָט איר פלאַמעדיק אויג באַצויגן ווי מיט אַ גרויער הויט. די פיל ליכטיקע שטראַלן, וואָס בלאַנדזשען נאָך אין מאַרק, זענען שוין ווי דאָס ליכטיקייט פון אַ לאָמפּ, וואָס מען האָט איר קנויט אַראָפּגעדרייט...

אין העלן טאָג הויבן זיך אָן אין דער גאַס די געוועלבער צו פאַרמאַכן, איינציקווייז, איינציקווייז... און יעדעס געוועלב, יעדעס געוועלב, ווי עס פאַרהאַקן זיך נאָר די טירן, ווי עס ווערן פאַרשוואונדן די פאַרשיידנפאַרביקע שילדן, און אויף זייער אָרט באַווייזט זיך אַ שוואַרצער פלעק אויף דער ליידיקער מויער,—זעט עס אויס ווי אַ ליכטל, וואָס ווערט פּלוצים אין אַ ליכטיקער, העל=באַלויכטענער שטוב אויסגעלאָשן... און באַלד נאָך אַ ליכטל און נאָך אַ ליכטל, און פינסטער ווערט עפּעס. ווי אַ גאַסט, וואָס פאַרלאָזט דעם חתונה=זאַל, באַלד נאָך אַ גאַסט, און נאָך איינער,—און עס גנבעט זיך אָן אומעט אַריין...

ערגעץ פאַר אַ טיר שטייט אַ הויכער דאַרער ייד, אָנגעטאָן אין אַ צעריסענער קאַפּאָטע, די לענדן פעסט מיט אַ גאַרטל אַרומגעגאַרטלט; ער פאַרגלאָצט די אויגן און קוקט אין הימל אַריין, די דאַרע באַקן באַוועגן זיך, ווי אַ ווינטל וואָלט צווישן צוויי הוילע בלעטער געפּייפט. באַלד נעמט ער די אויגן פון הימל אַוועק. און ער קוקט פרום אין מאַרק אַריין, מיט אַ מינע, ווי איינער זאָגט: רבונו של עולם, איך וואַרט אויף דיין באַפעל... דערווייל זענען נאָך די כנסת ישראל אין די שטיבער פאַרזאַמלט, כאַפּן אַריין דעם לעצטן ביסן און מאַכן זיך גרייט, מיט אַ טרויע=

ריק פּנים, זיך צו נעמען צו דער „איכה". אין דער גאַס איז שטיל, די הייזלעך שטייען אַרום דעם מאַרק און שווייגן, וואַרטנדיק אויף עפּעס.

באַלד טרעט אַרויס פון ערגעץ אַ הויז אַ דאַרער, הויכער, געלער ייד. זיין איינגעטריקנטער גוף טראָגט זיך אין אַ ברייטן, ווייסן כאַלאַט, אויף וועלכן עס באַוועגט זיך אַ לאַנג־אויסגעצויגן פּנים. מיט געלע האָר אַ געלע באָרד און אַ לאַנגער בלייכער נאָז. פון אונטער די פּאָלעס זעען זיך צוויי לאַנגע פיס אַרויס, אָנגעטאָן אין ווייסע זאָקן אָן פּאַנטאָפל. און דער ייד אין די זאָקן גייט, אונטערשפּרינגענדיק אַלע ווײַלע, בשעת ער טרעפט אויף אַ שפּיציקן שטיין. ער טראָגט אין דער האַנט אַ ספרל אָן טאָוולען, גייט איבערן מאַרק און מאַכט אָן איינדרוק פון אַ טויט־שול־קלאַפּער, וואָס רופט מתים אין שול אַריין...

באַלד באַווייזט זיך נאָך אַ ייד, און נאָך אַ ייד, פון יעדער הויז לאָזן זיך אַרויס קופּקעס יידעלעך, אָנגעטאָן אין צעריסענע קאַפּאָטעס, אין ווייסע זאָקן ווי די אבלים. און אַלע לאָזן זיך צום ראָג, צום שול־געסל.

אין גאַס ווערט שטיל. וואָכעדיק איז אַלץ. לאַנגע, בלייכע, וואָכעדיקע יידן, נידעריקע, איינגעפאַלענע, וואָכעדיקע הייזלעך און דער קאַלטער וואָכעדיקער פאַרנאַכט פון נעכטן, פון אייערנעכטן ציט זיך ווייטער איבערן שטעטל, און דאָך זענען די געוועלבער פונקט ווי פרייטאָג פאַרנאַכט, פאַרמאַכט, עפּעס ווי אין מיטן לעבן אָפּגעהאַקט געוואָרן.

און וואָס אַמאָל ווערט עס שטילער און טונקעלער: אָט, דאַכט זיך, וועט אַ לויה פון זייער אַ גרויסן רב דורך דעם מאַרק דורכגייז...

איז מיטן מאַרק ביים ברונעם שטייט נאָך אַ קופּקעלע

יונגע בעלי־בתים, טייל בחורים, און כאַפּן דעם לעצטן טרונק פאַרן תענית: די עלטערע בעלי־בתים וואַרפן, נעמענדיק די שפּעפּערס צו די ליפּן, אַ בליק דערוויל אין הימל אַריין, צי האָט אַ שטערן זיך נישט חלילה, פּלוצים, שוין באַוויזן.

און פון דער צווייטער זייט געסל, דאָרט פון אונטער דעם ראַטהויז, פון דעם וועג, וואָס פירט צום בית־עולם, קומט צולויפן אַ חברה קונדסים: זיי האַלטן פּערעלעך אין די הענט און שיסן איינער דעם צווייטן. פאָרויס לויפט אַ קונדס מיט אַן אָפּגעריסענער קלאַפּע פון אויבערמאַנטל; ער קומט אָן פאַר די בית־מדרש־טרעפּלעך און ווינקט מיט פרייד צו די יידן, וואָס שטייען דאָרט, ווייזנדיק מיט די הענט אויף די אָנגעפילטע קעשענעס: פולע קעשענעס, אוי, אַ לעבן!

עפּעס אַ נידעריק יידל מיט זייער אַ ברייטער באָרד, וואָס זעט אויס ווי צוגעקלעפּט צו זיין ווייס געזיכט, כדי די דאַרע בלייכע באַקן צו פאַרשטעלן, שטייט אויף די טרעפּלעך און באַטראַכט טרויעריק דעם קונדס און עס דאַכט זיך אויס, אַז פון זיינע טרוקענע ליפּן הערט זיך אַ ברום: אַ שוואַרץ וואוילטאָג איז אויף אים!

און שטיל ווערט אויך אין שול־געסל. די זון איז שוין לאַנג אַרונטער אונטער דעם ראַטהויז אויף דעם וועג, וואָס פירט צום בית־עולם. יידן האָבן זיך אַלע פאַרזאַמלט אין שול, אין בית־המדרש. צייטנווייז באַווייזט זיך אַ יידענע. וואָכעדיק געקליידעט, האַלט אַ גראָב ספר אונטערן אָרעם, און אַ ליכטל אין דער האַנט און גייט דעם קאָפּ אַראָפּגעבויגן. די נידעריקע הייזלעך אין געסל, אַזוי ווי זיי וואָלטן מורא האָבן אַליין, אָן יידן, אָן אַ תורה אין גלות צו שטיין — קאָרטשען זיך עפּעס איין און עס דאַכט זיך: זיי האָבן זיך צום רבינס

נידעריק הייזל צוגעבויגן: אָן עצה זיך צו האַלטן ווי צו טאָן אין אַזאַ שלעכטע צייט?

פון דעם רבינס פענסטער שיינט עפּעס אַ שוואַרצע טרויעריקייט אַרויס, און עס פינקלט אַ קליין ליכטל אין דער פינסטערניש; עס דאַכט זיך, אַז אינעווייניק מוז ליגן אַ מת אויף דער ערד, צוגעדעקט מיט אַ שוואַרץ ליילעך און אַ גראָשנדיק ליכטל צוקאָפּנס, און דער רבי פאַרלאָזט זיין מת; ער איז אָנגעטאָן אין אַן אַלט שטריימל, אין אַן אַלטער צעריסענער קאַפּאָטע, מיט אַ באַטריבט פּנים, אַראָפּ־בויגנדיק דעם קאָפּ צו דער ערד, גייט ער אַליין אין זאָקן אויף די שפּיציקע שטיינער, און ער לאָזט זיך אין בית־המדרש אַריבער. אפשר וועט ער דאָרט ביי דער עדה יידן אַ טרייסט געפינען.

אין דעם געסל גייט זיך מאַטשעק פון דער פּאַשע אַהיים. די קי מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ לאָזן זיך פּאַרויס. און ער מיט זיין באַהעלפער דעם הונט פון אונטן, שפּילט זיך אויף זיין פייפל ווי נעכטן, ווי אייערנעכטן...

נאַכט. שטיל אין דער שול־גאַס, די לאָדנס זענען פאַרמאַכט, די טירן פאַרשלאָסן, די לבנה איינע אַליין, בלאָנדזשעט אַרום אויבן אין דער הייך אויפן הימל, איבער אונזערע קעפּ, און זי קוקט אַראָפּ אין שול־געסל און שווייגט. הינטן, ערגעץ־וואו, פון אַ שפּאַלט פון אַ לאָדן, לאָזט זיך הערן אַ וויינענדיקער ניגון, וואָס גיסט זיך שטיל אַריין אין געסל, עפּעס ווי פאַר זיך, גלאַט אַזוי — אַ ניגון אָן אַ פּרעטענזיע, אָן אַ שום זאַך — און ער שוועבט דורך די גאַס, שווימט אַוועק, און ער ווערט פאַרטונקט ווייט —

ערגעץ אין געסל, דאָרט נאָך דעם ראַטהויז, אויף דעם וועג, וואָס פירט צום בית־עולם. פון אַ שפּאַלט פון דעם רבינס לאָדן שיינט נאָך אַרויס דאָס שטילע יאָרצייט - ליכט, פאַר אַ הייליקע נשמהס - וועגן, און אינעווייניק ביים רבין שווייגט מען. די לבנה וואַרפט אַ קאַלטן שטראַל און באַשיינט קאַלט די גרויסע שויבן פון בית־המדרש; אינעווייניק איז פינסטער און עס רודערט זיך עפּעס אין דער שטיל. אויף די טרעפּלעך פון בית־המדרש ליגן עפּעס מענטשן, צי מתים. די קעפּ פאַר־נורעט, די הענט פאַרלייגט איינע אויף די אַנדערע. זיי ליגן שטיל; די לבנה שווימט פאַרביי, וואַרפט אַ קאַלטן שטראַל אויף די ליגנדע. די שול איז פאַרמאַכט, מיט דער שווערער טיר פאַרהאַקט, אַזוי ווי מען וואָלט אינעווייניק עפּעס וואָס אַריינגעכאַפּט און מען לאָזט נישט אַרויס... נאָר פון אַ קליין פענסטערל ערגעץ אין אַ ווינקעלע ביי דער טיר, וואו די חברה תהלים איז, שטראַלט אַרויס אַ שוואַך ליכטיקייט. דער שיין שפּיגלט זיך אָפּ, ווי פאַרטרונקען אין דער פינסטערניש אויף דעם געמויערטן קלאָץ, וואָס שטייט פאַר דער שול, אונטער־שפּאַרנדיק דעם גאַניק פון דער ווייבער־שול. אינעווייניק, אין דער חברה תהלים, זיצט עפּעס אַ מענטש אויף דער ערד און ביי דער שיין פון אַ קליין ליכטל קוקט ער אין אַן אָפן ספר אַריין, און ער שווייגט...

ביי דער רביצן אין עס־צימער האָבן זיך די „כלי־קודש" ווייבער פאַרזאַמלט. טונקל איז אין שטוב, באַלעבט פון שאָטן, און אויף דער ערד, אויסגעבעט מיט קישנס, זיצן אַרום די ווייבער, האַלטנדיק אין די אָרעמס די שלאָפנדיקע קינדער, און האָרכן זיך איין צו דער כשרער, פרומער רביצנס קול, וואָס זיצט אינמיטן דעם קרענצל. אויף אַ שטול איז אויסגע־שפּרייט דער „צאינה וראינה", באַלויכטן פון דעם פאַר־

דורכערטן קין־לעמפל, און די רביצן מיט א ווייגענדיקער שטימע דערציילט די מעשה פון חנהן און אירע זיבן זין.

אין בית־דין־שטוב ביים רב איז די אייגענע האלבע פינסטערקייט. אויף דעם טיש ברענט זיך א יארצייט - ליכט, ארייננעשטעקט אין א שעפ פול מיט זאמד, און פון דעם ליכט טריפט דער חלב אין זאמד אריין. אויף דער ערד, אין א ווינקל, באהאלטן דאס געזיכט צווישן צוויי פאליצעס, וואס זענען אנגעשטעלט מיט ספרים, זיצט דער רב. טיילמאל בלאזט א ווינטל, עמיצער שפאצירט דורך דער שטוב, ווי א שווערער שאטן, און דער רב באהאלט דאס פנים צווישן די פאליצעס ספרים, און ער שווייגט...

אין גאס הערשט אלץ די פריערדיקע שטילקייט, די לבנה בלאנדזשעט ארום אין הימל און קוקט מיט קאלטע אויגן אויף דעם פינסטערן געסל. אלץ איז ווי עפעס פאר־טרונקען אין זיך אליין. צי זענען שוין דען אראפגעפאלן גאטס צוויי גרויסע טרערן און האבן אלץ, אלץ פארטרונקען?... און עס דאכט זיך אויס, אז אויפן וועג צום בית־עלמין־צו שפאנט ירמיהו הנביא איינער אליין. ער גייט צו די אבות, ער גייט זיי וועקן פון די קברים און באלד וועט זיך אנהייבן דא אין געסל דער גרויסער וכוח.

אונזער חברהלע

מיר זענען אָרעמע חברה־לייט, מיר וועלן זיך נישט שעמען, וואַסער־טרעגער פּשוטע, אונזער חברהלע איז אָרעם און אונזער ספר־תּורהלע איז אָרעם. נישט געפּוצט, נישט געשמוקט, אַ פּשוטע.

אַ גאַנצע וואָך זענען מיר דאָך פֿאַרנומען, אַרבעטס־מענטשן... צרות איבערן קאָפּ. אָבער שבת, זעט איר, דאָרט אין דער חברה...

אונזער חברהלע, אונזער ספר־תּורה.

גאָטס אַ פֿאָלק, נישט קיין רייכס, אָבער ווי ווייט מ'קאָן, טוט מען דאָך אים צוליב.

ר' טוביה דער צווייטער שוחט, אַ שיינער ייד, וואָס, ניין? — אונזער חזן. ר' גבריאל מלמד — אונזער רבי. צען גילדן אַ חודש און יעדן שבת נאָכן דאַוונען — מיר זענען הונגעריק — דאָך שטייען מיר, און מיר הערן אויס, וואָס דער רבי לערנט מיט אונז.

אונזערס אַ חברה־מאַן פילט זיך גוט אין דער חברה. אין שטאָט־זאַכן, אַ חזן אויפצונעמען, למשל, אָדער אַ שוחט,

וועט מען דאָך אַ נאַש=בראָט קיין דעה נישט פרעגן, קיין עטאָט צאָלט ער נישט און קיין דעה האָט ער נישט: כאָטש די שול קער זיך מיט אונז אָן, פונקט אַזוי ווי מיט זיי; אונ= זערע טאַטעס האָבן פונקט אַזוי די ציגל געבראַכט ווי זייערע טאַטעס, און אַ ווייב און קינד האָבן מיר אויך. און אויף אַ שטיקל פרנסה דאַרף אַ נאַש=בראָט אויך בעטן, וואָס, ניין? איז דאָך גאָט פונקט אונזערער ווי זייערער... נאָר גיי שריי חי וקים, אַז דו האָסט קיין געלט נישט, פאַר דעם האָבן מיר אונזער שולכל. אונזער ספר=תּורהלע און אונזער חזן.

יעדער חברה=מאַן צאָלט צען גראָשן אַ וואָך, געלט איז דאָ, און קיין פּרעמדע בעל-דעות דאַרפן מיר נישט.

און אונזער איינער איז זיך דאָרט פאַר זיין געלט אַ שיינער בעל=הבית. אין גאַס, למשל, אונזערס איינער, וואָס איז מ'שטיינסגעזאָגט? שלעפּ זעק מעל און ווייטער פּטור, איינער רייסט דעם צווייטן אָפּ דעם נאַז ביי אַ זעקל מעל, וואָס קאָן מען מאַכן? פּרנסה, ברודער! אין דער היים איז אודאי צרות: דער קעלער קאַלט און ווילגאָטש. די קינדער: איינס ווינט-ברויט, דאָס צווייטע איז קראַנק. און די יידענע, גאָט איינער, די יידענע! אָבער פאַר דעם, אַז עס קומט שבת, יום טוב, טוט זיך אַ נאַש=בראָט די קאַפּאָטע אָן, שמירט די שטיוול מיט אייל אויס און האָלאַ, אין דער חברה.

פיר לאַנגע טישן, דריי לייכטער אויף דעם טיש, איך זאָל אַזוי לעבן. אין מיטן חברה האָסטו דיר אַן „אַלמעמער“. זאָג איך דיר אַ נייעס, אַ צאַצקע. אליעזר דער סטאָלאַר האָט אים געמאַכט, 5 קאַרבאָווינעס קאָסט ער, כ'לעבן. טאַקע דאָס אָרון=קודשל הינקט אַביסל צו. מילא, וואָס קאָן מען מאַכן, ברודער, אַז גאָט גיט אונז, גיט מען אים... וועט

מען זיך אם ירצה השם פארן „אַלמעמער" אויסצאָלן. וועט מען אַן אָרון־קודשל שטעלן, אָבער דאָס ספר־תּורהלע האָט מען עץ־החיים געקויפט, און אַ ניי העמדל, אויף יום־טוב האָט מען די זילבערנע יד אויסגעלייזט, וואָס זי איז געווען פון גרויסן אומגליק אָן פאַרישבט ביים אפרים קינדער־האָבן. אַז דער גאָסטינינער בחור האָט אונז אַ „מזרחל" אויסגעמאָלט, אין בית־המדרש צו שטעלן. וואָס מען קאָן—מאַכן מיר.

און די גבאים, ביי אונז איז נישטאָ קיין מחלוקות, כאָטש אָרעמע „וויסאַבניקעס"—דאָך פאַריאַדעק איז. אין דער חברה „תּמימי דרך"—פּריצים זענען אַלע, ווילן זיי גבאים ווערן, מיר, האָבן זיך אונזער קלפּי, און יעדן סוכות, אסרו־חג אויף דער נאַכט, קומט מען זיך צוזאַמען אין חברה, דער רבי שרייבט אויס קוויטלעך, יעדן חברה־מאַנס נאָמען, מעג ער זיין ווער ער איז, יעדנס. די קוויטלעך לייגט מען אין אַ קאַפּל אַריין און אין אַ צווייט קאַפּל לייגט מען ווייטער ליידיקע קוויטלעך אַריין, מיט דריי אויפגעשריבענע; מז"ט „גבאי ראשון", מז"ט „גבאי שני", מז"ט „גבאי שלישי", און אויף וועמען דער גורל פאַלט, וועמען גאָט באַגליקט, דער זאָל זיך זיין גבאי געזונטער־הייט, קיין האָן וועט נישט קרייען.

און דעם גבאי הערט מען. ווער עס הערט נישט — אויס חברה־מאַן. אויף דער וואַנט הענגט, למשל, אַ צעטל: „מען זאָל זיך נישט דערוועגן צורירן צום „ברעטל", אַז דער גבאי וועט נישט הייסן", און דו שטיי דיר, דאָס האַרץ גייט דיר אויס פאַר אַ מנחהלע, פאַר אַ קדושהלע, אָבער אַז דער גבאי הייסט נישט — איז „פערפעל", ברודער, פערפעל! זעט איר, למשל, אויף סכּות, דאַרף מען אַן אתרוגל. יעדן ערב־יום־כּפּור גייט דער גבאי אַרום און

נעמט צוזאַמען אויף אתרוג־געלט און יעדער גיט, וויפל ער קאָן. און איר מוזט וויסן, אַז דער עיקר איז אַ שיינער אתרוג, וואָרים, ברודער, האָסטו אַ שיינעם אתרוג – איז דיר אַ גאַנץ יאָר שיין. איז אָבער נישט... דעמאָלט ברודער... און ווידער, גוטער ברודער, מיט וואָס קאָנען מיר גאָט דינען, מיט אַ פּרק משניות, וואָס מיר קענען נישט, אַז נישט מיט אַ שיינעם אתרוג? און פאַרוואָס נישט? וואָס, מען טאָר נישט? אונזער געלט איז אפשר קיין געלט נישט? האַ?

באַלד נאָך יום־כּפּור גייען מיר מיט אונזער רבי צו ר' חיים דוד דיין אויסקלייבן אַן אתרוגל. ר' חיים דוד דיין איז זיך אודאי אַז ערלעכער ייד.–ער האַנדלט מיט אתרוגים–דאָך, ברודער, יעדער קוקט פאַר זיך, יעדער באַהאַלט זיך „ממתקימלעך" פאַר די נגידים. מיר חברה „יגיע כפּים"– אי, עס שאַדט נישט, אָרעמע לייט, וועלן מיר מיט אַזאַ אתרוג אויך יוצא זיין.

און דער גבאי בעט אים:

– ר' חיים דוד, מיר זענען פּראָסטע יידן, מיר פאַרשטייען זיך נישט אויף די זאַכן, מיר גיבן דיר אַזויפיל און אַזוי־פיל און גיב אונז אַן אתרוגל, אַזעלכעס, ברודער־לעבן, וואָס מיר זאָלן נישט האָבן מיט וואָס זיך צו שעמען.

נעמט מן הסתם אַזאַ חיים דוד און גיט אונז אַן אתרוגל. מיר גיבן אַ קוק–„נישט קיין סחורה". עפּעס אַביסל „גרינלעך" און „הויקערט" צו; ווייזט אונז אַ צווייטן „בחור",–קיין לייט נישט.

דער גבאי בעט זיך:

– חיים דוד לעבן, קרוין, מיר וועלן דיר באַצאָלן וויפל דו ווילסט, גיב אונז עפּעס רעכטס!

און ער ענטפערט זיך:

— גיט נאָר אַ קוק! איר וועט מיט אַזאַ אתרוג אויך יוצא זיין, נישקשה.

דער גבאי קומט צולויפן: קומט, ברידער!

און וואָס קלערט איר? מיר גיבן אַ קום אריין אַלע, פון קליין ביז גרויס, צו ר' חיים דוד, מיר גיבן זיך אַ לאָז זוכן! ר' חיים דוד שרייט, שעלט — נאָר דער קאַטער הערט אים, מיר צעוואַרפן די קאַסטנס, מען קלייבט אויס, און מען גיט אונזער רבי דורכצוקוקן. וואָס קלערט איר? דעם בעסטן „העכט" האָבן מיר געפּאַקט. אויף מיינע נאמנות — דאָס שענסטע, פאַרן רב האָט ער געהאַט באַהאַלטן.

מיר האָבן אים גוט באַצאָלט, דריי רובל מזומנים, מיר דאַרפן דען, חלילה, אַז עס זאָל ווער אונז געבן בחנם?

שמחת תורה אין דער קצבישער חברה

דער עולם האָט זיך נאָכמיטאָג שמיני=עצרת אין דער קצבישער חברה צוזאַמענגעקליבן. מיט מנחה האָט מען ר׳ ברוך פישער מכבד געווען און ר׳ ברוך דעם טלית אויף איין אַקסל פאַרלייגט און אַ פּן קאָפּ אַ קאַפּעלושל מיט ווייסע שלייפערלעך און ווייסע פעדעמלעך אריינגעשטאָכן. שטייט פאַרן עמוד און זינגט די יום=טובדיקע שמונה=עשרה, אונטער זיינע פיס איז אוועקגעשטעלט אַ באַנק, כדי ר׳ ברוך זאָל אומפאַלן, ווען ער וועט די שמונה=עשרה אויסגיין. מען איז עפּעס דורך די „ימים נוראים=צייט” מיט גאָט נאָענטע מחותנים געוואָרן, – „אויף דר”...

ר׳ ברוך האָט שוין שמונה=עשרה אָפּגעזאָגט, דער עולם איז אַרויס מיט אַ פריילעכן קדיש, אַזוי ווי דאָס מאָל וואָלטן די געשטאָרבענע מוחל געווען, אַז מען זאָל פאַר זיי בעטן... און ר׳ ברוך איז שוין אומגעפאַלן, ווי מען האָט געוואַרט, מען האָט אים מיט געזאַנג אויפגעהויבן און מיט גרויס פּאַראַד געפירט צום טיש, אַנידערגעזעצט אים אויבן=אָן, ביים „רבין”, און מכבד=געווען מיט צוויי שטיקער לעקעך.

דער עולם איז געזעסן ארום ביי די טישן, און די גבאים האָבן דערלאַנגט.

און לעקעך האָט מען געטיילט אומגעוואויגן, און בראָנפן האָט מען געגאָסן אומגעמאָסטן.

ביי דער טיר זענען געזעסן זעקס בחורימלעך אויף איין זייט, זעקס בחורימלעך אויף דער צווייטער זייט: באהעלפער פון חדרים, אתרוג־ארומטראָגערס, הושענה־מאַכערס, לולב־בינדערס. די צוועלף בחורימלעך האָבן געדינט אַלס מוזיק אויפצונעמען יעדן חברה־מאַן, וואָס קומט אריין, מיט אַ פריילעכן „ברוך־הבא" און אַפּצוקנאַלן אַ „גוט־יום־טוב" ביי אַ טרונק בראָנפן.

דער עולם האָט נאָר ביר געטרונקען, דעם לעקעך האָט יעדער פּאָטער צעטיילט די קינדער, וואָס זענען מיט אין דער חברה געוועזן, און די עפּל, און די ניס האָט מען באהאַלטן פאַר די ווייבער אין די קעשענעס.

די גבאים, אָנגעטאָן אין ברייטע פאַרטוכער, האָבן דערלאַנגט, דער עולם האָט געטרונקען. דער חברה־חזן מיט די משוררים האָבן אַ פריילעכן ניגון געזונגען, און דאָס יינגל, דאָס קוויטשערל, האָט אין דעם ניגון אַ טרויעריקן „ונתנה־תוקפדיקן" טאָן אריינגעכאַפּט, און דער באַס האָט אַ בעמעלע געגעבן: אוי,-אוי,-אוי,-און דער עולם האָט מיטגעהאָלפן: אוי,-אוי,-אוי,-האָט עס אויסגעזען עפּעס, ווי אַ פריילעכער יום־כפור.

און וואָס אמאָל האָט זיך דער „אוי־אוי" אַלץ מער פאַרגרעסערט, אַלץ שטאַרקער געהילכט. און האָט אַ ייד אַ בליק אין פענסטער געוואָרפן און די פאַרלאָפענע שויבן געזען, האָט ער מיטגעברומט: אוי־אוי, אוי־אוי, דער ווינ־טער קומט, דער ווינטער קומט!

אַ צווייטער ייד האָט מיטגעזונגען: „דער אוריון איז צעבראָכן", און אַ דריטער ייד האָט מיטגעזונגען: „און דער פעלץ איז אויסגעקראָכן", און דער איבעריקער עולם האָט אַ ברום געגעבן: „און קיין געלט איז נישטאָ" —
— „אוי־אוי, אוי־אוי".
און אַזוי האָט דער עולם אונטערגעהאָלפּן, ביז עס איז טרויעריק־פריילעך געוואָרן, און ר' ברוך פישער האָט דער ערשטער זיך פון אָרט אויפגעהויבן און האָט זיך אַ לאָז געטאָן טאַנצן.
שישו ושמחו בשמחת תורה!.. היידא, עולם! היידא! היידא!
— צוויי גילדן אַ פונט פישלעך—האָט אונטערגעבראָכן זינגענדיק, אַנטשל קצב און איז צו צו ר' ברוך און אים אָנגענומען פאַרן לאַץ.
— פערציק גראָשן אַ פונט פלייש — האָט ר' ברוך געזונגען, האַלטנדיק ר' אַנטשלען פאַר דער האַנט, און דער עולם איז אַרויס מיט אַ הילך:
— גוט־יום־טוב! גוט־יום־טוב!
באַלד האָט זיך דער עולם איינגעשטילט. דער רבי פון דער חברה האָט דעם גרויסן מדרש אין האַנט גענומען, פון וועלכן ער פלעגט יעדן שבת לערנען, אויפגעעפנט עס און אָנגעהויבן:
— נו, רבותי!
— רבי, אַ שטיקל, אַ פריילעכס.
— אַ יום־טובדיקס, רבי, — האָט דער עולם געזאָגט.
— זיי ווילן אַן אַגדתא, רבי, נישט קיין „הלכה", — האָט ר' מרדכי קצב זיין בקיאות פאַרן עולם אַרויסגעוויזן.
דער רבי האָט אַ שמעק טאַבאַק געגאַנסן און אָנגעהויבן זאָגן:

— מיר וועלן מסיים זיין דעם מדרש.

— אַז עס איז געקומען די צייט, ווען משה רבינו זאָל נפטר ווערן, האָט ער בײַ גאָט געבעטן: „רבונו־של־עולם, פערציק טעג, פערציק נעכט בין איך בײַ דיר געווען, בעט איך דיר, זאָלסט מיך נישט איבערגעבן דעם מלאך־המות"...

— רבי, אַ פריילעכס — שרייט דער עולם.

— ניין, רבי, טאַקע דאָס, — שרייט ר' ברוך און טרערן באַווייזן זיך אים אין די אויגן, — אָט אַזוי ווייטער.

דער רבי זאָגט ווייטער:

— דעמאָלט האָט זיך משה געהייליקט ווי אַ מלאך, און גאָט אַליין האָט אַראָפּגענידערט צו אים, צוצונעמען זיין נשמה, און דריי מלאכים זענען מיט הקדוש־ברוך־הוא: מיכאל, גבריאל און זגזגאל.

— אַ רוח זאָל... אָט... — כליפּעט ר' ברוך און קלאַפּט אין טיש אַרײַן, — ביר! גבאים, וואָס שלאָפט איר? אונזער משה רבינו, נעבעך, אונזערער.

און טרערן באַווייזן זיך אים אין די אויגן.

— אונזער הייליקער משה־רבינו, — און ר' ברוך פישער איז צו צום אָרון, אויפגעעפנט דאָס פּרוכת, און ער האָט דער חברהס ספר־תורה אַרויסגענומען. אָנגעקליידעט איז עס גע־ווען מיט דעם נייעם ווייס־אַטלאַסן מאַנטעלע, און פון זילבער אַ מגן־דוד אויסגענייט. און ר' ברוך האָט מיט דער ספר־תורה אַ טענץ אַרום „שלחן" געמאַכט.

— שישו ושמחו בשמחת תורה, אונזער הייליקער משה רבינו...

און ער האָט געוואַרט ביז דער עולם וועט אים אונטער־העלפן...

און דער עולם איז אַרויס פון טיש.

— גוט־יום־טוב! גוט־יום־טוב!

— אין שול אריין, אין שול אריין! – און דער עולם האט זיך געלאזט אין שול.

צוערשט זענען געגאנגען די בחורים מיט א פריילעכן ניגון, דערנאך די קינדער מיט די ברענענדיקע פאנען, און ר׳ברוך פישער אין הויזן מיט א שפענצער, מיט דעם קאפעלושל, מיט די ווייסע פעדערן אויפן קאפ. ער האלט אין האנט די ספר־תורה און טאנצט דערמיט אין גאס, און זינגט הויך אויפן קול.

— שישו ושמחו בשמחת תורה, אונזער הייליקער משה רבינו!

און דער עולם מיטן „רבי״ גייען נאך ר׳ ברוכן, און דערנאך גייען די ווייבער פון די חברה־לייט, יום־טובדיק געקליידעט. פון פארנט שפרינגט, ר׳ ברוך פישערס ווייב, פירט דעם פאראד.

עס האט שוין אנגעהויבן צו טונקלען, און פאר יעדן פענסטער האבן ליכטלעך געפינקלט, און ווייבער, און מיידלעך זענען מיט לייכטער און לאמפן פאר דער טיר ארויס צו מאכן אן אילומינאציע פאר דער הייליקער תורה.

און ווייבער מיט ברענענדיקע ליכט זענען דער הייליקער תורה נאכגעפאלגן.

און טונקל ווערט. די הערבסט־נאכט פאלט שווער איבער דעם שטעטל צו, און יידן גייען דארט... ווייט... עס פינקלען נאך די ליכטלעך, און עס הערט זיך נאך פונדערווייטנס ר׳ ברוך פישערס קול.

— שישו ושמחו בשמחת תורה. אונזער הייליקער משה רבינו... אונזער משה רבינו...

די יידן האָבן געכאַפּט גאָט אין קרענצל אַריין, און גע־
מאַכט, מחילה, מיט אים אַ טענצל. דאָס אָרון־קודש איז אָפן
און אַ ליכט ברענט זיך דאָרט, די קינדער האַלטן פאָנען. אין
די הענט, אויף די שטעקלעך פון די פאָנען זענען רויטע עפּע־
לעך און אין זיי זענען אַריינגעשטעקט ברענענדיקע ליכטלעך.
די קינדער שטייען אויף די בענק און שרייען: „גוט־יום־טוב!
גוט־יום־טוב!" אויסגעמישט איז דער עולם: נישטאָ היינט
קיין אונטערשיד, היינט זענען אַלע גלייך. סיי רייך, סיי
אָרעם — אַלע זענען „מורנו'ס". יעקל וואַסערטרעגער האָט זיך
אַרויפגעכאַפּט אויבן־אָן, אויף מתתיהו גאָלדמאַנס שטעל,
בּאַלד בּיים רב, אין דער מזרח־וואַנט. און ר' יעקל וואַסער־
טרעגער רייבּט זיך צו צום קרענצל נגידים, וואָס שטייען בּיים
רב, און ר' יעקל וואַסערטרעגער גיט אַ שאָקל מיטן קאָפּ און
זאָגט הויך: „גוט־יום־טוב, רבּי!" און שאָקלט זיך פרום.
די חברה־לייט קומען זיך צונויף אין שול אַריין, יעדער
פאָלק מיט זיין שטאַב און זיינע פאָלקאָווניקעס, יעדע חברה
מיט איר הייליק ספר־תורה, פאָרויס, און מיט אירע גבאים,
מיט לעקעך און בּראָנפן, מיט אירע חברה־לייט, חברה־ווייבּער
און חברה-קינדער. יעדע חברה קלייבּט אויס איר דעלעגירטן
און שיקט אים מיט דער ספר־תורה אַרויף אויפן בּאַלעמער.
און דאָ, אויפן בּאַלעמער, קאָנט איר דערקענען יעדע חברה
מיט אירע סימנים. אָט זעט איר אונזער בּאַקאַנטן ר' בּרוך
פישער (דעלעגירט פון דער חברה קצבים). אָט שטייט ער מיט
דעם קאַפּעלוש אויפן קאָפּ, אין די הויזן מיטן שפּענצער, און
האַלט דער חברהס ספר־תורה און די חברה־לייט קוקן אויף
בּרוכן און קוועלן פאַר נחת. נעבן אים שטייט דער דעלעגיר־
טער פון דער חברה „פּועלי־צדק" (שניידערס און שוסטערס),
ר' געצל, דער טאָג־חזן פון בּית־המדרש, וואָס זיין רעדן איז

שטענדיק מיט דעם ניגון פון „וישתבח". די חברה „פועלי־צדק" האָבן זיך געלאָזט באַנוגענען דערמיט, וואָס זייער דע־לעגירטער, ר' געצל, טראָגט אַ פּאַרקערטע קאַפּאָטע מיט אַ פּאַרקערטער הוט, און דאָס ספר תורה פון דער חברה „פּועלי־צדק" האָט אַ שיין סאַמעט מאַנטעלע מיט אויסגעהעפטע לייבן. פון דער חברה „תמימי־דרך" (בעלי־בתים, סוחרים, אָרנטלעכע שניידערס) איז דעלעגירט ר' אפרים עָקר, אַ ייד, וואָס האָט קיין קינדער נישט און וואָס האָט פאַר זיין אייגן געלט אַ ספר־תורה געלאָזט שרייבן.

דער דעלעגירטער פון דער חברה „תמימי־דרך" טראָגט אַ פּאַרטוך אויפן קאָפּ, און די ספר־תורה — אַ זילבערנע „עטרה", מיט אַ זילבערנעם „יד". פון דער חברה „נקי כפים" (טרעגערס און וואַסער-פירערס) איז דעלעגירט עפּעס אַ הויכער יינג, וואָס האָט תמיד אַ פאַרבונדן אויג, אַז מען מיינט, דאָס ער איז געבאָרן מיטן טיכל אויפן אויג, און דאָס טיכל איז אין דער וואָכן שמוציק, שבת—האַלב ריין, און יום־טוב—קלאָר. ער האַלט אין דער האַנט דער חברהס ספר־תורה, אַ נאַקע־טעס, נעבעך, און אַ קליינס — אַן עופּעלע פּשוט, און טראָגט, ווי אירע בעלי־בתים, אַ צייגן מאַנטעלע און די עטרה מיטן יד זענען נעבעך פאַרישבט.

באַלד איז מען מכבד דעם רב פון דער שטאָט מיט דער שטאָטס ספר־תורה, אַ גרויסע, מיט אַ גאָלדענער „עטרה" און מיט אַ גרויסן גילדענעם יד.

און דער „חזן" מיט די „משוררים" דאָרט ביים „עמוד" האָבן דעם סיגנאַל געגעבן, און ער איז אַרויס מיט אַ געזאַנג, דער רב מיט דער ספר־תורה פון פאָרנט, און נאָך אים ר' אפרים, דער דעלעגירטער פון דער חברה „תמימי־דרך" מיט זיינע חברה־לייט און גבאים און חברה־ווייבער און

חברה=קינדער, דערנאָך דער דעלעגירטער פון דער חברה קצבים, ר' ברוך פישער מיט דער חברהס ספר=תורה, און חברה=לייט, און מיט די גבאים, און מיט חברה=ווייבער, און חברה=קינדער, און דערנאָך ר' געצל, דער דעלעגיר= טער פון דער חברה „פועלי=צדק" מיט זיינע חברה=לייט, און דערנאָך דער היכער יינג מיט דעם פאַרבונדענעם אויג, מיט דער נאַקעטער ספר=תורה אין האַנט.

און דער אַרומיקער עולם האָט אַ וועג געמאַכט פאַר דעם עולם מיט דעם „עוזר=דלים".

פינסטער איז שוין געווען, אין גאַס האָט געבלאָזן אַ קאַלטער הערבסט=ווינט. פון אויבן, פון הימל, האָבן די שטערן קאַלט אַראָפּגעשיינט. דאַכט זיך זיי שרעקן עפּעס...

חורבן־ירושלים

ערשטער געזאנג

די כשדים ארום ירושלימס מויערן. — ירמיהוס געוויין לאזט נישט ירושלים חרוב־מאכן. — די מלאכים ברעכן די מויערן איין. — דער בית־המקדש ברענט. — די לויים מיט זייער געזאנג. — די וועב־מיידלעך מיט זייערע פרוכתן. — דער אוצר פון די היילן אין בית־המקדש. — די שטילע תפילות. — די זון וויל נישט איבער דער וועלט שיינען.

צעטרעטן ליגט יהודה צו נבוכדנצרס פיס. שוין איינגעזאמלט דעם גאנצן כשדים־חיל ארום ירושלימס מויערן האט דער פיינט. אלע וועגן אפגעשניטן, אלע וואסערן, וואס פליסן קיין ירושלים, פארשטאפט. הארט ביז צו מויערן גייען די כשדים שוין צו. שוין ווייזט זיך קעגן זיי קיין העלד נישט מער, קיין פייל, קיין שפיז פון ירושלימס זייט ווערט נישט מער געווארפן צו זיי — אבער ירושלים נעמט ער דאך נישט איין. עס האבן צייט די כשדים־העלדן צו לאקן זייערע בערד, זאפן זיך די האר אין די אייל־געשירן און קנייפן און קארבן זייערע בערד און האר. עס פיטערן זיך רויק נעבן זיי זייערע געפוצטע פערד. דער פיינט נעמט ירושלים נישט איין.

יעדעס מאָל, ווען נבוכדנצר קומט צו ירושלים צו, ווערט זי פאַרהוילן פון זיינע אויגן. עס פאַרשווינדט דער וועג, און אוועקגעוואָרפן ווערט ער פון ירושלימס מויערן אויף מיילן ווייט. עס פאַלן די שפּיזן אויף זיינע אייגענע חילות צו. צי ווי מיט אשור שפּילט יהוה מיט אים אַ שפּיל? אָ, עס ציטערט דער פיינט.

און דאָך אויף דער צווייטער זייט מויער — אויסגעשטאָרבן ליגט ירושלים. ווי ארויסגעוואָרפענע שמאַטעס, וואַלגערן זיך אַרום איבער די ווייסע גאַסן די שענסטע ווייס־לויכטנדע לייבער פון די טעכטער פון ירושלים. קיין פיינטס שווערד האָט זיי נאָך נישט אָנגערירט. דאָס זענען זיי אַזוי דורך הונגער פון זייערע פּאַלאַצן ארויסגעוואָרפן געוואָרן. עס ברענט די זון איבער זייערע נאַקעטע לייבער, און זיי פילן דאָס ליכט נישט מער. אויסגעטריקנט, געלעכצט נאָכן טרונק, איז זייער בלוט פאַרשלאָפן געוואָרן אין זיי. די ליפּן, ווי פאַרברענטע רויזן פון זומער־היצן — איינגעשרומפּן. עס דרימלען די קראַנקע ייִנגען.

עס באַוועגט טיילמאָל אַ פאַרחלשטע פרוי מיט איר האַנט און זוכט נעבן זיך איר איינציק קינד, וואָס ווי אין חלום שוועבט זיין געשטאַלט פאַר איר. טייל קינדער מתים האָבן זיי ליגן נעבן זיך; טייל קינדער, קריכנדיק אויף אַלע פיר, נויגן זייערע פאַרלעכצטע מיילעכלעך, זוכן פאַרשמאַכט, ווי אין קראַנקהייט, נאָך דער מוטערס נאַרונג. געפינט די אויסגעדאַרטע ברוסט, וואָס ווי אַ פאַרטריקנטע פרוכט, נאָגט דאָס קינד פון איר הוילע לופט אין זיך אריין. ווי דורך אַ שלייער פילט די פאַרחלשטע מוטער די שטילע גסיסה פון איר קינד, און זי צאַפּלט אויף צום לעצטן מאָל

און טראָגט איר פֿאַרטריקנטע צונג אין דעם שטאַרבנדן קינדס מײַלעכל אַרײַן.

שװײַגנדיק רוקט זיך די נאַכט צו, װי אַ שװאַרצע חופּה איבער אַ טויטער כּלה. עס הילן זיך די גאַסן אין שאָטן אײַן. און אויף אַלע פֿיר הויבן קראַנקע אָן פֿון זײַערע לעבער אַרויסצוקריכן. צי זענען עס יונגע, צי זענען עס אַלטע? אַלע זעען אויס גלײַך. זײ נויגן זײַערע מײַלער צו דער ערד צו, לעקן מיט זײַערע צונגען, װילן פֿון דער ערד אַװעקרויבן דעם טוי, װאָס די נאַכט הויכט אָן אויף איר. אָבער מיט שטויב דעקן זיך זײַערע מײַלער צו. טרוקן זענען די נעכט און לײגן זיך שװער, װי אַ גוף פֿון אַ בר־מנן, איבער דער ערד. אָנגעפּילט מיט טויט איז די לופֿט, די נשמה װערט געבונדן אין דעם גוף אין אַזאַ נאַכט, און פֿאַרחלשט, מיט בענקענדיקע בליקן קוקט ישׂראל, װי נאָך אַ ישועה אויס, נאָך דעם פּײַנט.

אָבער דער פּײַנט קאָן ירושלים נישט נעמען. נאָך שטײט אויפֿן הר־הבית בײַם מזבח דער כּהן אין זײַן װײַסן געװאַנד און ברענגט דעם קרבן צו גאָט אין דער ריכטיקער צײַט. פֿאַרשװאַכט װערט ער פֿון דעם גערוך פֿון פֿלײש, װאָס ברענט זיך אויפֿן מזבח פֿאַר אים. דער װײַן גײט אײַן זײַנע פֿאַרטריקנטע געדערים אַרײַן. און שיכּור און קראַנק פֿון דעם גערוך פֿון װײַן און פֿלײש, װאָס זײַנע הוילע געדערים װערן אָנגעבלאָזן מיט אים, שלעפּט ער זײַן קראַנקן גוף פֿון מזבח אַװעק. אויף אַלע פֿיר קריכט ער פֿון דער עזרה אַרויס, נויגט זײַן קאָפּ צו דער װאַנט צו און ער הויכט זײַן נשמה אויס, מיט דעם פֿאַרחלשטן שמײכעלע אויף זײַנע ליפּן, אַז ער האָט מיט זײַן נבֿלה די עזרה נישט טמא געמאַכט.

נאָר נישט איבער דעם קרבן, וואָס דער כּהן ברענגט צו גאָט, קאָן ירושלים נישט פאַלן. פאַרזינדיקט האָט זיך ישׂראל, און גאָט איז אַוועק פון אים. פון מצרים האָט ער אים אַרויסגענומען, אין דעם לאַנד, וואָס צו זיינע עלטערן צוגעזאָגט, האָט ער אים אַריינגעבראַכט. משהן האָט ער געשיקט צו זיי, אַ תּורה זיי געגעבן, געמיינט, זיי וועלן זיין די לערער פון דער וועלט, זיינע געזעצן די פעלקער לערנען, דערציילן ווער יהוה איז. דורך דורות, דורות האָט ער זיי נביאים געשיקט און אָנגעזאָגט: „זייט די וועלט, זייט דאָס ליכט. נישט קיין אָקסן און נישט קיין קאַלב וויל איך פון אייך, נישט קיין געשרייען און נישט קיין געבעט. דעם שוואַכן העלפט, פאַר דעם אָרעמאַן און פאַר די יתומים נעמט אייך אָן". הינטער יעדן בוים זיך געצן געשטעלט און פון אומווירדיקע פעלקער זיך מדות געלערנט. אַ, עס האָט אויפגעברענט דער צאָרן אין גאָט אויף זיין אויסדערוויילט פאָלק.

געציטערט האָבן די יסודות פון דער ערד, געדונערט דער הימל, און דער ים איז ווי אַ מויער געבליבן שטיין. די שטערן און די זון האָבן זיך אין די לעכער באַהאַלטן, נישט געוואָלט גיין זייער שליחות אויספירן און שיינען איבער דער וועלט, ווען גאָט האָט געשוואָרן ירושלים אונטערצוברענגען, דעם בית-המקדש צו פאַרברענען. מיט אייזערנע ריטער האָבן זיי די מלאכים פון זייערע באַהעלטעניש אַרויסגעשמיצט און מיט געוואַלט זיי געטריבן איבער דער וועלט ליכטן צו גיין. אָפּגעצויגן האָט דאַן גאָט פון דער ערד, וואו מענטשן האָבן אים געשאַפן אַ היים, אין די הימלען איז ער אַוועק, צוריק געלאָזן האָט ער זי אַליין, פאַרלאָזן די הימלען איבער איר, דעם שער-הרחמים

צוגעמאַכט און באַשוואוירן האָט ער די מלאָכים, פאַר אים נישט צו ברענגען קיין געבעט און קיין געוויין. מלאָכים מיט פייערדיקע ריטער האָט ער ביים שער הרחמים אוועק־געשטעלט — אָפּצוטרייבן די תּפילות, וואָס דרינגען פון דער וועלט אַרויף צו זיי, איבערגעלאָזט די וועלט צו איר מזל אַליין. אָ, פינסטערע כּוחות, גייט פון אייערע באַהאַל־טענע לעכער אַרויס און פירט אויס אייערע מעשׂים! עס פרעסט שוין דער שטאַרקער דעם שוואַכן, און קיין גע־רעכטיקייט איז נישטאָ מער. עס רייסן די בליטן איינע פון דער צווייטער דעם זונען־שטראַל אַרויס. די וואָרצלען אין דער ערד קריגן זיך צווישן זיך און גנבענען איינער פון דעם אַנדערן דאָס חיות אָפּ. אָ, דאָס ווערימל, אויף גאָטס חסד ביז אַהער געשיצט, צו שפּייז דעם שטאַרקן איז עס געוואָרן, און גאַנצע מינים באַשעפענישן גייען שוין אונטער דער זון. אָ, עס נויגט זיין שוואַך קעפּל דאָס אָרעמע גרעזל צו דער זון צו און פרעגט אויף גאָט. דאָס קליינע פעלד־פייגעלע, איבערגעלאָזט אין נעץ אַליין, קלאַפּט מיט זיינע יונגע פליגלען, פּישטשעט מיט זיין שנאָבל, און זיינע אייגעלעך קוקן מיט אַנגסט דעם טויט אַנטקעגן — זוכנדיק גאָט. נאָר פאַרשלאָסן האָט גאָט זיינע הימלען איבער דער וועלט און איבערגעלאָזט עס צו זיין מזל אַליין.

אָבער ווי אַ שפּיז שטעכט דעם פאַרשלאָסענעם הימל אָן איינזאַמער געוויין, ווי אַ שרייען פון אַ קינד, קלאַפּט אויפן שער הרחמים אָן און דרינגט אַריין צו גאָט — עס איז ירמיהוס געבעט, וואָס שפּאַרט אַזוי אין די הימלען אָן. איינגעהילט אין זיין ווייסן געוואַנד, דרייט זיך דער מאַן פון פיין צווישן די לעבעדיקע מתים אַרום. אין גרוב האָבן זיי אים געהאַט אַראָפּגעוואָרפן, געוואָרפן שטיינער אויף

אים, ווען ער האָט זיי אָן זייער שלעכטס דערמאָנט. יעצט, ווי אַ שאָטן דרייט ער זיך צווישן זיי אַרום, און ווי דער רוף פון קינד וועקט די גוסטדיקע מוטער פון טויט צוריק — אַזוי לאָז, ירמיהוס קרעכצן ירושלים נישט שטאַרבן. איינגעזאַפּט אין יעדן זיין טראָפּן בלוט די לייד פון זיין פאָלק, דריקט ער צו זיין פאַרדאַרטער ברוסט די קאַלטע קערפּערס פון די טויטע קינדער צו. און ווי אַ פאַרוואונדעטע חיה שרייט ער אויף מיט פאַרבלוטיקטע אויגן און רופט צום הימל צו: „גאָט, זע די שאַנד, זע!" אין די ווינקעלעך באַהאַלט ער זיך, זיצט אָפּ דאָרט טאָג און נאַכט, ווי אַ משוגענער בליקט ער אַרום זיך שטום און רעדט צו זיך אַליין. גאָט קוקט דאָך אין זיין האַרץ אַריין און ער ווייס ירמיהוס לייד. איינזאַם שלייכט זיך זיין געבעט אין דער בלייענער לופט אַריין, שלאָגט זיך אַדורך דעם וועג אין פאַרוואָלקנטן הימל. עס טרעטן צוריק פאַר ירמיהוס געשריי די שטרענגע מלאכים מיט זייערע ריטער, ווי אַ שטורעם יאָגט זיי ירמיהוס געבעט פון פאַרשלאָסענעם טויער אָפּ. און עס ברעכט זיך אין דעם הימל אַריין און טרעט פאַר גאָט פאַר — און לאָזט ירושלים נישט שטאַרבן.

אָבער עס בענקט דער חולה נאָכן טויט, און פון גסיסה־בעט גענאַרט מען דאָס ווייַנענדיקע קינד אָפּ, עס זאָל לאָזן די מוטער שטאַרבן רויק. אַזוי האָט גאָט ירמיהון פון ירושלים אַרויסגענאַרט. געזאָגט האָט ער אים: „נאָך ענתות גיי און קויף דאָרט אַ פעלד ביי דיין פעטער דיר אָפּ. און זעץ דיך רויק אויף דעם לאַנד — נאָך וועט דער פיינט ירושלים נישט נעמען, — און רויק קאָנט איר בלייבן דאָ נאָך אויפן אָרט".

און ווי ירמיהו האָט נאָר געטרייסט די טויערן פון ירושלים פאַרלאָזט, זענען פיר מלאכים פון הימל אַראָפּגעני־דערט און האָבן זיך אויף די מויערן פון ירושלים געשטעלט,

אָנגעגרומען בײַ די ווענט און צעבראָכן זײ. נישט נבוכדנצר, נישט נבוזראדן האָבן די הײליקע שטאָט אײַנגענומען, נאָר ווי משה דורך גאָטס קוש געשטאָרבן — האָט גאָט אַלײן זײַן שטאָט צעבראָכן. אַראָפּגענידערט האָבן פיר מלאכים פון הימל אַראָפּ, פאַקעלן האָבן זײ געהאַלטן אין זײערע הענט, בײַ די פיר ווינקלען פון בית־המקדש זיך אַוועקגעשטעלט און גאָטס הויז אונטערגעצונדן.

געשטאַנען זענען די כהנים בײַ זײער עבודה און האָבן דעם קרבן אויפן מזבח געבראַכט, און די לווים מיט זײערע האַרפן האָבן פאַר גאָט אַ ליד געזונגען. דערזען האָבן זײ דעם פײַער פון דערווײַטן, ווי ער האָט אַרומגעכאַפּט די פיר ווענט פון מקדש, זײער אָרט האָבן זײ נישט פאַרלאָזט און ווײַטער זײער עבודה געטאָן. שוין כאַפּט דער פײַער די עזרה אָן, דאָס פּימפּסן־האָלץ צווישן די מעשענע זײַלן קנאַקט, און עס רויטלט זיך דאָס פלאַם אין זיבן־פאַרביקן קאָליר, — רויק שטײען ווײַטער די כהנים בײַ זײער דינסט, און העכער שאַלט דאָס ליד פון די לווים. עס בריט דער מאַרמאָר־שטײן אונטער זײערע פיס, דאָס גאָלד טוקט זיך אין פלאַם, און זײ פילן נישט קײן לײד; דאָס פײַער כאַפּט דעם פּרוכת־אָן, צינדט זײער ווײַסן געוואַנד אונטער, שוין ברענען די פידלען אין זײערע הענט, עס קנאַקן די סטרונעס, עס ברומען די האַרפן זײער לעצטן קרעכץ, און העכער שאַלט דאָס ליד פון די לווים. עס כאַפּט דער פײַער דעם געזאַנג און ברענט עס אונ־טער אין זײַן פלאַם, און עס טריפן דערפון טראָפּנס בלוט אין פײַער אַרײַן. הויך וואַרפן די כהנים די שליסלען פון בית־המקדש צום הימל אַרויף. עס כאַפּן זי מלאכים פון פײַער אונטער און טראָגן זײ צום הימל צוריק. און זײ גײען, די כהנים, צו זײער עבודה צוריק און, ווי זײער קרבן, ווערן זײ פאַרברענט פאַר

גאָט. עס קומען צוגיין די וועב־מיידלעך, די טעכטער פון די כהנים און לויים. געהאַט האָבן זיי אין אַ ווינקל פון בית־המקדש זייערע וועב־שטולן שטיין, געשטריקט האָבן זיי מיט גאָלדענע פעדעם אויף פּורפּור־צייג די פּרוכתער פאַרן בית־המקדש. געהילט האָבן זיי זייערע יונגע לייבער מיט די האַלב־געוועבטע פּרוכתער פון פּורפּור־שטאָף אין גאָלדענע פעדעם, און ווי די לויים מיט זייער ליד וועלן זיי מיט זייערע שטיקערייען אין דעם בית־המקדש־פייער פאַרברענט. עס שיסט דער פייער זיין פריידן־געשריי, — צי איבער דעם פרישן מיידל־לייב, צי איבער דאָס גאָלד און פּורפּור־געוועב, ברומט ער זיין פריידן-געזאַנג? עס פאַלן די ריזן, די יסודות פון דער וועלט, די קופּערנע זיילן פון בית־המקדש, ווי געטש־לעכע הרוגים לייגן זיי זיך אין פייער. עס רויטלט זיך זייער גלאַנץ ווי מיט בלוט באַגאָסן. און עס איז, ווי נישט־ערדישער שטאָף וואָלט אין פייער פאַרצערט געוואָרן, נאָר שטיקער הימל־וואָלקן טוקן זיך אין לעצטן רויטלעכן זונען־ליכט. קלאָר איז מיטאַמאָל געוואָרן דאָס ליכט, און פון דער לאַזור־שיין, וואָס מיט איר באַשיינט די זון דעם הימל אין מיטאָג־שעה, איז דער פייער באַהעלט געוואָרן, ווי אַריינגעגאָסן וואָלטן זיך קוואַלן לבנה־ליכט אין דעם ים זונען־שיין — אַזוי לויכט זיך ליכט אַדורך ליכט. און אַ געדריך האָט זיך איבער דער וועלט פאַרשפּרייט, ווי דער ריח פון גן־עדן וואָלט אויף דער ערד אַראָפּגענידערט. דאָס האָט דער פייער דערגרייכט צו די אוצרות איילן, וואָס זענען אין אַ ווינקל פון בית־המקדש באַהאַלטן געשטאַנען פון דוד המלכס צייטן. יעדער כהן־גדול האָט געהאַט זיין אייל — געשטעלט איז געוואָרן דער געשמאַק נאָך דעם כהנס גוסט, לויט זיין יחוס און לויט זיין איידלקייט. איבערגעגעבן איז געוואָרן דער סוד פון די

איילן — רייבן די געווירצן, די געבליטן און די קרייטעכצער — פון דור צו דור, צו שטעלן דעם גערוך לויט דעם משפחה־ריח. ווארים יעדע איידעלע משפחה אין ירושלים האט אירע אייגענע איילן געהאט. און נאך דעם ריח פון דעם לייב האט מען דעם יחוס דערקענט. פיל איילן זענען דארט געווען, וואס ווען מען האט זייער ריח דערשפירט, האט מען צו זינדיקן אויפגעהערט און אן איידלקייט איז אריין אין הארץ, און בעסער איז געווארן דער מענטש. נאר איין אייל איז דארט געווען, פון יענעם קריגל, וואס שמואל הנביא האט דערפון דוד המלך געזאלבט, און קוים האט ער דערפילט זיין גערוך, האט די שכינה גערוט אויף אים, און ער האט געוואוסט, ווער עס איז גערעכט, און ווער אומגערעכט. דעם קריגל האט א מלאך פון בית־המקדש צוגענומען און פארן מלך המשיח אויפבאוואָרט.

אויפגעגאנגען זענען די אלע איילן אין פלאם פון בית־המקדש. און צעטראגן זייער געשמאק האט דער ווינט איבער דער גאנצער געגנט ארום. און וואו עס איז נאר געווען א שוואכער אויף צוויי טויזנט מייל, אז ער האט דעם גערוך דערפילט, איז ער באלד געזונט געווארן. און וואו עס איז נאר געווען איינער, וואס האט בדעה צו זינדיקן געהאט, אז ער האט נאר דעם ריח דערפילט, איז אין אים אן איידלקייט אריין — גוט געווארן און תשובה געטאן.

פון דעם פייער האבן זיך יונגע ווייסע מלאכים געטראגן, מחנות, מחנות, ווי די טויבן זענען זיי פון דעם פייער געשטיגן און זענען אין די וואלקנס אריין און פארלארן געווארן אין דער טיפקייט פון הימל. עס זענען דאס געווען די סודות פון קדשי־קדשים, וואס האבן זיך מיט גאט אויפבאהאלטן. יעדע שטילע תפילה, יעדער שטילער נדר, באהאלטענער קינדער־געוויין און שטומע לייד, וואס קיין מענטש זעט זיי נישט, נאר

נאָט אַליין ווייס דערפון, — האָט גאָט זיי ווי אַ טייערע פּערל־שנור צונויפגעקליבן און אין זיין קדשי־קדשים אויפבאַוואָרט. אַלע די כשרע נשמות זענען מיט אים, ווי טויבן־געשטאַלטן, אין הימל געפלויגן, ווען גאָט האָט זיין הויז פאַרלאָזט.

לאַנג האָט זיך געצויגן די נאַכט פון חורבן־בית־המקדש. די זון האָט נישט געוואָלט אַרויסגיין שיינען איבער דער וועלט, ווען עס איז געקומען איר צייט, אָ, געשלאָגן האָבן זי די מלאכים מיט פייערדיקע ריטער. באַהאַלטן האָט זי זיך אין אירע באַהעלטענישן אַריין: „צו־וואָס זאָל איך איבער דער וועלט שיינען גיין, ווען דער בית־המקדש איז שוין מער נישטאָ אויף איר?" זענען זיי צו דער נאַכט געקומען און האָבן געזאָגט: „בלייב דו איבער דער וועלט". האָט זי גע־ענטפערט: „מיין צייט איז פאַרביי". אַזוי האָט די נאַכט נישט געוואָלט מער איבער דער וועלט בלייבן, און אויך נישט דער טאָג. זענען זיי צום רבונו של עולם געקומען און האָבן געפרעגט: וואָס צו טאָן? האָט גאָט זיי געהייסן קומען פאַר אים, זענען די ליכטער פאַר גאָט געקומען אין טונקעלע שלייערס געהילט און געזאָגט אַזוי: „האָסט אונז באַשאַפן די וועלט צו באַלויכטן, ווען מיר זאָלן באַלויכטן, אַז דאָס בית־המקדש געפינט זיך נישט מער אויף איר". אַזוי האָט גאָט געשוואָרן דאָס בית־המקדש צו באַנייען; אין דער מינוט איז משיח געבוירן געוואָרן און די זון איז אַרויס די וועלט צו באַלויכטן.

צווייטער געזאַנג

ירמיהו גייט געטרייסט קיין ירושלים צוריק.—ער דערקענט דעם בלוטיקן וועג, לויפט נאָך די גולי-בבל נאָך, טרעפט זיי ביי רחלס קבר.—חשובי ירושלים, בחורים ובתולות.—די וועגן מיט די אוצרות פון בית-המקדש, די פרחי-כהונה.—ירמיהוס רייד צו נבוזרדן. נבוזרדנס ענטפער.—ירמיהו טרעפט די מוטער ציון פאַר די צעבראָכענע מויערן פון ירושלים זיצן.

מיט אַ געטרייסט האַרץ איז ירמיהו קיין ירושלים צוריק געגאַנגען. ווי גאָט האָט אים באַפוילן, האָט ער אין ענתות אַ פעלד זיך געקויפט און געזאָגט האָט ער זיך אַזוי: „עס איז אַ סימן, יידן וועלן אויף זייער אָרט זיצן בלייבן, אויפעסן וועט גאָטס גרויסע דערבאַרעמונג זיין צאָרן—און זיין גוטיקייט, ווי אַ ים, וועט אויסטריקענען די נאַרישע מענטשן-זינד". אַזוי, געשטיצט אויף גאָטס חסד, גייט דער נביא געטרייסט צו זיין פאָלק צוריק. אַוועקוואַרפן וויל ער זיין שטעכעדיקע שטראָף-בייטש און טרייסטן זיי. געקומען איז ער אויף דעם בית-לחם-וועג—און דערזען האָט ער פון ירושלים אַ גרויסן רויך אויפגיין. ביינאַכט איז עס געווען, און דערפלאַם פון ירושלים האָט זיך פון דערווייטנס געלויכטן. געטרייסט האָט זיך דער נביא: „אַ, פאַרשוואונדן זענען די פשדים, זיי זענען, ווי אשור אַמאָל,

הינטער ירושלימס טויערן ווי אַ נעפּל צערונען. און דאָס דאַנקט ירושלים גאָט אָפּ, און דער רויך פון אירע קרבנות גייט אין הימל אויף". פריילעך איז דער נביא געוואָרן, אויפ־געלויכטן זיין פאַרוואָלקנטער שטערן און זיינע אויגן, ווי די ליכטער, אויף ירושלים אויפגעהויבן. מיט די הענט אין דער הויך געשטרעקט, האָט ער פאַר גאָט אַ לויב־ליד זינגען גע־וואָלט. זיין האַרץ צעגאַנגען פאַר געטלעכקייט–באַגינט דער נביא פאַר גאָט צו טאַנצן און צו וויינען פאַר פרייד. ערשט ער קוקט אויף דעם וועג,–רויט געוויטלט איז דער ווייסער זאַמד און ווי אַ פּאָדים ציט ער זיך איבער דעם וועג. פון ירושלים קומען די בלוט־פלעקן אָן צולויפן און קיין בבל ציען זיי זיך. געוואָרפן האָט דער נביא זיך אויף דער ערד און דערזען ביים שטערן־ליכט יונגע קינדער־פיס. געטרעטן אין דעם בלוט. ער האָט זיי אָן דעם ווייכן גאַנג דערקענט, אויסגעגאָסן, ווי אַ פורעם, האָט זיך דאָס קינדישע פיסל אין דעם בלוטיקן שטויב. דערקענט האָט דער נביא דעם איידעלן טריט פון זיין פאָלק, געקושט האָט ער יעדן טריט, צום האַרצן צוגעדריקט און אויסגעשריען מיט אַ געשריי, ווי אַ געווילד, וואָס דער יעגער האָט מיט זיין שפּיז אין האַרץ געטראָפן, – אַזוי פאַר־וואונדעט מיט דער שפּיז אין דער ברוסט לויפט דער נביא איבער דעם וועג, אויף די בערג זיך געלאָזט און קיין ירושלים געקוקט. אָ, דערקענט האָט ער ביים גרויען מאָרגן־שיין – ירושלים ברענט, ווי פון אַ גרויסן קרבן גייט דער רויך אין הימל אויף. אָבער נישט אויף שטיינער און אויף מויערן האָט דער נביא געקלאָגט זיין ליד – נישט אויף דעם, וואָס דער בית־המקדש איז חרוב געוואָרן, נאָר איבער די יידנס לייד האָט ער זיין האַנט קעגן הימל אויפגעהויבן און אויסגעשריען: "אָ, דו האָסט מיך אויסגעלאַכט, אַרויסגענאַרט האָסטו מיך:

פון דער היים, און הינטער מיין רוקן די קינדער גע־
שאָכטן !" און געזוכט האָט ער מיט זיינע אויגן, וואוהין
עס פירט דער וועג פון די אַרויסגעטריבענע. ארויסגעשיקט
האָט ער זיין געהאָרך צו פאַרנעמען, פון וואָסער זייט דער
ווינט טראָגט די קרעכצן צו, געטוויט נאָך לינקס, געזוכט
נאָך רעכטס, און נאָך דעם בלוטיקן טריט איז ער, ווי אַ חיה,
וואָס האָט איר נעסט געפונען וויסט, נאָך דעם געפאַנגע־
נעם קינדער־טריט נאָכגעלאָפן.

געטריבן האָט נבוזרדן די יידן קיין בבל אריין. פאַר
דער מוטער רחלס קבר האָט ער זיי פאַרביי געטריבן, —
געוועזן איז עס אויף דעם וועג קיין בית־לחם, וואו באַ־
גראָבן האָט זי יעקב איינזאַם אויף דעם פעלד אַליין. אָפּ־
געשטעלט האָבן זיי זיך ביים קבר און ארום דעם פעלד
זיך אַנידערגעלייגט. און אָנגעכאַפּט האָבן זיי זיך אָן די
ווענט און נישט געוואָלט ווייטער גיין. אָבער געשלאָגן
האָט זיי דער פיינט, מיט די רימען און מיט די ריטער, פון
דעם קבר אַוועק. אָפּגעריסן האָט ער די קינדער מיט גע־
וואַלט פון דער מוטערס שירץ, געשלעפּט האָט ער די
קינדער פריער, און די מוטערס זענען שוין אַליין נאָכגע־
לאָפן. אַזוי האָט זיי דער פיינט אין גלות געפירט. גערונען
זענען די טרערן אין גרוב אריין און די מוטער נישט גע־
לאָזט ליגן רויק. אויפגעהויבן האָט זי זיך אין איר ווייסן
געוואַנד, - אָנגעטאָן די שבת־קרוין אויף איר קאָפּ, איז
זי פון איר קבר אַרויס און נאָך די קינדער נאָכגעגאַנגען
און אויסגעשטרעקט צו זיי אירע הענט און גערופן זיי.
אָבער קיינער האָט איר שטים נישט געהערט, קיינער איר
געשטאַלט נישט געזען – טויט איז זי געוועזן און נישט
געקאָנט געבן פון זיך קיין קול, נאָר גערעדט צו זיך אַליין.

אַזוי האָט זי אַרומגעבלאָנקעט אַ גאַנצע נאַכט איבער די פעלדער אַליין, און ווען דער טאָג האָט געגרויט, איז זי צוריק אין איר רו אַריין. אַזוי שלייכט זי זיך יעדע נאַכט פון איר קבר אַרויס, קומט אין יידישן גלות אַריין, און ווער עס וואַנדלט בייַנאַכט דורך יידישע שטעט, זעט, ווי אַ ווייס געשטאַלט גייט אין געסל אויף אַליין, קוקט דורך פאַרמאַכטע לאָדנס אין יידישע שטיבער אַריין. דאָס איז די מוטער רחל, וואָס קאָן אין קבר נישט ליגן רויק איבער אירע קינדערס געוויין, אַזוי ביזן היינטיקן טאָג אַריין.

פאַרלאָזט האָבן די יידן דער מוטער רחלס קבר און זענען אין גלות געגאַנגען. דער טאָג האָט אָנגעהויבן צו גרויען, און דערזען האָט דער נביא ביים דעם גרויען שיין די אַרויסגעטריבענע פון דערווייטנס. דערקענט האָט ער די אַרויסגעטריבענע נאָך דער מחנה שוואַרצע רויב-פויגלען, וואָס זענען נאָך זיי נאָכגעפלויגן. די זון האָבן זיי פאַרשטעלט מיט זייערע שוואַרצע פליגלען און דערשראָקן די לופט מיט זייער געשריי. געזייט איז געווען דער גאַנצער וועג מיט מענטשלעכע גלידער, און אָפּגעשטעלט האָבן זיך די שוואַרצע פויגלען אויף די קערפּערס פון די טויטע, גע-פּיקט פון זיי און מיט אַ באַנגען „קראַ"-„קראַ" אַדורכגע-לעכערט די לופט. אַנטלאָפן זענען די פייגעלעך פון פעלד פאַר זייער געשריי. און די טויבן זענען אין זייערע טויבן-שלעק אַריין, באַהאַלטן זיך אין די ווינקעלעך, די קעפּ אונטער די פליגלען געשטעקט, די אויגן פאַרגלייסט און אין גאָט געגלויבט. אַוועקגעיאָגט האָט ירמיהו די שוואַרצע פויגלען פון די געפאַלענע קינדער, זיינע קליידער אויסגע-טאָן און די מתים פאַרהילט מיט זיי פאַר די פייגלס שיין. אָפּגעטראָגן האָט ער די טויטע פון דעם וועג אין אַ זייט,

אַז זיי זאָלן אונטער די קעמל=טריט נישט צעטרעטן ווערן. לאַנג פאַרבערענגען ביי די טויטע האָט ער דאָך נישט געקאָנט — געראָפֿן האָבן אים די קרעכצן פון די לעבעדיקע. איבערגעלאָזט האָט ער די טויטע מיט אַ פאַרווייטאָקט האַרץ און צו די לעבעדיקע געאיילט. אדם=נאַקעט איז ער געווען — די קליידער אויסגעטאָן, לויפט ירמיהו אין דער שיין פון דער זון. פון זיינע פיס רינט בלוט. די אויגן אויפגעריסן, מיט די דאַרע הענט קעגן הימל אויסגעשטרעקט און מיט אַ ווילדן געשריי לויפט ער די אַרויסגעטריבענע נאָך. אָנגעטראָפן האָט ער די שוואַכע קינדער און די ווייבער, וואָס נישט געקאָנט האָבן זיי נאָך דעם שטאַרקן מענער=טריט נאָכגיין. נאַקעט זענען זיי געווען און זייערע לייבער פאַר דער זונס שטראַלן צום רויב איבערגעגעבן. נאָכגעטריבן האָבן זיי בבלס זעלנער מיט קופּערנע היט אויף די קעפּ, מיט רויטע בענדער אַרומגעפּוצט — רויע, דורשטיקע אויגן פון די מעשענע געזיכטער אַרויסגעקוקט, מיט אויפגעדעקטע ברוסטן און געפלאָכטענע האָר און בערד — האָבן זיי מיט זייערע ריטער די שוואַכע קינדער נאָכגעשמיצט. געפאַלן זענען די קינדער אין דער זונס שטראַלן, ווי די קליינע געשאָסענע טויבן פאַלן פון דער הויך, און זענען אויפן וועג געבליבן ליגן, דער שוואַרצער מחנה פויגלען צום רויב. מיט געוואַלט האָבן זיי די מוטערס פון די קינדער צעשיידט, וואָס האָבן זיך באַהאַפטן אין זיי מיט זייערע בליקן. אויפגעהויבן האָט דער נביא די קינדער פון וועג, אויף זיינע הענט געטראָגן. גוססע זענען זיי אָבער אין זיינע אָרעמס געווען און מיט אַ געשריי איז ער אַנטלאָפן פון זיי. אָנגעקומען איז ער צו די אַלטע לייט. געשמידט זענען געווען די חשובי=ירושלים, הענט און פיס אין

אייזערנע שטאַנגען אַריינגעבראַכט, – דאָך האָט זיך דורך די פאַרקנעכטע קייטן אַרויסגעריסן זייער פרייער מענער־בליק, מיט שטילן ערנסט און כבוד האָבן זיי זייער לייד איבערגעטראָגן. צווישן זיי איז געגאַנגען צדקיהו, דער לעצטער קעניג פון דודס הויז. העכער פון אַלעמען איז ער געווען, און דערקענט האָט מען, אַז אויף זיין געקרייזלטן גרויען קאָפּ האָט גערוט דודס קרוין. אויסגעשטאָכן זיינע אויגן האָט אים דער פיינט, דאָך געזען האָט ער אין זיין פינסטערע נאַכט איין בילד – זיינע קינדערס טויט, גע־שטאָכן פאַר זיינע אויגן האָט דער פיינט די קינדער זיינע און אויסגעשטאָכן זיי – אַז זיי זאָלן קיין אַנדער ליכט נישט זען מער, נאָר זיינע קינדערס טויט. אָבער פון זיינע אויסגעלאָשענע אויגן איז שטענדיק אַ שטאָלצער בליק גע־פאַלן. און ווי ער וואָלט נאָך געטראָגן אויף זיין קאָפּ די קרוין, איז ער אין זיינע קייטן, אַ קעניג צווישן שקלאַפן, געגאַנגען. באַהאָפטן האָט זיך ירמיהו אין זיי, אַריינגע־בראַכט זיינע הענט אין זייערע קייטן און געבעטן זיך ביים פיינט: „שמיד מיך, ווי זיי!“ דאָך דער פיינט האָט גע־האַט דעם שטרענגן באַפעל פון זיין מוראדיקן הער נבוזרדן, ירמיהון נישט צו רירן. געוואוסט האָבן זיי, אַז ער איז אַ געטלעכער מאַן, און נישט מיט זייער קראַפט האָבן זיי ירושלים באַזיגט, נאָר איבער ישראלס זינד, וואָס נביאות האָט ירמיהו געזאָגט איבער זיי. דערזעען די אַלטע לייט, אַז זיי האָבן ירמיהון, איז אַ שטילע האָפנונג אַדורכגעגאַנ־גען צווישן זיי: „גאָט האָט געזען אונזערע ליידן און ירמיהון געשיקט צו אונז“. און דערוואַרט האָבן זיי צו הערן פון אים גאָטס טרייסט. דאָך פאַרשטומט זענען ירמיהוס ליפּן געווען, נישט קיין טרייסט און נישט קיין

וואָרט האָט ער זיי פון גאָט געבראַכט. נישט דערמאָנען האָט ער זיי געוואָלט אָן ציונס פריילעכע טעג, נישט גע-דענקען זייערע זינד, נישט שיטן זאַלץ אויף די וואונדן, נאָר געשוויגן האָט ער און מיט די טרערן זיין צער גע-טרונקען. אַראָפּגעלאָזט האָבן די אַלטע די קעפּ צו דער ערד, ערגעץ-וואו מיט די אויגן געקוקט, און אָן ירושלים געדענקט. אָ, נישט לענגער אויסהאַלטן האָט דער נביא געקאָנט זייער בליק, אַנטלאָפן איז ער פון זיי און צו די יינגען מיט די מיידלעך אָנגעקומען צו גיין.

געגאַנגען זענען זיי פאַרלעכווייז, די שענסטע קינדער פון ירושלים. ווי די יונגע פאַלמען-ביימלעך אין זייערע פאָטערס גערטנער, אַזוי געגליכן זענען זיי געווען. אַזוי ווייס און איידל איז געווען זייער געשטאַלט, און ווי העלפאַנד-ביין, האָט זיך זייער נאַקעט לייב אין דער זון געברענט. אויסגע-קליבן האָט דער פיינט די שענסטע יינגען מיט די מיידלעך, נאָך ריין ביידע פון זינד — באַהעפטן האָט ער זיי געוואָלט, קינדער זאָלן זיי אים געווינען, צו שקלאַפן זאָלן זיי אים זיין. נאַקעט זענען זיי געווען, לייב אָן לייב אין די קייטן צו-זאַמענגעבראַכט. געבויגן האָבן די בחורים זייערע אויגן צו דער ערד, נישט פאַרשעמען געוואָלט מיט זייערע בליקן די מיידלעך, וואָס נאַקעט זענען זיי געגאַנגען נעבן זיי. קינדער זענען זיי נאָך געווען און שוין געוואוסט דעם ציל, צו וואָס זיי זענען באַשטימט, און געשוואָרן האָבן זיי אין זייערע הערצער: קיין קינדער נישט צו האָבן אין דער פרעמד. געגלויבט האָבן די מיידלעך אין די ברידער-בחורים, אַז זיי וועלן קיין שקלאַפן נישט וועלן געבוירן פאַרן פיינט. געפאַלן זענען זיי איינער דעם צווייטן אויפן האַלז, ווען דער פיינט האָט זיי אין געצעלט געבראַכט צו באַהעפטן זיי, און זייערע נשמות

אויסגעגאָסן אין זייער געוויין. טויט האָט זיי דער פיינט גע־פונען אויף זייערע חתונות־געלעגער. דאָס טויטע מיידל אין דעם בחורס אָרעמס, אַזוי געשטאָרבן זענען זיי. דער נביא האָט אויף זיי געקוקט און אויף זיי האָט ער געקלאָגט זיין גרויס קלאָג־ליד: „איך בין דער מאַן, וואָס כ'האָב געזען די נויט אין איר ערגסטער פיין".

אַנטלאָפן איז ער פון זיי מיט זיין קלאָג־ליד און צו די בחורים־יינגען אָנגעקומען. איינגעשפּאַנט זענען זיי גע־ווען נאַקעט אין נבוזרדנס וועגן און קיין בבל ירושלימס פּראַכט און רייכטום געפירט. באַהאָנגען זענען די וועגן געווען מיט דודס גאָלדענע פּאַנצערס, און אויסגעשפּרייט איבער זיי האָט דער פיינט די אוצרות פון בית־המקדש. געבלישטשעט האָט דאָס גאָלד אויף די וועגן און די טייערע שטיינער, ווי אַ ים אין זון אויסגעגאָסן. ישראלס פּאָנען, די צייכן פון זיינע שטאַמען, אויפגעשטעלט האָט ער אויף די וועגן און אויסגעשפּרייט אין די קאָלירן. און יהודהס פאָן האָט געפלאַטערט פון אויבן אויף, מיט דעם לייב, וואָס איז אויף אים. שטאָלץ איז דער פיינט געווען אויף דער פאָן פון דעם שטאַרקסטן פון ישראל און הויך אויסגעשפּרייט האָט ער זי אין דער זון. גאָלד און זילבער טראָגן זיי דעם פיינט, אָן אַנדער אוצר איז באַהאַלטן צווישן זיי. אין אַ בינטל אויפן פּלייצע טראָגט דאָרט ווער אין דער מחנה די תורה איינגעבונדן. ציטערט, געטער, ציטערט, פעלקער! אייער טויט ווערט געטראָגן דאָרט, די שווערד פאַר דער אַלטער וועלט. איינגעבונדן אין דעם בינטל טראָגן זיי גאָטס וואָרט, די ליכט פאַר דער וועלט— אַרויסשיקן וועט עס פון בינטל זיינע שטראַלן, באַלויכטן וועט עס לאַנד און לאַנד. דערשראָקן און פאַרגעסן וועלן

געטער און פעלקער אויף די אינזלען איינזאַם שטאַרבן. אַזוי טראָגן זיי דאָס בינטל פון פאָלק צו פאָלק, פון לאַנד צו לאַנד איבער דעם גאַנצן גלות אַרום. דאָס איז דער סוד, וואָס האַלט זיי אויף ביזן היינטיקן טאָג אַריין.

איינגעשפּאַנט אין רימענס, האָבן די בחורים פון ירושלים די וועגן געשלעפּט. די שטאַרקסטע צווישן זיי האָט ער אויסגעקליבן, און זייערע לייבער פון דעם געשפּאַן האָבן זיך ווי בראָנז אין דער זון געגאָסן. געזען האָט דער נביא די קופּערנע בית־המקדש־זיילן מיט די קרוינען אויף די קעפּ, מיט די בלומען אויסגעהאַקט, צורס מייסטער־שטיק, דורך שלמהס חכמה אויסגעטראַכט. געשלעפּט האָבן זיי די בחורים פון ירושלים. צען בחורים ביי יעדער זייט פון זייל האָבן אונטער דער שווערער לאַסט פון קופּער אָפּגעקרעכצט. געלויכטן האָט זיך אין דער זון יעדע בלום, יעדע פרוכט, וואָס איז אין זייל מייסטערהאַפט געווען אויסגעהאַקט. אַזוי האָבן זיי אויף זייערע אַקסלען דעם בית־המקדש נאָך בבל געפירט. געריסן האָט זיך דער נביא צו זיי, געשריגן מיט אַ שרעקלעכן קול, אַז ער האָט דערזען דעם בית־המקדש צעשטערט און זיינע שטיקער געשלעפּט פון פיינט.

אָבער באַלד פאַרשוויגן איז ער געוואָרן. דערזען האָט ער די פּרחי־כּהונה, די יונגע כּהנימס קינדער, צאַרט און פון איידעלן שטאַם, גייען פאָרויס פאַר זיי. קינדער זענען זיי נאָך געווען, פון בית־המקדש־הויף אַרויסגענומען, וואו זיי האָבן זיך ביי די עלטערן די עבודה געלערנט. אין זייערע כּהנים־העמדעלעך אָנגעטאָן, האָבן זיי די קריגן מיט מנורות פון דעם הייליקן בית־המקדש־דינסט אויף זייערע אַקסלען אויסגעטראָגן. די קינדער, אַזוי טייער און ליב, ווי די כּלים פון בית־המקדש, האָבן איבער דעם וועג געוויינט, נאַס געמאַכט מיט

טרערן דעם זאַמד און געזאָגט אַזוי: „די כּלים, וואָס איך זײ האָבן מיר געזאָלט פאַר גאָט דעם הייליקן דינסט טאָן, טראָגן מיר צום פײנט". אַז דער נביא האָט זײ דערזען, האָט ער זײַנע הענט צום הימל פאַרשפּרייט און מיט אַ גרויס געשריי אויסגעשריגן: „די קינדער, ווי די שעפעלעך, — וואָס האָסטו צו זײ? זײ זענען נאָך ריין פון זינד"

געגאַנגען איז נבוזרדן פאָרויס פאַר דעם גאַנג. ברוין איז זײַן שטאַרק געזיכט געווען, אָפּגעבערענט פון דער זון; זײַן ברוסט אויפגעדעקט ביז אין ווייטן לייב אַריין, געקאַרבט זײַן באָרד אין פלעכטן געבונדן, און זײַנע האָר שוואַרץ, ווי שווערע בראָנז אין לאָקן געגאָסן, געקאַרבט און געבונדן האָבן זײ זיך איבער זײַן נאַקעטן קאַרק אַראָפּגעגאָסן. ווי די ליכטער אין דער שוואַרצער נאַכט, האָבן זײַנע אויגן מיט צאָרן פון אונטער זײַן שווערן מעשענעם געטורעמטן הוט אַרויסגעקוקט. שטאַרק האָבן זײַנע געקנאָכלטע פיס אין דעם הייסן זאַמד געטרעטן און, מיט דער שפּיז פאָרויס געשיקט, האָט ער זײ דעם וועג געוויזן. קינדער און אַלטע פירט דער פײנט, ווייבלעך און מיידלעך, נאָר קיין מאַן איז צווישן די געפאַנגענע נישטאָ. עס איז נישט קיין מנהג אין ישׂראל געווען, אַז מענער זאָלן אין געפאַנגענשאַפט גיין, אויפן פעלד בלייבן זײ ביז צום לעצטן פון זײ. אַזוי געפירט האָט נבוזרדן ישׂראל אין גלות אַריין. געטראָטן איז פאַר נבוזרדן דער נביא, אין די אויגן אים אַריינגעקוקט און געזאָגט אַזוי:

„נישט אַזוי גרויס נבוזרדן, נישט אַזוי שטאַרק נבוכדנצר. נישט אייער האַנט האָט ישׂראלס מאַכט צעבראָכן. געבונדן מיט גאָט אין אַ פעסטן באַנד, גייט ישׂראל, דער איינציקער זון, אַ האר אין קנעכטשאַפט אַרום. די וועלט האָב איך צוליב אים באַשאַפן, זאָגט גאָט, איר לעבט נאָר

אין זיין זכות. דו ביסט נאָר דער שטעקן, דו ביסט נאָר די רוט, וואָס מיט איר שטראָפט גאָט זיין זון. ווען ישראל וואָלט נאָר צו זיין פאָטער געגרופן, ווי דעם ווילדן הונט, ווי דעם אָקס, ווי דעם רינד, וואָלט ער דיר א רינג אין דיינע נאָזלעכער געשטעקט און מיט דעם שטאַנג דיך צו־ריקגעפירט אויף דעם וועג קיין בבל צוריק – ווי צו אשורן ער האָט אמאָל געטאָן! נישט בבלס קינדער איז דער היי־ליקער זאָמען פון ישראל, וואָס דו פאַרגיסט אַזוי לייכט זיין בלוט. אָ, ציטער פאַר יעדן טראָפּן, וואָס דו פאַרגיסט. דו וועסט מיר רעכנונג אָפּגעבן, זאָגט גאָט, — דו ביסט דער הונט אין מיין הייליקער סטאַדע, דער שעפער איז נאָר אַוועק אויף איין אויגנבליק. דו וועסט מיר מיט דיין אייגן בלוט באַצאָלן פאַר יעדן שעפעלע, וואָס דו האָסט פאַרצוקט".

צוריקגעטראָטן איז נבוזרדן, בלייך געוואָרן זיין גע־זיכט – זיין האַרץ ווי וואַסער צעגאַסן. אַזוי האָט ער זיך דערשראָקן פאַר דעם נביאס וואָרט (דאָס איז געווען זיין זכות.) געוואָרפן האָט ער זיך צו ירמיהוס פיס און גע־ענטפערט אַזוי:

„אויסצופירן זיין שטראָף איבער ישראל האָט מיך גאָט געשיקט, וואָס אַנגעזאָגט דורך דיר האָט ער צו זיי. אַליין ביסטו איבער ירושלימס גאַסן אַרומגעגאַנגען און דיין אבל־ליד געקלאָגט, די שטענג אויף דיין רוקן געטראָגן האָסטו, זיי געוויזן דעם סוף, וואָס וואַרט זיי, ווייל זיי האָבן אָן גאָט פאַרגעסן. אויסגעלאַכט האָבן זיי דיך, אין פינסטערן גרוב געוואָרפן, פון דעם שוואַרצן לאָך האָסטו נאָך אַרויס־געגרופן צו זיי און דיין קלאָג־ליד אויף זייער חתונה געוויינט־שטיינער האָבן זיי אויף דיר געוואָרפן, דיין מויל, וואָס דורך

אים רעדט גאָט, האָבן זיי מיט ערד פאַרשטאָפּט. איצט קומסטו זיך אָננעמען פאַר זיי? — צי האָבן מיר דען נישט גאָטס שליחות אויסגעפירט, וואָס ער האָט געזאָגט דורך דיר?"

פאַרשוויגן איז באַלד ירמיהו געוואָרן פון נבוזרדנס רייד. געשלונגען האָט ער אין זיך זיין צער און אָן גאָט זיך דערמאָנט — יהוה איז געוואָרן פאַרשעמט איבער ישראלס זינד. פרעמדע נעמען זיך זיין נקמה אָן און פירן אויס איבער ישראל זיין שטראָף — זיין זון האָט ער איבערגעגעבן צו גוים. אין די הענט, דעם בית־המקדש פאַרברענט, ירושלים — אַ פאַרשעמטע מוטער, צו שאַנד און שפּאָט צווישן די פעלקער פון דער וועלט. אָנגעצונדן האָט זיך אין אים די נקמה פאַר גאָט, נישט געהערט האָט ער מער זייער קרעכצן — אָפּגעווענדט האָט ער זיין בליק פון זיי. יהוה איז צו שפּאָט, אברהם, יצחק און יעקב — פּאַטערס פון אַ קנעכטן־פאָלק, און גוים — די הערן איבער דער וועלט, און אַלץ איבער ישראלס זינד. באַרעכטיקט האָט ער אויף זיי דעם דין.

אוועק איז פון זיי דער נביא און קיין ירושלים צוריק. טיף באַגראָבן אין זיין הארץ איז זיין לייד, און פאַרשטיינערט איז דער צער אויף זיינע ליפּן געוואָרן. געזען האָט ער דאָס לאַנד, יעדן באַרג, ווי ער שטייט פאַריינזאַמט אַליין, קוקט אַרויסגעטריבענע נאָך און וויינט און קלאָגט: „ווער וועט מיך זען, ווער וועט איבער מיינע פירות אַ ברכה מאַכן?" — קלאָגט יעדער בלאַט, יעדער בוים. פאַרשטיינערט איז שוין געוואָרן זיין צער, און קיין וואָרט האָט ער נישט פאַר איר צו זאָגן. אָנגעקומען איז ער מיט דער נאַכט צו די טויערן פון ירושלים. צעבראָכן זענען זיי געווען. ירושלים איז הפקר: ווער עס וויל, קאָן דערין אַריין. פאַר דעם צעבראָכענעם טויער האָט ער אַ

פרוי געטראָפן. אַרויסגעקומען איז זי פון דעם פאַרנעפּלטן פאַרנאַכט און געגאַנגען אויף איר וועג אַליין. אין שוואַרץ איז זי געווען געהילט. איר שטאָלצער בליק האָט פון אונטער איר טונקעלן שלייער אַרויסגעקוקט. געאיידלט איז איר געזיכט געווען, ווי פון די יידישע קעניגס־טעכטער, און ווי ביי אַ נביא, האָבן אירע אויגן געשיינט. צעלאָזט זענען אירע שוואַרצע האָר איבער איר טונקל געוואַנד געהאָנגען. דער חסד־חן פון אונזערע מאַמעס ביי ליכט-צינדן איז אויף איר געווען אויסגעגאָסן, און די שבת־קרוין, אין טרויער איינגעהילט, האָט אויף איר קאָפּ גערוט. אַזוי איז זי טרויעריק און שטאָלץ אַליין אויף איר וועג געגאַנגען. קיין טרער האָט זיך אין אירע אויגן נישט באַוויזן, קיין קרעכץ, קיין געוויין. נאָר ווי אַ יידישע קעניגין, אין טרויער געצירט, האָט זי זיך אויף אַ שטיין ביים וועג געזעצט. דעם קאָפּ אויף אירע הענט געשטיצט — האָט זי מיט בענקענדיקע בליקן נאָך דעם וועג קיין בבל אויסגעקוקט.

— ווער ביסטו, וואָס דו טרויערסט אַזוי שטיל? צו די מענטשן ביסטו גלייך און מענטשלעך איז דיין לייד, — דאָך ווי געטלעך דו ביסט, און ווי גאָט טראָגסטו צער.

שיין האָבן זיך אירע ליפּן געעפנט, ווי דאָס מויל פון אַ בלום אין אַ שיינער לבנה-נאַכט, און מיט ריח פון בית־המקדש איז די לופט געוואָרן אָנגעפילט, ווען זי האָט איר וואָרט געפירט אַזוי:

— איך בין די מוטער פון דעם קינד, און ווען אויך געטלעך איך בין, דאָך מענטשלעך פיל איך די לייד, יעדן קרעכץ, יעדן געוויין. קיינער פילט נישט דעם צער פון קינד, ווי די מוטער ציוֹן אַליין.

פאַרשעמט איז דער נביא געוואָרן פאַר דער מוטער ציון איבער זיינע פריערדיקע רייד. אויסגעזוכט האָט ער זיך נעבן איר אויף דעם שטיין, און אזוי ווי זי, מיט בענקענדיקע בליקן אויף דעם וועג קיין בבל נאָכגעקוקט.

דריטער געזאַנג

ירמיהו גייט צום הר-הבית. — דער הרובדיקער בית-המקדש.— יהוהס שטים שיקט אים די אבות וועקן. — ירמיהו רופט די אבות פון דער מערת-המכפלה. — אברהם, יצחק, יעקב. — די טענות פון די אבות פאַרן רבונו-של=עולם.

פאַרלאָזט האָט דער נביא די מוטער ציון און איז קיין ירושלים אריינגעגאַנגען. די נאַכט איז שוין איבער די טורעמס פון דער שטאָט געפאַלן — און אויסגעשטאָרבן איז ירושלים געווען. איינער אַליין האָט זיך ירמיהו ארומ= געדרייט גאַס=אויס, גאַס=איין. חורבות זענען די הייזער, און די צעבראָכענע בעל=הבתישקייט אויף די גאַסן ארויס= געוואָרפן. געטראָפן האָט ער דאָ און דאָרט א טויטן גוף ליגן, וואָס קיינער האָט אים נישט אהיים גענומען און נישט צו קבורה געבראַכט. געטראָפן האָט ער משוגענע מוטערס, ווי די ווילדע שאַקאַלן איבער די גאַסן ארומ= בלאָנקען. שטום געוואָרן פון שרעק זענען א טייל פון זיי— האָבן מיט זייערע קראַנקע ארויסגעזעצטע אויגן ווילד גע= קוקט און צוגעברומט מיט זייער שטומער צונג. א טייל האָבן שטיקער גלידער פון זייערע טויטע קינדער איינגע= וויקלט אין זייערע ווינדעלעך און ארומגעטראָגן מיט זיך. אין די ווינקלען האָבן קראַנקע געשמאַכט און געבענקט נאָכן

טויט — איבערגעלאָזט האָט זיי דער פיינט אין דער צע־שטערטער שטאָט, אַז זיי זאָלן מיט זייער עלנט אַ שרעק אָנוואַרפן אויף די שכנים אַרום. נאָר נישט ־געזען האָט זיי יעצט דער נביא, נישט דעם מענטשלעכן לייד האָט זיין אויג באַנומען, געזוכט האָט דער נביא גאָט. ער האָט גע־וואָלט פון אים פאַרנעמען אַ וואָרט, וואָס ער זאָל די אַרויסגעטריבענע אין גלות פאַר אַ טרייסט ברענגען. אַרויס־געגאַנגען איז ער צום הר־הבית. געזאָגט האָט ער זיך: „גאָט האָט נאָכנישט פאַרלאָזט זיין הייליקן אָרט – און איך וועל ביי דער טיר פון בית־המקדש שטיין און צו גאָטס שליחות זיין גרייט".

אָנגעקומען איז ירמיהו צום הר־הבית, דעם אָרט, וואו אברהם האָט יצחקן אויף דער עקדה געבראַכט. ווי זעט עס אויס? צעפירט איז דאָס הויז, וואו גאָט האָט צווישן די לעבעדיקע געוואוינט, – נאַכט הענגט דעריבער און דעקט די געטלעכע הרוגים צו. צעבראָכענע שטיקער פון אַ הימל ליגן דאָ. עס ווייסט זיך דער מירמלשטיין אין דעם ליכטיקן לבנה־שיין. און די קופּערנע זיילן, אָפּגע־בראָכן פון די טרעפּן, ווי ריזן־הרוגים ליגן זיי. עס שטראַלן די שטערן אַקעגן די גאָלדענע פעדעם פון אַ האַלב־פאַרברענטן פּרוכת, וואָס קוקט פון דער חורבה אַרויס. און פון דעם אַש בלישטשעט דאָס גאָלד פון אַ הייליקער כּלי — אין דעם יונגן כהנס האַנט. קדושים זענען זיי ביידע, פאַר גאָט אין פייער פאַרברענט. מורא האָט דער נביא געהאַט דעם אָרט צו באַ־טרעטן. יעדער שטויבל איז הייליק דאָ, יעדער זעמדל פון גאָט געקושט. אויסגעמישט האָט זיך די קדשי־קדשים מיט די עזרות, און דער געטלעכער הייליקער סוד ליגט איבער אַלץ אויסגעשפּרייט. געפאַלן איז דעריבער די שטילקייט פון הימל,

גאָט האָט מיט זיין מאַנטל זיינע הרוגים פאַרהילט. אַזוי אָפּ־
געזונדערט איז געווען דער אָרט פון דער גאַנצער וועלט
און עס איז געווען דעריבער — נישט די ליכט פון טאָג און
נישט די ליכט פון נאַכט, נאָר פון אַ געוויטער, ווי דער הימל
איז, ווען גאָט באַווייזט זיך אויף דער ערד — אַזוי האָט
גערוט דער הייליקער סוד פון געטלעכקייט איבער דעם
געטער=בית=עולם דאָ.

געשטאַנען איז ירמיהו ביים אַריינגאַנג פון בית=
המקדש און געוויינט, ווי אַ קינד, און געזאָגט: „גאָט, וואו
זאָל איך דיך זוכן? פאַרלאָזן האָסטו דעם אָרט, וואו דו
האָסט צווישן די מענטשן געוואוינט, און ביסט צוריק אין
דיינע פאַרבאָרגענע הימלען געגאַנגען. איבערגעלאָזט אונז
אַליין, און מיר ווייסן נישט אויס און מיר ווייסן נישט
איין. גאָט, צו וועמען זאָל איך גיין, וועמען זאָל איך
פרעגן? דיין בית=המקדש איז צעשטערט, דיינע כהנים
טויט, יידן אין גלות, און דאָס בייז הערשט איבער דער
וועלט. און דו ווייזט מיר קיין צייכן נישט און דו זאָגסט
מיר קיין וואָרט נישט, וואו זאָל איך דיך זוכן גיין, גאָט?"
אַזוי געוויינט האָט דער נביא, און זיינע ווערטער האָבן
אין די צעבראָכענע כלים פון בית=המקדש אָפּגעקלונגען.
דער מעטאַל האָט פון זיך אַ קול געגעבן און מיטגעוויינט
האָט ער מיט דעם נביא. און ווי ירמיהו וויינט אַזוי —
און זע — פלוצלינג באַווייזט זיך אַ ליכט, באַהעלט ווערט
דער גאַנצער אָרט; אַ שטילקייט האָט ארומגעכאַפּט דעם
גאַנצן הר=הבית, און די צעבראָכענע בית=המקדש=שטיקער,
ווי אַ נשמה וואָלט אין זיי אַריין — זענען זיי שטיין גע־
בליבן, שטיל געשוויגן און אויסגעהערט. קיין געשטאַלט
האָט ירמיהו הנביא נישט געזען — נאָר דערהערט האָט ער

א שטים. ווי א טויב האָט געברומט די שטים פון יהוה און געזאָגט אַזוי: „עס טוט באַנג אַליין אין די הימלען צו זיין, אין נאָך ישראל איז מיין באַגער. איך האָב הימל און ערד געשאַפן, איך שוועב איבער דעם גאַנצן חלל אַרום, מיר געהערט דער תהום פון יענער זייט וועלט — אין ערגעץ געפין איך נישט קיין רו. ענג איז מיר דעם הימלס מלוכה, די נאַכט איבער דעם תהום פון יענער זייט קאָן מיין גייסט נישט אַרומנעמען, — און געענוג איז מיר געוואָרן דער חלל פון פיר איילן ערד, וואָס ישראל האָט מיר צווישן זיך אָפּגעטיילט. איך שוועב איבער דער חורבה פון מיין צע־פירטער היים און קוש יעדן שטיין און האַלז יעדן שפאַן ערד. צו שוואַך איז מיר דער לויב־געזאַנג, וואָס די הימלען זינגען מיר ביים זונען־אויפגאַנג, דער לייבן־געשריי, וואָס די ימים שאַלן צו מיר, ווען די שטורעמס ברומען איבער זיי. צו דעם רויש פון די שטערן־וועלטן אין זייער גאַנג אין דעם חלל פון דער נאַכט — הער איך זיך נישט איין. נישט איז מיר דאָס שטילע ליד, וואָס שוועבט אַרום דעם תהום פון אין־סוף. איך בענק נאָך ישראלס לויב, וואָס געזונגען האָבן צו מיר די לויים, מיט די האַרפן באַגלייט. געבראַכט האָבן זיי מיר מיט זייער געזאַנג דאָס ליד פון יעדן בלעטל אין גרעזל, דעם לויב פון יעדן פליגל און עוף — וואָס איך האָב געשאַפן אויף דער וועלט. געהערט האָב איך זייער לויב און געבענטשט האָב איך זיי. אָ, ישראל, אין אַ רגע פון צאָרן האָב איך דיך געשטראָפט, און אייביק איז מיין בענקשאַפט נאָך דיר. אונטער די שמיץ פון דיינע פייניקער הער איך דיין רופן נאָך מיר, און עס גייט אויס מיין האַרץ נאָך דיר. די הימלען פאַר מיר, דער גלות ווי די ערד פאַר דיר — ווער רעט מיר גיין און וועמען זאָל איך שיקן מיינע פריינט רופן—

אברהם, יצחק און יעקב — די הייליקע דריי, קומען זאָלן זיי צו גיין און טרייסטן מיך?"

געציטערט האָט ירמיהו הנביא פאַר גאָטס רייד, גע־וואָרפן זיך צו דער ערד און געזאָגט: „שיק מיך, גאָט, איך בין צו דיין שליחות גרייט".

און געזאָגט האָט יהוה: „גיי, ירמיהו, וועק מיר מיי־נע פריינט אויף — רוף זיי פון זייער רו. זאָג, אַז יהוה איז פאַרלאָזט, ווי אין דעם הימל, אַזוי אויף דער ערד, אַז אומעטום הערשט דאָס שלעכטס. עס זענען אַרויס די קליפּות פון זייערע לעכער, און די מדת־הרחמים איז פאַר־שטומט. פאַראייניזאַמט איז יהוה און ישראל, קיינער ווייסט זייער נאָמען נישט מער. קומען זאָלן זיי צו גיין — איך דאַרף זיי האָבן נעבן מיר אין דער שלעכטער צייט".

געגאַנגען איז ירמיהו צו דער מערת־המכפּלה, אַהין, וואו עס רוען די פּאָטערס פון ישראל, מיט די מוטערס ביי זייער זייט, אין דעם טויזנט־יאָריקן שלאָף. אַ הייליקע ציטערניש האָט אים אַרומגענומען, ווען ער איז געקומען אין זייער נאָענט — אָנגעקלאַפּט האָט ער אין זייערע לאָדנס אַריין און גערופן זיי: „שטייט אויף, אברהם, יצחק און יעקב, פון אייער רו. איר זייט פאַר גאָט באַגערט צו קומען צו גיין".

די אַלטע קעניגן, מיט די קרוינען אויף די קעפּ אָנ־געטאָן, האָבן געעפנט די אויגן פון דעם טויזנט־יאָריקן שלאָף און געפרעגט איינער ביים אַנדערן: „ווייסטו נישט, וואָס עס איז געשען? מען וועקט אונז פון אונזער רו".

דערהערט אַז זיי האָבן גאָטס נאָמען פון ירמיהוס מויל אַרויסרופן, האָבן זיי פאַרוואונדערט געפרעגט: „וואָס איז היינט מער פון אַן אַנדער מאָל?"

מורא האָט ירמיהו געהאַט זיי פון דעם חורבן צו דערציילן. ער האָט זיך געטראַכט, זיי וועלן שטראָפן און זאָגן: „אַ נביא ביסטו געווען ביי יידן, וואָס האָסטו צוגע-לאָזט, אַז עס זאָל אַזעלכעס געשען אין דיינע טעג?" — האָט ער זיי געענטפערט: „איך ווייס נישט, וואָס געשען עס איז, נאָר איר זייט פאַר גאָט באַגערט צו קומען צו גיין".

אויפגעהויבן האָבן זיי זיך פון די קברים, מיט די קרוינען אויף זייערע קעפּ, אין די טליתים איינגעהילט, האָבן זיי איבער דער וועלט געשפּרייזט. געשוויגן האָט די ערד, געציטערט באַרג און טאָל, אַז זיי גייען פאַרביי פאַר זיי, און מיט שטיל ציטעריק געבעט האָט בוים און גראָז נאָכגעקוקט און באַוואונדערט זיי.

געגאַנגען איז דער ערשטער אברהם אבינו, הויך איז זיין געשטאַלט געווען, העכער פון די יידן אַלע. אַ גרויסע קרוין אויף זיין גרויען קאָפּ, אין זיין ברייטן טלית איינגע-הילט, איז ער מיט זיין ברייטער, ווייסער באָרד און שטילע רויקע טריט פאַר גאָט געגאַנגען, זיכער און רויק, ווי מען קומט צו אַן אַלטן גוטן פריינט. אין דער האַנט האָט ער געהאַלטן אַ גרויסע האַק, צעשטערט האָט ער מיט דער האַק די געטער פון זיין פאָטער און פאַר יהוהן זיי אונ-טערטעניק געמאַכט. געציטערט האָבן די געטער פאַר זיינע טריט. אַזוי איז דער געטער-צעשטערער, דער עלטסטער פון אונזערע אבות, פאַר גאָט אָנגעקומען צו גיין.

ווי יהוה האָט אים דערזען, אויסגעשטרעקט האָט ער צו אים די האַנט און געזאָגט: „זיי געגריסט, מיין אַלטער פריינט — יהוהס זייל. דער ערשטער פון די לעבעדיקע האָסטו יהוהן דערקענט פון די געצן פון דער וועלט מיך

אויסדערוועלט, דער ערשטער מײַן נאָמען צווישן די פעל-קער פאַרשפּרייט. אנטפּלעקט האָב איך זיך צו דיר און גע-בונדן מיט דיר אַן אייביקן באַנד. קום, מײַן פריינט, זעץ זיך בײַ מײַן זײַט".

דער צווייטער איז געגאַנגען זײַן זון יצחק, קלענער פון דעם פאָטער, אָבער נאָך גרעסער פון אַלע אין דער וועלט. בלינד איז ער געווען, אָבער שטאָלץ און זיכער איז ער דאָך געגאַנגען, מיט זײַן גאָלדענער קרוין אויף זײַן קאָפּ, אויף גאָטס חסד געשטיצט. מיט דער האַנט האָט ער אַ בעקל בײַ זײַנע הערנער געפירט — דעם קרבן, וואָס אברהם האָט אויף זײַן אָרט צו גאָט געבראַכט. אַזוי איז אונזער פאָטער יצחק, דער קרבן פון גאָט, פאַר יהוהן אָנגעקומען צו גיין.

ווי יהוה האָט אים דערזען, האָט ער אויסגעשטרעקט צו אים די האַנט און געזאָגט אַזוי: „יצחק, שעפּעלע מײַנס, דײַן האָרץ איז אַזוי פראָסט, ווי די ערד. אַז איך האָב גערופן צו דיר, האָסטו, ווי אַ קאַלב, די הענט מיט די פיס זיך בינדן געלאָזט און דײַן האַלז צום חלף אויסגעשטרעקט, געבונדן האָב איך זיך מיט דיר אין אייביקן באַנד — קום, מײַן פריינט, זעץ זיך נעבן מיר".

דער דריטער איז געגאַנגען דער פאָטער יעקב אונ-זערער, שוואַרץ פאַרוואָקסן איז ער נאָך געווען און יונג, ווי בײַ לבנס שאָף, ווען ער האָט פאַר אונזער מוטער רחל גע-דינט. זײַן שעפער-שטעקן געהאַלטן אין האַנט, איז ער מיט שטילער הכנעה און געטרייישאַפט פאַר גאָט געטרעטן.

ווי יהוה האָט אים דערזען, האָט ער אים פונדערווייטנס צוגערופן: „יעקב, יעקב, מײַן זון און מײַן קנעכט! פון דײַן מוטערס בויך האָב איך דיך שוין אויסדערוועלט. איידער דו האָסט מיך נאָך געקענט, ביסטו שוין אין מײַן וועג געגאַנגען,

איז דיר האָב איך אויסגעזאָגט דעם פּאָרעם פון ישראל, דיר איבערגעגעבן דעם סוד, וועלכן יהוה האָט מיט ישראל — ביסטו געווען דער ערשטער ייִד, איידער ייִדן זענען נאָך גע־ווען אויף דער וועלט. קום צו מיר, אַלטער פריינט, און זעץ זיך בײַ מײַן זײַט".

אַראָפּגעגנידערט האָבן מלאכים דרײַ, און דרײַ גאָלדענע שטולן פאַר די אבות אויפגעשטעלט, יהוהן צו רעכטס און צו לינקס. ווארים, אמת, אבלים זענען זיי געווען נאָך זייער קינד — דאָך זענען עס קעניגן געווען, און גאָט האָט זיי דעם כבוד געגעבן, ווי עס פאַסט פאַר זיי.

אַז די אבות מיט די קרוינען אויף די קעפּ און מיט די צייכנס אין די הענט האָבן זיך אַרום יהוהן אויף זייערע טראָ־נען געזעצט, האָט זיך דערהערט יהוהס שטום:

„איר זענט געקומען אין מײַן הויז אַרײַן, מײַנע פריינט. און מײַן הויז איז צעשטערט. משפּט צווישן מיר און אײַער זון. צעריסן האָט ישראל דעם באַנד, וואָס איז צווישן מיר און אײַך — אַנדערע געטער האָבן זיי זיך געמאַכט און יהוהן פאַרלאָזט. די הייליקע ערד וואו איך האָב זיך צו דיר, אברהם, צום ערשטן מאָל באַוויזן, האָבן זיי פאַרומרייניקט; דעם אָרט, וואו יצחק איז צו דער עקדה געבראַכט געוואָרן — טמא האָבן זיי אים געמאַכט; און וואו איך האָב דיך, יעקב, אין דעם חלום פון דער נאַכט, אויף דעם לייטער אין מײַן הימל געפירט — פאַר אַנדערע געטער האָבן זיי דאָרט מזבחות אויפ־געשטעלט; דעם טויער, וואו די תפילות פון דער וועלט שטײַגן צו מיר אין הימל אויף — מיט בלוט פון קרבנות פאַר פרעמדע געטער האָבן זיי עס פאַרשפּריצט. פאַרוואָרפן האָב איך זיי פון מיר, אין פרעמדע הענט איבערגעגעבן, פון לאַנד אַרויסגע־טריבן, אין גלות געפירט".

אזוי אויפגעפעפנט האָט יהוה די אויגן פון די אבות, און דערזען האָבן זיי דעם פינסטערן קייטן־וועג פון דעם לאַנגן גלות. לאַנג און אייביק ציט זיך אַ וועג, דער וועג פון חורבן, מיט בלוט און טרערן איז ער באַזייט, אויף שריט און טריט מצבות — זיי שטייען פון פריצייטיקן טויט. ווי שאָטנס שוואַרצע, יאָגט זיך דער רעשט פון ישראל אונטער דעם אייזערנעם שטאַנג פון דער קללה, וואָס רוט אויף אים, צווישן די פעלקער פון דער וועלט און האַלט זיך אויף ביי זייַ שטאַם און רופט צו זיין גאָט און די אבות דערמאָנט ער.

דערזען האָבן זיי דעם גלות, דעם שוואַרצן, ביזן הייַנטיקן טאָג אַריין. קיין טאָג, קיין נאַכט, קיין אָפּרו נישט, פאַר־מיאוסט פון צרות, איינגעמידט פון קלאָגן זיך יאָגט ער, ווי אַן אייביקער מצורה, און ציט זיך זיין בלוטיקן באַנד פון גלות־בבל ביז אין הייַנטיקן גלות אַריין.

דערזען, אַז זיי האָבן דעם שטעכעדיקן וועג, האָבן זיי די קרוינען פון זייערע קעפּ אַראָפּגענומען און פאַר די פיס אַנ־דערגעלייגט. זיי האָבן מיטאַמאָל דערהערט ירושלימס געוויין, די ווינטן האָבן אָנגעהויבן צו ברענגען צונויף זיינע קרעכצן פון גאָר דער וועלט, און ווי שטורם־ווינטן האָבן זיי געיאָגט פאַר די אבות פאַרביי.

אויפגעהויבן האָבן זיי זיך פון זייערע ערטער, צעריסן די טליתים אויף זיך און פאַר גאָט זיך געשטעלט.

און דער ערשטער איז געווען אונדזער פאָטער אברהם, וואָס האָט פאַר גאָט געטענהט אַזוי:

„אויסדערוועלט האָסטו מיך פון גאָר די מענטשן פון דער וועלט, פאַר אַ פאָטער פון אַ שטאַם האָסטו מיך געמאַכט און געוויזן מיר אין חלום פון דער נאַכט דאָס לאַנד, וואָס דאָרט וועסטו באַזעצן זיי. צו די שטערן אין הימל האָסטו מיך

זיי געגליכן, איינעם אין איינעם, זייערע קינדער זאָלן די קעניגן פון דער וועלט זיין. איך וויל נישט אַ פאָטער פון אַ קנעכטן־פאָלק זיין. וואָס האָסטו געמאַכט פון זיי?"

געברומט האָט יהוה אונטער זיין שוואַרצן וואָלקן אין דער נאַכט אַריין: „זיי האָבן געזינדיקט, אַלטער פריינט".

אברהם איז אָבער ווייטער פאַר גאָט געשטאַנען און געזאָגט אַזוי:

„וואָס האָבן זיי דיר געטאָן אַזוינס? ווי גרויס איז דען דעם מענטשנס פרייד אויף דער ערד — ווי לאַנג זיין לעבן דען? נאָנט ביי אונזער וועג שטייט דער קבר. אונזער לעבן — איז אונזער וועג צום טויט, אויף וועמען האָסטו דאָ דיין כעס אויסגעגאָסן? מיט וועמען ביסטו אין דער מלחמה געגאַנגען? פאַרוואָס האָסטו זיי נישט מוחל געווען?"

אָבער יהוה האָט אַלץ געברומט פון זיין שוואַרצן מאַנטל אַרויס: „זיי האָבן געזינדיקט, אַלטער פריינט".

און אויפגעהויבן האָט זיך אונזער פאָטער יצחק מיט טרערן אין די אויגן — מיט הכנעה און אין אַ שטיל געבעט געזאָגט אַזוי:

„צוויי קינדער האָסטו מיר געגעבן, צוויי צווייגן פון מיין בוים אויסגעשפּראָצט. מיין האַרץ מיט ליבע געבונדן צו זיי ביידן — האָסטו אָן אייביקע פיינטשאַפט צווישן זיי גע־וואָרפן. איינעם פאַר אַ זון אויסגעקליבן, דעם צווייטן פאַר אַ רוט צו שטראָפן אים באַשאַפן. ווען איינעם איז גוט, איז דעם צווייטן שלעכט, און יעדן מאָל איז אַ זייט פון מיין האַרץ פאַרבלוטיקט. צי געפינט זיך נישט אין דיין האַרץ ליבע פאַר זיי ביידן? — עשו איז דאָך אויך מיין קינד, פאַרוואָס האָסטו אים פוז דיר פאַרשטויסן און צום פייניקער פון יעקב גע־

מאכט? מאַך דאָך שלום צווישן זיי ביידן, און זאָלן זיי ביידע דיינע זין זיין״.

און אויפגעשטעלט האָט זיך יעקב, אונזער פאָטער, און האָט זיך פאַר גאָט געשטעלט און מיט גרויס געוויין געזאָגט אַזוי:

„פאָטער, דו ווייסט, ווי איך ליב זיי, — יעדעס קינד מיינס, — אַלע זענען זיי מיינע קינדער ביז צו דעם יונגסטן, ביז היינטיקן טאָג אַריין. און טייער באַצאָלט האָב איך פאַר זיי — אָפּגעאַרבעט פאַר יעדן מיין קינד. — ביי לבן־הארמי אָפּגעדינט, נישט געשפּאָרט קיין אַרבעט, נישט בייטאָג, נישט ביינאַכט. יעדעס שעפעלע געטריי אָפּגעוואַכט. רחלען האָב איך ליב געהאַט, דאָך לאהן האָב איך נישט פאַרשעמט. מיט בענקענדיקע בליקן האָב איך צו רחלען געקוקט, דאָך מיט לאהן בין איך אין געצעלט געגאַנגען — ווייל דו האָסט איר נישט געשאָנקען קיין חן, האָב איך זיך אויף איר מרחם גע־ווען. און דו האָסט אויף מיינע קינדער קיין רחמנות נישט געהאַט? דו ווייסט, איך האָב זיי, ווי מיינע שעפעלעך, אין פעלד געפירט און די הימלען געוויזן און דערציילט זיי פון דיר. און ווען אויפגעוואַקסן זיי זענען מיר, און מיין ברודער עשו האָט זיי פאַרטיליקן געוואָלט, איינגעשטעלט האָב איך מיין לעבן פאַר זיי און דו ווייסט, ווי איך האָב מיין לעבן לאַנג געטרויערט איבער איינעם פון זיי — ווען מען האָט מיר זיין העמדל געבראַכט — און איך האָב געמיינט, אַז אַ חיה רעה האָט אים פאַרצוקט. יעצט האָסטו מיר זיי אַלע אומגעבראַכט־איבערגעגעבן האָסטו זיי צו פרעמדע אין די הענט. אָ, יעדער זייער וואונד איז מיין וואונד, יעדער זייער געשריי — אָ, איך קאָן אין מיין קבר נישט איינרוען, עס רינען צו מיר די טרערן

זייערע אלע אריין, עס רינט דורך מיין הארץ זייער בלוט, און יעדע וואונד איז מיין, און יעדע לייד איז מיין".

און עס איז געוואָרן אַ גרויס געוויין, ווען די אבות האָבן זייער וואָרט פאַר גאָט געפירט. הימל און ערד האָבן מיט אונזערע פאָטערס מיטגעוויינט. און אלע שטערן זענען געקומען און ארום זיך געשטעלט, און די מלאכים אויבן אין הימל. אַלץ האָט געוויינט. און פון גאָטס אויגן זענען צוויי טרערן אראָפּגערונען אין ים אריין און האָבן די וואַסערן אויפגעקאָכט. און עס איז געגאַנגען דער געשריי פון די אָבות פון איין עק וועלט ביז צום אנדערן. און דערהערט האָבן עס די יידן ביי די טייכן פון בבל — וואָס זענען דאָרט געזעסן. אז זיי האָבן געהערט דעם געשריי, האָבן זיי די אָבות דערקענט און האָבן געזאָגט: זיי זענען פאַר גאָט געקומען. האָבן זיך אָנגענומען פאַר צונז. און אַ שטילע האָפנונג איז אַדורכגעגאַנגען צווישן זיי.

פּערטער געזאַנג

יהוהס ענטפער. — יהוה שיקט ירמיהון משהן רופן. — משה גייט איבער די וועלן פון ירדן. — משה מיט דער זון און שטערן. — משה גייט אין בבל די יידן באַפרייען. — די תפילה פון דר׳ערד. — די גולי בבל ביי די טייכן זיצן. — יהוהס שטים. — משה קומט פאַר יהוה אָן. — זיין טענה פאַר גאָט. — די לוחות קומען פאַר עדות געגן ישראל, די מלאכים קומען פאַר עדות געגן ישראל. — משהס ענטפער די לוחות און די מלאכים. — משה רופט די מוטער רחל. — די מוטער רחל פאַר גאָט. — יהוה גייט מיט ישראל אין גלות אַריין.

באַלד אַנטשוויגן זענען די אבות געוואָרן, ציטערנדיק אויף זייערע שטולן זיצן געבליבן. ווי אַ דונער האָט יהוהס שטים געשאַלט און איבערגעגאַנגען מיט דעם שטורם־ווינט פון איין עק וועלט ביז צום אַנדערן. באַהאַלטן האָבן זיך די פייגלען אין זייערע נעסטן אַריין, און די ווילדע חיות אין וואַלד האָבן געברומט פאַר אומבאַוואוסטער שרעק, וואָס איז אויף זיי געפאַלן. געציטערט האָבן די יסודות פון דער וועלט, ווען יהוה האָט געדונערט מיט זיין שטים אַזוי:

„אויף מענטשן־צרות טוט איר קלאָגן, אויף דעם, וואָס דער קערפער איז אין געפאַנגענשאַפט, און דעם צער פון גאָט זעט איר נישט. אונטערטעניק איז דער אמת גע־

וואָרן, דאָס געזעץ איז געשטאָרבן, און קיינער ווייסט נישט מער, ווער יהוה איז. גיי, ירמיהו, רוף מיר מיין שותף משה בן עמרם. אין זיין האַנט האָב איך דאָס געזעץ פאַר די מענטשן איבערגעגעבן, קומען זאָל ער דאָ פאַר מיר, צוריק וועל איך נעמען מיין האַנט פון דער וועלט, וואו זיי האָבן מיין אמת פאַרגעסן".

און געענטפערט האָט ירמיהו מיט אַ ציטערנדיקער שטים: „איך ווייס נישט, וואו משה איז אַהינגעקומען. גענומען האָסטו אים אין דיינע הימלען אַריין, און פאַרהוילן איז ער פון די שטערבלעכע: קיינער ווייס נישט, וואו משה איז. וואו זאָל איך אים זוכן גיין?" געענטפערט האָט יהוה: „גיי צום ירדן און שטעל זיך ביי זיין ברעג און רוף אין די וועלן אַריין: „משה בן עמרם, קום פאַר גאָט צו גיין!" — און ווייזן וועט ער זיך דיר".

געגאַנגען איז ירמיהו, וואו גאָט האָט אים באַפוילן, געשטעלט האָט ער זיך ביים ברעג פון ירדן. נאַכט איז עס געווען, און געשטורעמט האָט דער טייך, אויפגעהויבן האָבן זיך זיינע אינדן און געשטעלט זיך ווי אַ וואַנד. דען געוועזן האָבן אין דעם טייך די יידישע טרערן. אַלע פון גלות צונויפגערונען, און אויפגעקאָכט האָבן זיי דאָס וואַסער, געגראָבן אַ גרוב ביז זיין טיפן אונטערגרונד, און געוואָרפן האָט דער שטראָם זיך באַרג־אויף און טאָל־אַרונטער. גערופן האָט ירמיהו אין דער טונקעלער נאַכט צום רוישנדיקן טייך צו: „משה, משה! ביסט פאַר גאָט באַגערט". באַלד געשטילט האָט זיך דער ירדן, די וועלן זיך באַרויקט, ווי די אונטערטעניקע, האָר־באַוואַקסענע הינט זענען זיי געלעגן אונטער זיינע פיס. אוז משה איז געטרעטן איבער זיי פון דעם געטלעכן סוד אַרויס, וואו גאָט האָט אים אויפגעהאַלטן. יונג איז ער געווען, שוואַרץ, מענלעכער

באוואקסן זיין געזיכט. און מיטן פייערדיקן גריפל אין דער האַנט, וואָס מיט אים האָט ער די לוחות געקריצט, גייט ער דער געטלעכער קריצער, העכער פאַר אַלע, שטאַרקער פון אַלע, טרעט ער אויף די אונטערטעניקע וועלן און קומט פאַר ירמיהון אָן אויף דעם ברעג, ווי אַ געטלעך געשטאַלט: „וואָס איז דער מער? ווער רופט מיך פון מיין רו אַרויס?" — מורא האָט אויך ירמיהו געהאַט פאַר אים צו זאָגן, אַז די יידן זענען אין גלות פאַרטריבן, האָט ער אויך געענטפערט: „איך ווייס נישט, וואָס עס איז. דו ביסט פאַר גאָט באַגערט". געגאַנגען איז משה צו זיינע פריינט. צו דער זון און צו די שטערן, וואָס שיינען אין הימל אויבן. גוט־פריינט איז ער געווען מיט זיי פון יענער צייט, ווען ער איז גאָטס גאַסט אין הימל געוועזן, ביי דער תורה מקבל זיין. האָט ער זיי געפרעגט: „זאָגט מיר, אַלטע פריינט, ווייסט איר נישט, וואָס עס איז געשען — וואָס גאָט האָט מיך געלאָזט רופן פון מיין רו אַרויס?" לאַנג געשוויגן האָבן די שטערן, נישט געוואָלט משהן דעם צער אָנטאָן. די זון האָט דאָך צולעצט געזאָגט: „דיין ווערק, משה, איז געוואָרן צו נישט, צעשטערט האָט גאָט דעם באַנד מיט ישראל, פאַרטריבן אים פון זיין לאַנד — דעם בית־המקדש פאַרברענט, און איינזאַם און פאַרלאָזט דרייט זיך יהוה אַרום. אין די הימלען איז ער נישטאָ (דערפאַר געשלאָגן איז אונזער ליכט), אויף דער ערד צווישן די לעבעדיקע נישטאָ — הערשט דאָס שלעכטס אומעטום. אויפגעשטאַנען זענען די פינסטערע כחות און שרעקן צו פאַרנעמען, חלילה, יהוהס אָרט. די געוויקטן רייסן איינער פון אַנדערן דאָס ליכט אַרויס, וואָס מיר שיקן איבער זיי. דאָס געזעץ איז טויט. יהוה איז אַוועק. גיי, משה, ראַטעווע די וועלט פון אונטערגיין, פיר איין דאָס רעכט צווישן די מענטשן פון דער וועלט, צווישן די חיות אין וואַלד,

צווישן די געוויקסן אין פעלד, — פאַר אַלעמען האָבן מיר ליכט. ברענג, משה, יהוהן דער וועלט צוריק".

ווי משה האָט געהערט די טרויעריקע בשורה, האָט ער איבערגעלאָזט זיינע אַלטע פריינט און געזאָגט צו ירמיהו: „פיר מיך צו די יידן אין גלות אריין, באַפרייען וויל איך זיי — איך וויל זען, ווער עס וועט מיר אין וועג שטיין".

גענומען האָט ער זיין געטלעכן שעפער־שטאָק אין האַנט און געגאַנגען איז ער איבערן לאַנד — זיבן מייל אַ טריט. נאָכגעקוקט האָבן אים די פעלדער מיט אַ שטיל געבעט — און די בערג זענען קלענער געוואָרן פאַר אים, דערשראָקן זיך און איז די זייטן זיך אָפגערוקט. אויסגעשטרעקט האָט די ערד נאָך אים די הענט — אָנגעכאַפּט אים ביי זיין קלייד און געבעטן זיך אַזוי: „אָ, לייז, משה, די יידן פון גלות אויס, ברענג מיר ווידער די קינדער צוריק", — געבעטן האָט זי זיך, ווי אַ מוטער. וואָרים געשוואוירן האָט די ערד אין דעם טאָג, ווען ישראל איז פון איר פאַרטריבן געוואָרן, אַז זי דאַרף קיין תבואות פאַר אַנדערע נישט אַרויסברענגען. פאַרשטיינערט האָט זי אין זיך די קוואַלן פון איר חיות און די זאַפטן אין איר טיפעניש באַהאַלטן פאַר אירע קינדער, ווען זיי וועלן צוריקקומען צו איר.

געטראָפן האָט זיי משה ביי די טייכן פון בבל זיצן, אין די ריטער־געוויקסן ביי די ברעגן אויפגעהאַלטן האָבן זיי זיך. זייערע פידלען אויף די צוויגן אויפגעהאָנגען, און די האַרפעס ליגן צעבראָכן צו זייערע פיס. זייערע בליקן זענען מיט בענקשאַפט צום וואַסער געווענדט. דערמאָנט האָבן זיי זיך אָן דעם ירדנס וועלן און דעם שלוחס שטילן שעפּטשען, און הערן האָבן זיי פון וואַסער געוואָלט אַ גרוס פון זייער היים, וואָס די וועלן ברענגען מיטן שטראָם מיט. פאַרלאַנגט האָט פון זיי

דער פיינט ציונס געזאַנג, ירושלימס ליד. „ווי אַזוי קאָנען מיר דיר זינגען ציונס געזאַנג אויף פרעמדער ערד? אָפּגעביסן האָבן זיי זיך די פינגער פון זייערע הענט, צעבראָכן די האַרפן צו זייערע פיס, און אויפגעשטאַנען ווי איין מאַן, און אַ גרויסע שבועה געשוואוירן, די שבועה פון אייביקן קיום. אָ, געציטערט האָבן בבלס וואַסערן פון ישראלס געטרייען וואָרט, – וואָס ער האָט צו זיין ערד געשוואוירן; „פאַרגעסן ווען מיר וועלן דיך, ירושלים, זאָל ווערן אונזער רעכטע האַנט פאַרגעסן, אונזער צונג צום גומען צוגעקלעפּט — ווען מיר וועלן דיך נישט דערמאָנען, ירושלים, ביי אונזער פרייד".

געטראָגן אויף די פליגלען האָט דער ווינט די בשורה נאָך ציון צוריק און אויסגעשפּרייט זי ווי אַ טוי איבער די פעלדער אַרום. איינגעזאַפּט האָט אין זיך די ערד ישראלס געטריישאַפט און זי טראָגט זי ווי אַ געטלעכן זוימען אין איר שויס. צייטיקן לאָזט זי דעם זוימען אין זיך און טראָגן וועט זי אַמאָל די פרוכט פון דעם געטרייען וואָרט. — אַזוי האָבן זיך מוטער און זון די הענט געגעבן איבער זייערע שונאימס קעפּ—און באַהאַפטן זיך ביזן היינטיקן טאָג אַריין.

אויפגעהויבן האָט ישראל די אויגן און משהן דערזען: ער שטייט פאַר זיי. און אַ גייסט פון גאָט איז אַריבערגעגאַנגען איבער זיי: „משה בן עמרם איז דאָ צווישן אונז" – אַראָפּגענומען איז געוואָרן די קללה פון גלות פון זיי און באַפרייט ווערן די קנעכט: די קייטן פון די הענט אַראָפּ, די קנעכטשאַפט פון די נשמות, און עס ציטערט שוין דער פיינט פאַר זיין פרייען בליק. געקליבן האָבן זיך אַרום דעם שעפער די שעפעלעך אַלע,— עס פינקלט זיך אין דער זון דער געטלעכער שעפער-

שטאק אין משהס האַנט, און עס ציִען זיך פון אים די שטראַלן־פעדעם אַרויס און קניפּן צו זיך און ציִען צו זיך איטלעך יידיש האַרץ. געדופן האָט ער מיט זיין שטים, און געהערט האָט דאָס פאַרבלאָנדזשעטע שעפעלע דעם שעפערס קול איבער די בערג שאָלן און זי קערט שוין צו דער טשע־רעדע צוריק. איינגעזאַמלט זענען זיי שוין אַרום אים. עס הויבט אויף דעם שטאָק דער גרויסער שעפער איבער די קעפּ און ווייזט זיי דעם וועג קיין ציון צוריק. — אָבער יהודס שטים, ווי אַ געוויטער קומט זי אָן צו גיין: „משה, שטיי! נאָך נישט איז געקומען די צייט. — נאָך נישט איז די גאולה צייטיק. פיל נאָך פאַרקנעכטעטע זענען דאָ צווישן זיי — צו קליין דאָס האַרץ, דער גייסט פאַר־שקלאַפט — אַ פאַלשע גאולה וועט דאָס זיין". אָפּגעלאָזט האָט זיך דעם שעפערס האַנט, די שטים פאַרשטומט, און משה פאַרשוואונדן ווערט פון זיי. עס שוועבט נאָך די שטים פון פרייהייט און די הערצער אַרום; עס שווינדלט נאָך דאָס ליכט פאַר די אויגן פאַרביי; נאָך הויבט און שטאַרקט זיך דער גייסט, און די הענט גייען שוין אין די אייזערנע קייטן צוריק אַריין, עס בויגט זיך שוין דער רוקן צו זיין יאָך אין דעם אייזערנעם שטאַנג. עס שימערט נאָך פון דערווייטנס נאָר קוים, קוים דאָס פאַרגאַנגענע ליכט און קוקט מיט בענקשאַפט צוריק — זיי זעען עס נישט מער. ביי דער אַרבעט זענען זיי אין דער פינסטערער נאַכט פון זייער געפאַנגענשאַפט פאַרזונקען.

אוועק איז משה פון זיי, צו גאָט געגאַנגען, געטראָפן האָט ער נאָך די אבות אַרום יהוהן זיצן. ווי זיי האָבן אים דערזען, האָט זיך דערוועקט דער געשריי אויפסניי: „משה, פון וואַנען קומסטו צו גיין, האָסטו די קינדער געזען?" —

„געזעגן האָב איך זיי". — „וואָס האָט געמאַכט מיט זיי דער פיינט? — „אַ טייל האָט ער געטויט, אַ טייל פאַר שקלאַפן פאַרקויפט."

און געטרעטן איז משה פאַר יהוהן און געזאָגט אַזוי: „יהוה, וואָס האָסטו מיט ישראל געטאָן? פאַרלאָזט האָב איך מיך אויף דיר, געפירט האָב איך זיי פערציק יאָר אין דער מדבר אַרום און אָפּגעהיט האָב איך זיי פאַר דיין גרימצאָרן. פאַרשטעלט האָב איך זיי פאַר די שפּיזן פון דיין כּעס — אַלץ גענומען אויף זיך און מיט מיין אייגן לייב באַשירעמט זיי פאַר דיר. ביז די טויערן פון ציון האָב איך זיי צוגעפירט. מיך האָסטו געלאָזט פון דרויסן שטיין - זיי האָסטו אין לאַנד אַריינגעבראַכט. געפאַלן בין איך אויף די קני פאַר דיר און געבעטן האָב איך זיך ביי דיר - לאָז מיך אין ארץ־ישראל אַריין. נישט געבעטן האָב איך פאַר מיר, נישט פאַר מיר לעבן געוואָלט - אַ, געפאָרכט האָב איך זיך זיי צו לאָזן מיט דיין כּעס אַליין. געשוואוירן האָסטו, אַז דער־מאָנען וועסטו דיך אָן מיר און רחמנות האָבן אויף זיי. וואָס האָסטו געמאַכט מיט זיי? איך פאַרלאַנג משפּט פון דיר!"

האָט יהוה גערופן פון הינטער דעם וואָלקן אַרויס, און געברומט האָט זיין שטים ווי אַ געוויין: „זיי האָבן געזינדיקט, משה. דיין תּורה נישט אָפּגעהיט, דאָס געזעץ, דורך דיר געקריצט — פאַרשעמט, באַליידיקט, באַשמוצט. זייער הארץ פון גרונט איז פול מיט זינד, און פאַרשיקט האָב איך זיי פון מיר".

אָבער משה האָט פאַר גאָט גערעדט: „וואָס איז זינד? ווער האָט געשאַפן? אַלץ קומט פון דיר. מיר זענען דער לייַם אין דיין האַנט. דו ביסט דער פאָטער פון אונז. אויף דיין וועג גייען מיר-וואָס איז גוט און וואָס איז שלעכטס -

וואָס ווייס דער מענטש? ווער וועט קומען און עדות-זאָגן, וואָס איז זינד?"

געזאָגט האָט יהוה: "קומען זאָל דיין ווערק און שטעלן זיך קעגן זיי". — באַלד האָט זיך דער הימל אין פייער געצונדן און די לוחות געוויזן. געפלאַקערט האָבן די טאָוולען אין דער נאַכט, און אַ פייערדיקע האַנט האָט גע-שריבן אין זיי: לא תגנוב, לא תרצח, לא תענה ברעך עד שקר. געפרענט האָט יעדעס וואָרט, און טראָפּנס בלוט האָבן געררונען פון זיי און געשריגן: "פאַרבלוטיקט זענען מיר געוואָרן פון יעדן שטאָך. יעדעס שלעכטס האָט ווי אַ דאָרן געשטאָכן אין אונז אַריין, און מיר טריפן בלוט". געוויינט האָט יעדער אות און געזאָגט: "געשטראַלט האָבן מיר ווי אַ געטלעך ליכט, יעדע זינד האָט אַ פלעק גע-וואָרפן אויף אונז, און טונקל איז געוואָרן אונזער שיין". אַזוי געקלאָגט האָבן די לוחות און געוויזן די וואונדן, וואָס געשלאָגן זענען זיי געוואָרן מיט זיי דורך ישראלס זינד.

אָבער נישט געשוויגן האָט משה, געשטעלט האָט ער זיך קעגן די לוחות, געקוקט זיי אין די אותיות אַריין און גע-זאָגט אַזוי:

"געזעץ — איך האָב אייך געשאַפן און ווי אַ געשפּאַן אויף דעם מענטשנס פרייען ווילן געוואָרפן — צו די פעלקער פון דער וועלט האָב איך אייך אַרומגעפירט, און קיינער האָט זיך נישט געוואָלט בינדן מיט אייער "יאָ" און "ניין". געקומען איז ישראל, מיט ליבע גענומען אויף זיך דעם יאָך, פאַרשטייי-נערט זיין געפיל, אויסגעריסן דעם ווילן פון זיין האַרץ און צום קרבן יהוהן געבראַכט. אַזוי שלעפּט ער זיך אַרום מיט אייער געשפּאַן אויף זיינע העלזער זיין בלוטיקן וועג ביזן היינטיקן טאָג אַריין — יעצט קומט איר עדות-זאָגן אויף אים! וואָס איז? ער האָט אייערע צען געבאָטן נישט גע-

היט! — ווער האָט דען יאָ אָפּגעהיט? וואו איז דאָ דאָס גוטס־ ווען איר רופט שלעכטס, ווייזט מיט די גערעכטיקייט, — ווען יידן זענען אומגערעכט".

געזוכט האָבן די פייערדיקע אותיות איבער דער אויבערפלאַך פון דער ערד די גערעכטיקייט און נישט געפונען האָבן זיי זי אונטער די לעבעדיקע אויף דר'ערד. פאַרלאָשן האָבן זיי זיך אין דעם הימל־ים. אויסגעגאַנגען איז דער הייליקער פלאַם פון די לוחות, ווי אַ שלאָף, און פאַרשוואונדן אין הימל צוריק.

אַראָפּגעבראַכט האָט אָבער יהוה די גערעכטיקייט פון הימל אַראָפּ. אויפגעשטעלט האָט ער זיינע מלאכים רייען־ווייז: פון דורכזיכטיקן לאַזור־ליכט זענען זייערע איידעלע געשטאַלטן אויסגעגאָסן געווען און אין וואָלקן־העמדלעך אָנגעטאָן. זייערע געזיכטער געלויכטן האָבן פאַר לויטערקייט — ווי קינדער, פון קיין שלעכטס נישט געוואוסט. געשטאַנען זענען זיי פאַר משהן און פאַר די אבות און מיט גוטסקייט, ווי קינדער, אויף דער וועלט געקוקט. געזונגען האָבן זיי איינימעם אַ געטלעך ליד און געזאָגט אַזוי:

„דורכזיכטיק זענען אונזערע לייבער, יעדער געדאַנק פון שלעכטס וואָלט אויף אונזער ליכט אַ פלעק געוואָרפן — זע, אַזוי מיר זענען באַפּלעקט. אַזוי זאָל ישראל זיין."

אָבער נישט אָפּגעשראָקן איז משה געוואָרן פאַר זיי, געשטעלט האָט זיך אונזער מליץ יושר פאַר די מלאכים. געשטאָרבן איז אין אים דער מלאך, און ווידער געבוירן געוואָרן דער מענטש. אין זיין הימלישן לייב האָט געשלאָגן מענטשן־האַרץ, און מיט מענטשן־שמייכל אויף די ליפּן האָט ער אויף די מלאכים געקוקט און געענטפערט אַזוי:

„אָ, שיין זייט איר, מלאכים־קינדער! פון מענטשלעכן ריינעם געדאַנק געשאַפן, פלאַטערט איר אין אייביקן הימל־רייך אַרום. איר באָדט אייערע לאַזור־לייבער אין וואָלקן־ליכט און זינגט פאַר גאָט דאָס אייביקע לויב־ליד. באַפרייט פון מענטשן־לאַסטן, ווייסט איר נישט, וואָס קנאה און שנאה איז. קיין תאווה אין אייערע הערצער, קיין ליבע, קיין כעס, דרעמלט איר אין אייער האַרפן־שפּיל איין. צו אונז קומט אַראָפּ, אויף דער ערד וואוינט, זאָלן די זאַפטן פון דער ערד דורך אייערע לייבער אַדורכרינען, און בליען זאָל אין אייך דער מענטש, געברענט מיט די גלוטן פון מענטשלעכן ווילן, צעברעכט אייערע הערצער פאַר גאָט. נשמות האָט אונז גאָט אין ערדישע לייבער געגעבן, ווילן האָבן מיר זיך אַליין גע־שאַפן. און אונטער די שמיץ פון אונזערע פאַרלאַנגען ברענ־גען מיר אונזער האַרץ. אַזוי געגליט אין די מענטשלעכע פלאַמען, ווערן מיר צו גאָט. אויף מענטשן זענט איר געקו־מען עדות זאָגן, וואוינט מענטשלעכעס אין אייערע ברוסטן? דערנערט איר זיך מיט זיין שפּייז?.. איז ווילן אין אייערע לייבער דאָ?"

פאַרשוויגן זענען באַלד די מלאכים געוואָרן, אָפּגערוקט זיך אָן אַ זייט, — ווי אַ ווינט האָבן זיי משהס ווערטער פאַר־טריבן, און געווענדט האָט ער זיך צו גאָט און ווייטער גערעדט אַזוי:

„וועלטן האָסטו באַשאַפן, הימלען אָן אַן עק. עס איז נישט אימשטאַנד קיינער צו באַנעמען דיין הימלס אומענד־לעכקייט. עס שטראָמען די אייביקע ווינטן אין די אייביקע נעכט אַרום, אין דיינע פאַרבאָרגענע וועלטן ערגעץ־וואו; עס לויפן די שטערן אין זייער אייביקן הימל־קרייז. און אויף אַלץ האָסטו דיין אויג. שטורעמדיק איז אָבער אויך דאָס קליינע

מענטשן־הארץ. דו זעסט זי אדורך. עס וואוינען דערינען די ברויזנדיקע ווינטן און שטורעמס, ווי די כוואליעס אין די ימים, און אָן א סוף איז איר גרונד. קיינער ווייס נישט אירע דרכים אין א מינוט ארום. פול מיט סודות, ווי דיין פארבאָרגענע וועלט, איז דעם מענטשנס הארץ. דו איינער זעסט זי אדורך, ווייסט אירע באהעלטענישן, פארשטייסט זי — און קאָנסט איר נישט מוחל זיין? א שוואך באשעפעניש האָסטו אויף דייז וועלט באשאפן — ווי ליים זיין הארץ איז ווייך. עס זעט די לייד פון צוויטן און קאָן מוחל זיין".

אזוי גערופן האָט משה אונזער מוטער רחל. זי איז געקומען פאר גאָט צו גיין פון דעם בית־לחם־וועג, וואו זי האָט געבלאָנדזשעט אין די פעלדער אליין און איז נאָך אירע ארויסגעטריבענע קינדער נאָכגעגאנגען. אין איר ווייסן געוואנד, מיט דער שבת־קרוין אויף איר קאָפ, האָט זי ביי דער לבנה־שיין צוגעדעקט זייערע טויטע קערפערס, וואָס פארשפרייט זענען זיי געווען איבערן וועג. זי איז געגאנגען, און פון אירע טויטע אויגן האָבן טויטע טרערן גערונען. גענומען האָט זי משה ביי דער האנט און פאר גאָט און פאר די אָבות געפירט. זי האָט זיך פארן רבונו־של־עולם געשטעלט און מיט געוויין געזאָגט אזוי:

„דו ווייסט, רבונו־של־עולם, ווי איך האָב דיין קנעכט געליבט, געדינט האָט ער פאר מיר ביי מיין פאָטער לבן זיבן הארטע יאָר. מיר האָבן איינינעם די חדשים געציילט, די טעג, די שעהן. און אז עס איז געקומען די צייט, ווען איך זאָל די וכיה האָבן צו זיין יעקבס ווייב — האָט דער פאָטער אים מיין שוועסטער לאה אין געצעלט געשיקט. געוואוסט האָב איך דערפון און מיט יעקבן זיך א סימן אָפגעמאכט, אז דערקענען זאָל ער מיך איז דער טונקעלער נאכט. דאָך אז עס איז גע־

קומען די חתונה־נאַכט, האָב איך אויף מיין שוועסטער ראחן רחמנות געהאַט, אויסגעזאָגט האָב איך איר דעם סוד, וואָס איך האָב מיט יעקבן געהאַט, און זיך אונטער דעם געלעגער אַרונטערגעלייגט. געהערט האָב איך זייערע טרייסט־רייד, זייערע קושן, זייער געוויין. און אָפּגערעדט האָב איך צו אים פון אונטערן בעט, אַז ער זאָל מיין שטים הערן און נישט וויסן, ווער עס איז מיט אים. איך בין נאָר אַ געוויינלעכער בשר־ודם און האָב מיך אָן מיין שוועסטער נישט מקנא געווען. דו, וואָס דו ביסט דער איינציקער לעבעדיקער אויף דער וועלט, האָסט דיך אָן האַלץ און שטיין מקנא געווען, וואָס יידן האָבן געדינט צו זיי".

אַנטשוויגן איז באַלד יהוה געוואָרן פון אירע רייד, אויפגעהויבן האָט ער זיך פון זיין אָרט און געבלאָזן מיט זיין וואָלקן אַרום און אַרום. און אויסגערופן: „רחל, דו האָסט רעכט. דו האָסט געלערנט יהוהן, ווי עס דאַרף צו זיין. פאַר דיר וויל איך מיט זיי אין גלות גיין און אויפהאַלטן זיך מיט זיי, ביז די גאולה וועט קומען".

און פאַרלאָזט האָט יהוה די אָבות אויף זייערע ערטער זיצן, פאַרלאָזט האָט ער משהן און די מוטער רחל, פאַרלאָזט האָט ער דעם גאַנצן הימל־קרייז — און אָנגענומען מענטשלעכעס געשטאַלט און איז געגאַנגען מיט די יידן אין גלות אַריין. אָנגעטראָפן האָט ער זיי ביי דעם טייך פון בבל זיצן, אַריינגעגאַנגען איז ער צווישן זיי. אַזוי האַלט ער זיך אין גלות אויף און גייט מיט זיי פון טייך צו טייך. וואו עס איז דאָ פיין, וואו עס איז דאָ לייד, איז ער דערביי. ער הערט דאָס געוויין, ער זעט די שאַנד, און די אָנמאַכט זעט ער — און ווי זיי, וואַרט ער אויף די גאולה. דאָך אַליין קאָן ער נישט ווערן אויסגעלייזט — די יידן מוזן זיין צו דער

גאולה גרייט. ער וואַרט אויף דער ריכטיקער רגע, ווען יידן וועלן נאָך דער גאולה בענקען, וואַרפן די קייטן פון גלות פון זייערע הענט, הויבן זייערע נשמות צום הימל צו באַפרייען זייערע געמיטער און נאָך דער גאולה שרייען. אָ, יהוה וועט ווערן דאַן באַפרייט מיט זיי צוריק. קריגן וועט ער זיין מאַכט פון די יידנס קראַפט. באַפרייען וועט ער די וועלט. זון און שטערן וועלן צוריק קריגן זייער ליכט; אונטערגיין וועט דאָס שלעכטס — און יהוה אליין וועט קיניגן איבער דער וועלט.

עלי און שמואל

(פון דער סעריע „נביאים“)

דער אַלטער עלי איז געזעסן פאַר דער טיר פון זיין אוהל און ער האָט זיך געוואַרעמט אין דער גליענדער זון. זייבע בלינדע אויגן זענען געווען פאַרמאַכט, ווי פאַרשלאָפן — נאָר זייבע אויערן האָבן פון צייט צו צייט פאַרנומען אַ ווייבערש קיכערן, אָדער אַ גערודער פון אַ מענלעך קריגערייי—האָט ער מיט די אַלטע, ווייכע אָנציינענדיקע יאַסלעס אָנגעהויבן צו קלאַפן, די אויגן אויסגעשטעלט קעגן זיך, האָט ער צו זייבע צוויי זין געזאָגט:

— אוי, אוי, יינגען, וואָס טוט איר גאָטס קרבן לעסטערן?

טייל מאָל האָט אים אַ יינג אָפּגעענטפערט:

— נו, נו, אַלטער, די לונג מיט די נירן, אונזער חלק נעמען מיר נאָר.

נאָר אָפּטמאָל זענען דעם אַלטנס ווערטער אַזוי שטיל געווען, אַז זיי האָבן צו די זינס אויערן נישט דערגרייכט — האָט ער געמיינט, אַז זיי זענען זייער פאַרשעמט געוואָרן פון זייבע רייד, איז ער שוין שטיל געבליבן, ווייטער זיך די אַלטע ביינער אויף דער הייסער זון געוואַרעמט, און האַלטנדיק

פאַרמאַכט די אויגן, האָט ער זיך אַביסל מיט די פּלייצעס צוגעשאָקלט, קלערנדיק אודאי אַזוי אין זיך: אויסגעלעבט די יאָרן, אַ כהן געווען פאַר גאָט, דאָס בעסטע פלייש פאַר אים פאַרברענט, אַלט געוואָרן, בלינד געוואָרן, האָט ער זיינע צוויי זין איבערגעלאָזט, — נאָר אַזוי לאַנג עפּעס האָט זיך גאָט צו אים נישט באַוויזן, נישט אין חלום, נישט אויף דער וואָר, — אודאי נישט די צייט געווען, — נישטאָ צו וואָס: נישט מען פירט קיין מלחמה, — — נאָך דעם לעצטן יום־כּפּור אודאי וועט ער זיך צו אים באַווייזן...

ווי דער אַלטער קלערט אַזוי, שטייען זיינע צוויי זין, אין רויטע העמדלעך אָנגעטאָן, מיט צוויי גרויסע גאָפּלען אין די הענט, שטייען פאַר דער טיר פון אוהל און וואַרטן אַף די, וואָס וועלן קומען פאַר גאָט מקריב צו זיין.

אין דעם קומט אָן אַ יידענע פון בית־לחם מיט אַ יינגע־לע אירס, אַ בכור, פירט אַ קאַלב, די הערנער מיט קרענץ באַפּוצט, שטופּט זי דאָס קאַלב נאָך, האַלטנדיק איר בכור אויף דער האַנט.

— גוטע מענטשן, וואו איז דער משכּן און וואו וואוינט דאָ עלי דער כהן?

— וואָס זוכסטו דעם משכּן און וואָס דאַרפסטו עלי דעם כהן? — פרעגן די בנים די יידענע, שטייענדיק אָנגעלענט אויף זייערע גאָפּלען ביי דער וואַנט פון משכּן.

— אַ קרבן האָב איך געבראַכט פאַר גאָט, אַ זון אַ בכור האָט ער מיר געשענקט.

— אַזוי, אַ קרבן פאַר גאָט — נו האָסטו דעם משכּן און אָט וואוינט דיר דאָ עלי דער כהן, — זאָגט דער עלטערער פון די בנים, אַנגעמענדיק דעם גאָפּל ברייט אין דער האַנט, און געוואַרט די יידענע זאָל פאַר אים דאָס קאַלב אונטערטרייבן.

— ליבער כהן, זיי מיר מקריב מיין קרבן פאר גאָט, פאר מיין בכורס וועגן.

— מקריב זיין, — זאָגט דער עלטסטער, אָנטאַפּנדיק דאָס קאַלב און באַטראַכטנדיק עס פון אַלע זייטן, — כ'לעבן גע־קאָנט אַביסל אַ בעסער קאַלב ברענגען, אַ שווערערס אַביסל, אַ פעטערס אַביסל, — אַ קינד האָט דיר גאָט אַ פעטס געגעבן, אַ שטאַרקס געגעבן, — זאָגט דער עלטסטער, אויפכאַפּנדיק דאָס קאַלב.

— דאָס בעסטע קאַלב, וואָס איז געווען אין שטאַל, — ווייל זיך די יידענע פאַרענטפערן.

— אַ געזונט ווייבל האָט געזונטע קינדער, — זאָגט דער יונגערער, פּנחס. האָט אָנגענומען דאָס ווייבל ביים האַנט און געקוקט איר מיט אַ חנדל אין די אויגן אַריין, — כ'לעבן, ווען איך וואָלט אַ בכור געהאַט, וואָלט איך פאַר גאָט אַ בעסער קאַלב מקריב געווען, נישט געקאַרגט, ווי דיין מאַן האָט גע־טאָן.

— זאָל דער כהן אַזוי נישט טאָן, זאָל דער כהן אונז נישט רעדן, — זאָגט די יידענע, אָפּשטופּנדיק אים מיט איין האַנט פון איר רויט פאַרשעמט־געוואָרענעם פּנים, און מיט דער צווייטער האַנט איר צעוויינטן פּנים צו דער ברוסט צו־געדריקט.

— פאַרפאַלן, מקריב זיין מוז מען, — זאָגט דער עלט־סטער, — נאָר ווייסטו וואָס — מיר וועלן באַלד די ניבן אַראָפּנעמען פאַר אונז, וועט מען דיר שוין די לונגען שענ־קען. — אַי, אַזאַ אָרעם קאַלב האָסטו פאַר גאָט געבראַכט — זאָל דער קרבן אַביסל גרעסער זיין.

— זאָל דערפאַר גאָט מיט דיר גוטס טאָן! — זאָגט די יידענע, איבערגעבנדיק דאָס קאַלב דעם כהן.

די ייִנגען האָבן דאָס קאַלב אין הויף פֿון אָרון געבראַכט, געשאָכטן עס, די פֿעל אַראָפּגעצויגן, אויף שטיקער עס צע־שניטן, אין אַ בעקן אַרײַנגעלייגט — האָט ער די נירן אַרויס־געצויגן און אין געצעלט גערופֿן זײַן ווײַב.

— נאַ, נעם צו, קאָך עס צום מאָלצײַט.

אַז דאָס ווײַב האָט געהאַט די נירן צוגענומען, האָט ער די שטיקער אויפֿן מזבח, וואָס איז פֿאַרן אָרון, אַרויפֿגע־וואָרפֿן, דאָס האָלץ אונטערגעצונדן, די הענט פֿאַרשפּרייט צו גאָט, און געוויזן אויף דער ייִדענע פֿון בית־לחם

די ייִדענע האָט אויף איר קינד געוויזן און צו וויינען אָנגעהויבן.

אַז דאָס פֿײַער האָט זיך שוין געהאַט גוט צעבריענט און דאָס פֿעטע פֿלייש האָט שוין הינטער די פֿלאַמען צו טריפֿן אָנגעהויבן און די טראָפּן פֿעטס האָבן אין פֿײַער געקנאַקט און דעם אוהל מיט רויך אָנגעפֿילט — האָבן די ייִנגען זייערע דריי־צײַניקע גאָפּל צווישן די שטיקער פֿלייש אַרײַנגעלאָזט, אויסגעזוכט דעם פֿעטסטן חלק און אים צו באַלעקן אָנגעהויבן.

די ייִדענע האָט פּלוצלינג איר תּפֿילה פֿאַלן געלאָזט און צום כּהן זיך אָנגערופֿן:

— מײַן כּהן, עס צימט זיך נישט פֿאַרן כּהן פֿון טאָפּ צו כאַפּן, וואָס איז פֿאַר גאָט אָנגעגרייט.

– ער וועט אַזוי אויך געַנוג האָבן, – האָט דער כּהן אָפּגעענטפֿערט עסנדיק, – נישקשה, נישקשה, גאָט איז אַ גוטער, ער לאָזט זיך באַנוגענען מיט ווייניק, נאָר דאָס האַרץ דאַרף זײַן דערבײַ, דאָס האַרץ, – האָט דער כּהן געזאָגט, ווי זיך נישט געלאָזט דערבײַ שטערן.

נאָר די ייִדענע האָט נישט געשוויגן, האָט גאָטס טײַל געפֿאַדערט מיט איר גאַנצער ווײַבלעכער קראַפֿט. עס האָט

נישט געהאָלפן אַפילו דאָס, וואָס דער יונגערער ייִנג האָט איר באַאָבאַכטונג געוואָלט אָפּווענדן אויף עפּעס אַנדערש...
און פון דעם איז אַזאַ געררודער אַרויסגעקומען, אַז דער אַלטער עלי האָט זײַנע אויערן אָנגעשטעלט, געוואָלט פאַרנעמען, וואָס קומט דאָ אַזוינס פאָר, און מיט די ליפּן געקלאַפּט:
— אָווא, אָווא, ייִנגען!
נאָר דער עלטסטער, האַלטנדיק דאָס פעטע שטיק אויפן גאָפּל, און מיט אַ פול מויל פלייש, איז צוגעגאַנגען צום אַלטן, אָפּגעבראָכן אַ שטיקל פונם פעטן חלק און עס דעם פאָטער דערלאַנגט.
דער אַלטער האָט דעם פעטן ביסן אין מויל גענומען, געקייט, געקייט, געוואָרגן זיך, געוואָרגן זיך, געשפּיגן, גע־שפּיגן, און דאָך דעם ביסן נישט געקאָנט אַראָפּשלינגען נאָר די אַלטע יאַטלעס ווי זיי האָבן געקלאַפּט, אַזוי האָבן זיי אויך געקלאַפּט, צום סוף האָט ער זיך צעבייזערט, אויסגע־שפּיגן דעם ביסן און אויף די ייִנגען אָנגעהויבן צו שרייען:
— עוכרי ישראל! פושעים! גאָטס קרבן, גאָטס קרבן!
דער עלטערער ייִנג האָט זיך רויק זײַן ביסן געגעסן.
אין דעם איז פון וועג אָנגעקומען חנה מיט איר זון שמואל, וועלכן זי האָט געהאַט פאַר גאָט אָווועקגעשענקט, זי איז שוין גלייך צוגעגאַנגען צו עלין און האָט צו אים געזאָגט:
— עלי, עלי, איך בין די פרוי, וואָס איך בין דעמאָלט פאַר גאָט געשטאַנען, אָט האָט ער מײַן תפילה צוגעהערט, מיר אַ זון געשענקט, איך האָב אים פאַר גאָט אַ מתנה גע־בראַכט.
— וואָס? — האָט דער אַלטער עלי איבערגעפרעגט מיט האַלבן בייזער, נישט גוט דערהערנדיק חנהס רייד — וואָס, אַ קרבן ווילסטו מקריב זײַן?
— איך בין די פרוי, וואָס איז דענסטמאָל פאַר גאָט

געשטאַנען, דו געדענקסט, דו האָסט געמיינט, איך בין שכּור, — זעסט, אָט האָט גאָט מיין תּפילה דערהערט, אַ זון מיר געשענקט, כ'האָב אים פאַר גאָט געבראַכט.

— דערהערט! זעסטו, אַז מען בעט צו אים, הערט ער טאַקע. נאָר בעטן דאַרף מען.

— האָב איך אים געבראַכט. איך וויל אים ביי דיר אין שילה ביים אָרון איבערלאָזן, ער זאָל פאַר גאָט דינען.

— הא, פאַר גאָט דינען, — האָט דער אַלטער עלי געטאַפּט אין דער האַנט דעם קליינעם שמואל - פאַר גאָט דינען, פון די טעפּ פלייש כאַפּן, דעם בעסטן ביסן פון גאָט אַוועקנעמען!

די מוטער מיטן קינד האָבן זיך פאַרשעמט.

- ניין, עלי הכּהן, — זאָגט צום סוף די מוטער — איך וויל מיין קינד איבערלאָזן, ער זאָל דעם נר-תּמיד פאַר גאָט אָנצינדן. אַ נדר האָב איך מיר געמאַכט. איך האָב געבראַכט מיין נדר פאַר גאָט צו באַצאָלן.

- נייע פּרעסערס דאַרף מען דאָ, - האָט זיך דער עלטסטער ייִנג אָפּגערופן, ערשט קוים געהאַט דאָס פולע מויל פלייש אויפגעגעסן, דורך דעם האָט ער מיט זיין אָפּענטפערן זיך פאַרשפּעטיקט.

- שוין גוט, שוין גוט, - זאָגט דער אַלטער - גיי אין געצעלט אַריין און האַלט דעם קרוג מיט אייל.

די מוטער האָט איר זון אין געצעלט געפירט, אים דאָס ווייסע העמדל, וואָס זי האָט פאַר אים געהאַט, אָנגעטאָן, פאַרן אָרון אים געפירט, און אים פאַר גאָט געשטעלט.

— אָט האָב איך דיר, רבּונו של עולם, דיין מתּנה געבראַכט. נעם אים צו, ער געהערט צו דיר.

זי האָט איר קינד געקושט, אים אין גאָטס רשות איבערגעגעבן און זיך איר וועג געגאַנגען.

איבערגעבליבן דאָס ייִנגל שמואל אַליין פאַר גאָט, האָט זיך ערנסט צו זיין אַרבעט גענומען.

יעדן פרימאָרגן אייל אין נר־תמיד אָנגעגאָסן; די איבערגעבליבענע שטיקער פלייש אויפן מזבח אַרויסגעשאַרט, זיי זאָלן זיך גוט פאַרברענען; בשמים אויפן מזבח אַרויפגעשאָטן; און אַלץ, וואָס ער האָט געטאָן, האָט ער געטאָן מיטן גאַנצן האַרצן, מיטן גאַנצן ווילן, אין דעם וועג פון עליס ייִנגען איז ער נישט געגאַנגען; ער האָט זייערע מעשים געזען און זיך פון זיי נישט אָפּגעלערנט, נאָר זיי אין זיין האַרצן פאַראַכטעט.

יעדעס יאָר איז דער טאַטע, די מאַמע געקומען, אויף פסח, למשל, האָבן אַ קרבן פאַר גאָט געבראַכט, אים אַ העמדל מיטגעבראַכט און געזען, ווי זייער זון איז געניט אין גאָטס דינסט, ווי ער צינדט אָן דעם נר־תמיד פאַר גאָט, ווי ער איז מקריב דעם קרבן פאַר גאָט, — האָבן זיי נחת געהאַט, אין האַרצן זיך געפרייט, אָבער אויפן פּנים דאָס נישט אַרויסגעוויזן.

עליס קינדער האָבן אים אויך ליב געהאַט, אַ שטילער איז ער געווען און אַ גוטער... וואָס זיי האָבן אים געהייסן — דאָס האָט ער געטאָן. און אַזוי געניט איז ער געווען אין זיין אַרבעט, אַז זיי האָבן זיך אויף אים אינגאַנצן געקאָנט פאַרלאָזן. האָט מען אַ קרבן געבראַכט מקריב צו זיין, האָבן זיי נאָר דאָס זייעריקע זיך אַראָפּגענומען — נאָך אַרויסגעכאַפּט פון די טעפּ צו — און האָבן עס אַוועקגעגעבן שמואלן, אַז ער זאָל עס פאַר גאָט צו רעכט מאַכן. ער האָט זיך זייער געפרייט דערמיט, און

זיי זענען פון אים צופרידן געווען, וואָרים זיי האָבן זיך געקאָנט אויף אים פאַרלאָזן. און האָבן אים אָפטמאָל אויך פון פלייש געגעבן.

— נעם דיר אויך אַרויס אַ שטיקל פון טאָפּ, — זאָגט צו אים חפני דער עלטסטער — נעם, דו מעגסט.

— איך האָב גענוג אַ שטיקל נירל, וואָס גאָט האָט געהייסן פאַרן כהן געבן — האָט שמואל אָפּגעענטפערט.

— נאָר צופיל פרום דאַרף מען נישט זיין, — האָט חפני געזאָגט מיט אַ בייזער, — וואָס מאַכט עס אויס אַ שטיקל פלייש — וואָס איז עס דען?

שמואל האָט געשוויגן.

— פרומער צדיק מייַנער! — האָט פון אים געלאַכט דער יונגער יינג, פנחס.

נאָר דער אַלטער עלי, גלייך ווי ער וואָלט מורא געהאַט פאַר דעם יינגל שמואל, ער האָט אים נישט געזען; ער ווייסט נישט, ווי ער זעט אויס, נאָר ער האָט מיט זיינע אויערן געהערט און האָט מיט זיין גאַנצער נשמה געפילט דעם יינגלס שטילקייט. „אַ שטיל קינד, גייט זיך זיין אָקסן־שריט, נישט מען הערט עס, נישט מען זעט עס".

און אַז דער אַלטער האָט אַמאָל דערהערט, ווי דער עלטערער יינג, חפני, בייזערט זיך אויף שמואלן פאַרוואָס ער נעמט זיך נישט קיין שטיק פלייש פון טאָפּ אַרויס — האָט זיך דער אַלטער אָפּגערופן צו אים:

— וואָס אמת, איז אמת. צופיל פרום דאַרף מען נישט זיין, אַ שטיקל פלייש אַמאָל שאַדט נישט. איך בין אויך אַ כהן, כ'האָב אויך גאָט געדינט.

דער קליינער שמואל האָט זיך גאָרנישט אָפּגערופן.

און אַז די עלטערן זענען געקומען אויף יום־טוב מיט זייער קרבן, האָט זיך די מאַמע אָפּגערופן:

— הער זיך, מיין קינד, צו, וואָס עלטערע זאָגן דיר, וואָס גוטע, פרומע לייט הייסן דיר.

און אַז די מוטער האָט דעם אַלטן געפרעגט אויף איר קינד, האָט ער איר אָפּגעענטפערט האַלב מיט אַ זיפץ:

— וואָס אמת, איז אמת. אַ פרום קינד איז עס, נאָר —

די מוטער האָט שטיל געשוויגן, נייגעריק געווען צו הערן, וואָס איז דאָס אַזעלכעס דער „נאָר"...

נאָר דער אַלטער האָט מיטן קאָפּ צוגעשאָקלט און גאָרנישט גערעדט.

די מוטער איז דערנאָך צו צום קליינעם שמואל, און האָט אויך אויף אים מיטן קאָפּ צוגעשאָקלט:

— אוי קינד, אוי קינד!

אַזוי האָט זיך שמואל געלעבט ביי עלין אין שילה נעבן אָרון, גוט און פרום, געטאָן זיין דינסט פאַר די, וואָס זענען געקומען קיין שילה פאַר גאָטס אָרון. און עליס יינגען זענען זינדיקע מענטשן געווען, האָבן פלייש פון די טעפּ געכאַפּט; האָבן די ווייבלעך, וואָס זענען פאַר גאָט געקומען בעטן — פון וועג אַראָפּגעפירט. און דער אַלטער, בלינדער עלי, אַזוי ווי ער איז געזעסן פאַר דער טיר און זיך די אַלטע ביינער געוואַרעמט אויף דער זון, אַזוי האָט ער זיך געוואַרעמט און געקלערט וועגן דעם, וואָס איז דאָס די מעשה, וואָס גאָט ווייזט זיך נישט אין הויז אַזאַ צייט מיט יאָרן.

האָט ער פונקט געהערט שמואלן פאַר זיך פאַרבייגיין האָט ער אים גערופן:

— שמואל, שמואל!

— וואָס ווילסטו, טאַטע?
— וואָס גייסטו טאָן?
— איך גיי אייל אין דעם נר־תמיד אַריינגיסן
— אייל אין דעם נר־תמיד אַריינגיסן, — האָט דער אַלטער פאַר זיך געקלאַפּט מיט די ווייכע יאַסלעס אָן די ציין, — אייל אין דעם נר־תמיד, אַ גוטע זאַך.

אמאָל אין אַ נאַכט, ווען שמואל ליגט אַזוי אין זיין ווייס העמדל, וואָס די מאַמע האָט אים געמאַכט, אויף אַ באַנק אין אוהל און שלאָפט געשמאַק איין — דעם נר־תמיד אָנגעצונדן, דעם מזבח אָרומגעוואַשן, און שטיל איז אין טונקעלן אוהל, נאָר דאָס ליכט, וואָס ברענט פאַר דעם אָרון,—הערט ער אַ שטים ווי פון דעם אָרון אַרויס זיין נאָמען רופן:

— שמואל! שמואל!

דאָס יינגל זעצט זיך אויף, קוקט זיך אַרום — קיינער נישטאָ, נאָר דאָס ליכט, וואָס האָט געברענט פון פריער, ברענט נאָך איצט — הויבט זיך אויף, גייט אַרויס פון משכן, גייט אַריין אין אוהל, וועקט דעם בלינדן עלין:

— טאַטע, טאַטע, דו האָסט מיך גערופן?

— ניין, ניין, איך האָב דיך נישט גערופן, — זאָגט דער האַלב־פאַרשלאָפענער, בלינדער עלי, — וואָס גערופן? איך האָב דיך נישט גערופן.

דאָס יינגל גייט צוריק אין משכן, קוקט זיך אַרום, — אַלץ ווי פריער: דער אָרון אַזוי ווי ער שטייט — אַזוי שטייט

ער ; און דאָס ליכט, אַזוי ווי עס ברענט — אַזוי ברענט עס זיך, לייגט ער זיך ווייטער אַנידער אויף דער באַנק און ליגט.

ליגט אַביסל צייט, נאָר־וואָס געהאַט אַביסל די אויגן פאַרמאַכט, און די שטים רופט ווייטער:

— שמואל, שמואל.

דאָס יינגל כאַפּט זיך מיט אימפּעט אויף, קוקט זיך אום — קיינער נישטאָ. אַראָפּ פון דער באַנק, אַרויס פון משכן, אַריין אין דעם אוהל און וועקט דעם פאַרשלאָפע־נעם עלין:

— טאַטע, טאַטע, דו האָסט מיך גערופן?

— וואָס גערופן? — איך האָב דיך נישט גערופן, — וועקט זיך דער אַלטער עלי, זעצט זיך אויף אויפן געלעגער, קוקט זיך אַרום, ווי ער וואָלט עפּעס געזוכט, — וואָס האָסטו זיך אויפגעכאַפּט?

— האָסט מיך גערופן.

— איך האָב דיך נישט גערופן, — זאָגט דער אַלטער.

דאָס יינגל גייט ווייטער צוריק אין משכן, ציט זיך אויס אויף דער באַנק און ליגט און וואַרט.

—שמו־אל, — שמו־אל, — ציט זיך אַ שטים איבערן גאַנצן אוהל.

ער האָט זיך געגעבן אַ זעץ אויף, אַ קוק אַרום זיך, אַרויס פון משכן, אַריין אין אוהל, צו צו עלין:

— דו האָסט מיך יאָ גערופן.

נו, דאָ האָט שוין עלי נישט געשלאָפן. געזעסן איז דער אַלטער אויף זיין געלעגער און ערגעץ־וואוהין מיט זיינע בלינדע אויגן געקוקט אין אַ פרעמדער וועלט אַריין. „אהא — צו מיר זיך שוין נישט באַוויזן" — האָט דער אַלטער

געבּרומט – „צום ייִנגל געקומען", – „צום ייִנגל" – האָט דער אַלטער מיט די אַלטע בּיינערדיקע יאַסלעס געקלאַפּט.

– האָסט מיך יאָ גערופן, טאַטע, – זאָגט שמואל.

– איך האָב דיך נישט גערופן, – זאָגט עלי ווי מיט אַ האַלבּן בּייזער, – דאָס האָט דיך גאָט גערופן, ער האָט דיך גערופן...

דאָס ייִנגל איז שטיין געבּליבּן, דעם קאָפּ אַראָפּגעלאָזט, ווי פאַרשעמט. אַ מינוט האָבּן זיי שטיל געשוויגן.

דערנאָך, אַז דאָס ייִנגל האָט אָנגעהויבּן שטיל אָוועקצוגיין פון אַלטן, גלייך ווי ער וואָלט זיך עפּעס געווען אָפּגעגנבעט, האָט דער אַלטער אים מיט אַ בּייזערדיקן טאָן נאָכגעלערנט:

– און אַז ער וועט דיך רופן, זאָג אים, דו בּיסט דאָ: „כ'בּין דאָ" –

דאָס ייִנגל איז צוריק אין אוהל געגאַנגען מיט אַן אַראָפּגעלאָזענעם קאָפּ, האָט זיך אויף דער בּאַנק געזעצט, און דאָס פּנים אין בּיידע הענט פאַרשטעלט.

און אַז דאָס קול האָט גערופן: „שמואל, שמואל!" איז ער שוין מער צו עלין נישט געלאָפן.

צומאָרגנס אינדערפרי איז זיך ווידער דער אַלטער, בּלינדער עלי געזעסן פאַר דער טיר, און זיינע אַלטע בּיינער געוואַרעמט אין דער זון. ער האָט זיך די פינגער איינציקווייז געבּראָכן, און די שפּיץ בּאָרד אין מויל געכאַפּט און געבּיסן, און בּיי זיך געטראַכט: צו דעם קליינעם זיך געוויזן, צו דעם קליינעם... נישקשה, נישקשה.

אַ גאַנצן טאָג האָט זיך דער קליינער שמואל ווי בּאַהאַלטן פון אים. מען זעט איבּ אויף די אויגן נישט – האָט

זיך דער אַלטער געטראַכט, און אויסגעשטעלט די אויערן, איבן דער קליינער לויפט נישט פאַרביי – נישטאָ, ער באַהאַלט זיך, – טראַכט זיך דער אַלטער – באַהאַלט זיך – און הויבט זיך אויף, און טאַפּט מיט די הענט, ביז ער טרעפט אַריין אין משכן, שטעלט זיך אַוועק ביי דער טיר און רופט אַריין:

– שמואל, שמואל, וואָס טוסטו, מיין זון?

– איך מאַך צורעכט דעם נר-תמיד, טאַטע, – ענטפערט שמואל.

– פאַרנומען ביים נר-תמיד, – זאָגט דער אַלטער, און טראַכט זיך: שטענדיק איז דאָס ביי גאָטס אַרבעט, – קום נאָר אַרויס, – רופט דער אַלטער, און טאַפּט ווייטער מיט די הענט אָן דער וואַנט, ביז ער קומט צו צום פריידיקן אָרט.

האַלב ווי פאַרשעמט קומט צו צו אים שמואל און שטעלט זיך פאַר אים.

– וואָס ווילסטו, טאַטע?

– געוויזן זיך צו דיר גאָט? – פרעגט דער אַלטער.

– געוויזן, – ענטפערט שמואל מיט אַ האַלב פאַרשעמטן טאָן.

– און וואָס האָט ער דיר געזאָגט?

שמואל שווייגט.

– „סודות" – טראַכט זיך דער אַלטער – „סודות".

שמואל שווייגט.

– נישקשה, איך בין אויך אַ כהן, ער פלעגט זיך צו מיר אויך באַווייזן, מעגסט זאָגן, האָסט נישט וואָס מורא צו האָבן.

שמואל שווייגט.

– שווייַגסט – שווייַגסט, – נו, נו, שווייַג.

שמואל האָט דעם קאָפּ אַראָפּגעלאָזט צו דער ערד.

– האָסט זיך נישט וואָס צו באַהאַלטן פאַר מיר, איך האָב אויך גאָט געדינט, איך האָב אויך, – שאָקלט דער אַלטער מיטן קאָפּ.

שמואל שווייַגט.

– סודות, סודות, – זאָגט דער אַלטער פאַר זיך.

– מען דאַרף דעם נר־תמיד אָנצינדן, ער איז פאַרלאָשן – זאָגט שמואל.

– גיי דעם נר־תמיד אָנצינדן, ער איז פאַרלאָשן, – זאָגט דער אַלטער מיט אַ געבייזער.

שמואל איז צוריק אין משכּן אַריין.

דער אַלטער איז פאַר דער טיר זיצן געבליבן, די זון האָט זיין אויפגערייצט פּנים געבערענט, און געברומט האָט ער פאַר זיך: סודות... סודות...

אין דעם איז אַרויסגעקומען דער עלטסטער יינג זיינער, חפני, פון משכּן אַרויס, אויפן גאָפּל אַ פעט שטיק פלייש פון טאָפּ אַרויסגעכאַפּט. דערזען דעם אַלטן, ברעכט ער אָפּ אַ שטיקל פון גאָפּל און מיט אַ פול מויל זאָגט ער צום פאָטער:

– נאַ, נעם, טאַטע, אויך אַ ביסן.

– פרעסער, זויפער, נאָר צום פרעסן ווייסט איר, נאָר כאַפּ־לאַפּ, פרעסער! אוי, אוי!

דער עלטסטער יינג האָט אַ פאַר בייזע אויגן אויסגעגלאָצט אויפן אַלטן. ער האָט אים גאָרנישט געקאָנט ענטפערן, ווייל דאָס מויל איז אים מיט פלייש אָנגעשטאָפּט געווען.

דער קעניג פון יהודה

(פון דער סעריע „נביאים")

ישראל האָט זיך אָפּגעטיילט פון יהודה און האָט זיך געמאַכט אַ באַזונדערן קעניג איבער זיך — ירבעם.

און דער קעניג ירבעם האָט מורא געהאַט, אַז דאָס פאָלק וועט אויפגיין קיין ירושלים אויף יום־טוב, ווי גאָט האָט געבאָטן, און וועט זען דאָס בית־המקדש, וואָס שלמה האָט זיי אויפגעשטעלט, און דודס טורעם מיט די גאָלדענע פאַנצערס פון די גבורים, וואָס הענגען אויף אים, און וועלן הערן די לוויִמס געזאַנג אין בית־המקדש־הויף, — וועלן זיי זיך פאַרבענקען נאָך דודס הויז און רחבעמען ווידער איבער זיך פאַר אַ קעניג מאַכן — האָט ער געלאָזט צוויי גאָלדענע קעלבער מאַכן, איינעם אויפגעשטעלט אין דן, און דעם צווייטן אין בית־אל און געזאָגט: דאָס איז דיין גאָט, ישראל, וואָס האָט דיך פון מצרים באַפרייט, אים דינען, אַזוי ווי עס שטייט אַלץ אויפגעשריבן אין דער הייליקער שריפט.

און אויסגעקליבן האָט ער פאַר זיינע קעלבער כהנים פון פראָסטן פאָלק, וואָרים קיין פאַסנדע האָט ער נישט

געפינען. אַלע כהנים זענען געווען אין ירושלים, און וואָס פאַר אַ מיטל ער האָט נישט אָנגעווענדעט, אַז ער זאָל עפּעס אַראָפּקריגן אַן אָרנטלעכן כהן פאַר זיינע קעלבער, האָט נישט געהאָלפן. די כהנים האָבן נישט געוואָלט קומען און פּשוטע שוין נביאים.

דאָס פאָלק איז אָבער געוואָרנט געווען צו געניטע כהנים און נאָך מער צו הייליקע שטרענגע נביאים, וועלכע האָבן דאָס פאָלק געשטראָפט און קיינעם נישט נושא-פנים געווען, אַפילו דעם קעניג נישט, וואָס האָבן וואונדער גע-וויזן און פאַרציילט פון גאָט, און דאָס פאָלק האָט אָנגע-הויבן צו בענקען צוריק נאָך ירושלים.

עפּעס האָט ער יאָ געהאַט אַ פּאָר נביאימלעך, וועלכע האָבן זיך אויסגעלערנט אַביסל כישוף מאַכן פון די בני-נוב, נאָר זיי האָבן בלויז געקאָנט קליינע מופתימלעך באַווייזן, ווי וואַסער און בלוט פאַרקערן, אָבער רעכטע מופתים האָבן זיי נישט געוואוסט, און דאָס פאָלק האָט צו זיי קיין צוטרוי נישט געהאַט.

נון איז אָנגעקומען אַ געטלעכער מאַן פון יהודה מיט גאָטס וואָרט קיין בית-אל, און דער קעניג ירבעם שטייט פונקט אַליין אויפן מזבח אין זיין רעזידענץ-שטאָט און דעמפט פאַר דעם גאָלדענעם קאַלב געווירצן.

און דער געטלעכער מאַן רייסט זיך אַריין צווישן עולם, וואָס שטייט אַרום מזבח, קומט צו פאַרן קעניג און רופט צום מזבח: מזבח, מזבח! עס וועט קומען אַ טאָג און אַ זון פון דודס הויז וועט שעכטן אויף דיר די כהנים, וואָס אָפּפערן פאַר דיר, און וועט פאַרברענען זייערע ביי-נער אויף דיר. און מיין צייכן איז: דער מזבח וועט צע-שפּאַלטן ווערן, און דאָס אַש וועט זיך אויסשיטן.

און זע, דער מזבח ווערט צעשפּאָלטן, און דאָס אַש שיט זיך אויס אין זיינע לעכער.

דער קעניג האָט באַלד פאַרשטאַנען, אַז דאָס איז אַן אמתער נביא, אַ ריכטיקער ירושלים־נביא און אַזאַ נביא, אַז ער וואָלט געקריגן פאַר זיינע געטער, וואָלט ער גע־קאָנט צוציען דאָס גאַנצע פאָלק צו זיך, און דאָס פאָלק וואָלט שוין נישט געווען געבענקט נאָך ירושלים, און וואָלטן זיך שוין מער נישט אַרויסגעגנבעט פון זיינע גרע־נעצן, צו קומען קיין ירושלים, ווי זיי פלעגן עס טאָן.

און דער קעניג האָט באַשטימט ביי זיך, אַז וואָס דער נביא זאָל אים נישט קאָסטן, זאָל ער אים דאָך אויפהאַלטן פאַר זיינע געטער.

זאָגט דער קעניג אַזוי צום נביא:

– מיין גוטער נביא! איך זע, אַז דו ביסט טאַקע אַן אמתער נביא, וואָס דו קאָנסט גרויסע מופתים מאַכן. ווייסטו וואָס, איך וויל דיך אויסהאַלטן פאַר מיינע געטער, איך וויל דיר גוט באַלוינען, אַלע פיסלעך און לונגען פון די קרבנות, וואָס מען וועט ברענגען פאַר די געטער, וועלן געהערן צו דיר, אַ טייל פון די נדבות, און וואָס טויג דיר צוריקגיין קיין ירושלים, דאָרט זענען דאָ אַ סך נביאים אחוץ דיר, דו ביסט אודאי דער קלענסטער פון זיי. בלייב דאָ איבער ביי אונז, וועסטו דאָ זיין דער גרעסטער נביא.

נאָר דער נביא ענטפערט אַזוי:

– אפילו ווען דו וועסט מיר געבן פולע שטובן מיט גאָלד, אַ האַלב פון דיין הויז, וועל איך אויך נישט טוישן ירושלים אויף דיין בית־אל, און דאָס בית־המקדש — אויף דיין גאָלדענעם קאַלב.

און דער קעניג טראַכט זיך אַזוי: איז האַרט ביי זיך, מען דאַרף אים אַביסל ווייכער מאַכן.

פאַלט ער אויף אַ פּלאַן און זאָגט אַזוי:

— געטלעכער נביא! דיינע ווערטער האָבן מיר גערירט, און איך וויל טאַקע אָנהויבן תשובה טאָן צו גאָט, און איך וויל אין דיר ערן גאָט, לאָמיר דיך מכבד זיין מיט מיינע בעסטע מאַכלים, מיט מיינע שענסטע חפצים. קום אונטער דעם באַלקן פון מיין דאַך, וואַש דיינע פיס און עס פון דעם ברויט, וואָס איך ווער פאַרבאַרייטן פאַר דיר, זאָלן זען אַלע אַלטע און חשובע לייט פון ישראל, ווי דער קעניג איז מכבד און ערט דעם נביא פון גאָט.

נאָר דער נביא האָט געזען, אַז זיינע ווערטער האָבן דעם קעניג גערירט, האָט עס אים אין האַרץ געפרייט און ער האָט שוין גערעדט צום קעניג מיט אַ מילדן קול:

— מיך פרייט זייער, וואָס מיינע ווערטער האָבן דיך גערירט, און דו הויבסט אָן תשובה צו טאָן. זאָל דיר גאָטביישטיין און מוחל זיין דיר דיינע חטאים. נאָר עסן מיט דיר קאָן איך נישט, און אָפּקערן הינטער דיין באַלקן טאָר איך איך נישט, ווייל גאָט האָט מיר אָנגעזאָגט: „דו זאָלסט נישט עסן קיין ברויט אויף דעם אָרט, און זאָלסט נישט טרינקען קיין וואַסער אויף דעם אָרט און זאָלסט נישט צוריק אַרויס-גיין פון שטאָט אויף דעמזעלבן וועג, מיט וועלכן דו ביסט אַריינגעגאַנגען", און גאָט ווידערשפּעניקן קאָן איך נישט.

און דער נביא איז איינזאַם אַרויסגעגאַנגען פון שטאָט, פון קיינעם נישט באַגלייט, פון קיינעם גאַרנישט גענאָסן, דורך אַ באַהאַלטענעם וועג אַוועק פון שטאָט.

און געגאַנגען איז ער אויפן וועג פריילעך, מיט אַ לייכט האַרץ און מיט אַ גוט געמיט. אָט האָט ער גאָטס שליחות גע-

טאָן: געקומען אין שטאָט, געזאָגט דעם קעניג דעם אמת אין פּנים אַריין, און דער קעניג איז גערירט געוואָרן פון זיין נביאות און טוט תּשובה צו גאָט.

און גאָרנישט האָט ער דערפאַר גענומען, אַפילו קיין לעק וואַסער, אַפילו קיין ביסן ברויט.

הונגעריק איז ער געווען, און זיין וועג־טאָרבע איז ליידיק געווען, און קיין חפץ האָט ער ביי זיך נישט געהאַט, נאָר דאָס האָט אים נאָך מער באַפרידיקט: געטאָן גאָטס שליחות און גאָרנישט דערפאַר גענומען — האָט ער זיך געזעצט אויף אַ שטיין אָפּרוען.

און דאָס פאָלק, וואָס איז אַרום דעם מזבח געשטאַנען און האָט געזען דעם נביאס מופת און געהערט דעם נביאס וואָרט, האָט אונטער אַנדערער צו מורמלען אָנגעהויבן: אָט דאָס איז מיר אַ נביא, געזאָגט דעם קעניג דעם אמת אין פּנים, קיין באַלוינונג דערפאַר נישט געוואָלט נעמען. וואָס דען, אונזערע נביאים?...

— ברויט־פרעסער זענען זיי נאָר, — האָט איינער פון דער מחנה געזאָגט.

— אַראָפּצוגנבענען פון די בעסטע חלקים, דאָס קאָנען זיי, — האָט אַ צווייטער געברומט.

און אַ זון פון אַן אַלטן נביא, וואָס איז געווען אין שטאָט, איז דערביי געשטאַנען און האָט צוגעזען אַלץ, וואָס דער נביא האָט געטאָן און גערעדט, איז ער אַהיים געגאַנגען צום פאָטער, אַ נביאלע דאָרט עפּעס, האָט זיך שוין באַלד רויק זיינע יאָרן אויסגעלעבט אויף דעם נייעם פּלאַץ אין בית־אל — האָט זיך אויף דער עלטער אוועקגעזעצט אין דער היים, הינטער זיין פייגנבוים און בינשטאָק אויסרוען

און האָט געלעבט פון דעם, וואָס ער האָט אָנגעקליבן אין די גוטע צייטן.

און דער זון קומט דאָ אַהיים און וואַרפט אַ וואָרט אונטער זיך:

— דאָס איז אַ נביא! דאָס ווייס איך איז אַ נביא!

— וואָס אַ נביא? — פרעגט דער אַלטער, וועלכער איז געווען זייער אויפפאַסנד אויף דעם וואָרט „נביא".

— איז געקומען אַ נביא פון יהודה, איז צו צום מלך, אים די עבירות אין פּנים געזאָגט, דעם מזבח אויף צווייען געשפּאָלטן, דאָס אַש אויסגעשיט און דעם מלך די האַנט פּאַרדאַרט, נישט קיין עסן, נישט קיין טרינקען. דער מלך וויל אים די מתנות באַשענקען, וויל פאַרן כהן-גדול מאַכן — ער כאַפּט די טאָרבע און אַרויס פון שטאָט...

— אַ נביא, מיינס אַ חבר, איינינעם אין ירושלים אין איין הייל געווען באַהאַלטן. איינינעם ביי אחיה השלוני תורה געלערנט, אודאי, ווי הייסט — זאָגט דער אַלטער, וועלכן די גבורות פון דעם נביא האָבן אויפגערודערט — אודאי, מיר וועלן זיי ווייזן, די קעניגן, זיי ווילן נישט גאָטס וואָרט הערן — שטראָפן וועט מען זיי מיט דער האַרבסטער שטראָף. „און גאָט האָט געזאָגט צו מיר אַזוי"— הויבט אָן דער אַלטער פלוצלינג מיט אַ נביאישן טאָן — דעם רייטוואָגן שפּאַנט מיר איין, העי, יינגען, דעם רייט-וואָגן! — פאַרגעסט פלוצלינג דער אַלטער, וואָס גאָט האָט אים געזאָגט, — לאָזט מיך מיין חבר, דעם נביא, נאָכלויפן, אונטער מיין דאַך אים ברענגען, דאָס פעטסטע קאַלב שעכט מיר. העי, יינגען! נאָכן נביא, וואָס הייסט, ווי דען! מיר וועלן זיי ווייזן די מלכים.

די ייִנגען האָבן אים דעם רייטוואָגן געשפּאַנט, דער נביא האָט זיך אַרויפגעזעצט און דער מױלאייזל האָט אים אויף דעם וועג געפירט, אין וועלכן דער נביא פון גאָט איז געגאַנגען.

דער נביא פון גאָט איז נאָך אַלץ געזעסן אויפן שטיין, ביי אַ קוואַל וואַסער, צופרידן אין זיך, וואָס זיין שליחות האָט זיך אים אַזוי איינגעגעבן, און האָט זיך דערווייל גע־טראַכט: דאָך נישט אַזאַ זינדיקע שטאָט דאָס בית־אל, עס האָט אַ ווייך הארץ פאַר גאָטס וואָרט, האָט הנאה פון נביאס מוסר. נאָר לענגער בלייבן האָט מען נישט געטאָרט, גאָט האָט נישט געהייסן.

„זאָלסט נישט עסן קיין ברויט און זאָלסט נישט טרינ־קען קיין וואַסער אויף דעם אָרט" — האָט גאָט געזאָגט, קרעכצט דער נביא.

אין דעם קומט אָן דעם אַלטן נביאס רייטוואָגן און שטעלט זיך אָפּ:

– דאָס ביסטו דער נביא פון יהודה, געקומען מיט גאָטס וואָרט, געשיקט צו ירבעם?

— דאָס בין איך! – זאָגט דער נביא.

— און וואָס גאָט האָט דיר געזאָגט, אַז דו זאָלסט נישט עסן קיין ברויט און נישט טרינקען קיין וואַסער אויף דעם אָרט? — זאָגט דער אַלטער אין איין אָטעם.

— יאָ, דערזעלבער.

— אויב אַזוי, טאָ זעץ זיך שוין אין מיין רייטוואָגן און פאָר מיט מיר אין שטאָט אַריין. גאָט האָט זיך צו מיר באַוויזן און געזאָגט: „לויף אים נאָך, ברענג אים אין שטוב אַריין און גיב אים ברויט, און גיב אים וואַסער." אוי, קוים דיך

דערכאַפּט, — אָטעמט שווער אָפּ דער אַלטער, — גאָטס באַ-פעל צו דערפילן.

— און ווער ביסטו דען? — פרעגט דער נביא.

— אויך אַזאַ נביא, ווי דו. איך האָב גענוג געשטראָפט, גענוג גערעדט, מען האָט מיך נישט געוואָלט פאָלגן, אָט וועלן זיי האָבן דערפאַר.

-- אַ נביא פון גאָט? — פרעגט נאָך דער אמתער נביא איבער מיט אַביסל חשד.

פרעג נישט, חבר; אויך אַזאַ נביא ווי דו; דאָס גאַנצע פאָלק אין טויער ווייסט עס. אָט פרעג זיי, — ווייזט ער אויף די אַרומיקע. — העי, גענוג אייך געוואָרנט, ווענדעט ער זיך צום עולם - נישט געזאָגט, איר זאָלט תשובה טאָן? אָט וועט איר האָבן פאַר דאָס אייעריקע. שוין זיבעציק יאָר אויף מיין גרויען קאָפּ — זאָגט ער צום נביא — ווי איך בין אַ נביא; נאָך נתן הנביא געקענט, און מיט אחיה־השלוני ברידער געווען. איניינעם מיט אים דעם נייעם מלבוש אויף ירבעמען צעריסן, אחיה האָט אים געגעבן די צען חלקים, און איך האָב געבראַכט די צוויי געבליבענע חלקים צו רחבעמען. הרגענען האָט ער מיך געוואָלט, בין איך פון אים אַנטלאָפן.

— האָט דיר געזאָגט, אַז דו זאָלסט מיך צוריק אין שטאָט ברענגען, און עסן מיר געבן? אַ וואונדער, עפּעס מיר האָט ער גאָרנישט געזאָגט דערפון, — זאָגט דער נביא.

— געזאָגט מיר: גיי, לויף אים נאָך, ער איז הונגעריק און דורשטיק, און איך האָב אים נישט געהייסן עסן און טרינקען אויף דעם אָרט, ברענג אים צו דיר — זאָגט ער, דו וועסט אים טרעפן אויפן וועג, הינטער דער אלה. הא, דו ביסט טאַקע געזעסן הינטער דער אלה.

— אודאי מיך געוואָלט אויספּריוון — זאָגט דער נביא פאַר זיך — גאָט, אויב איך וועל נישט עובֿר זיין אויף זיין באַפעל, נישט צונעמען קיין לוין פאַר מיין שליחות. צוליב דעם האָט ער מיר נישט געהייסן עסן, נישט טרינקען אויף דעם אָרט, — טרייסט זיך דער נביא, וועלכער איז געווען הונגעריק און דורשטיק. — אָ, ניין! איך וועל נישט עובֿר זיין דיין באַפעל, טאַטע אין הימל, — זאָגט דער נביא, אַרויפגייענדיק אויפן אַלטנס רייטוואָגן, — דעריבער האָט ער מיר נישט געלאָזט זאָגן, נאָר ער האָט דיר אָנגעזאָגט, כּדי צו ווייזן מיר, אַז ער געדענקט אָן מיר. ער ווייס גאַנץ גוט, אַז איך בין הונגעריק און דורשטיק.

— מיר וועלן זיי ווייזן, די מלכים, — האָט דער אַלטער נביא געזאָגט, — מיר וועלן זיי שוין ווייזן, וואָס אַ נביא הייסט, און וואָס עס הייסט אין גאָט ווידערשפּעניקן, מזבחות זיך אַליין מאַכן, קרבנות זיך אַליין מקריב זיין, מיר וועלן זיי שוין ווייזן, — האָט דער אַלטער הויך געשריגן מיט קוראַזש און האָט דעם נביא אין שטאָט אַריינגעבראַכט.

דעם נביא אין שטאָט אַריינגעבראַכט, איז אים די גאַנצע שטאָט נאָכגעלאָפן. די הייזער האָט מען איבערגעלאָזט אַליין, די מוטערס האָבן די קינדער אויף די הענט גענומען און נאָכן נביא געגאַנגען, און די כּהנים האָבן דאָס גאָלדענע קאַלב אין זייער מקדש איבערגעלאָזט און נאָך דעם נביא נאָכגעגאַנגען. דערווייל האָבן טאַקע דעם פאַלשן נביאס זין דאָס פּעטסטע „געדריטלטע" קאַלב געשאָכטן, דעם טיש אונטער אַ לינדנבוים געגרייט, ברויט דערלאַנגט, זאַלץ דערלאַנגט, און דאָס פּעטע קאַלב אויפגעגעבן.

דער שטאָט־נביא האָט זיין גאַסט וואַסער דערלאַנגט, האָט אים די פיס געוואַשן און אים דעם אָנגעזעענסטן אָרט

אָנגעביטן, אַליין האָט ער זיך אונטער דעם בוים געשטעלט אים צו באַדינען.

זענען אָנגעקומען די פּאַרנעמסטע בעלי־בתּים פון שטאָט, דעם נביא מתּנות געבראַכט; איינער אַ גאָלדענע קרוג, דער צווייטער אַ גוטן אונטערטעניקן אייזל. דער אַלטער נביא האָט די מתּנות פאַר זיין חבר צוגענומען, דערביי זאָגנדיק צו די חשובים אַזוי: — האָב איך דען אייך נישט גענוג געשטראָפט, האָב איך אייך דען נישט געזאָגט: טוט תּשובה, כּל זמן עס איז נאָך צייט! איר האָט מיך נישט געוואָלט פאָלגן. וויי, אוי וויי געשריגן!... — האָט דער אַלטער זיך די האָר פון קאָפּ געריסן. דער נביא, עסנדיק רויק זיין ביסן ברויט, בויגט איבער דעם קאָפּ צו אים און שאָקלט אים מיט מיטן קאָפּ.

עס קומט אָן אַ יידענע מיט אַ קראַנק קינד אויף דער האַנט, שטרעקט אויס די האַנט צום נביא:

– גאָטס פריינט, האָב רחמנות אויף דיין דינסט, און הייל איר איינציק קינד. איך האָב נישט מער ווי פינף טעפּ האָניק אין דער שטוב, וועל איך זיי דיר אוועקגעבן.

און דער אַלטער שטאָט=נביא גייט פּלוצלינג צו צו זיין חבר פון יהודה און זאָגט צו אים:

– שלאָג מיך, חבר, שלאָג מיך, פריינט, וואָרים גאָט האָט געהייסן, אַז דו זאָלסט מיך שלאָגן.

און דער נביא האָט אים מיטן לעפל, וואָס ער האָט געהאַלטן אין האַנט, געגעבן עטלעכע קלעפּ אויף דער פּלייצע.

און דער אַלטער שטאָט=נביא דרייט זיך אויס צו דער יידענע מיטן קראַנקן קינד און זאָגט אַזוי:

— „אַזוי ווי אַ חבר שלאָגט אַ חבר, און אַזוי ווי אַ פריינט שלאָגט אַ פריינט, אַזוי וועל איך אייך שלאָגן; עס איז נישטאָ קיין רחמים היינט ביי מיר", זאָגט גאָט.

און דער נביא דרייט אום דעם קאָפּ, מיטן ביסן אין מויל און שאָקלט צו: — אַזוי איז עס, אַזוי...

אין דער שטאָט אָבער איז וואָס אַמאָל מער פאַרשפּרייט געוואָרן די ידיעה, אַז דער נביא פון יהודה, וואָס איז געקומען אין שטאָט אריין און אַזוינע מופתים באַוויזן, און דעם מלך אין פּנים דעם אמת געזאָגט — איז ווידער צוריק אין שטאָט אריינגעקומען און שטייט איין ביים שטאָט=נביא, און ער עסט דאָרט ברויט, און ער נעמט צו נדבות און זאָגט דאָרט נביאות; — האָבן זיי יעדערער אים געבראַכט מתנות און געקומען צו אים, טיכער אים אויסגעשפּרייט, און גאָלד און זילבער אים אַנידערגעלייגט, און צו אים די הענט אויסגעשטרעקט נאָך ישועה. און דער אַלטער שטאָט=נביא שטייט אַלץ און שטראָפט, און שטראָפט.

האָט דאָס זיין נביאיש האַרץ גערירט, אין יהודה איז ער געווען דער קלענסטער, קיינער האָט זיך אויף אים נישט אומגעקוקט, אַלע גייען נאָך אחיה השלוני, און דאָ איז ער דער גרעסטער, דאָס פאָלק גייט אים נאָך, און ברענגט אים מתנות און שפּרייט אויס די הענט צו אים. עס איז גאָרנישט אַזאַ שלעכט פאָלק, ווי ער האָט געמיינט; האָט ליב גאָטס וואָרט און איז מכבד דעם נביא.

און דער אַלטער שטאָט=נביא שטייט אַלץ און שטראָפט, און שטראָפט, רופט ער זיך אָן:

— נו, פאַרפאַלן איז נאָך נישט, אויף אַלץ איז דאָ אַן עצה, קיינמאָל איז ביי גאָט נישט צו שפּעט. תשובה דאַרף מען טאָן, וועט אייך גאָט מוחל זיין!

און דער אַלטער נביא נאָך אים:

— דאָס וואָס איך האָב אייך שטענדיק געזאָגט, תשובה איז תשובה! מיט תשובה קאָנסטו אַלץ מאַכן.

און די בעלי=בתּים וואָס זענען דאָרט געווען, קוקן זיך איבער איינער צום צווייטן און זאָגן אין דער שטיל, ווייזנדיק אויפן נביא:

— אָט איז אַ נביא, אָט איז גאָטס אַ שליח, מיט איין האַנט שלאָגט ער דיך, מיט דער צווייטער–טרייסט ער דיך.

און דער נביא זאָגט ווייטער:

— גאָט איז אַ אל רחום וחנון, און ווען מען בעט צו אים – הערט ער, ווען מען טוט תשובה, איז ער מוחל! אַ ערבאַרעמדיקער גאָט איז ער, אַ גוטער גאָט.

— אַ דערבאַרעמדיקער גאָט איז ער, – שרייט נאָך דער שטאָט=נביא. – הערט, ישראל, הערט, וואָס גאָט לאָזט אייך זאָגן: „אַ דערבאַרעמיקער גאָט בין איך דיר, און אַז דו וועסט מיך רופן, וועל איך דיר הערן, און אַז דו וועסט תשובה טאָן צו מיר, וועל איך דיר מוחל זיין".

— אַ אויסדערווײלט קינד ביזטו מיר, ישראל, זאָגט גאָט, – הויבט אָן מיט זיין טאָן אונזער נביא. – און זענען דען נישט מיינע פריינט, אַברהם, יצחק און יעקב געווען דיינע עלטערן? און משה, מיין טייערער קנעכט, איז דען נישט געגאַנגען פאַר דיר? גאָט האָט דיך אויסגעוועלט, ישראל.

— אַ אויסדערוועלטס קינד זענען מיר, — זאָגן די בעלי=בתּים איינער צום צווייטן, און טרערן ווייזן זיך אין זייערע אויגן, און רוקן זיך נענטער צום נביא, און וואָרע=מער ווערט זיי. — אַ אויסדערוועלט קינד, און אַברהם,

יצחק און יעקב זענען געווען אונזערע עלטערן, אַן אויס־דערוויילט קינד, ישׂראל...

און אַ בעל־הבית פון דאָרט, מיט טרערן אין די אויגן, גייט צו צום נביא (האַלט זיך אַביסל צוריק), און מיט אַ פאַרכריפּעט קול זאָגט ער:

– טייערער נביא, גוטער נביא, אַן אויסדערוויילט קינד זענען מיר פאַר גאָט. מיין ברודער ביסטו, מיין פאָטער ביסטו; דיין קנעכט האָט היינט די ווייַנטרויבן אין קעל־טער געטראָגן, דעם וויין אין די פעסער געבראַכט, לאָז דיין קנעכט דעם וויין דאָ אויפן טיש ברענגען, און לאָז דאָס פאָלק זיך פרייען מיט דיר. אַן אויסדערוויילט קינד זענען מיר צו גאָט, אָ, טייערער נביא! אָ, גוטער נביא!

און אַ צווייטער בעל־הבית מיט אַ כליפּענדיק קול איז צוגעפאַלן צום נביא:

– הייליקער נביא, געטלעכער נביא! געערדט האָסטו היינט צום הארץ פון דיינע קנעכט און געטרייסט האָסטו זיי; און דיין קנעכט האָט האָניק אַרויסגענומען פון דעם בינשטאָק די היינטיקע נאַכט. לאָז עס דיין קנעכט דאָ אויפן טיש פאַר דיר ברענגען און זאָל דאָס פאָלק זיך פרייען מיט דיר. געטרייסט האָסטו אונז היינט און גע־רעדט צו די הערצער פון דיינע קנעכט, אָ, הייליקער נביא! געטלעכער נביא!

– איך זע אין דעם קיין חטא נישט, – האָט דער אָפּ־געענטפערט.

און די בעלי־בתים זענען מיט פרייד יעדערער צו זיין הויז געלאָפן, און יעדערער האָט זיין וויין און האָניק, און די פרוכטן פון זיין פייגנבוים און די פרוכטן פון זיין טייטלבוים פאַרן נביא אויפן טיש געבראַכט.

און דאָס פאָלק איז צוגעקומען וואָס אַמאָל מער, וואָס אַמאָל מער און האָבן אים זיידענע מתנות געבראַכט: ווער אַ גאָלדשטיק און ווער אַ זילבערשטיק, ווער אַ טייער קלייד און ווער אַ שטיק פורפור־שטאָף, ווער אַ קרוג אייל, – און האָבן די מתנות צו זיינע פיס געלייגט.

און דער עולם: מאַן און ווייב און קינד האָבן גע־טרונקען פון דעם ווייַן און געלעקט פון דעם האָניג און געגעסן פון די פייגן און פאַרזוכט פון די טייטלען – און געפרייט זיך מיטן נביא, און ער – מיט זיי. און זיין האַרץ איז פריילעך געוואָרן, און געזען האָט ער דאָס פאָלק אַרום זיך, און ווי עס פרייט זיך מיט אים, האָט ער די הענט אויפגעהויבן און האָט אַזוי געזאָגט:

– וואו איז נאָך דאָ אַ פאָלק ווי ישראל, און וואו איז נאָך דאָ אַזא שטאַם ווי יעקב! וואויל איז דיר, וואויל איז דיר, קיין שלעכטס וועט דיר נישט געשען, נאָר שלום, שלום וועט זיין צו דיין געצעלט.

– האָב איך אייך דען נישט באַלד געזאָגט, אַז שלום, אַז נאָר שלום וועט זיין צו אייך און צו אייערע קינדער? – שרייט דער שטאָט־נביא.

נאָר דאָס פאָלק האָט איצט נישט געקוקט אויף אים. געהערט פון נביא פון יהודה דאָס וואָרט שלום, איז זיי אַ שווערער שטיין פון האַרץ אַראָפּ, און אַ גרויסע פרייד איז זיי באַפאַלן, און זיי זענען צוגעפאַלן צו אים און האָבן אים ביי די פיס אַרומגענומען, האָבן אים אין דער הויך געהויבן און האָבן געטאַנצט פאַר פרייד אַרום אים.

– טייערער נביא, הייליקער נביא! דו ביסט אַ גוטער נביא, אַ גוטער נביא, אונזער דאַך וועלן מיר דיר אוועק־

געבן, אונזער ברויט און וואַסער – זיי מיט אונז, בלייב מיט אונז.

נאָר דער נביא האָט זיך אָפּגעשטעלט:

– ניין, איך קאָן נישט. גאָט האָט מיר געזאָגט, – נאָר וואָס גאָט האָט אים געזאָגט, האָט ער פאַרגעסן, – איך וועל נאָך צוריקקומען, איך וועל נאָך צוריקקומען.

און זיי האָבן אים אויף דעם בעסטן אייזל אַרויפגעזעצט, אָנגעלאָדן אַלע מתנות, די גאָלדשטיקער און די זיידנטיכער מיט די פּורפּורטיכער, אַלע קעשענעס אים אָנגעפּילט, אַלע עקן אים באַלייגט, און איצט איז שוין דער נביא נישט ווי פריער ליידיק און ליער, הונגעריק און דורשטיק, פאַרלאָזט און איינזאַם פון שטאָט אַרויס; – ניין, באַלאָדן און אָנגעשטאָפּט, זאַט און באַטרונקען, און דאָס פאָלק האָט אים באַגלייט מיט געזאַנג און טענץ.

ביים טויער פון שטאָט האָט ער זיך מיט זיי געזעגנט, פאַרשפּראָכן זיי, אַז ער וועט צוריקקומען, און זיי זענען מיט רויקע געמיטער און פריילעכע הערצער אין שטאָט געגאַנגען, און געזאָגט איינער צום צווייטן:

– אָט דאָס הייסט אַ נביא, דאָס איז אַ נביא פון יהודה.

– אַ גוטער נביא, אַ האַרציקער נביא.

– אַ גוט האַרץ, – האָט אַ דריטער אַ וואָרט אַריינגעוואָרפן, און זענען זיך צעגאַנגען.

רייט זיך אונזער נביא איינער אַליין אויפן וועג, אָנגעלאָדן מיט אַלעם גוטעס, און טראַכט ביי זיך אין האַרצן:

– אַ גוט פאָלק ישראל, אַן אויסדערוויילט פאָלק, האָט ליב גאָטס וואָרט, האַלט בכבוד גאָטס נביא.

און דאָס אונטערטעניקע אייזעלע קלאַפּט מיט די פיס-

לעך אָן די שטיינדלעך, און די גאָלדשטיקער און די זילבער־שטיקער קלאַפּן פון ביידע זייטן זאָטל.

אין הארץ ביים נביא ווערט עפּעס נישט אינגאַנצן זיכער: דאָס פּאָריקע מאָל געגאַנגען, נישט געריטן אויף דעם וועג, א הונגעריקער, א דורשטיקער, אָבער עפּעס דאָך רויִקער געווען, מער צופרידן מיט זיך. דאָס זייניקע אָפּגעטאָן, געזאָגט גאָטס וואָרט, געוואָרפן אָן אימה אויפן מלך און פאָלק, און גאָרנישט דערפאַר גענומען.

— וואָס האָב איך דאָ געטאָן, — וויל ער זיך אליין פאַר־ענטפערן,—געגעסן און געטרונקען, און גאָט האָט דאָך אליין געזאָגט דעם נביא, אז ער זאָל מיך צוריקברענגען און עסן מיר געבן, און טרינקען מיר געבן.

— און א גוט פאָלק ישראל, אָן אָרנטלעך פאָלק, האַלט זיך אָן גאָטס וואָרט, וויל זיך האַלטן, נאָר האָבן א שלעכטן קעניג, דעם ירבעם, גאָלדענע קעלבער האָט ער זיך געמאַכט. און עס וועט קומען א צייט און יהודהס א קינד וועט שעכטן דיינע כּהנים אויף דיינע מזבחות — און איך וויל דאָך...

— שלום האָט מיר גאָט נישט געהייסן צו זאָגן, — טראַכט ער, זי דערמאָנענדיק, אז ער האָט צוגעזאָגט שלום.

— שלום, ניין, אָ, ניין! האָט מיר גאָט נישט געהייסן צו זאָגן, — רעדט ער צו זיך אליין און גיט א שטעק די האַנט אין דער רייזע־טאָרבע און שלעפּט אַרויס א פּאָר גאָלדשטיקער.

— און גאָלדשטיקער האָט מיר גאָט נישט געהייסן נעמען פאַר מיין נביאות, — זאָגט ער צו זיך, און איך האָב יאָ גענומען.

– און זיידענע טיכער, און פורפורשטאָף האָט מיר גאָט נישט געהייסן נעמען פאַר מײַנע נביאות, און איך האָב יאָ גענומען.

און דערמאָנט זיך, ווי ער איז דאָ פריער געזעסן הינטער דער אלה אַ הונגעריקער, אַ דאָרשטיקער, אַ מי־דער און פאַרלאָזטער, און ווי גוט עס איז אים דאָ גע־ווען; אָפּגעטאָן גאָטס שליחות, געזאָגט דעם קעניג: דו אַזוינער און אַזוינער – און אַוועק. נישט דיין ברויט, נישט דיין וואַסער.

און יעצט רייט ער דאָ אַ באַלאָדענער מיט גאָלד און זילבער, און זיידנטוך און פורפורשטאָף, און מיט אַ פולן מאָגן... און ער האָט געכאַפּט די גאָלדשטיקער, און די זילבערשטיקער, און די זיידנטיכער פון אונטערן זאָטל גע־ריסן, – אויפן וועג פאַרשפּרייט, און דעם פורפורשטאָף פון זיך געוואָרפן, און געקוקט אויף זיך, און גאָטס וואָרט איז צו שאַנדע געוואָרן...

— נישט באַדאַרפט צוריקצוגיין, נישט געדאַרפט, רעדט ער צו זיך אַליין.

און ער באַטרויערט זיך אין זיין האַרצן און האָט חרטה אויף זיינע מעשים, און גאָט האָט רחמנות אויף אים, און לאָזט אים אָפּקומען די זינד אויף דער וועלט –

עס גייט אַרויס אַ לייב פון וואַלד און טויט אים, און דעם אייזל לאָזט ער לעבן.

שטייט דער אייזל אין מיטן וועג, נעבן דעם טויטן קערפּער און ווייסט נישט, וואָס ער האָט צו טאָן.

גייט אַ מענטש פאַרביי און דערזעט דעם טויטן נביא, קומט ער אין שטאָט אַריין און דערציילט עס.

כאַפּט זיך דער שטאָט־נביא אויף און שפּאַנט זיך דעם רייטוואָגן און פאָרט אויפן פעג אַרויס און ברענגט אים אין שטאָט אַריין.

און ער האָט אים אַ שיינע לויה געלאָזט מאַכן און זיין קבר, וואָס ער האָט זיך שוין געהאַט אויסגעהאַקט, אים אָפּגעגעבן.

און דאָס גאַנצע פאָלק איז נאָך דער מטה געגאַנגען, און האָט אים אַ שבח נאָכגעזאָגט:

— אַ גוטער נביא געווען.

— אַ האַרציקער מענטש.

— אַ גוט האַרץ, — האָט אַ דריטער אַריינגעוואָרפן.

און דער שטאָט־נביא איז נאָך דער מטה נאָכגעגאַנגען און האָט זיך די הענט געבראָכן און האָט הויך געוויינט אויפן קול:

„און גאָט האָט דיר געזאָגט, אַז דו זאָלסט נישט עסן קיין ברויט און זאָלסט נישט טרינקען קיין וואַסער אויף דעם אָרט, און דו האָסט גאָט נישט געפאָלגט, און האָסט יאָ געגעסן ברויט און האָסט יאָ געטרונקען וואַסער אויף דעם אָרט — האָט דיך גאָט דערפאַר געשטראָפט".

און ביי דער גרוב מאַכט ער מיט טרערן אין די אויגן צו זיינע קינדער אַזוי:

„ליבע קינדער, אַז איך וועל שטאַרבן, באַגראָבט מיך נעבן אים, אַ ברודער איז ער מיר געווען, אַ געזעלן מיינער"...

בײַ דער כּותל-מערבֿי

(אײַנדריקן)

ווען איך בין אַ ייִנגל געווען, אין חדר געלערנט, אין חומש געלייענט וועגן ירושלים, האָט זיך מיר אַלץ געדאַכט, אַז ירושלים איז אַ שטאָט וואָס רוט נישט אויף גאָטס ערד, נאָר זי איז באַהאַלטן מיט גאָט אין די הימלען, ווי אונזערע פּאָטערס אברהם, יצחק און יעקב, און ווען משיח וועט קומען און אַלע טויטע וועלן אויפשטיין, דעמאָלט וועט ירושלים אינײַנעם מיט אַלע הייליקע אבֿות פֿון הימל אַראָפּנידערן. ירושלים איז געווען ווי אַ הייליקע לעגענדע, וועלכע קומט צו גיין צום ייִדן אין די שבתדיקע טעג און די ימים-טובֿים און לעבט בײַ אים אין סדור אין די תּפֿילות.

אַז איך בין עלטער געוואָרן, האָב איך די זכיה געהאַט מיט מײַנע אייגענע אויגן צו זען די שבתדיקע לעגענדע ירושלים. איך האָב געהערט, אַז פֿון דעם גאַנצן חומש איז אונז נאָר איבערגעבליבן איין ירושלים, וואָס לעבט מיט אונז אין אײן צײַט, און איך האָב נישט פֿריער געגלויבט, ביז איך האָב זי נישט געזען מיט מײַנע אויגן.

אין אַ פֿרייטאָג פֿאַרנאַכט בין איך צום ערשטן מאָל אָנגעקומען מיט דער באַן פֿון יפו נאָך ירושלים. אַז איך בין געפֿאָרן מיטן וואָגן אין שטאָט אַריין און אָנגעקומען צו די שערי־יפו, ביי דעם אַריינגאַנג פֿון דער אַלטער שטאָט, האָב איך געטראָפֿן יידן אין לאַנגע אַטלעסענע קאַפּאָטעס, אין שיך און זאָקן, אין הויכע פֿוטערנע שטריימלעך, באַהאָנגען איבער די אַקסלען מיט סאַמעטענע שבת־מאַנטלען גייען מיט די יינגלעך צו דער כּותל מערבֿי צו קבלת שבת. אין די פֿענסטער פֿון די קליינע הייזלעך האָבן אַרויסגעשיינט די שבת־ליכטלעך פֿון די מעשענע לייכטער, ווי ביי אונדז אין די קליינע שטעטלעך, האָב איך זיך פֿאַרשעמט אַריינצופֿאָרן אום שבת אין ירושלים. בין איך אַראָפּ פֿון וואָגן און געפּרעגט זיך צו דער כּותל מערבֿי. אַז איך בין אָנגעקומען נאָנט צו דער כּותל מערבֿי, האָב איך אָנגעטראָפֿן יידן וואָס האָבן געשטראָמט פֿון אַלע געסלעך צו דער כּותל מערבֿי. און פֿאַרשיידענע יידן זענען דאָס געווען. עס זענען געגאַנגען שפּאַנישע יידן מיט טערקישע טורבאַנען אויף די קעפּ, מיט שוואַרצע פּינקל־דיקע אויגן און שוואַרצע ריזיקע בערד. יעדעס געזיכט איז ענלעך צום רמב״ם, צו אַ חכם און צו אַ למדן. עס זענען געגאַנגען די בוכאַרישע יידן, אָנגעטאָן אין זייערע פֿאַרבנרייכע מאַנטלען, אין גאָלדענע פּאַסקעס, מיט קאָזאַצקע פֿוטערנע היטלען און רויטע אויסגעהעפּטע שטיוול; נעבן זיי זייערע ווייבער מיט האַלב־פֿאַרהאָנגענע געזיכטער. עס זענען אָנגעקומען די תּימנער יידן, אין ווייסע קיטלען אָנגעטאָן אין אָרעמע טליתים. גאַליציאַנער יידן, אין פּוילישע קליידונג, און ייבער אין ווייסע זיי־דענע טיכער און טערקישע שאַלן; און פּערסישע יידן,

אין שוואַרצע ערנסטע מאַנטלען – און אַלע האָבן געשטראָמט צו דעם שמאָלן געסל, וואָס פירט צו דער כותל מערבי.

און בײַ דער כותל מערבי זענען געשטאַנען די יידן פון אַלע פיר עקן וועלט, וואָס דאָס בענקשאַפט האָט זיי אַרויסגעיאָגט פון זייערע קליינע פוילישע שטעטלעך און פון זייער זונעניקער תימנישער וויסטע, און פון זייערע רייכפּאַרבנדיקע האַנדלס־שטעט פון בוכאַריע, און פון די פינסטערע דערפער פון פּערסיע און זענען זיך אַלע צונויפגעקומען בײַ דער איינציקער איבערגעבליבענער וואַנט, וואָס שטייט ווי אַ מצבה אויף אַ פאָלק. די לאַנגע און ברייטע שטיינער, וועלכע ליגן איינער אויפן אַנדערן, זענען באַשריבן מיט נעמען פון די, וואָס באַדאַרפן הילף, און צווישן די שפּאַלטן פון די שטיינער ברענען ליכט, און די יידן פון אַלע ווינקעלעך האָבן זיך איינגעקופּיעט אין דעם שמאָלן ענגן געסל, וואָס איז פאַר דער וואַנט. שוואַרצע זיידענע זשופּיצעס מישן זיך אויס איינעם מיט גאָלדענע בוכאַרישע מלכימדיקע מאַנטלען; שוואַרצע פוטערנע שטריימלעך מיט רויטע פּערסישע טורבאַנען; ווייסע תימנישע קיטלען מיט שוואַרצע בכבודיקע שפּאַניש־יידישע קאַפּאָטעס, און אַלע ווענדן זיך צו דער וואַנט און קוקן צו די שווייגנדיקע גרויסע שטומע שטיינער מיט בענקנדע אויגן. זיי, די שטיינער, זענען די עדות, די איינציקע איבערגעבליבענע רעשטן פון אונזער הויז. עס זענען די קינדער צוריק געקומען צום הויז און האָבן געפונען נאָר איין־איינציקע איבערגעבליבענע וואַנט, און בײַ דער וואַנט שטייען מיר אַלע אַרום, און מיר האַלטן זיך אָן בײַ די הענט און מיר זינגען אַלע איינעם אַ ליד, אַ גרויס שבתדיק ליד:

– לכה דודי לקראת כלה פני שבת נקבלה.

וואָס אַרט עס אונז, וואָס די אַראַבישע פּרויען פון די

קליינע שמוציקע הייזלעך, וואָס שטייען קעגנאיבער דער כּותל מערבֿי, ווארפן מיסט אויף די שבתדיקע בגדים פון די בכבֿודיקע יידן. וואָס אַרט עס אונז, וואָס די קליינע אַראַבּישע יינגלעך פון די שמוציקע אַראַבּישע הייזלעך ווארפן שטיינער אין די בעטנדע יידן — פאַר דעם זענען מיר אין גלות. אָבער מיר שטייען פאַר דער וואנט פון אונזער הויז. און כאָטש אונזער הויז איז צעשטערט און אַ וואַנט פון אונזער הויז דינט נאָר צו באַצוימען אַ פרעמד הויז — דאָך איז עס אונזער וואַנט, אונזער ירושה, דער איינציקער עדות פון אונזער גדולה, און היינט איז שבת...

און צווישן די אַלטע יידן מיט די גרויע בערד שטייט אַ יונגערמאַן, זיין יונג בחורישׁ געזיכט זאָגט עדות, אַז ער האָט קיינמאָל נישט געפילט דעם גלות, דאָך שטייט ער איינגעם מיט די אַלטע יידן, בויגט זיין פּנים אין אַ יידס סדור און זינגט מיט דעם „לכה דודי״ מיט די אַלטע יידן. עס באַווארפן אויך אים די קליינע אַראַבּישע יינגלעך מיט די שמוץ פון זייערע שטובן, און ווי אַן אַלטער ייד, וואָס איז געוואוינט צום גלות, שטייט ער און קוקט זיך נישט ארום, וואָס די גוים שטערן, און ער זינגט זיין שבת־ליד. מען האָט מיר אָנגעוויזן אויף דעם יונגנמאַן אַלס אַן אַמעריקאַנער רבֿ, וועלכער האָט פאַרלאָזט אַ שול פון די מיליאָנערן און איז אַוועק אין אַ פּראָסטער אָרעמער שול, צו אָרעמע אַלטע יידן.

„... און עס וועט זיין אין די לעצטע טעג און עס וועט באַפעסטיקט ווערן דער באַרג פון גאָטס הויז אויף די שפּיצן פון די בערג און ער וועט דערהויבּענער ווערן איבּער אַלע הויכן און עס וועלן שטראָמען צו אים אַלע פעלקער״

איך ווייס נישט אויב עס זענען שוין אָנגעקומען יענע לעצטע טעג, וועגן וועלכע דער נביא רעדט. נאָר דער וואָס האָט איבערגעלעבט פסח אין ירושלים, דער האָט געזען, ווי דעם נביאס ווערטער זענען מקוים געוואָרן.

עס שטראָמען צום באַרג די פעלקער פון דער וועלט — און דער באַרג אַליין ווערט באַוואַקט פון פרעמדע...

עס וואַרעמען זיך אין דער ירושלימער זון די מאַכמעדאַנישע דערווישן, וועלכע ליגן אין זייערע ווייסע קיטלען איבער די מאַרמאָרנע טרעפּן פון דעם גרויסן און ברייטן הויף, וואָס איז אַמאָל געווען דער בית־המקדש־הויף. און אויף דעם אָרט פון דעם בית־המקדש שטייט דער מאַכמעדאַנישער מעטשעט, און פאַר אַ באַקשיש פון פינף סענט ווייזט דיר דער דער־וויש די אַלע הייליקייטן, פון וועלכע דו האָסט געטרוימט ווען דו ביסט אַ קינד געווען. פאַר אַ באַקשיש פון פינף סענט אַנטפּלעקט ער פאַר דיר דיינע רעליגיע־זע רעליקוויען. ער ווייזט דיר דעם שטיין, אויף וועלכן אברהם האָט געזאָלט יצחקן מקריב זיין. ער ווייזט דיר דעם אָרט, וואו דער קדשי־קדשים איז געווען, אין וועלכן דער כהן גדול האָט נאָר איינמאָל געמעגט אַריינטרעטן. עס שטייען די טערקישע סאָלדאַטן און היטן דעם איינגאַנג פון יעזוס קבר־קירכע און קוקן זיך צו מיט גלייכגילטי־קייט און מיט אַ שלעפערדיקן גאַנווער צו דעם רעליגיעזן עקסטאַז פון די אָרעמע רוסישע פּויערים, פון די גריכישע פּאָפּן, פון די פראַנצויזישע נאָנען, פון די איטאַליענישע גלחים — וועלכע וואַרפן זיך מיט די פּנימער צו דער ערד און ווערן פאַרחלשט ביי דער שוועל פון זייער הייליקייט. זיי ווייסן נישט די מאַכמעדאַנישע דערווישן און די טערקישע סאָלדאַטן, אַז זיי האָבן געהיט דאָס געוויסן פון דער וועלט,

דורך הונדערטער יאָרן זענען זיי געווען די טויער־היטער פון דאָס הייליקסטע, וואָס די מענטשן האָבן פאַרמאָגט. זיי זענען געווען די טויערן־היטער פון י ר ו ש ל י ם.

אַ קליין פאָלק, פאַריאָגט אין דער פרעמד פון זייערע באַזיגער, זענען אַמאָל געזעסן מיט זייערע האַרפן אין די הענט ביי אַ ברעג פון אַ פרעמדן טייך, געקוקט אין וואַסער און געבענקט נאָך זייער באַליבטער היים, און עס האָבן פאַרלאַנגט זייערע באַצווינגער פון זיי, אַז זיי זאָלן זיי זינגען די לידער פון זייער היים, האָבן זיי די האַרפן אויף די צווייגן אויפגעהאָנגען פון די ווידנביימער, וואָס זענען געשטאַנען ביים טייך און האָבן די שבועה געשוואוירן: „אַז איך וועל דיך פאַרגעסן, ירושלים, זאָל מיין רעכטע האַנט פאַרגעסן ווערן".

אַ פאַרכשופטע שבועה איז דאָס געווען. נישט נאָר בלויז דאָס קליינע פאָלק האָט די שבועה געשוואוירן, נאָר די גאַנצע וועלט האָט מיט אונז די שבועה מיטגעשוואוירן. אין יעדן דור, דורך טויזנט יאָר, קומט די שבועה און פאָדערט דאָס איריקע. דורך טויזנט יאָרן האָט די שבועה פאַרכשופט און אַרויסגעפאָדערט די העלדן פון זייערע ריטערישע שלעסער און זיי האָבן זיך באַקליידט אין זייערע דאָן־קיכאָטישע שילדן און שפיזן, גענומען אָפשייד פון זייערע פרינצעסינס און האָבן געוואַנדלט ווי פאַריירטע איבער דער וועלט — געשלאָגן זיך אין וועלדער מיט מכשפים און רוחות, וואָס האָבן געפרוווט זיי שטערן דעם וועג. שטעט און דערפער פאַרברענט אויף זייער וועג, און פאַרכשופט פון דער שבועה האָבן זיי געבלאָנדזשעט אויפן וועג נאָך ירושלים, איבער דער גאַנצער וועלט, איבער אַלע וועגן און שטעגן האָבן זיי זייערע ביינער פאַרשפרייט. פיל זענען אונטערגעגאַנגען, פאַרלוירן געוואָרן אויפן וועג, נאָר אייניקע זענען דערגאַנגען. און שטייסטו היינט ביי

די טויערן פון ירושלים פאַר פסח און דו זעסט ווי ס׳ציִען זיך די פעלקער פון דער וועלט קיין ירושלים, אויף יום־טוב — דאַכט זיך דיר, אַז דער צוג האָט זיך נאָכנישט געענדיקט, אַז עס ציִען נאָך די ריטערס קיין ירושלים ביזן היינטיקן טאָג...

עס איז געקומען די שבועה אין דער שטילער נאַכט און האָט אָנגעקלאַפּט אין לאָדן פון דעם רוסישן פויער, אין ווייטן ווינטערדיקן רוסלאַנד: ירו־שלים! און עס קאָן שוין דער פויער נישט רוען, ער וואַנדלט צופוס איבער די לאַנגע ווייט פון זיין לאַנד, ביז ער קומט אָן צום ברעג פון שווארצן ים, און שלעפּט זיך טעג און נעכט איבער די ימים און קאָן פריער נישט רוען, ביז ער קלאַפּט אָן מיט זיין שטערן אויף דער שוועל פון דעם טויער פון ירושלים. און שטייסטו אין ירושלים פסח־צייט, ביי דעם טויער פון דער אַלטער שטאָט, און דו זעסט ווי עס ציִען זיך צענדליקער טויזנטער פויערן און פויערטעס פון אַלע עקן פון דער גרויסער רוסלאַנד, מיט פּעקלעך אויף די פּלייצעס, זעסטו ווי עס ציִען זיך די קאַטוילישע פּראָצעסיאָנען פון שפּאַנישע, פּוילישע און רוטענישע גוים, באַלקאַנען־פעלקער, גריכן, מאַכמעדאַנישע אַראַבער, וואָס קומען זוכן משה רבינוס קבר, אַלטע אַראַבישע שייכן, מעקאַנישע דערווישן, זעסטו, ווי די אַלטע יידישע שבועה האָט זיי פאַרכשופט, געקומען ביינאַכט צו זייערע פענסטער און האָט זיי געוועקט און געפאָדערט: ירושלים!

אַ יום־טובֿדיקע שטאָט איז ירושלים. עס גייט אויף די זון אין אַ זילבערנעם ליכט און באַזילבערט די גאַנצע שטאָט. די הייזער זענען פֿון ווייסע שטיינער, די גאַסן אויסגעלייגט מיט ווייסע קאַלך־שטיינער, איבער די קעפּ הענגען ווייסע ליילעכער פֿון איין הייזל איבערן אַנדערן, און איבער די שמאָלע ענגע געסלעך וואַנדלען די פֿעלקער פֿון דער וועלט, אַלע טראַכטן פֿון ערד־קוגל און אַלע שפּראַכן פֿון מענטשלעכן מין הערן זיך איבער די שמאָלע געסלעך פֿון דער אַלטער שטאָט. אין די קראָמען אויף די פֿענסטער זיצן אויסגעזעצט די מאַכמעדאַנישע סוחרים, דויכערן בשמים־געווירץ, אַז דער אָנגענעמער ריח זאָל צוציען קונים, און וואַרפֿן אויף זייערע פֿאַרבן־קאָלירטע אָריענטאַלישע סחורות, בונטע טעפּיכן, קלינגענדע זילבער־נע גלעקלעך, פֿאַרבנרייך־באַפּוצטע אייזלען־זאָטלען, באַנטשען מיט פֿאַרשידנפֿאַרביקע קאָלירטע קרעלערן, רעליגיעזע בילדער, אָנגעצונדענע אַראַבישע לעמפּלעך — און די סחורות גיבן אַרויס פֿון זיך אַ זיסן מזרחישן ריח. עס פֿירט אַן אַראַבער זיינע אָרעם־ווייבער אויף אַ קעמל איבער די געסלעך פֿון ירושלים, אַ שלאַנקע, עלעגאַנטע אָרעם־דאַמע, באַגלייט מיט אַ באַלאָדנטן יענאָך, גייט אַרום איבער בשמים־געוועלבלעך איינצוקויפֿן קרייטעכצער, צונויפֿשטעלן די זאַלב פֿאַר איר לייב, וואָס איר האַר און געביטער האָט ליב. פֿירט אַ רוסישע נאָנע אַ מחנה רוסישע פּויערים איינקויפֿן לעדער אויף שטיוול, וואָס זיי האָבן צעריסן אויפֿן וועג. שטייט אַ גאַליציאַנער ייד און האָט צו פֿאַר־קויפֿן נייע יום־טובֿדיקע כּלים אויף פּסח — אָדער אַן אַנ־דער יידענע האָט פֿאַרנומען אַ גאַנץ ירושלים־געסל מיט דעם געשמאַק פֿון אירע פּסחדיקע אוגערקעס — און די

אַלע סחורות מישן זיך אויס, און עס מישן זיך אויס די סוחרים און די קונים און אַלע טראַכטן פון דער וועלט מישן זיך אויס אין איין פאַרבנרייכן ים, און די שפּראַכן פון דער וועלט קלינגען אין איין קלאַנג, און ירושלים ווערט אַ וועלט-יאַרמאַרק פון אַן אַלטע, אַלטע לעגענדע-שטאָט, וואָס עס דאַכט זיך, אַז מיר האָבן זי אַמאָל, אַמאָל געזען אין חלום — ווען מיר זענען קליינע קינדער געווען...

פאַרנאַכט בין איך געשטאַנען אויפן שפּיץ פון הר-הזתים. די לופט אין ארץ-ישראל איז דורכזיכטיק און קלאָר, און פון הר-הזתים זעט מען דאָס גאַנצע לאַנד אַרום ירושלים, די בערג פון יהודה און די וויסטע פון יהודה ביז צום ירדן ביז צו יריחו — עס זעט זיך דאָס לאַנד מיט אַלע זיינע בערגלעך און פרומע איילבירטן-ביימער, וועלכע קייקלען זיך אַראָפּ פון די בערג. דאָס לאַנד איז וויסט און לער, נאָר פונדערווייטן ציט זיך דער ווייסער וועג קיין בית-לחם און דאָרט אַביסל ווייטער, אויף דעם וועג, זעט מען דאָס פרומע שולכל אויף דער מאַמע רחלס קבר, וואָס ליגט אויפן וועג קיין בית-לחם. די לאַנדשאַפט ווערט שטיל און ערנסט. די זון גייט אונטער לאַנגזאַם און טרויעריק, ווי עס וואָלט זיך איר שווער געווען צו שיידן מיט ירושלים, און ירושלים ווערט באַלויכטן אין אַן אויסטערליש העל-ליכט. ירושלים נעמט אָן דאָס ליכט ווי ביי אונז די שטעטלעך ערב יום-כפור אין אָוונט פאַר כל-נדרי. ירושלים ווערט איידל-טרויעריק און די וועלט אַרום שטים. די שאָטנס באַהאַלטן זיך אַרום די איילבירטן-ביימער, וואָס שטייען אויפן הר-הזתים, און מיר ווערט אַזוי מאַראַליש-

טרויעריק, אַז איך האָב דאָס געפּיל, אַז צווישן די געדיכטע איילבּירטן־ביימער באַהאַלט זיך ווער... איך הער פון ערגעץ־וואו אַ געזאַנג, אַ שטיל טרויעריק געזאַנג, און עס דאַכט זיך מיר, אַז פון פוס פון באַרג, וואו עס ליגן אויסגעשפּרייט די מצבות פון די טויזנטער, טויזנטער אַלטע יידן, גייט אויף דאָס געזאַנג. פון אַלע עקן פון דער וועלט, דורך צענדליקער דורות, האָבן זיך די אַלטע יידן געשלעפּט, פון די קליינע שטעטלעך אין פּוילן און רוסלאַנד, פון מיטלאַלטערלעכן שפּאַניען, פון דייטשלאַנד און פראַנקרייך, וואו עס איז נאָר געווען אַן אַלטער רב, אַ פרומער ייד, וועלכער האָט געבענקט ירושלים צו זען איידער ער שליסט צו זיינע אויגן אויף שטענדיק, האָבן די שטעטלעך געלט צונויפגעלייגט זיך און אַראָפּגעשיקט זיי קיין ירושלים שטאַרבן. און אָט ליגן זיי אויסגעשפּרייט איבער דעם באַרג פון די איילבּירטן־ביימער קעגנאיבער דער וואַנט פון בית־המקדש — כדי, אַז ווען משיח וועט קומען, זאָלן זיי זיך נישט דאַרפן קוילערן אונטער דער ערד קיין ירושלים, צום הר־הזתים, נאָר פון דאַנעט וועט משיח זיי אויפוועקן צו תחית־המתים. דאָ, ביי דעם שפּיץ פון באַרג, וועלן זיך אַלע טויטע, פון אַלע בית־הקברותער צונויפ־זאַמלען, און פון דאַנען, קעגנאיבער דעם בית־המקדש, וועט משיח זיי אויפוועקן פון זייער לאַנגן שלאָף. און מיר האָט זיך געדאַכט, אַז איך זע זייערע געזיכטער, ווי די לעצטע האָפנונג פון משיחן איז אין זייער טויט־גרימאַסע איינגעקנעטן, און זייערע טויטע בלייכע אויערן ליגן וואַך אין דער ערד, דאָרשטיק צו פאַרנעמען דעם שופר של משיח. און נישט זיי אַליין — נאָר די גאַנצע וועלט. סיי גוים, סיי יידן, דורך טויזנ־טער און טויזנטער דורות, זענען אין דער ערד געגאַנגען שלאָפן מיט דער לעצטער האָפנונג, אַז עס זאָל ווער קומען און

זיי פון זייער שלאָף אויפוועקן. די האָפנונג ליגט אויף זייערע טויטע מאַסקעס אויסגעשפּרייט, און זייערע אויערן אויסגעשטרעקט און האָרכן זיך איין — און אָט דאַכט זיך, פונדער ווייטן הערט זיך אַ קול —

הערט איר נישט דעם שופר של משיח בלאָזן? הערט זיך איין! הערט זיך איין!

ביי דער מוטער רחלס קבר

שבת-אויף-דער-נאַכט, ווען די שטערן האָבן אין הימל געפינקלט און דאָס אייל-ליכטל אין פענסטער, האָט מען די אייזלען געזאָטלט און מיר זענען פון ירושלים אַרויסגעריטן, אויף דעם וועג קיין בית-לחם, אום מיט די ערשטע שטראַלן פון מאָרגן צו דער מוטער רחלס קבר אָנצוקומען.

צום ערשטן מאָל רייט איך אויף דעם וועג, דאָך זענען מיר די פעלדער און טאָלן אַרום נישט פרעמד; נישט פרעמד די איילבירט-ביימלעך, נישט פרעמד דער הימל איבער מיין קאָפּ, נישט פרעמד דער וועג, וואָס לויפט פֿאַר מיר.

דאָס איז דאָך דער וועג קיין בית-לחם, אויף וועלכן יעקב, אונזער פאָטער יעקב, האָט אונזער מוטער רחל באַגראָבן, „בדרך" — אויפן וועג, „בעוד כברת ארץ" – אַז עס איז נאָך געווען אַ תחום שבת, „לבוא אפרתה", – מיינט מען בית-לחם. און זעסטו נישט דאָרט דעם וואָלקנשטויב, וואָס גייט אויף פאַר אונז? שווייג, שווייג, דאָס טרייבט נבוזראַדן די יידן אַרויס פון ירושלים, איבערן וועג קיין בית-לחם, און טרייבט זיי פאַר דער מוטער רחלס קבר פאַרביי; און זעסטו נישט די יידענע אין די שבת-קליידער,

מיט דער גרויסער שבת־הויב אויפן קאָפּ? — דאָס איז דאָך די מוטער רחל, וואָס איז פון איר קבר אויפגעשטאַנען, און קוקט נאָך די אַרויסגעטריבענע יידן, און הייבט די הענט אויף צום רבונו של עולם.

און זי איז אַ גרויסע חשובה ביים רבונו של עולם. און קיינער איז נישט אַזוי געדעכט קעגן רבונו של עולם, ווי אונזער מוטער רחל. און געדענקסטו נישט דעם גרויסן כּוח, וואָס זי האָט געהאַט מיטן רבונו של עולם אין דער נאַכט פון חורבן בית המקדש, ווען גאָט האָט ירמיהון געשיקט די אָבות אויפוועקן?... זעסט דאָרט דעם שוואַרצן פלעק, צווישן די איילבירט־ביימער – דאָס איז דאָך ירמיהו הנביא, וואָס גייט אויפן וועג קיין בית־לחם... און די אָבות האָבן גאָרנישט געהאָלפן... אין דעם איז אָנגעקומען רחל, אונזער מוטער רחל, און געשטעלט זיך פאַר גאָט, און האָט געזאָגט: „רבונו של עולם, דו ווייסט, דאָס דיין קנעכט יעקב האָט מיך זייער ליב געהאַט און האָט ביי מיין פאָטער פאַר מיר געדינט זיבן יאָר, און אַז די זיבן יאָר זענען אויסגעגאַנגען און עס איז געקומען די צייט פון דער חתונה, האָב איך געהערט, דאָס מיין פאָטער וויל מיך צו אים נישט געבן, נאָר מיין שוועסטער לאה, האָב איך דאָס מיין מאַן יעקב געזאָגט און האָב מיט אים אַ סימן געמאַכט, כּדי מיין פאָטער זאָל נישט קאָנען פאַרבייטן, דערנאָך האָב איך חרטה געהאַט און האָב מיך דערבאַרעמט איבער מיין שוועסטער לאה, זי זאָל נישט פאַרשעמט ווערן, און האָב זי אויסגעלערנט די סמנים, וואָס יעקב האָט מיר איבערגעגעבן, כּדי יעקב זאָל נישט וויסן, דאָס זי איז לאה. און איך האָב פאַר איר גערעדט, כּדי יעקב זאָל נישט דערקענען איר קול, און איך האָב זיך אָן איר נישט מקנא

געוועו... און היינט זע, רבונו של עולם, איך בין א מענטש פון בלוט און פלייש, פון ערד און אש און האָב נישט מקנא געווען מיין שוועסטער, און דו ביסט א דער־בארעמדיקער גאָט, ווארים האָסטו זיך מקנא געווען אָן ישראל, וואָס האָט געדינט עבודה־זרות? וואָס האָט דיר געשאַדט דאָס בילד, וואָס האָט קיין ממשות נישט געהאַט, וואָס דו האָסט דורך דעם פארטריבן מיינע קינדער, און די פיינט האָבן מיט זיי געטאָן דאָס, וואָס זיי האָבן געוואָלט –"

איוב, האמלעט, פויסט, – וואָס איז אייער געשריי געגן די פראָסטע ווערטער פון א פארוואונדעטע יידישע מוטער?

און די פעלדער דאָרט הילן זיך אין די נעפלען און ווערן פארשוואונדן ביים הימל־ראַנד, און דער הימל הענגט איבער מיין קאָפּ – שטערן און שטערן – און דאָס איילבירט־ביימל שטייט אליין אין מיטן פעלד און דאַוונט ביחידות.

איר, אין טוי פארטוקטע פעלדער, אין די טונקעלע נעכט, דערציילט מיר! ביימל, דו ביימל, וואָס דו שטייסט אליין אין פעלד, איך וויל מיך הינטער דיר זעצן, און זאָלן דיינע רווישנדע בלעטער מיר דערציילן פון די צייטן, פון די זאכן, וואָס האָבן זיך אמאָל דאָ אויף דעם וועג אָפּגע־טאָן... אמאָל, ווען ארץ־ישראל איז א לאנד געווען, ווען יידן זענען א פאָלק געווען.

און דער אראבער, דער אייזל־טרייבער, יאָגט מיין אייזל אונטער, און זינגט א ליד דערצו.

שווייג, אראבישער קנעכט, שווייג, און לאָז דיין בענ־קענדער מאָנאָטאָנער נגון מיין חלום־געזאנג נישט שטערן...

און זעסטו נישט דאָרט דעם שוואַרצן פלעק, צווישן די אײלבירט-ביימלעך זיך באַהאַלטן - אַ מענטש איז דאָס, קוק זיין געזיכט אָן, ווען ער דערהויבט עס קעגן די שטערן. זע, ווי בלייך זיין שטערן קרוינט זיך איבער זיין פּנים, זילבער-ווייס איז זיין באָרד, און לייכט קעגן דעם שטערן-ליכט, און זיין גאַנץ מלכותדיק פּנים לייכט אין שטערן-ליכט, - און ווייסטו נישט, ווער דאָס איז? זע, וואָס האָט ער אין זיין רייזע-זעקל? אַ קריגל אייל האָט ער דאָרט באַהאַלטן, אַ גאָלדענע שפּיז, אַ שופר האָט ער דאָרט באַ-האַלטן.

- וואוהין גייסטו, אַלטער, מיט דיין קריגל אייל, מיט דיין גאָלדענער שפּיז, מיט דיין שופר?

- איך גיי אַ קעניג קרוינען, אַ קעניג קרוינען איבער ישראל.

- ווער איז דיין קעניג, אַלטער, וואָס דו גייסט אי-בער ישראל קרוינען, אין דער טונקעלער נאַכט, באַהאַלטן און אליין?

- נישט העכער איז ער מיט זיין הויך פון דעם גאַנצן פאָלק, - אַ יינגל איז עס, אַ קליין יינגל פון דעם הויז ישים, שוואַרץ געקרייזלט זענען זיינע האָר, שוואַרץ בליש-טשען זיינע אויגן, און ער פּאַשעט די שאָף. און דאָרט אין פעלד שטייט גבעת-שאול, און אַ פאָלק מיט אַ קעניג רוט אויף אים, אַנטלאָפן פון אַ מלחמה, האַלב טויט און פון גאָטס גייסט פאַרלאָזט.

גאָטס שכינה האָט דער נביא אַראָפּגענומען פון באַרג, און טראָגט עס אין דער פאָלע פון זיין קלייד קיין בית-לחם, - לאָזן עס רוען אויף אַ קעפּל פון אַ יינגל, וואָס האָט שוואַרצע אויגן און שוואַרצע האָר, און פּאַשעט שאָף.

העי, בית־לחם, בלאַז איז שופרות, זעץ זיי איז דעם שטאָט־טויער אויס, אַ נביא קומט איז דיינע טויערן, פון דיינע ייִנגלעך אַ קעניג צו זאָלבן איבער דעם הויזגעזינד ישׂראל!

הע, שהייג, שווייג, דו אַראַבישער קנעכט, מיט דיין לאַנגווייליקן, מאָנאָטאָנעם ניגון, און מיש מיר נישט מיינע געדאַנקען אויס, מיר זענען דאָך אויפן וועג קיין בית־לחם! יעדעס שטיינדל וועט דיר עדות זאָגן, ווער איך בין, און פון וואַנען איך קום אַרויס.

אַ קעניגס אַ קינד ציט פון זיין געפאַנגענשאַפט צו זיין מוטערס קבר, די פעלדער פון בית־לחם וועלן עס דיר עדות זאָגן, יעדעס ביימל, יעדעס קורעלעכל. זע, די ייִנגלעך פון בית־לחם זענען דיר צו קעניגן געוואָרן, די ייִנגלעך פון בית־לחם זענען דיר צו געטער געוואָרן.

נאָר מיר זענען שוין ביים קבר־רחל; נאָר אַ תחום־שבת פון בית־לחם.

קליין און צנועהדיק איז דאָס שולעכל, וואָס מאָנטע־פיאָרע האָט אויפגעשטעלט אויף אונזער מוטערס קבר; מיט אַ רונדיקן קופּל פון אויבן שטייט עס אין שפּיץ פון אַ בית־הקברות. די אייזערנע טיר עפנט זיך און מיר קומען אין שולכל אַריין. זע, יעדעס קינד האָט זיינס אַ פּרוכתל געבראַכט, יעדע עדה, יעדע קהלה, יעדע חברה אין ארץ ישׂראל און אין גלות־לענדער האָבן דער מאַמען אַ פּרוכתל געשאָנקען... זענען די ווענט פון דעם קליינעם שולעכל באַהאָנגען מיט אַטלעסענע, סאַמעטענע פּרוכתער און פון די ווענט לעזט מען אַראָפּ: ואני, און איך האָב נישט אַזוי געטאָן—".

און ליכטיק איז אין דער מאַמעס שולעכל, יעדע יידענע אין ארץ ישראל, פאַר ליכט־בענטשן, שענקט אַ ליכטל אין איר שולעכל אַריין. העגגען די אייל־לעמפּלעך און ברענען זיך טאָג און נאַכט, אין מיטן די פּרוכתער. און ליכטיק שטראַלט אַרויס דער קבר.

הויך און רונדיק איז דער שטיין, וואָס אונזער פאָטער יעקב האָט אויפגעשטעלט אויף רחלס קבר, און זעט אויס ווי אַן אויסגעהאַקטע מיטה; און זע די נשמות, וואָס שוועבן אַרום דעם שטיין. יעדעס קינד, וואָס איז דאָ געווען, האָט זיין נאָמען אויסגעקריצט אויפן שטיין, האָט זיין קוויטל אין די שפּאַרעס און לעכער אַריינגעשטעקט, און באַהאַנגען איז דער שטיין מיט די נשמות־נעמען, און שטיל און קיל איז דאָרט אין שולעכל געווען, מען האָט געהערט דאָס צאַנקען פון די אייל־לעמפּלעך און דאָס אָטעמען פון די נשמות.

און יעדע נאַכט, פונקט צוועלף אַזייגער, שטייט די מוטער רחל אויף פון איר קבר, אין אירע תכריכים, אין איר שבתדיקער הויב, און גייט אַרויס אויפן וועג פון בית־לחם און זעט די צרות, וואָס נבוזראַדן טוט אָן די יידן, ווי ער טרייבט זיי אין גלות אַריין, און זי הייבט אויף די הענט צום הימל. —

— גוטנ'אָוונט, מיין קינד, פונוואַנען קומסטו אַהער?

איך קוק מיך אום, און פאַר מיר שטייט אַ יידענע — אַ מלכהס, אַ קעניגינס אַ שטערן שיינט אַרויס פון דער טיפער שפּיצן־הויב, אין די פאַלדן פון איר שוואַרץ־זיידענעם קלייד ליגט דאָס געהיימניס פון דער נאַכט, און אירע הענט זענען אויפגעהויבן מיך צו בענטשן.

שרעקט איך נישט, עס איז נישט געווען די מאַמע

רחל, — עס איז געווען די לאָוויטשער רביצין, וואָס זיצט דאָרט אין דער מאַמע רחלס שולעכל און איז דאָרט די שמשטע, צינדט די אייל־לעמפּלעך אָן יעדן פרימאָרגן און יעדן פאַרנאַכט, הענגט איר די פּרוכתלעך אויס יעדן פרי־מאָרגן און יעדן פאַרנאַכט.

זי נעמט אַ סדור און גיט מיר אין האַנט אַריין.

— נאַ, זאָג תהלים.

איך שטיי אונז קוק זי אָן. — און אפשר איז עס יאָ די מאַמע רחל.

משה

(ביבלישע ערציילונג)

אין גרויסע לאַגערן זענען אויסגעלייגט געווען די שבטים פון ישראל. ווי ווייט דאָס אויג האָט דערגרייכט, האָבן זיך איבער דער ווייטער, ברייטער, רויער, פאַרשטויבטער ערד פון מדבר געצויגן די שוואַרץ־ווייסע געצעלטן פון גראָב־געוועבטע געוואַנדן, און עס האָט זיך געהערט אַן אומהיימלעך הירזשען פון קעמלען, געשרייען פון אייזלען. אָבער דאָס אויג האָט ווייט נישט געקאָנט דערגרייכן. די לאַנגע ריי קעמלען, וואָס זענען מיט זייערע פאַמיליעס גע־ווען אויסגעזעצט אַרום די געצעלטן, האָבן געקאָפּעט מיט זייערע קאָפּיטעס, וועלכע זיי האָבן געהאַלטן אונטער די בייכער, די רויע שטויביקע ערד, און פון דעם האָט זיך אויפגעהויבן אַזאַ שטויב, אַז עס האָט פאַרשטעלט די שיין פון דער זון. מען האָט נאָר געזען אַ שטויב ווי אַ פאַלענדן וואָלקן און אין וואָלקן האָבן זיך געדרייט ווי רויך פון אַ קעסל, מענטשן, קעמלען און געצעלטן. אין מיטן פון די לאַגערן איז געווען אַ ברייטער, גרויסער פּלאַץ... דאָרט האָט מען נישט געהערט דאָס הירזשען פון די קעמלען,

וואָרים דאָרט האָבן זיך געפונען די ברייטערע און גרעסערע געצעלטן. אויפגעשלאָגן מיט אַ סדר, איינס נאָכן אַנדערן. דאָרט האָט זיך נישט באַוויזן קיין בהמה, קיין אייזל און קיין קעמל, די לופט איז געווען ריינער, פרישער און מען האָט געקאָנט זען דעם בלויען קלאָרען הימל פון מדבר. דאָרט האָבן זיך געפונען דער אוהל־מועד, די געצעלטן פון משה מיט אהרן און די ראשי העדה.

עס איז געווען אין אַ מיטאָג־שעה, ווען די היץ צוואַ־רעמט דעם זאַמד פון מדבר און מאַכט אים ברייענדיק, און די אייזלען שפּרינגען אונטער פאַר ווייטאָק, ווייל דער זאַמד בריט אָפּ זייערע קאָפּיטעס.

פאַרן אוהל־מועד איז שטיל געווען. קיין באַוועגונג און קיין שטימע. די פּאָר לוויים, וואָס האָבן באַגלייט דעם אוהל־מועד, זענען אין זייערע ווייסע קיטלען געזעסן פאַרן געצעלט, אין וועלכן דער הילצערנער וואָגן איז געשטאַנען, און האָבן געדרעמלט. פאַר משהס געצעלט, וואו עס פלעגט אין די פרימאָרגנס און אין די פאַרנאַכטן זיך רוישן פון די מענגעס מענטשן, איז יעצט אויך קיינער נישט געווען, און די צוויי בני־נביאים, וואָס פלעגן אויסהערן די יידן איידער זיי לאָזן זיי אַריין צו משהן, זענען אויך פאַר מידקייט און היץ איינ־געדרימלט. נאָר פאַר אהרן הכהנס געצעלט, וועלכער איז געווען אין שכנות מיט משהס, זענען אַ פּאָר יונגע כהנים געזעסן און האָבן געשאַרט מיט דעם זאַמד אין אַ פּאָר זיל־בערנע און גאָלדענע בלעכן. אַן אַנדערער, ווידער, אַ הויכער און אַ יונגער, מיט אַ יונג, שוואַרץ־באַוואַקסן בערדל, און אַ פּאָר ברענענדיקע שוואַרצע אויגן, וואָס האָבן ווי אַ באַהאַלטן ליכט אַרויסגעקוקט פון זיין ווייסן קיטל, וואָס ער האָט געהאַט איבערן קאָפּ, האָט פון אַן איידעלן, אויסגעטאָקטן

גאָלדענעם קרוג געגאָסן אייל אין אַ כּלי אַריין און פאַרריכט דאָס וואָלענע קנויטל אין די כּלי. עס איז געווען פנחס בן אליעזר, אהרנס יונגסטער אייניקל, וואָס האָט די אײדעלע עבודה געטאָן פאַרן אוהל־מועד. נאָר פּלוצים איז אַ קעמל אָנגעקומען צולויפן מיט ברייט־געשפרייזטע טריט. דאָס קעמל, וואָס איז געלאָפן שפרינגענדיק איבער דעם הייסן זאַמד, צוליב די ווייטאָקדיקע שמיץ, וואָס דער רייטער האָט עס דערלאַנגט מיט אַ באַמבאָס פון אַן אויסגעטריקנטן צוקער־שטאַנג, האָט אַרויסגערופן גרויס פאַרוואונדערונג פון די האַלב־פאַרשלאָפענע לויים און כּהנים, וואָס זענען געזעסן פאַר די בכבודע, רייך־באַפּוצטע געצעלטן. און מורה האָבנדיק, אַז דער רייטער זאָל זיך נישט פאַרגעסן און מיט זיין בהמה אַריינרייטן אין דעם תּחום אַריין פון אוהל (וואָס דאָס וואָלט געווען אַ באַליידיקונג פאַר דעם הייליקן אָרט, וואו עס געפינט זיך דער אוהל), זענען זיי אַנטקעגן געגאַנגען דעם רייטער איינהאַלטן זיין קעמל. נאָר עס זעט זיך אויס, אַז דער רייטער האָט געוואוסט ווי אָפּצור־היטן דעם הייליקן אָרט, און בעפאָר ער איז אַריין אין דעם תּחום פון אוהל, איז ער אַראָפּגעשפרונגען פון זיין אויסגע־מאַטערטן קעמל, און אויפהויבנדיק זיין לאַנגן וואָלענעם קיטל, וואָס האָט זיך אים נאָכגעפּלאָנטערט צווישן די פיס, איז ער געלאָפן איבער דעם זאַמד צו די כּהנים צו, און באַלד איז מען געוואָר געוואָרן דאָס וויכטיקסטע געשעעניש, אַז די מרגלים, וועלכע מען האָט געשיקט קיין כּנען, אויסצושפּירן דאָס לאַנד און צו ברענגען פון די פרוכטן פון לאַנד, זענען שוין אונטער די געצעלטן פון דער עדה, און קומען באַלד זיך ווייזן פאַר משה און אהרן.

ווי די שטראַלן פון דער זון וואָלטן עס איבעראַל אָנגע־

זאָגט. אַזוי איז עס באַלד געוואָרן פֿאַרשפּרייט איבער די גרויסע, ברייטע לאַגערן פֿון מדבר; פֿון אַלע זייטן האָבן מיט אַמאָל אָנגעהויבן צו שטראָמען מאַסן יידן פֿון אַלע געצעלטן און פֿון אַלע פֿיר ריכטונגען, וואו די געצעלטן און די לאַגערן זענען נאָר געווען פֿאַרשפּרייט. טייל זענען געקומען צולויפֿן אויף זייערע אייזלען און אויף זייערע קעמלען, איבערלאָזנדיק זייערע בהמות פֿון אויסער דעם תחום; אַנדערע זענען צופֿוס געלאָפֿן אויפֿהויבנדיק זייערע קיטלען. אַנדערע, אַלטע און בלינדע, האָבן זיך געלאָזט פֿירן פֿון זייערע קינדער, און יונגע האָבן זיך געשטופּט צו די געצעלטן. מיטאַמאָל איז דער גרויסער פּלאַץ פֿאַרן אוהל געוואָרן פֿול און אַ שטויב האָט זיך געשטעלט און אַ רעש איז געוואָרן פֿון די טריט און פֿון דער אויפֿרעגונג און פֿון די צורופֿן, וואָס איינער האָט דעם אַנדערן צוגעשריגן. די לויים האָבן אַרויסגענומען דעם וואָגן פֿון אוהל־מועד. עס איז געווען אַ ווייס הילצערנער וואָגן, ניי, אויף הילצערנע רעדער. אויפֿן וואָגן איז געשטאַנען אַ פֿירעקעדיקער קאַסטן, נאָר דעם קאַסטן האָט מען נישט געזען, ער איז געווען צוגעדעקט מיט אַ דיקן בלויליך־געוועבטן געוועב, פֿון וועלכן עס האָבן פֿיר שטאַנגען צום טראָגן אַרויסגעשטאַרט. פֿאַר דעם וואָגן האָבן זיך צונויפֿגעקליבן די כהנים און די לויים אין זייערע פּאַראַדנע ווייסע העמדלעך, מיט די כּלים אין זייערע הענט. טייל האָבן געהאַלטן זילבערנע פֿאַנען, וועלכע האָבן זיך געבלישטשעט אין דער זון. פֿון די פֿאַנען האָט אויפֿגעשלאָגן געדעמפּטער ווייררויך פֿון די בשמים, וואָס האָבן זיך געטליעט אויף די פֿאַנען. אַנדערע ווידער האָבן געהאַלטן אין די הענט גאָלדענע קרוגן. נאָך גאָר יונגע האָבן געהאַלטן אין די הענט שוואַרצע, לאַנגע, געדרייטע הערנער פֿון הירשן און שעפּסן, אין וועלכע זיי

האָבן געבלאָזן. אַנדערע לויים האָבן געבלאָזן אין די זילבערנע רערן, וועלכע האָבן געשאַלט איבער דער ווייטקייט פון מדבר. נאָך אַלע — די גאַנצע עדה — האָבן געוואַרט אויף משהן און אהרנען, אַז זיי זאָלן אַרויסקומען פון זייערע געצעלטן.

אהרן האָט זיך טאַקע באַלד געוויזן. עס איז געווען אַ הויכער אַלטער זקן מיט אַ ווייסע לאַנגע באָרד, וועלכער האָט געטראָגן אויף זיין שטערן ווי אַ קרוין אַ גאָלדענע בלעך, אין וועלכער עס האָט זיך געבלישטשעט דער נאָמען פון יהוה אין טייערע שטיינער אויסגעזעצט. פון דער ברוסט אויף דעם ווייסן העמד האָבן אַראָפּגעשיינט די־טייערע איידלשטיינער, מיט וועלכע די נעמען פון די שבטים זענען געווען אויסגעזעצט. נאָר באַלד האָט דער גאַנצער עולם אַרויסגעלאָזט אַן אונטערהערטן יובל־געשריי, וועלכער האָט זיך צעגאָסן ווי דאָס שטילע ציטערן פון אַ דונער איבער דעם ווייסן וויסטן מדבר — פון געצעלט האָט זיך געוויזן משה.

ער איז קלענער געווען פון אהרנען און אויך עלטער פון אים. קיין באַזונדערע באַצירונג איז אויף זייגע קליידער נישט געווען צו זען. ער האָט געטראָגן דעמזעלבן לאַנגן ווייסן קיטל, וואָס אַלע האָבן געטראָגן, וועלכער האָט פאַרדעקט זיינע נאַקעטע פיס, און אַ ווייס לאַנג טוך אויפן קאָפּ, וועלכער איז געווען באַהאָפטן אויף זיינע האָר מיט אַ שנור, און דאָס טוך האָט זיך אַראָפּגעלאָזט איבער זיין קלייד. נאָר זיין קלייד איז ווייסער און ריינער געווען פון אַלע אַנדערע, און האָט זיך אויסגענומען מיט זיין קלאָרער ווייסקייט פון אַלע אַנדערע קליידער. פון דעם ווייסן טוך איבערן קאָפּ האָט זיך אַרויסגעוויזן זיין פּנים, אַרומגענומען מיט אַ קורץ ווייס בערדל, וועלכעס האָט זיך געהויבן פון זיין שטאַרקן אָטעמען, דאָס טוך אויפן קאָפּ האָט זיך אַרויפגעגליטשט און עס האָבן

זיך ארויסגעוויזן איינצלנע ווייסע האָר, וואָס האָבן זיך געלייגט איבער זיין הויכן שטערן. דאָס פּנים זיינס איז געווען אָפּגע־ברענט, פאַרעלטערט, און אַ טרויעריקער קנייטש האָט זי געשניטן אַרום זיינע ווייכע קינדישע ליפּן. נאָר אויגן האָט ער געהאַט יונגע — שוואַרצע גלאַנצנדיקע פּונקטן און גרוי־סע, בולטע מיט אָדערן דורכגעצויגענע ווייסאַפּלען. די אויגן האָבן זיך געוואַשן תּמיד אין נאַסע באַטרערטע טייכלעך, וואָס האָבן אַרויסגעקוואָלן פון די טיפע אַראָפּהענגענדיקע אויגן־טאָרבעלעך. ער האָט געקוקט פריי, אָפן אַנטקעגן זיך און דאָס פרייקייט פון אויג האָט פאַריאָגט יעדן בליק, וואָס האָט געוואַגט אַריינצוקוקן אין דעם הייליקטום פון זיין פּנים. ער איז געגאַנגען שטאַרק, פלינק, און די עדה האָט זיך צוזאַמענגעשטופּט, געמאַכט פאַר אים אַ וועג, כּדי נישט אָנצורירן זיין קלייד. ער איז געווען שווייגנדיק און טרוי־עריק, האָט זיך געשטעלט לעבן זיין ברודער אהרן.

די עדה האָט זיך מיטאַמאָל איינגעשטילט, ווען משה האָט זיך געוויזן. מען האָט גערעדט מיט געדעמפּטע שטי־מען אָדער מען האָט געשוויגן און געקוקט מיט אָנגעצוי־גענע בליקן אויף זיין ווייס קלייד... אַלע האָבן געוואַרט, דורכגענומען מיט הייליקער שטילקייט, אויף דער וויכטי־קייט דערפון, וואָס דאָ וועט פּאַרקומען. באַלד האָט זיך פונדערווייטנס אויפגעהויבן אַ שטויב פון פוסגייער. דער שטויב איז פאַרויסגעלאָפן און מיטאַמאָל איז ער צעריסן געוואָרן און פון זיינע שטיקער זענען אַרויס צוועלף מענער, יונגע און שטאַרקע, מיט באַשטויבטע לייבער און פיס. גע־גאַנגען אין אַ שרענגע איינער נאָכן אַנדערן. דער ערשטער, אַ יונגער און אַ הויכער, פון עטלעכע און צוואַנציק יאָר מיט אַ שטאַרק שוואַרצע באָרד אויף אַן אָפּגעבערענט געזיכט און

גרויסע פייערדיקע אויגן, האָט געטראָגן אויף זיין אַקסל אומנאַטירלעכע פּרוכט אין געשטאַלט פון אַ טייטל. נאָך אים האָבן אויך אַזעלכע צוויי שטאַרקע יונגעלייט און אויך מיט שוואַרצע בּערד און ברענענדיקע אויגן געטראָגן אויף אַ שטאַנג אויף זייער אַקסל אַן אומנאַטירלעך גרויסן הענגל ווייַנטרויבּן, וועלכער האָט מיט זיין געוויכט געבויגן די שטאַלצע שטאַרקע קערפּערס פון די מענער. אַזוי האָבן די צוועלף איינער נאָכן אַנדערן אַ פּרוכט געטראָגן. זיי האָבן די פּרוכטן אַרומגעטראָגן אַרום דעם אַנגעשטאָפּטן עולם, וועלכער האָט מיט געוואַלד זיך צוריקגעדרענגט און געמאַכט אַ פּלאַץ פאַר זיי. דער גרויסער ים קעפּ האָט מיט אַ הייליקן שווייגן באַטראַכט די גרויסע אומנאַטירלעכע פּרוכטן. אַן ערנסט איז געלעגן אין זייערע אויגן, און דער ערנסט האָט פאַרשלאָסן זייערע מיילער — פאַר דעם גרויסן וואונדער, וואָס ווייזט זיך פאַר זייערע אויגן.

די מענער האָבן אַרומגעטראָגן די פּרוכטן אַרום דעם פאָלק, ביז זיי זענען אָנגעקומען פאַר משהן און אַוועקגע־לייגט די פּרוכטן צו זיינע פיס. איינער פון די צוועלף, דער עלטסטער פון זיי, אַ מאַן פון אַ יאָר פערציק, מיט שטאַרקע מוסקולן און אַ שטאַרקן גרויסן קאָפּ, האָט זיך אָנגערופן מיט אַן ערנסטער הויכער שטימע, וועלכע האָט אָפּגעשאַלט אין דער שטילקייט איבער די קעפּ פון דעם פאָלק, ווי די שטימע פון אַ דונער:

– משה, מיין האַר, דאָס זענען די פּרוכטן פון דעם לאַנד כנען, וואוהין דו האָסט אונז געשיקט אויסזען דאָס לאַנד.

משה האָט שטיל גענויגט מיטן קאָפּ און געווענדעט זיין בליק צו אהרנען:

– לייג אוועק די פּרוכטן פֿאַר דעם אָרון פֿון גאָט.

אַהרן האָט געגעבן אַ שטילן בליק צו זיינע יונגע כּהנים, און צוועלף יונגע כּהנים האָבן גענומען די פּרוכטן אין דעם זעלבן סדר, ווי די מענער האָבן זיי געטראָגן. און אַהרן איז געגאַנגען פֿאָרויס זיי און זיי האָבן אַהין געטראָגן די פּרוכטן פֿאַר דעם אָרון, פֿאַר וועלכן אַהרן האָט זיך געשטעלט און געזאָגט אַ שטילע תּפילה.

דורך דער צייט, וואָס אַהרן האָט געזאָגט די תּפילה, האָט זיך דער עולם נישט באַוואויגן... אַלע האָבן גע-האַלטן די קעפּ געבויגן צו דער ערד און זיך פֿאַרטיפֿט אין אַ שטילער פֿרומקייט.

אַז אַהרן איז צוריקגעקומען פֿון אוהל האָט משה גע-פֿרעגט די צוועלף מענער, וואָס זענען אַלע געשטאַנען פֿאַר אים:

– האָט איר די מענער פֿון לאַנד כּנען אויך געזען? ווי זעען זיי אויס?

– אַזוי ווי זייערע פּרוכטן, אַזוי זענען די מענער פֿון לאַנד כּנען, – ריזן זענען זיי.

צווישן דעם ים קעפּ איז אַדורך אַ רעש און ער האָט אויפֿגעהויבן, ווי אַ ווינט די כוואַליעס, די קעפּ פֿון די מאַסן. אָבער נאָך האָט אַלץ געשוויגן און איינגעהערט זיך מיט צוגעהאַלטענעם אָטעם.

– אונזער גאָט איז שטאַרק און אמת איז זיין וואָרט, אמתער פֿון די געזעצן פֿון דער נאַטור. און דערפֿילן וועט ער דעם צוזאָג, וואָס ער האָט געגעבן צו אַברהם, יצחק און יעקבֿ, און זענען די פֿעלקער פֿון כּנען ריזן, וועלן זיי ווי שטרוי פֿאַרן פֿייער זיין קעגן דעם ווילן פֿון יהוה. און אַזוי ווי דער ים האָט מלחמה געהאַלטן פֿאַר אונז מיט די

מצריים, אזוי וועט דער שטורעמווינט מלחמה האַלטן פֿאַר אונז מיט די כנענים, ווען גאָט וועט וועלן, — האָט משה געזאָגט שטיל און ערנסט.

— ווי די מילבן קעגן די עלעפאַנטן האָבן מיר אויס-געזען קעגן זיי, צו די קניען האָבן מיר זיי נישט דער-גרייכט, — האָט זיך אַ צווייטער שליח, פּלטי דער זון פון רפוא, וואָס איז געווען געשיקט פון שבט בנימין, אָנגערופן מיט אַ געדעמפּטער שטימע.

— עמלק זיצט אין באַפעסטיקטע שטעט, און די פעלקער חיתי און אמורי זיצן אויף די הויכע בערג, און ערשט נאָך זיי זענען די כנענים. זיי באַוואוינען די ברעגעס פון ירדן ביז צום ים. קיינער קאָן נישט צוקומען צו זיי, — רופט זיך אָן יגאל דער זון פון יוסף, דער שליח פון שבט יששכר.

— ווער וועט וואגן מיט די כנענים מלחמה צו האַלטן? עס איז אַ פאָלק פון ריזן, — האָבן זיך די איבעריקע שליחים אָפּגערופן.

דער ים פון מענטשן-קעפּ האָט שוין געברומט מיט דעם שטילן, אומעטיקן רעש, וואָס דער ים ברומט פאַרן שטורעם. דאָ און דאָרט האָבן זיך פנימער אויפגעהויבן איבער די קעפּ פון די מאַסן און גערעדט צום עולם, גע-מאַכט מיט די הענט און געקאָכט זיך. עס איז שוין אַוועק די הייליקע שטילקייט פון פרומען ערנסט, וואָס האָט די עדה אַרומגענומען ביי משהס אַרויסקומען פון אוהל, דער עולם איז אַרויס פון די רייען, זיך גערוקט נענטער צו די שליחים. דאָ און דאָרט האָבן זיך שוין געבילדעט באַזונדע-רע גרופּעס, און צעהיצטע געזיכטער, ברענענדיקע אויגן, שוואַרצע צעפּלאָשעטע האָר און בערד, אויפגעפּלאַמטע ציטערדיקע הענט האָבן געפלאַטערט איבער די קעפּ פון

דער עדה, און פון איבעראַל האָט זיך געהערט אַ שטיל בורמלען ווי דאָס געזאַנג פון די וועלן, ווען דער ווינט וויגט זיי איידער ער גיסט זיי אויס...

משה איז שטיל געווען און ערנסט. ער האָט אַוועקגענומען זיין בליק פון די שליחים און געקוקט אויף דער עדה, ווי זיי הייבן זיך אָן צו באַוועגן, און ער האָט זייער געקלערט.

אָבער פלוצלינג זענען אַרויסגעשפּרונגען די צוויי יונגעלייט, וואָס האָבן געטראָגן אויף זייערע אַקסלען דעם הענגל ווייַנטרויבן. עס זענען געווען כלב בן יפונה און יהושע בן נון. זיי זענען ביידע געווען פון די יחוסדיקע שטאַמען פון שבט יהודה און שבט אפרים. זיי זענען אָבער נאָך יונג געווען. כלב איז בלייך געוואָרן, ווען ער האָט געהערט די מרגלימס רייד. ער איז געווען דער ערשטער, וואָס איז נאָענט צוגעגאַנגען צו משהן, אָנגעקוקט די מרגלים און געזאָגט:

— מיין האַר משה, די מענטשן רעדן נישט דעם אמת. נישט קיין ריזן זענען די מענער פון כנען, נאָר אַזעלכע מענטשן ווי מיר; מיר האָבן אויסגעזען אין זייערע אויגן ווי ריזן און ווען זיי האָבן געהערט, דאָס מיר זענען די קינדער פון ישראל, וואָס גאָט פירט פון מצרים איבערן מדבר, איז אָן אימה און אַ שרעק זיי באַפאַלן.

— גאָטס רום גייט ווי דער עמוד־אש פאָרויס אונז און מאַכט דערציטערן די הערצער פון די פעלקער פאַר אונז, — רופט זיך אָן יהושע בן נון, דער יונגערער. משה, פיר אונז קעגן די פעלקער פון כנען; עס איז זיי באַפאַלן אַן אַנגסט פאַר גאָט, און מיר וועלן זיי לייכט קאָנען מנצח זיין.

אָבער משה איז שטיל געבליבן. ער האָט נישט געהערט די רייד פון די צוויי שליחים. ער האָט אויפגעהויבן זיינע אויגן און אַרומגענומען די גאַנצע עדה יידן, וואָס זענען געווען פאַרזאַמלט קאָפּ איבער קאָפּ. ער האָט געהערט דעם שטילן ברום, וואָס פאַרנעמט זיך פון דאָרט, און ער האָט פאַרשטאַנען די באַדייטונג פון דעם ברום. ער האָט געקענט זיין פאָלק און געוואוסט, אַז די רייד פון די שליחים האָבן אַ שרעק אָנגעוואָרפן אויף די ערשט באַפרייטע קנעכט, און זיי הערן שוין נישט, וואָס די שליחים כלב בן יפונה און יהושע בן נון דערציילן. דאָס שטילע רוישן פון ברומען גייט וואָס אַמאָל שטאַרקער און זיי פאַרגעסן אינגאַנצן, אַז דער אָרון שטייט פאַר זיי און משה איז ביי זיי...

ער האָט אויפגעהויבן די אויגן און אַרומגעקוקט זיך, ווי ער וואָלט געוואָלט עפּעס זאָגן. דער עולם איז שטיל געוואָרן, נאָר ער האָט געשוויגן. אין זיינע אויגן איז געלעגן אַ שטילער טרויער און די האָר פון דער באָרד האָבן זיך אויפגעהויבן פון דעם הויכן באַוועגן פון זיין ברוסט. דאָס פאָלק האָט נאָך געוואַרט, געבויגן די קעפּ צו דער ערד און געוואָלט הערן פון אים אַ וואָרט. שטיל האָט ער זיך אויסגעדרייט פון פאָלק, קיין איין וואָרט האָט ער זיי נישט געזאָגט, קיין בליק האָט ער נישט געשאָנקען די מרגלים, נאָר מיט דעם שטאַרקן פלינקן טריט און מיט אַ געבויגענעם קאָפּ צו דער ערד איז ער צוריקגעגאַנגען אין זיין געצעלט אַריין.

דאָס פאָלק איז נאָך געשטאַנען אויף זייערע פּלעצער און אים נאָכגעקוקט.

אז משה האָט זיך צוריקגעקערט אין זיין געצעלט אריין, איז די עדה נאָך אומרויקער געוואָרן. די מרגלים האָבן זיך אויסגעמישט מיטן פאָלק און דערציילט איינצלהייטן וועגן די לענדער, פון וועלכע זיי זענען געקומען, און באַלד האָבן אָנגעהויבן אַרומצוגיין לעגענדן אַרום פאָלק. אין איין גרופע האָט מען דערציילט, אַז די פרוכטן, וואָס די מרגלים האָבן געבראַכט, זענען נישט קיין מענטשלעכע. זיי זענען סמ'עדיקע און נאָר די ריזן קאָנען זיי עסן און פראָסטע מענטשן שטאַרבן פון זיי. אין אַן אַנדער גרופע האָט עס געהייסן, אַז די מוראדיקע ריזן, וועלכע דרייען זיך אַרום איבער די בערג פון מואָב, זענען אַזוי הויך, אַז זייער הויכקייט דערגרייכט ביז צו די וואָלקנס, און זיי גייען צו אַ מייל אַ טריט און זיי האַלטן איין אין זייערע אָרעמס די ווינטן און קאָנען פון הימל אַראָפּ אַראָפּשיסן מיט זייערע פיילן די שטערן. די מעשיות האָבן אַ שרעק אָנגעוואָרפן אויף דער עדה און די שרעק האָט זיך ווי אַ געפערלעכע קרענק אָנגעשטעקט אָן דער עדה. דאָ האָט מען שוין געהערט ווי אַ הויכער ייד איז געשטאַנען אין אַ גרופע און האָט געשריגן, אַז משה האָט זיי אַרויסגענומען פון מצרים, כדי זיי איבערצוגעבן אין די הענט פון די ריזן. און אַ צווייטער האָט פאַר אַן עולם דערציילט, אַז משה איז אַליין פון ריזן — דערפאַר האָט ער זיי פון מצרים אַרויסגענומען, און אַז קיין אברהם, יצחק און יעקב זענען גאָרנישט אויף דער וועלט געווען, נאָר דאָס האָט משה אויסגעטראַכט. בחנם זענען כלב און יהושע אַרומגעלאָפן פון איין גרופע צו דער צווייטער און באַרויקט דאָס פאָלק — דערציילט זיי פון דעם פעטן לאַנד, פון די וואַסערן און די טייכן און פון די שרעק,

האָט גאָטס נסים האָבן אויף די פעלקער אַרויפגעוואָרפן, פון משהס נאָמען, ווי גרויס ער איז. דאָס פאָלק האָט זיי נישט געהערט, פאַרטריבן פון זיך: „זיי ווילן אונז קעגן ריזן שיקן. זעט, זעט, וואָס פאַר אַ חלק האָט משה אייך צוגעזאָגט דערפאַר? איבער וועלכן שבט וועט ער אייך פאַר אַן עלטסטן מאַכן?"

און דאָס געברומ און די שרעק, וואָס איז באַפאַלן די עדה, איז וואָס אַמאָל גרעסער געוואָרן. קיינער איז נישט געווען אין זיין געצעלט. זיי האָבן זיך אויסגעלייגט אויף דער ערד פון מדבר און אַרום זיך נאָר געזען די וויסטע ערד, און קיין שטיקער גרינס און קיין האָפנונג. זיי האָבן מיטאַמאָל פאַרלוירן דעם גלויבן אין גאָט, אין משהן, און געזען זיך פאַרפירטע אין אַ ווילדן מדבר, וואו מען האָט זיי אַריינגעבראַכט אַז זיי זאָלן מיט ווייב און קינדער פאַר הונגער און דאָרשט אויסשטאַרבן. און פלוצלינג האָט זיך אַ וויינען פאַרנומען פון אַ ווינקל אַרויס, און דאָס וויינען האָט זיך אָנגעשטעקט. פון איבעראַל האָט זיך שוין געהערט אַ קלאָגן און דאָ און דאָרט האָט מען שוין געהערט שטימען רופן:

— קומט צו משהן, קומט צו משהן, לאָז ער אונז קיין מצרים צוריקפירן. וואָס האָט ער אונז פון מצרים אַרויסגענומען?

ביי דעם תחום, וועלכער איז געווען אָפּגעצוימט פאַרן אוהל־מועד, זענען אַרום און אַרום געשטאַנען די שטאַרקסטע כהנים און לוויים, די בני יהודה, און מיט באַמבאַס־שטעקלעך צוריקגעטריבן די מחנות צעהיצטע יידן, וועלכע האָבן זיך מיט געוואַלד געוואָלט אַריינרייסן צו משהס געצעלט.

עס איז נאַכט געוואָרן. די גרויסע און טיפע שטערן האָבן נאָנט געהאָנגען איבן בלויען קלאָרן הימל אין מדבר

משה איז פון זיין געצעלט אַרויס און געקוקט אין די טיפע גרויסע שטערן אַריין. פונדערוויטנס איז געקומען אָפּשלאָגן ווי אַ ווייטע עכאָ דער שטורעם פון פאָלק, און פון די פייערן, וואָס האָבן אויפגעפלאַקערט דאָ און דאָרט איבערן מדבר, האָט ער געזען, אַז דאָס פאָלק איז נישט צוריק אַריין אין זיינע געצעלטן, נאָר איז וואַך און גרייט זיך צו עפּעס. אויף די ליפּן האָט ער דערפילט דעמזעלבן טעם פון מדבר־טוי, וואָס דער ווינט האָט געבראַכט צו פירן פון ים, וועלכעס האָט געזעטיקט דעם הונגער. גאָטס חסד איז נאָכנישט אָפּגעטאָן. ער שיקט נאָך צו דעם שפייז, — האָט ער זיך געטראַכט מיט פרייד. אָבער די טרויעריקייט האָט געדריקט זיין געמיט און ער האָט געקוקט אין די שטערן, ווי ער וואָלט פון דאָרט געוואָלט פאַרנעמעז די אָנווייזונג, וואָס ער האָט צו טאָן.

ער האָט זיך צוגעהערט. דער ווינט האָט געבראַכט אַהער צוטראָגן דאָס קלאָגן פון פאָלק. די איינזאַמע ווײנענדיקע שטימען איז לערן מדבר האָבן אַ שרעק אָנגעוואָרפן און אַ יאוש געפלאַנצט איז די הערצער. משה איז נאָך טרויעריקער געוואָרן. ער האָט אָנגעהויבן צו פילן, אַז נישט מיט זיי וועט ער קאָנען אָפּנעמען די לענדער פון כנען, די לענדער פון די פאָטערס אברהם, יצחק און יעקב, פאַר זייערע קינדער. ער האָט דערפילט צום ערשטן מאָל, אַז צו לאַנג זענען די קינדער פון ישראל אין מצרים געווען קנעכט. און עס האָט נישט געהאָלפן אַלץ, וואָס עס האָט פּאַסירט מיט זיי, די גרויסע זאַכן, וואָס זענען געשען — וואָס ער האָט זיי פון אונטער פרעהס געוואַלט אַרויסגענומען, וואָס ער האָט זיי מיט געוואַלט דורך אַ ים געפירט, אין דונערן און בליצן אַ תורה געגעבן, וועלכע לערנט זיי געזעץ און אָרדנונג. עס

האט גארנישט געהאלפן. דער קנעכט איז קנעכט געבליבן. און ביים ראנד פון מדבר, וואו זיי שטייען פאר דעם צוגעזאגטן לאנד, וואס זיי באדארפן עס ערָאבערן מיט שווערד און ארעם — דערוועקט זיך אין זיי דער איינגעשלאפענער שקלאף, די אימה פארן הער, און זיי בענקען צוריק נאך מצרים. עס האט נישט געהאלפן די פרייע, מילדע נעכט אין מדבר, ווען ער האט זיי פון זייערע פרייע פאטערס דערציילט, וואס זענען געווען מלכים־פאסטוכער. ביים ראנד פון דער אויסגעווייטאקטער זענזוכט, נאך וועלכן זיי האבן געשטרעבט דורך הונדערטער יארן פארשקלאפונג — האט זיך די אימה געוועקט אין זיי, און זיי ווילן ווידער שקלאפן ווערן איידער מיט די ארעמס און שווערדן זייער לאנד און פרייהייט זיך צו ערָאבערן. צום ערשטן מאל האט ער אנגעהויבן צו צווייפלען אין דעם פאלק, וואס ער האט באפרייט. נישט ביים גאלדענעם קאלב, און נישט ביים גאלדענעם שלאנג, וואס זיי האבן זיך פאר געטער געמאכט, האט ער פארצווייפלט. ער האט דאן פארשטאנען זייער שוואכקייט. ער איז נישט געווען ביי זיי. זיי האבן מורא אליין צו פארבלייבן אין מדבר אן א גאט און אן א פירער, און זיי מאכן זיך אליין א גאט, א גלויבן, אבי עפעס צו האבן, וואס זאל אין זיי האפנונג וועקן ארויסצופירן זיי אין דער פרייהייט. ער האט זיי פארשטאנען דעמסטמאל, און ליב געהאט זיי — איינגעשטעלט זיך דאס לעבן פאר זיי, גענומען די שולד אויף זיך און ווייטער געגלויבט און געהאפט. אבער יעצט, ווען זיי זעען מיט די אייגענע אויגן די פרוכטן פון לאנד, די ווייַנטרויבן, די פייגן, די טייטלען, די מאנדלען און מילגרוימען, די פרוכטן, וואס זיי האבן קיינמאל אין מצרים נישט געזען; זיי זעען, אז דאס לאנד איז דא, אז מען האט זיי נישט אפגענארט אז ער האט

זיי געפירט אין דעם ריכטיקן וועג, און אָט שטייען זיי בײַ זײַנע גרענעצן, זיי דאַרפן נאָר אַרײַנטרעטן אָפּנעמען עס מיט דעם שרעק, וואָס זיי האָבן אָנגעוואָרפן אויף די שכנותדיקע פעלקער; זיי זעען אַ פאָלק גייט אין מדבר צוריקנעמען אַ לאַנד פון פאָטערס — און אָט ביים לעצטן טריט, וואו מען פאַרלאַנגט פון זיי טאָטן — מענער־קראַפט — ווערן זיי צוריק שקלאַפן און לאָדן די קעמלען צוריק צו רייטן קיין מצרים, קיין מצרים, וואו זיי האָבן, פאַרשקלאַפט ביי פרעהן, פּתום און רעמסס געבויט, וואו זייערע קינדער האָט מען אין די ווענט איינגעמויערט און אין דעם בלוט פון זייערע טעכטער האָט זיך פרעה געבאָדן; קיין מצרים צוריק קנעכט, אייביקע שקלאַפן ווערן אָן אַ האָפנונג אויף משהן, אויף אַ באַפרייונג, נאָר אויף אייביקער, אייביקער קנעכטשאַפט.

ער האָט געטראַכט, ער וועט אַנטלויפן פון זיי. ביינאַכט וועט ער אַוועק פון מדבר, מיטנעמען מיט זיך די געזעצן, וואָס ער האָט זיי געגעבן און זיי לאָזן אַליין. ער וועט צוריק־גיין צו יתרון, זיין שווער, ער וועט ביי אים פיטערן די שאָף, און זיינע קינדער וועט ער לערנען די מענטשלעכע געזעצן, וואָס גאָט האָט געגעבן דעם פאָלק, אַז זיי זאָלן זייערע קינ־דער לערנען, און אַזוי אַרום וועט אַ ניי פאָלק אויפוואַקסן. און די שקלאַפן, וואָס ער האָט פון מצרים אַרויסגענומען, וועט ער אַליין אין מדבר איבערלאָזן. ער האָט זיי שוין געזען, ווי זיי כאַפּן זיך אויף צומאָרגנס פון זייערע געצעלטן און ווערן געוואָר: משה איז נישטאָ, משה האָט זיי פאַרלאָזט. דער אָרון איז נישטאָ, קיין געזעץ, קיין פירער, זיי בלייבן אָפּהענגיק, יעדע גרופּע מאַכט זיך אַליין אָן עלטסטן, די עלטסטע קריגן זיך צווישן־זיך, טייל שלעפּן קיין מצרים אַנדערע ווילן אין מדבר בלייבן — דאָס לעצטע ביסל עסן

לאָזט זיך אויס, זייערע קעמלען שטאַרבן אויס און זייערע קינדער שטאַרבן אויס, און צו ביסלעך, איינציקווייז, ווערן זיי אויסגעראָנען — יעדע אַנדערע גרופּע, יעדער אין אַן אַנדערן טייל מדבר. זיי בלאָנקען אַרום, געפינען קיין וועג נישט, ווייסן נישט וואָס צו טאָן. און וואָס אַמאָל ווערן די זאַמדן פון מדבר באַזעצט מיט טרוקענע ביינער פון מענטשן־סקעלעטן, פון אייזלען, פון קעמלען. עס בלאָזט דער ווינט, און דער זאַמד פאַרדעקט די לעצטע שפּורן פון די אַבלים, וואָס וואַלגערן זיך אַרום אויף די מדבר־זאַמדן, און קיינער ווייסט שוין נישט, אַז אין מדבר ליגט אַ פאָלק באַגראָבן. נאָר פון צייט צו צייט קאָפּעט אַ קעמל אויף פון אַ פאַרביי־ציענדער מחנה אַן אויסגעטריקנטן סקעלעט, אויסגעטריקנט אין די ברענענדיקע זאַמדן פון מדבר...

די לעפלען האָבן זיך איבערגערוקט איבער זיינע אויגן און אַ ווייטאָקדיקע גרימאַסע האָט זיך אַרומגעשניטן אַרום זיין מויל. די הענט האָבן אים געציטערט און די האָר פון זיין באָרד האָבן זיך אויפגעהויבן און אַנידערגעלייגט. ער האָט זיך אויפגעשטעלט און אַריינגעקוקט מיט זיינע גרויסע אויגן אין הימל אַריין, און עס האָט זיך געדאַכט, אַז ער נעמט אַרום דעם ברייטן גרויסן מדבר־הימל אין זיין בליק — ער האָט געזוכט מיט זיין בליק טיף אין די שטערן אַ וועג. ניי, אַלץ יאָ, נאָר דאָס נישט. אַז שטאַרבן אין מדבר, זאָל ער שטאַרבן איניינעם מיט זיי — זאָל ער זיך אַרומוואַלגערן מיט זיי איבער דער ברייטער, וויסטער, ווילדער ערד, און נישט זוכן קיין אויסוועג פאַר זיך. ער האָט נישט קיין רעכט אַוועקצוגיין פון זיי. ער וועט מיט זיי זיין אין דעם מדבר, ביז זיי אַלע וועלן אויסשטאַרבן, און אפשר וועט זיך טרעפן אַ גליק, אַז ער וועט פריער שטאַרבן פון זיי און נישט זען

דעם צער איבער די פאַרלאָרענע האָפנונגען, וואָס וועט פוז זייערע אויגן אַרויסשרייען.

אָבער זאָל דאָס אַלץ ווירקלעך זיין? זאָל זיך מיט דעם ענדיקן דער אַרויסגאַנג פוז מצרים? איז שוין נישטאָ קיין אַנדער עצה? פאַרוואָס האָט ער אַזוי שלעכט געקלערט פון זיי? פאַרוואָס זיצט ער פאַר זיין געצעלט, ווען עס הערט זיך פון דאָרט דער יאוש און דער געוויין פון פאָלק? פאַר־וואָס גייט ער נישט אַהין צו זיי, רעדן מיט זיי און שטאַרקן זיי? פאַרוואָס האָט ער פאַרצווייפלט? צי טוט דאָס אַזוי אַ פירער, אַ משה, וועלכער נעמט אַ פאָלק פון שקלאַפן אַרויס און פירט זיי אין אַ מדבר צו שטאַרבן?

ער האָט זיך אויפגעהויבן פון אָרט און מיט פלינקע טריט האָט ער אָנגעהויבן צו גיין צום פאָלק. ער האָט זיך געטראַכט, ער וועט אַריין צום פאָלק און וועט זיי טרייסטן. ער וועט רעדן אין נאָמעז פוז גאָט, ער וועט זיי דערמאָנעז אָן די אַלע נסים, וואָס גאָט האָט מיט זיי געטאָן. ער וועט זיי דערמאָנען אָן ים, אָן באַרג סיני, און מיט דערהויבענעם גייסט וועט ער זיי מאָרגז גלייך פירז אַנטקעגן דעם פיינט. אָבער באַלד איז אים פאַר די אויגן געשטאַנעז דאָס פאָלק, ער האָט געהערט אין די אויערן דעם מורמל און געקלערט: וואָס וועט זיין, אַז ער וועט זיי שוין שטאַרקן, ער וועט זיי דערהויבן און פירן קעגן דעם פיינט, און קומענדיק מיטן פיינט פנים צו פנים וועלן זיי זיך דערשרעקן. ס׳וועט זיך דערוועקן אין זיי דער שקלאַף, און זיי וועלן צוריק אַנטלויפן אין מדבר, אפשר קיין מצרים, אָדער זיך אונטערגעבן, ווי קראַנקע הינט, און בעטן זיך ביי די נייע הערן, אַז זיי זאָלן זיי לאָזן לעבן און זיי צונעמען פאַר שקלאַפן—און אַזוי ווי זיי האָבן געדינט די מצרים, אַזוי וועלן זיי דינען די כנענים

און גאָטס נאָמען וועט נאָך מער ווערן צו שאַנד און צו שפּאָט פאַר די פעלקער פון דער וועלט, און ער, משה, וועט האָבן אַרויסגענומען אַ פאָלק פון שקלאַפעריי און זיי גע־בראַכט צו צווייטע הערן, איז אַ אַנדער שקלאַפעריי.

ער האָט זיך אָפּגעשטעלט אין מיטן גאַנג און אַרומגע־קוקט זיך אין דער נאַכט: פונדערווייטנס האָט זיך אַלץ געהערט דער טעמפּער אומהיימלעכער ברום, וואָס דער ווינט האָט געבראַכט אַהער צו ברעגעגן פון פאָלק, און עס האָבן זיך געזען די פלאַמען פון די פייערן פאַר די לאַגערן. ער האָט געקוקט אין די שטערן אַריין און געזוכט צווישן זיי אַ וועג, אַ אָנווייז וואָס צו טאָן, וואוהין צו גיין. ער האָט זיך דערמאָנט אָן זיין יוגנט, ווען ער האָט ביינאַכט געפּאַשעט יתרוס שעפּסן און פּלוצלינג האָט ער דערזען דעם ברענענ־דיקן דאָרן און דערפילט די גרויסע זאַך, וואָס ער באַדאַרף טאָן. און יעצט איז אויך נאַכט, און די זעלבע שטערן, און דאָס פאָלק האָט ער שוין, עס איז אַרום אים, און ער ווייסט נישט קיין וועג פאַר אים. דער ציל איז אים נישט קלאָר, עס האָט אים אַרומגענומען אַ גרויסער ווייטאָג נישט פאַרן פאָלק, נאָר פאַר זיך, פאַר זיין לעבן — ער איז פּאַמעלעך צוריקגעגאַנגען צום אוהל, דעם קאָפּ טיף געבויגן צו דער ערד, ער איז אָנגעקומען פאַרן אוהל־מועד. פון דעם שוואַרצן גרויסן געצעלט האָט זיך געזען דער סודותדיקער, צנועה־דיקער פלאַם פון נר־תמיד. ער האָט דערמאָנט, אַז דאָרט אינעווייניק אין אָרון ליגן עס אויף שטיינערנע טאָוולען אויפגעקריצט די געזעצן, ווי אַזוי די מענטשן זאָלן לעבן, און ער באַדאַרף אַ פאָלק דערצו, וועלכעס זאָל די געזעצן אויפ־נעמען אין זיין לעבן און זיי ווייטער פלאַנצן מיט זיין נאָכקו־מען און איבערגעבן די געזעצן דער נאָך־וועלט, כדי די

מענטשן זאָלן דינען דעם ריכטיקן ציל, צו וואָס זיי זענען באַשטימט. און צוליב זיי, צוליב די שטיינערנע טאָוולען, האָט ער אַ פאָלק באַפרייט, און יעצט, ווען דאָס פאָלק וועט איז מדבר אונטערגיין — ווער וועט טראָגן די שטיינערנע טאָוולען צו די מענטשן און צו די שפּעטערדיקע דורות? זיי, ווי דאָס פאָלק, וועלן פאַרטרונקען ווערן אין דעם ים פון זאַמד אין מדבר, און די מענטשן וועלן אַרומלויפן ווי ווילדע חיות איבער זייער גאַנצן לעבן און וועלן נישט וויסן צו וואָס זיי לעבן, און זינד און אומרעכט וועט שטענדיק הערשן איבער דער ערד, אַזוי לאַנג ווי דער מענטש וועט לעבן, און אין די זאַמדן פון מדבר וועט זיין הילף זיין באַגראָבן און קיינער וועט נישט וויסן דערפון.

ער האָט זיך אויסגעשפּרייט פאַרן געצעלט פון אָרון, און איינגעגראָבן דעם פּנים אין זיינע הענט, און איז זיין האַרץ האָט אַ תּפילה געגליט נישט צום אָרון, נישט צו די לוחות — נאָר אַ תּפילה איבער זיי, זיי זענען אויך אַזוי הילפלאָז ווי ער, און ער האָט אויפגעהויבן די אויגן און די הענט צום הימל און געזוכט רעטונג.

אַזוי איז ער אָפּגעלעגן אַ שטיק צייט. פּלוצלינג האָט זיך ווער צוגעגנבעט צו אים. גאַנץ איז דער שטיל און אָוועקגעזעצט זיך לעבן אים, געוואַרט. צום סוף האָט ער געזאָגט איז אַ שטילן טאָן:

— אַדוני משה!

משה האָט זיך אויפגעכאַפּט, אומגעקוקט ווער עס רופט אים. ער האָט געזען ביי דעם ליכט פון די שטערן לעבן זיך אַ יונגן מאַן מיט אַ שוואַרצע באָרד.

— אַדוני משה, הייס און איך וועל טויטן די מרגלים, באַפעל און איך פיר דאָס פאָלק קעגן כנען!

משה האָט אים איז געזיכט אַריינגעקוקט — די אויגנ פוּנ דעם יונגנ מאַנ האָבנ אַרויסגעשטראַלט, ווי דער נר־תמיד פוּנ אָרוֹנ, פוּנ זייַנ ווייסנ טוּך איבערנ קאָפּ. אָנ געזיכט האָט ער אים דערקענט: עס איז געווענ ישוע בנ נונ.

— פוּנ וואַנענ קומסטוּ?

— איך קוּם פוּנ זיי, — ווייזט ער מיט דער האַנט אויף די פייערנ. — זיי וויינענ, די קנעכט פוּנ מצרים.

— אוּנ ווער ביסטוּ?

— איך בּינ ישוע בנ נונ. איך אוּנ כלב בנ יפונה, האָבנ מיר צוּזאַמענגענומענ טויזנט יונגעלייט. יעדערער פוּנ זיי קאַנ האַלטנ אַ שווערד איז דער האַנט. הייס, אדוני משה, אוּנ איך גיי מיט מיינע מענטשנ אינ פאַלק אוּנ טרעט צוּ דער ערד די פירער פוּנ די מורדים, די מרגלים, אוּנ מיט ריטער טרייב איך זיי קעגנ כנען.

משה האָט געשוויגנ. ער האָט די אויגנ אויפגעהויבנ צוּם הימל. עפּעס וואָס איז געבוירנ איז זייַנ האַרצ אוּנ קאָפּ, אוּנ ער האָט שטיל געענטפערט:

— נישט די האַנט, וועלכע האָט געזעצנ געקריצט, נעמט די שווערד צינדנ!

— אָבער אדוני משה, דאָס פאָלק וויל קיינ מצרים צוּריקגיינ. זיי זאָגנ: „לאָמיר זיך מאַכנ אַ עלטסטנ אוּנ צוּריקגייז קייז מצרים!‟

משה האָט געשוויגנ.

— אדוני משה, קיינ מצרים וועלנ מיר נישט צוּריק־גיינ — האָט ישוע האַסטיק אַרויסגערעדט. — ליבער איז מדבר שטאַרבנ, איידער צוּריק קנעכט ווערנ. איך וועל מיינע לייט אַנשטעלנ אוּנ יעדנ איינעם טייטנ, וואָס וועט וואגנ אויף דעם נעמענ פוּנ מצרים צוּריקצוגייז.

– און ווען איך וועל מיך שטעלן אויף דעם שפּיץ און זיי קיין מצרים צוריקפירן? — האָט משה געזאָגט.
– מיין שווערד וועט דיר שטיין אין וועג.
– אויף דיין רבין משה וועסטו די האַנט אויפהייבן?
– אויף יעדן איינעם, וואָס וועט וואַגן דעם וועג פון מצרים צו באַטרעטן.

אַ בליץ האָט אויפגעשטראַלט אין משהס אויגן, זיין פּנים איז געוואָרן באַגאָסן מיט אַ גרויס פרייד, דאָס האַרץ איז געוואָרן מיט עפּעס-וואָס ערפילט. ער האָט געכאַפּט דעם יונגנמאַנס קאָפּ און זיינע אויגן געבויגן צו די שטערן-ליכט און געקוקט אים אין די אויגן אַריין.

– ווער ביסטו?
– ישוע בן נון פון שבט אפרים.
– זענען אין דיין שבט דאָ אַ סך אַזעלכע יונגעלייט ווי דו?
– דער גאַנצער יונגער דור, וועלכער איז אויפגע-וואַקסן אונטער דיינע רייד, צייט דו ביסט אונז קיין מצרים געקומען באַפרייען — זענען אויך ווי איך.
– גיי, ישוע, אין פאָלק אַריין. איך קום באַלד אַרויס צו זיי.

משה האָט זיך אויפגעהויבן פון זיין אָרט און איז געגאַנגען מיט פלינקע טריט צו אהרנס געצעלט. אַ גע-דאַנק האָט אים געפליצט אין קאָפּ – דער צווייטער דור! דער צווייטער דור, וואָס איז אויפגעוואַקסן מיט דער האָפנונג אויף דער ישועה. זיי זענען דאָס פאָלק, וואָס ער האָט באַפרייט. זיי וועלן קאָנען די לענדער פון כנען אָפּ-נעמען און די פעלקער פון דאָרט פאַריאָגן. די קנעכט מוזן אין מדבר שטאַרבן. אַזוי לאַנג זיי אין מדבר אַרומפירן,

ביז עס וועט שוין קיין שריד ופליט פון אלטן דור נישט איבערבלייבן, פון דור, וועלכער האָט אליין די ציגל פון פיתום און רעמסס געשלעפּט, זיי מוזן אין מדבר שטאַרבן — זאָל עס אפילו צענדליקער יאָרן קאָסטן.

ער האָט זיך אָפּגעשטעלט. ער האָט זיך דערמאָנט אָן זיין עלטער, און אַ רחמנות האָט אים אַרומגענומען אויף זיך אליין. און ער? וואָס וועט מיט אים זיין? האָט ער נישט דאָס גאַנצע לעבן געהאָפּט, ווי ער וועט די יידן אַריינפירן אין דעם צוגעזאָגטן לאַנד, און דאָרט וועט ער זיינע אַלטע טעג צווישן זיין פאָלק אויסלעבן, און אַז ער וועט שטאַרבן, וועט מען אים באַגראָבן אין די קברים פון אברהם, יצחק און יעקב, — איז דאָס נישט געווען זיין לעבן, זיין חלום? ווען ער האָט נאָך יתרוס שאָף געפּאַשעט, האָט ער זיך דען נישט געזען אויף דער שפּיץ פון דעם באַפרייטן פאָלק, ווי ער פירט זיי אין צוגעזאָגטן לאַנד אריין - און יעצט זעט ער זיך, ווי ער ליגט אין איינעם מיטן פאָלק באַהאַלטן אין די זאַמדן פון מדבר און אַן אַנדערער פירט זיי אין די לענדער אריין.

נאָר איין מינוט האָט געדויערט דאָס איבערלייגן זיך, נאָר איין מינוט דער רחמנות אויף זיך. ער האָט זיך דער־מאָנט אָן די לוחות, וואָס ליגן אין אָרון - אָט פאַר זיי דאַרף מען אַ פאָלק, וואָס זאָל זיי אויספירן און זיינע קינדער איבערגעבן, און דאָס איז געווען דער צוועק — און נישט דער מענטש. געאיילט האָט ער ווידער זיינע טריט און איז פאַר אהרנס אוהל צוגעקומען, אים אַרויס־גערופן:

- קום צום פאָלק!

- משה, וואָס ווילסטו טאָן?

— דו וועסט הערן מיינע רייד.

באַלד האָבן די לוויים אין די זילבערנע טראָמפּייטן געבלאָזן, אַנדערע אין די שופרות. די כהנים זענען אַרויס מיט די כלים און די לוויים מיט דעם אָרון. פון אַלע זייטן איז זיך דאָס פאָלק געקומען צו לויפן הערן, וואָס משה האָט צו זאָגן. ביים ראַנד פון הימל איז דער מאָרגנשטערן שוין אויפגעגאַנגען אין אַ טייך פון בלוט און די ערשטע מאָרגנשטראַלן האָבן באַלייכט די זאַמדן פון מדבר. וואָס אַמאָל האָבן זיך אַנטפּלעקט העלע שטיקער הימלען און ווייטע שטיקער מדבר; עס האָבן זיך געזען די לאַגערן מיט די קעמלען און די בערגלעך מיט די טאָלן. און דאָס פאָלק האָט צוגעשטראָמט פון אַלע ווינקלען, פון אַלע זייטן.

אַז דער פּלאַץ אַרום אוהל איז שוין געווען באַדעקט מיט יידן, איז משה אַרויס. מיט אַ שטאַרקער שטימע און ברענענדיקע אויגן האָט ער גערופן צו די עלטסטע פון דער עדה:

— קומט אַרויף מיט מיר אויפן באַרג. איך וועל אייך ווייזן דאָס לאַנד, וואָס גאָט האָט צוגעזאָגט אברהם, יצחק און יעקב!

עס זענען אַרויס מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ די עלטסטע און די אַלטע פון די שבטים, משה איז געגאַנגען פאָרויס, אהרן נאָך אים און הינטער זיי די עלטסטע פון די שבטים און דאָס פאָלק נאָך זיי. באַלד איז דער באַרג באַשאָטן געוואָרן מיט מענער אין ווייסע קיטלען.

פונדערווייטנס פון אַ העגנענדן וואָלקן האָט זיך אַרויסגעשניטן אַ גרין באַזייטער ראַנד פון אַ לאַנד, אויף בערגלעך און טאָלן. ווי אַ חלום האָט זיך געצויגן אַ וואַסער דורך די גרינע בערג, און מען האָט גאַנץ דייטלעך גע-

קאַנט זען די משופּעדיקע בערג, וואָס זענען באַשפּטן געוועזן מיט ביימער.

איר זעט עס דאָרט? דאָס איז דאָס לאַנד כנען, וואָס גאָט האָט אייערע עלטערן, אברהם, יצחק און יעקב, צוגע־זאָגט. מיר שטייען ביי זיין ראַנד, פינף טעג גיין און מיר זענען ביי זיינע גרענעצן.

דאָס פאָלק האָט זיך צוגעקוקט מיט ערשטוינען.

– נאָר מיר וועלן נישט דאָרט אַהין גיין, – האָט משה אויסגערופן. – איר אַלע, וואָס האָט אַליין פרעהן געדינט, וועלן אין דעם לאַנד נישט אַריינגיין. אויך נישט צוריק קיין מצרים וועט איר גיין. נישט צוליב אייך, נאָר צוליב גאָט, וואָס זיין נאָמען וועט צושאַנד ווערן און צוליב די געזעצן, וואָס ער האָט אייך געגעבן – ווער עס וועט וואגן דאָרט צוריקגיין, דעם וועט טרעפן דער טויט. אין מדבר וועט איר בלייבן פערציק יאָר, ביז עס וועט פון אייך קיין שריד ופליט נישט איבערבלייבן, ביז דער לעצטער קנעכט וועט אויסשטאַרבן. די קינדער אייערע וועלן דאָרט אַהין קומען, זיי וועלן געגן כנען מלחמה האַלטן!

אַ טויטע שטילקייט האָט אַרומגעכאַפּט די אַלטע און די עלטסטע און דאָס גאַנצע פאָלק. אַלע זענען זיי געבליבן שטיין אויף זייערע ערטער מיט געבויגענע קעפּ צו דער ערד און אויסגעהערט משהס שטראָף. נאָר אהרן האָט זיך אין דער שטיל אָנגערופן:

– משה, און מיט אונז וואָס וועט זיין?

– שטאַרבן ווי זיי אין דעם מדבר; מיר געהערן צו דעם זעלבן דור. יהושע בן נון וועט די יונגע פירן אין כנען אַריין.

אהרן האָט אויך געבויגן דעם קאָפּ צו דער ערד און געשוויגן אין טיפֿן נאָכקלערן.

נאָר באַלד האָט זיך געהערט אַ געוויין פֿון די אַלטע. זיי זענען צוגעגאַנגען צו אים און געוואָרפֿן זיך צו די פֿיס, און אויסגעשטרעקט די הענט צו אים:

– משה, משה, מיר האָבן געזינדיקט!

דאָס געוויין האָט אַרומגעכאַפּט די גאַנצע עדה. פֿון איבעראַל האָט זיך געהערט דאָס געשריי:

– משה, משה, מיר האָבן געזינדיקט! פֿיר אונז געגן פֿיינט, מיר וועלן אים מנצח זיין!

– קנעכט קענען נישט מנצח זיין. שקלאַפֿן פֿירט מען נישט אין דער מלחמה – איר וועט אַנטלויפֿן פֿון פֿיינט. מיר מוזן וואַרטן אויפֿן יונגן דור. יהושע בן נון, כּלב בן יפֿונה!

די צוויי יונגעלייט זענען אַרויסגעשפּרונגען, ווי ווילדע צוויי לייבן און געשטעלט זיך מיט אונטערטעניקייט פֿאַר משהן:

– אדוני משה!

– פֿירט די עדה אין טיפֿן מדבר אַריין! – האָט משה באַפֿוילן די יונגעלייט.

באַלד זענען טויזנטער יונגעלייט מיט שווערדן און באַמבאָס־שטעקלעך אַרויסגעשפּרונגען פֿון פֿאָלק און געטריבן דאָס פֿאָלק פֿון באַרג אַראָפּ אין מדבר אַריין.

פֿון דערווייטנס האָט זיך שוין געהערט דער זילבערנער קלאַנג פֿון די זילבערנע רערן און שופֿרות. דער אָרון האָט זיך גערירט פֿון אָרט.

מיט פֿאַרבענקטע בליקן האָט דאָס פֿאָלק זיך אומגעקוקט און געקוקט אויף דעם ראַנד פֿון הימל, ווי עס האָט זיך גרינס געזען, ווי אַ בּרעג ביים ים.

אינהאלט

	זייט
דער רייכער און דער אָרעמער (א מעשה)	3
דער אורח (אַ מעשה)	16
א דאָרף-צדיק (פאָלקס-לעגענדע)	26
גזלנים (אַ בילד)	34
קדוש-השם (אַ לעגענדע)	44
אויך אַ מאַמע	51
שבת אין וועג	70
אויף דעם וועג קיין שעמענעץ	78
די ירושה (דערציילונג)	89
דער חזן מיט משוררים	102
תשעה-באב	121
אונזער חברהלע	128
שמחת-תורה אין דער קצבשער חברה	133
חורבן-ירושלים (פיר געזאַנגען)	141
עלי און שמואל	190
דער קעניג פון יהודה	204
ביי דער כותל מערבי	222
ביי דער מוטער רחלס קבר	233
משה (ביבלישע דערציילונג)	240

פאַרלאַג „קולטור־ליגע״, וואַרשע

ייד. וויסנשאַפטלעכער אינסטיטוט, היסטאָרישע סעקציע

נאָר־וואָס דערשינען:

היסטאָרישע שריפטן

אונטער דער רעדאַקציע פון א. טשעריקאָווער (בערלין)

די היסטאָרישע שריפטן גיבן צום ערשטן מאָל א גרויסע זאַמלונג פון ערנסטע היסטאָרישע אַרבעטן אין יידיש.

אין די שריפטן באַטייליקן זיך: ד״ר י. איזראַעלסאָן, פּראָפ. ש. דובנאָוו, ד״ר י. ברוצקוס (בערלין), ד״ר י. שיפּער (וואַרשע), זלמן רובאַשאָוו (תל־אביב), ד״ר ע. רינגעלבלום (וואַרשע), ד״ר נ. מ. געלבער (ווין), ד״ר חיים באָראָדיאַנסקי (בערלין), ד״ר יעקב שאַצקי (ניו־יאָרק), א. טשעריקאָווער (בערלין), ש. באָראָווױ (אָדעס), שאול חיות (ווין), נח פּרילוצקי (וואַרשע), פּנחס קאָן (ווילנע), ד״ר אַלפּ. לאַנדוי (ווין) און אַנדערע.

אין דעם באַנד קומען אַריין וויכטיקע היסטאָרישע אָריגינאַל־דאָקומענטן יידישע בריוו פון לאַסאַלס משפחה. די פּראָטאָקאָלן פון יידישן סאָציאַליסטישן פאַריין אין לאָנדאָן אין 1876 (פולער טעקסט)

„טעיאַטאָר פין חסידים״ (פולער טעקסט) און 27 בילדער, פאַקסימיליעס א. ד. גל. — 914 זייטן אין 4^0 פאָרמאַט — פּר. 30 זל.

בוכהענדלער, ביבליאָטעקן — ראַבאַט.

עס איז אַ בוך פון זעלטענעם ווערט. אַ גרויסער טייל פון דער אויפלאַגע איז שוין פון פאָרויס פאַרקויפט.

א י י ל ט   ז י ך   צ ו   ב א ש ט ע ל ן!

Sp. Wyd. „Kultur-Liga“ Warszawa, Leszno 40

פאַר געלט פ. ק. אָ. 2428

פארלאג „קולטור-ליגע“ ווארשע

געזאמלטע ווערק פון

ה. ד. נאָמבערג

ערשטער	באנד דערציילונגען	פרייז	—.3	זל.
צווייטער	„ „	„	—.3	„
דריטער	„ „	„	3.20	„
פערטער	„ „	„	3.20	„
פינפטער	„ מיין רייזע איבער רוסלאנד	„	6.75	„
זעקסטער	„ אמעריקע	„	6.50	„
זיבערטער	„ :דערציילונגען			

ה. ד. נאָמבערג פארנעמט אין אונזער ליטעראַטור איינע פון די ערשטע ערטער סיי אלס קינסטלער, סיי אלס פובליציסט. זיינע דערציילונגען זענען אמתע פערלען אין אונזער ליטעראטור, זיינע פעליעטאָנען זענען מייסטערהאפטע קונסט-ווערק. אין די רייזע-באשרייבונגען אנטפלעקט זיך פאר אונז ה. ד. נאָמבערג אלס טיפער באַאָבאַכטער און שארפער דענקער.

ה. ד. נאָמבערגס ווערק דארפן באצירן יעדע יידישע ביבליאָטעק.

צענטראַלער ביכער-לאַגער *„קולטור-ליגע“* וואַרשע,

לעשנאָ 40 — פ. ק. א. 2428